

1. Darius Vazirshahi
Peshawar
4 July 1884

[Signature]

Թ Ա Ն Դ Ա Ր Ա Ն

Բ Խ Ր Ա Տ Ո Ւ

Յօրինեալ ՚ի Պօղոս արք Եպսէ Անդրիանուպօլսեցւոյ , ՚ի
նախկին Պատրիարգէ Կոստանդնուպօլսոյ , ՚ի միաբանութէ
սբայ Երուսաղէմի :

ԲԱԺԱՆԵԱԼ ՅԵՐԿՈՒՍ ՀԱՏՈՐՍ

Յաւաքնոմն ցոյցանի օգոստն առաքինուէց ինչ , որ
առնէն զմարդն Էրջանի . իսկ յերկրորդոմն՝ զնաան
մոլոսեանց , որք առնէն զմարդն Բշտառ :

Ես ե հարկաւոր միջնորդք գրեմքեան ճշմարիտ քրիստոնէի :

՚ի Հայրապետութէ սբայ Լ. Ջմիածնի Տէն և Տէն
Լափրեմի սրբազան՝ Կաթողիկոսի :

Լ. ՚ի Պատրիարգութէ սբայ Լ. Ղէմի Տէն Գաբրէ
Էլի արք Եպիսկոպոսի :

Հրամանաւ Տէն Կարապետի մծաբան արք Լ. Եպիսկոպոսի
և արժանաւժառանգ Պատրիարգի Կոստանդնու
պօլսոյ :

Հատոր . Թ :

() ԳՈԼՏՆ ԿՈԼԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆԿ :

ՅՕՐԹԱԳԻՒՒՂ

1824

՚ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՊՕԶՈՍԻ ԱՐԱՊԵԱՆ :

Handwritten scribbles and marks at the top left corner.

Handwritten text on the left margin, possibly a list or index, including numbers like 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

Handwritten text in the middle left area, possibly a title or heading.

Small handwritten mark or character.

Small handwritten mark or character.

Small handwritten mark or character.

ՆՎԻՐԱԿԱՆ Ե
Յ Լ.Ռ. Լ.Տ. Լ.Ր. Լ.Ն.Պ. Լ. Գ.

7
1071

80

2
50550

10

402

Երբնո՝ ինչ կարողութիւնս՝ սեպհական էն մարտոյ՝
որովէ մարտ , իմացական ժառ, և ազատ կամք : Սոաց՝
կան առաջի ճանաչել շնչմարտութի , և ընթրութի առնել
ի Ռէլ Բարոն և շարի . իսկ կամայ՝ իւրիշիլ ի շարէն ,
և առնել զբարին ազատ բերմամբ :

Ի՞նչ աշխատեալ էրիւն Երկոստմբ թեօք շէրանայ մարտս
ի պարիէր և ի նմանութիւն , որպիսի սպեղծաւ և առա-
ջին մարտն առամ . ըստ այնմ , * Երապոստ մարտ ըստ
պարիէրի Ռերոմ և ըստ նմանութեան || ԾՆՆՆ . Թ . 26 :

Սոացն Ռշանչելով կորոյս զնմանութիւն Թճ , աշլ ո՛չ
զլինելն պարիէր Թճ . զի պարիէր լինելն մասծի ի Բնական
կարգի . իսկ նման լինիլն՝ ի Բարոյական կարգի . և որ ինչ
Բնական է՝ ի Բնութէ է , և անէղծ . ապա ո՞չ նախ քան զԷ-
ղանչելն էր անչնիղիւն , ի նոյն էկայ և զլինի անկմանն :

Իսկ Բնականաւ ո՛չ ոք կարէ ծառանդել զԹճ . զի
Գործողութիւն Բնական՝ ո՛չ էլոյզանի ի յազատ կամայ ,
այլ ի հարկէ Բնութեանն . և որ ինչ անկանի ի ներքոյ
հարկի Բնութեան , ո՛չ է արժանի վարչոյց կամ պարծոյց :
Իսկ Բարոյականն՝ որ ի յազատ կամայ ներգործի , ար-
ժանի լինի վարչոյց կամ պարծոյց :

Երբ պարտ է մարտոյ նմանիլ Թճ Բարոյականն առա-
ջինութիւն . զի այս է՝ որ զմարտն առնէ նման Թճ . և ինչ ո՛չ
էլանի մարտ ի նմանութիւն , ո՛չ կարէ գտանել զգաւոն
զոր կորոյս՝ ջրծամ էր նման Թճ :

Ի՞նչ աշխատանքիւն հիմնի ի համայնայնութիւն կամայն
Թճ . զԹճ էր Թճ զպատահական , և Երոյց զհամայն կամայ
Իւրոյց . զի նմա Ռաշնոյ ընկալոյց մարտ համայնաւ , և
զնա Ռաշն պաշտել : Ը ի ո՛չ այլ ինչէ պատահելն ,
քան կամք պատահիրդին . և ո՛չ այլ ինչէ պաշտել զնման
Թճ , քան յօծար կամք հնազանդիլ և պահել զնոյն պատ-
ահելն . զի նպատակ Գործողութիւն մարտոյ պարտ է լինիլ
կամքն Թճ . ըստ այնմ , Երբ որ հանդիսն աշխարհայն ,
և կամք ըն Գործ է Եղելոյ : || Ը արական :

ՆՎԻՐԱԿԱՆ Ե
Պ. Լ. Գ.

Աստի որ մատիւր սերով պահէ զպատուէրանն ւոյ,
լինի համաջանն իմաց նր. որ է նմանիւ ւոյ 'ի Բարոյալանն
հարգի. քանզի անհնար է ստեղծածաց նմանիւ ւոյ ըստ
էութե : Յայն փոքրսն ուսուցանեն Ռշ Բ Գրէք պաշտել
զկանն ւոյ, որպէս զի հարապոստ ծառանդել զմծ Իբրե
վէրջին վանանն :

Եւ քանզի մծ է ողորմած և գիտալ տնարութե մարտ
կան, հասարակաց զհաճութիւնն իւր 'ի յոգնութիւն Բարոյ
մարտկան, որ ուղի Թանն առաքինութեամբ :

Իսկ զառաքինութիւն հիմնեաց 'ի Գրէքն սկզբունն,
զի անհեցուն հեշտընկալ լինի. և Ռ' ոչ պատճառեաց
զտնարութիւն և զանբաւանանութիւնն իւր. ըստ այնմ, * Պատ
ուիրանն նորա զէն ինչ ծանոնն. || Յոյժ արարին
Կաթ. Է. 3 : և թէ * Ի ուծն իմ քաղցր է. և Բեռն
իմ փոքրագի : || Սատ. Ժ. 30 :

Վնանզի զի նշ Գրէքն քան զուր, քան զիւ
նարհութիւն, ծոծկալութիւն, հեղութիւն, համբե
րութիւն, ներդրութիւն, պահեցողութիւն, աղօթա
սիրութիւն, ողորմութիւն, և այլն. որք և անաշխատ
Գործին, և մծ ոչ հարէ առնել :

Իսկ Էթէ պահանջէր մծ յանհեցունց զոժեղութիւն
աստիտանի, զարագընկացութիւնն ստանդի, զարեւութիւն
հեղ
սիւնիւն, զիմաստութիւնն արեւոտեղիւ, զբանաստեղծութիւն
վերգիւնիւն, յայնժամ հարեին մարտիկ անպարտ հացու
ցանել զանջինն : Իսկ այժմ ո՛չ հարէն մնալ անպարտ,
յորժամ ո՛չ առաքինանան. վն զի Գործք առաքինութե
Գրէքն էն, և մծ ուրեք հարելի. զի պահանջեն Թանն
զօծարութիւնն իմաց, և այն է 'ի պատրաստի' Էթէ
անործէ մարտ :

Տէս և զիւս Գրէքն ւոյ. զի ո՛չ Թանն 'ի Գրէքն
սկզբունն հարգեաց զառաքինութիւնն, այլ և ո՛չ պա
հանջեաց յանհեցունց Թանն, այլ ըստ Իրաւանդիւր հար
եաց. զի ո՛չ յաղաքաց խնդրէ զառաքին. և ո՛չ 'ի հե
ւանդաց զծնապահութիւնն. և ո՛չ 'ի Գրէքաց զիւրաք :
Եւ պահէն մծ որպէս անհեցուն պարգեւէ զբաւանն

շնորհս ըստ Ի-րաւանչի-ր կարգի և աստիճանի . նոյնպէս
ինքրէ յաճեցո-ւնց՝ չէ գործեացէն զբարեւ նովին
շնորհօք՝ զոր էա նոյա յրեւաբար :

Օ ի շնորհսն աստեալ լինի 'ի կողմանէ ան , և գործ-
ածո-թիւնն պահանջի 'ի կողմանէ մարտոյն . աչս է
գործակեց լինել շնորհացն ան՝ առ 'ի հաճոյանալ նմին :

Ի այց գործածո-թիւն շնորհացն ան կապարի բարոյա-
կան աստիճան-թեամբ . Վասն որոյ չիք 'ի կէտնս մարտոյ
օգտակար և հարկաւոր՝ քան զո-սո-մն բարոյական աս-
տիճան-թեան : Իսկ և բարոյական աստիճան-թիւն-ի
արդիւնաւորին ցածաբանական աստիճան-թեց , որք էն
հաւասար՝ յոյս՝ և սէր . հաւասարն քաջ ճանաչել զան-
ոյսն աս ան ասաջնորդէ . և սէրն ընդ ան մեղքէ :

Ի բարոյական աստիճան-թիւն-ի էն միջոց՝ առ 'ի
պահել ամբողջ զանաբանական աստիճան-թիւնն . ուս-
տի անոյն և մարտկային աստիճան-ի քառ 'ի մեղանց
ո՛չ հասոցանէն զչափահաս մարտն յերանական ժառան-
ի ժառանգել զան- . ըստ որո-մ հաւասար ասանց գործոյ
մեղեալ էն , և գործք ասանց հաւասարոյ մեղեալ . չէ
անաբանական էն որպէս հոգի . և մարտկայինքն՝ որ
այն ինքն է բարոյականքն , որպէս մարմին :

Ի պահէն մայն աստիճան-թեամբ ուղղի կամք մար-
տոյ նմանել կամայն ան . և աստիճան-թիւն-ի գործին
'ի մեղ ջանիք և կրթն-թեամբ . Բայց ըստ որո-մ մարմինն՝
հակէ զմաս մարտոյ 'ի հողեղէն յարկս , և արգելք բա-
ղո-մ էն աստիճանաց 'ի կենցաղոյս ճանապարհէ ելանել
աս ան , կարօտի մարտն ասաջնորդո-թիւ խրատոց և
յորտորանայ : Իրոյ ազապա- նք հարք և վարդապետք
և քեան-չք հոգոց հաւասարացելոյ՝ հոգացն միշտ և
հոգան ուսոցանել և յորտորել զմարտի գործել
զբարեւ ըստ կամայն ան . քանչէ ո՛չ զերծանին 'ի պար-
պասորո-թիւ , էթէ աս րիւ-րո-թիւ անշին անփոյն լինին
'ի խրատելոյ զայնոսիկ՝ որք կարօտ իցէն խրատոց :

Օ այս պարպասորո-թիւն ունելով և մեր , արդէն
աղբն-թեամբ քեան 'ի հրաժարել մեր 'ի պարտ-

արգահան զբաղմանց, և 'ի Գաղարիւ 'ի վանս ա՛հա էղէ՞մ' որ 'ի Երեսո-յօլիս, ո՛չ իմեւով զպարոնւան ծամ-նանն անաշխատ վառնել, զմանս Բարոյանն իմաստ հաւաքեալ 'ի մի, և զայս Բաղոմս յաւելեալ 'ի նոյն՝ Իբրեւ Թանգարան խրատու ընտնելն զգո-ր վաճառք՝ Երաւ առաջի: 'Ի սմա իարեն առ յեռն պատ-րաստ գրանել Երաւանչիւր ժաժաժօղչ զիարեորս հոգւոյ և մարմնոյ:

Եւ մ' ոչ ասեցէ, թէ անթիւ էն խրատան գրեանք արքոյ հարց իմ իմաստաւորաց. մանաւնդ զի ան-շունչ մարեանն ան ուրեք աննշար ուղեցոյց է ցանկա-յողաց ճանապարհին Բարեաց: Ի՛նչոյ զինչ, մի թէ ան-տէպ ինչ էցէ զի և զնոյն օգտաւար Գեղ զանապան է-զանախա մարտցանել արարաց, սմանց Գառնահամ՝ և սմանց Կաղցրահամ. զի սմն զայս, և սմն զայն անործէ առնուլ:

Եւ, զի որ ինչ 'ի սմա է՝ գրանի այո՛ 'ի Բաղոմ գրեանս, այլ ցրիւ, իմ միտն ոճիւ. Իսկ աստ որպէս 'ի վճիթ հայելոյ՝ Երեւին Թանգամայն պարզ և միջին: Եւ եթէ ոչ յառաւիտեաց հայեացի՝ առնեալ 'ի սմա զգեղեցիկութեն առաւիտեութեան՝ որով զարդարեալ է, զոճարճացեալ ցնծաց 'ի հոգի: Իսկ եթէ 'ի մաշեաց ոչ էցէ՝ Գեղա- նշարէ 'ի սմա զարատ և զբիծ զարաւար վարոյց Երոյ. և Բաղարարեալ զանարգին ընդ պարոնա-նանն, Ըանայ մաքել յանձնէ զբիծս զարեաց:

Եւ պահէն առանձն յընթացս մարեմիս, զի Բանք խրատոց որք 'ի մի և 'ի նոյն նիւթ վերաբերին, 'ի Բա-ղոմ պարբերութեան արհեստը հարսնածօրէն առաջի Դինն Իբրեւ զառաժս նախնեաց. որպէս զի պարզ և միջն ցոյցի իմաստ Բանիցն, և Գեղընիս մասց վեր-ծանդաց:

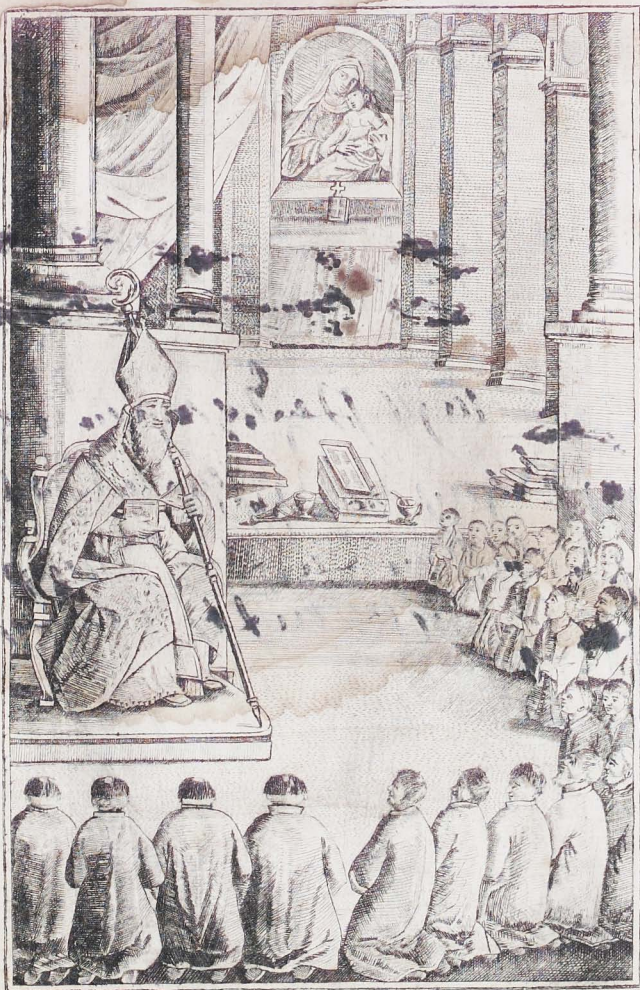
Որով յառաժս շնորհօք առան, թէ Բաղոմս ըն-թերցանութեամբ արին Կաղեացէն օգո-ր անջանց, և վառեալ 'ի սէր նաղէլի գեղոյ առաւիտեութեան՝ զար-դարեացին Գործով Բարութեան: Եւ որպէս մարտ

անհնդկեան համոք պատկերէ ան , ընդի՛ և Բարսիւսի
առաքինութեամբ համաշայն համայն ան , որով Վերա-
նայեղ ՚ի նմանութի ան . որպէս զի ընկալցի զարդեւն
վաստակոյ առաքինութե՛ զերանական փառս , զոր Խոստա-
յաւ ան սերէլէսցի Իրոյ :

Եւ ահա սովին մօտ Ժոյն յանձին հալաւ աշխարհ
սերէլ ՚ի յօրինանածս մարտնիս . յաւալով յառաք ողոր-
մութին ան , թէ ոչ թողս և զմեզ անմասն ՚ի վարձոց .
ըստ այնմ , * Որ Դարձոցեղ զմեզսն ՚ի մոլորութեմ
նապարհէն Իրմ , Ժրէսցի զոգի Իր ՚ի մահանակ , և
Ժածկէսցի զԲաղմութի Թղայ : || Հալ . Կաթ . Է . 20 :

Եւ պատէն Թծաւ սերով և անմոծութեմ մարտնիս
հայրենի ազգիս Ինչ զայն Դոյնն նսնէր՝ Երբե նախն
Ժայ Երեւայրի , ՚ի փառս ան :

Եւ մնամ վն ճեր Թղա աղօթարար
Ժայ Ժայնցն ան՝ պօղոս արք Էնո
անդրեանոս-պօղոցի , նախնիս պատ-
րարդ Խոստանդնոս-պօղոս , Թա-
բան ան աթոռոյ Էրէթ :

Բանք խրատական
զարթուցանող
Որով խորշիւ
և չանկանիւ

հոգւոց մարդկան ,
զմիտս բանական
ի չար գործոց
ի խորս տղ մոց :

ՕԳՏԱԿԱՐ

ԽՐԱՏԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԻՔ

ԻԻՐԱԲԱՆՁԻՐ ԲԱՆՁԻՆ

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ:

Լ. առջնորդ :

ԳԼ. Ա

55059 402

Առաջին է ղեկավարն ՚ի նաւի, զօրապետն ՚ի զօրու, հրովհէն ՚ի հօտի, և աչքն ՚ի գլուխ. նոյնպէս է և առաջնորդն՝ ՚ի քողովի և յազգի իւրում: Օ ի եթէ ղեկավարն է ճարտար, կարէ նաւն անվտանգ հասանիլ ՚ի դիտեալ նաւահանգիստն: Եթէ զօրապետն է քաջ, յաղթական հանդիսանան զօրք նր՝ ՚ի մարտս թշնամեաց: Եթէ հրովհէն է հսկօղ, հօտ նր՝ անշորթելի ՚ի գայլոց արածեալ պարարի ՚ի մարգս դալարիս: Եթէ աչքն է պայծառ, բոլոր մարմինն լինի լուսաւոր: Լ. յայէս եթէ առաջնորդն իցէ արժանաւոր, հասարակութիւն ողջոյն վայելէ յերջանկութեան:

Է Նոյն արժանի առաջնորդութե , որ քաջածանօթ է ժողովրդեան , և հրաժարի 'ի լինելոյ առաջնորդ . զի որ զանձն ընծայեցուցանէ , և ցանկոյ իշխանութե , ոչ ճանաչէ թէ զինչ է լինել առաջնորդ բազմաց . և ոչ կարէ ընուլ զգարտաւորութի իւր : Բայց և ժողովուրդն զայնպիսին պարտի ընտրել՝ որ իցէ իմաստուն և բարեջան : Այն զի երկու շնորհք հարկաւոր են առաջնորդին . խոհեմութի՝ 'ի սահմանելն զօրէնս օգտակարս . և Զանք՝ 'ի գործ դնել զօրէնան :

Ը Կարեւոր է առաջնորդին գիտել զեղանակն բարւոք կառավարութե , թէ 'ի ժամանակս խաղաղութե , և թէ 'ի ժամանակս խռովութե . զի այլ է կերպն կառավարութե 'ի խաղաղութե ժամանակի , և այլ 'ի խռովութե . և եթէ յերկուսին վիճական միօրինակ վարեցի , չէ՛ նա խոհական և կատարեալ :

Դ Պարտ է առաջնորդին զգոյշ լինել յամի վասն զի ամ մարդիկ անթարթ աչօք դիտեն զօրհասպազդի դատեսցեն զնա . չեն տեղեակ վիճակին յորում գտանի նա . և ոչ զգան ըզդժոհարութիսն զորս կրէ . այլ խնդրեն տեսանել 'ի նմա զկատարելութիս՝ որ 'ի վեր է քան զմարդկային կարողութի :

Ե Մաշնորդք և իշխանք առաւել պարտին հոգածու լինել մանկանց հասարակութե քան զծնողս նց , Զանացեալ վարժել զբեռաբոյս մանկունս քաղաքին , կամ ազգին , յու

սուսն գիտութե և բարի վարուց, և հարկաւոր արհեստից: Օ՛ր ի մանկուսն՝ որք ՚ի Թարմագոյն հասակի սովորին լինել ուսումնատէց, կամ անգործ, կամ չարաբարոյ, դժուարին է յոյժ ՚ի զարգանալ տիոցն գտանիլ ուսումնասէր, ժրաջան, և բարեբարոյ:

Դ՛ր ԼՆԱՋՆՈՐԴՔ փոյթ կալցին ուսուցանել ժողովրդեան արհամարհել զտանջանս և զմահ վնճմարիտ հաւատոց. հեռի կալ ՚ի փափկութե, և յապերախտութե. ժիր և անձանձիր լինել յաշխատանս. ճանաչել ղերութիս բարերարին. և սիրել զաղօն և զհայրենին:

Է՛ր ԼՆԱՋՆՈՐԴՆ՝ որ սիրէ միայն զմեծաբանս և զօգուտ և զգիւրութի անձին իւրոյ, չկարէ լինել սիրելի ժողովրդեան. վասն զի օգուտն հասարակաց առաջին է դասելի՝ քան զօգուտ և զգիւրութի անձին: Ս՛յ ոչ կարեն անբասիր լինել նոքա, որք վն հանգիստ և հանդարտ կեանս վարելոյ՝ հրաժեշտ տան ՚ի բառնալոյ զծանրութի կառավարութե հասարակաց: Չեն անբասիր և նոքա՝ որք ցանկան լինել կառավարիչ, և հնարս հնարեն յափշտակել զայն քաղցր պատառ:

Ը՛ր ԼՆԱՋՆՈՐԴՆ՝ եթէ միայն ՚ի հաճոյս և յօգուտ իւր վարէ զիշխանութին, է անիրաւ բռնաւոր. իսկ եթէ ըստ իրաւանց և յօգուտ հասարակաց վարէ, է նա հայր գթած, և արժանի առաջնորդութե:

Թ՛ր ԼՆԱՋՆՈՐԴՔ պարտին ունել որոշեալ

Ժամանակ լսել հպատակաց իւրեանց, որք ունին բողոք առ նա, կամ լուր ինչ հասուցանել: Ինդունել պատէ և զեկա և զպանդուխտս, և խօսակից ընդ նոսա լինել, և տեղեկանալ սովորութե հեռաւոր ազանց. յորոց մարթ է ուսանել զօրէնս ինչ, որ իցէ օգտակար ժողովրդեան իւրոյ:

Թ Մաճնորդք կարեկցութե են արժանի առաւել քան զայլ՝ քան թէ դատողութե. զի զգածեալ գոլով մարդկային տկարութե՝ անկեալ են ՚ի ներքոյ անտանելի ծանրութե: Ս ի պարտաւորեալ են կառավարել ըզբազմութի ժողովրդեան, և բարիս առնել նց, և հոգալ միշտ զպէտս որոց կարօտին. և զի բազում են պիտոյքն, բազում աշխատութիս կրեն, որք կամին բարոք կառավարել:

Ժ Մաճնորդն՝ եթէ տեսանէ զպակասութի գործակալաց իւրոց ՚ի պաշտամունս իւրեանց, պատէ նմա յորդորական բանիւք յայտնել զպակասութիս նոցա, և իրաւունս պահանջել առանց վրդովման. եթէ այսու ուղղեսցին, յուսալի է հաւստարմութե նոցին. ապա թէ ոչ, պատէ զգուշանալ ՚ի նոցանէ, զի մի՛ վնասեսցի:

Ժա Մաճնորդ ոք՝ թէ և իցէ բարեկարգ, գոնէ սխալի երբեմն իբրեւ զմարդ. և արդարեւ գովուէ լինի ժառանգաւոր, եթէ ունինդիր եղեալ խրատուց՝ ջանայ ճանաչել զպակասութիւր, և ուղղել զանձն. Վշան ուղղութե է

խոստովանիլն զպակասութիւն անձին . և տանիլ ծանր խրատուց իմաստուն բարեկամաց :

ԺԲ Որ ոչ է առաջնորդ , ոչ գիտէ տակաւին թէ զինչ է առաջնորդելն բազմաց . վնջ համարձակաբար դատի զառաջնորդն , թէ յայս և ՚ի սոյն իցէ սխալեալ . բայց մինչ այնպիսւոյն դէպ լինի հասանիլ յիշխանութիւն առաջնորդական , առաւել ևս սխալի , և դատի յայլոց :

ԺԳ Սոսկական մարդ՝ կարծէ զանձնէ թէ ստացեալ իցէ զքաջ հմտութիւն ամ հանգամանաց կառավարութեւն առաւել քան զամենեւին . և համարի թէ ինքն ոչ սխալէր , եթէ լինէր տեսուչ . բայց ոչ գիտէ , թէ իշխանութիւն կառավարութեւն նուաճէ զմիտս . և ըստ մեծութեւն իշխանութեւն , մեծամեծ երևին ՚ի նմա փոքր սխալանք :

ԺԴ Չարք՝ երբեմն կարծելով չարիս հասուցանել բարի կառավարչաց իւրեանց , զընկարտութիւն ամբաստանեն զնոցանէ , և տան վարել յօտարութիւն . բայց սյսու առնեն մեծ բարիս . զի նոքա զերծանին ՚ի բազմատագնապ հոգոց կառավարութեւն հասարակաց . և գտանեն զհանգիստ և զանզբաղ կեանս :

ԺԵ Լուսնորդք ունին պարտաւորութիւն երկար խուզողութիւն քննել զվէճն ՚ի դատաստանի , և հասու լինել իրացն ճշմարտութեւն , զի ոչ ամամբառտանեալ է յանցաւոր . և ոչ ևս կարծիք յանցանացն կարէ առնել զոք արժանի դատապարտութեւն՝ ըբողոքելոյ դատախազից .

ԺԳ Լուսնորդն է պահապան օրինաց , և օրինակ բարի հասարակաց . ուստի պարտաւոր գտանի դատաստանի վն մեղաց ժողովրդեան , եթէ զանց առնէ 'ի պատուհասելոյ զյանցաւորս օրինաց . և կամ անիրաւութիւն , ադասութիւն , և սնափառութիւն իւրով լինի չոր օրինակ այլոց . և պատճառս տայ դայթակղութիւն և մեղանջելոյ նոցա :

ԺԷ Որչափ ոք նախամեծար քան զայլս դըտանի , այնչափ առաւել քան զայլս բարեկարգ լինել պարտի : Փոքր յանցանք առաջնորդին՝ պատճառեն զմեծ չարիս 'ի ժողովուրդն . որ երբեմն ձգի 'ի բազում դարս : Ժողովուրդք աջալուրջ են 'ի տեսանել զփոքր պակասութիւն առաջնորդին քան զմեծամեծ առաքինութիւն նր . և առաւել զգան զսակաւ վնասն զոր կրեն 'ի նմանէ , քան զբազում օգուտս զոր ստանան նովաւ :

ԺԸ Լուսնորդք արժանի լինին պատժոյ , յորժամ տան զկառավարութիւն իւրեանց 'ի ձեռն անարժանից , որք չարիս հասուցանեն հասարակութիւն : () Ի թէ և ինքեանք անհաղորդ իցեն վնասուն . բայց քանզի ոչ փոյթ ունին քննել և գտանել զարժանաւորն , և նմին յանձնել զգործակալութիւն . վն իրաւամբք պահանջի 'ի նոցանէ դատաստանն :

Լուսնորդն՝ եթէ կամի առնել զոք գործակալ , պարտ է յառաջագոյն կացուցանել զնա 'ի պաշտօն ստորին . փորձել զգործունէութիւն

նր , և զհաւատարմութի . լրտեսել զառանձ
նական վարս նր . յաճախ խօսակից լինել ընդ
նմա . հարցանել ՚ի ծածուկ , և ուսանիլ ՚ի
նոցանէ որք ընտանեւար վարին ընդ նմա , թէ
զինչ յաւէտ ախորժելի է նմա , որոնց առա-
ւել հաւանի . զորս բնաւորաբար սիրէ . առ
որս ատելութիւն բերի . և յետ տեղեկանալոյ
ամ հանգամանաց նր , ապա կարգել ՚ի դոր-
ծակալութի բարձրագոյն աստիճանի :

ԺԹ Լ՛ուսնորդն՝ եթէ բռնադատիցի զջար
դք ՚ի պաշտօն ինչ կարգել , պահեսցէ զնա միշտ
՚ի ստորին կարգի . և զգոյշ լիցի յամի , զի մի՛ է-
լանիցէ ՚ի բարձրագոյն պաշտօն . և մի՛ դադունի
և ներքին խորհրդոց լինիցի իրազեկ : Եւ ևս
արժան է հայիլ . զի եթէ սակաւ առ սակաւ
յուզղութի ոչ եկեսցէ , հնարեալ իմն ՚ի դոր-
ծակալութեն ՚ի բաց հանիցէ : Բայց պարտ է
խոհեմութիւն վարիլ , զի մի՛ աղմուկ ինչ վերե-
րեւեսցի . զի եթէ չէ հնար զջարն առ օրին ՚ի
բաց հանել , արժան է միշտ մտադիր լինել
դիպողագոյն առթի ՚ի միջոյ բառնալ :

Ի Լ՛ուսնորդք՝ ՚ի կարգել իւրեանց զայր
բարի և գործունեայ ՚ի պաշտօն ինչ , և ՚ի դոր-
ծակալութի , արժան է այնուհետեւ աներկմիտ
սրտիւ հաւատալ նմա . զի արք առաքինիք կա-
մին ուղղութիւն ստանալ զհամբաւ բարի՝ քան
զգանձս ոսկոյ : Բայց պարտ է ՚ի չափու իւ-
րում պահել . և ոչ տալ նմա տարապայման հա-
մարձակութի . զի այնպիսին որ կարէր մնալ միշտ

առաքինի և հաւատարիմ, գուցէ անկոպար իշխանութիւն կարի համարձակեալ՝ արողքոյ ելցէ 'ի յուղղութիւն :

Իսկ Փառք և խաղաղութիւն անբաժ լծորդ են ուղղութե և հաւատարմութե . վայ մինչ պակասի յառաջնորդէն ուղղութիւն կամ հաւատարմութիւն, բառնի փառք և խաղաղութիւն 'ի ժողովրդեանէ . և փոխանակէ անարդութիւն և խռովութիւն :

Իբ՝ Բազում հաւասարապատիւ մարդիկ չկարեն տնօրինել զօրէնս վաղեմիս, կամ դնել զնորս, մինչև ոչ գտցի 'ի նս գլխաւոր դք, որ ունիցի բաւական իշխանութիւն 'ի վճռել և 'ի սահմանել զօրէնս . զի իւրաքանչիւր դք 'ի համապատիւ անձանց պնդէ զիւր դատումն հաստատել . յորմէ ծնանի հակառակութիւն և խռովութիւն :

Իբ՝ Ոչ է պարտ առջնորդին տաանց ճիշդ և երկար քննութե շտապաւ հատանել վճիռ 'ի դատաստանի . զի չարք բազում են յամուրեք . և խորամանկ ճարիւղք խաբեն զանդէոյշ դատաւորս՝ և մոլորեցուցանեն . այլ պարտ է նմա երկուց հակառակ կողմանց ունին մատուցանել, և ապա վճռել : Մաճնորդ դք կամ իշխան՝ պարտի լսել ամենեցուն, բոլոր հաւատալ սակաւուց :

Իբ՝ Մաճնորդն կարգեալ է բառնալ զծանրութիւն կառավարութե ժողովրդոց՝ ոպ հովիւ մի հօտին, և հայր ընտանեաց . և այս

հոգի է նմա վատաբախտութիւն, այլ երջանկութիւն.
Օ՛ր յինքեան ցուցանէ զնմանութիւնն նոյն
պատժելով զչարս, և վարձատրելով զբարիս, և
զամենեւին յորդորելով ՚ի կատարել զօրէնս նոյն.
Մաքաբաւական փառք են նմա լինել պահապան
օրինացն նոյն. և բաւական միտքարութիւն
վարձքն յաւիտենական կենաց. որ պատ-
րաստեալ է յնոյն փոխանակ աշխատութեանն.

Ի՞նչ Մատենադարան զքեզ եթէ ցանկայ զարս ի-
մաստունս և առաքինիս բազմացուցանել,
պարտ է նմա զայնպիսի արս որչափ և սակաւ
իցեն՝ ունել ՚ի պատուի. և օրինակօք նոցին
յորդորել զբազումս յուսումն գիտութեան, և ՚ի
կրթութիւն առաքինութեան. և որք յառաջա-
նան ՚ի նոցանէ ՚ի բարեւալութիւն և յիմաստու-
թիւն յարգել զնոյն, և կարգել ՚ի պաշտօն ինչ.
Արեւ զի տեսեալ և այլոց բազմաց զմեծարանս
նոյն, գուն գործեսցեն լինել նմանօր, զի ստաս-
ցին զպատիւն. Քանզի գտանին բազումք
որք այժմ զուրկ են ՚ի գիտութեան և յառաքի-
նութեան. և մարթ էր նոցա լինել իմաստուն և
բարի, եթէ լեալ էր յոյս և ակնկալութիւն
պատուի.

Ի՞նչ Արեւ կարգեալ է տեսուչ հասարակու-
թեան, պարտ է լինել համբերօղ և երկայնամիտ,
զի լինիցի նոր անձին իւրոյ, և ապա անձանց
այլոց. Մի զի անհամբերութիւնն հոգեւոր
թիւն ինչ է հոգեւոր, այնու զի վաղվադէ առ-
վախճան իրին. այլ է տկարութիւն, զի հոգեւոր

տոյի ունեւ զշտաց :

Ար հչ գիտէ սպասել և համբերել , նման է այնմ , որ հչ գիտէ լռել և պահել զխորհրդ իւր . և երկոքեան սոքա յառաջ գան 'ի տկարութի , որով չկարէ զուսպ ունել զանձն :

Օ ի զոր օրինակ որ արշաւէ սրբն թաց կառօք , և չունի բաւական զօրութի ըստ պիտեւոյ դադարեցուցանել , գահավէժ կործանի 'ի վիհս . այսպէս և անհամբերն՝ հչ կարելով զկայ առնուլ , անկանի 'ի գուբն թշուառութի :

Օ ի հչ սպասէ երբեք , և հչ գիտէ չափել զժամանակն . այլ բռնա առնէ զամ ինչ ծառայեցուցնել 'ի հաճոյս իւր : Բեկանէ զոստս՝ 'ի ժողովել զպտուղ յառաջ քան զհասունակիլ նց . խորտակէ զբրունս , և հչ սպասէ զի բաց ցի . կամի ինքն ննձել , մինչդեռ այլք սերմանեն : Օ ի զոր ինչ առնէ՝ կարճանութի շտապէ . հչ գիտէ ժուժել և մնալ դիպողութե ժամանակի . և որքան մեծ է իշխանութի իւր , այնքան մեծ լինի և վասն իւր :

Իէ Բաաջնորդ ազգի ուրուք՝ կամ իշխան որ ժողովրդեան՝ եթէ հայեսցի ընդ վիշտս կառավարութե , և ընդ ապերախտութի մարդկան , դժբաղդութիւն անձին համարի լինել իւր առաջնորդ կամ իշխան : Բայց պարտ է նմա գիտել՝ թէ մարդիկ լինին ապերախտք . սակայն չէ արժան վստայնորիկ 'ի բաց հրաժարիլ 'ի բարերարութե . այլ հարկ է ամ իրօք խնամել և շահել զազդ և զժողովուրդ իւր բա

րի օրինակօք, ոչ այնքան վն սիրոյ նց, որքան վն սիրոյն նց. զի ոչ կորնչի բարերարութի, զոր առնէ դք այլոյ ՚ի փառս նց :

Նաև եթէ ապերախտք բազումք իցեն, գտանին և երախտագէտք ոմանք, որք ճանաչեն զերախտիս և զբարերարութիս. և սիրեն զերախտաւորն : Եւ հասարակութին թէպէտ և փոփոխամիտ իցէ առ ՚ի լինել երախտագէտ, բայց ոչ իսպառ մնայ երախտամոռաց. զի կանոնս կամ անագան առնէ դատաստան վասն ճշմարիտ առաքինութե, և ճանաչէ զբարերարութիւն :

Եւ քանզի ապերախտութիւն առաւել յառաջ գայ ՚ի վատթարութե բարուց. վասն որոյ պարտ է առաջնորդին կամ իշխանին ջանալ ՚ի բարեկարգել և ուղղել զբարս մարդկան, և առնել զնոսա առաքինի, հաւատարիմ, և երկիւղած յնց. որպ զի կարօղ լինիցին ճանաչել զբարերարն և զերախտաւորն իւրեանց, և սիրել զնա : Ուստի առնելով զհասարակութիւն կատարեալ բարի, առնէ ինքեան զբազում բարի. և ոչ երկնչի բնաւ յապերախտութենէ նոցա :

Նպա եթէ առաջնորդն կամ իշխանն իցէ անիրաւ, և անհաւատարիմ. ոչ ինչ են զարմանք թէ և ժողովուրդն լինիցի ապերախտ : Բայց եթէ առաջնորդն կամ իշխանն իցէ բարի, և աշխատ լինիցի օգտակար խրատուք՝ և բարի օրինակօք իւրովք վարժել զհասարա

կուծին ՚ի բարի սովորութիւնս , և ՚ի պահպանութիւն օրինացն նոյ . գտանէ և վայելէ զպըտուղ աշխատութե իւրոյ յառաքինութիւնս հասարակութե . կամ գոնէ վայելէ զայն յանձին իւրում յառաքինութիւնս իւր :

Ի՞նչ Լըկիւնը հարկաւոր է , յորժամ սէրն պակասի ՚ի ժողովրդեանէն . բայց պիտոյ է ունիլ զայն ՚ի կառավարութեան միշտ ակամայ , որպէս զդեղ ինչ առաւել ազդու և առաւել վտանգաւոր :

Ի՞նչ Չէ՛ ամօթ առաջնորդաց խոնարհիլ և լինել երբեմն իբրև զտկար՝ զի շահեսցին զտկարս . քանզի և վարժապետն մինչ ո՛չ զեջանիցի և ասիցէ ոյբ , աշակերտն ո՛չ կարէ ուսանիլ և ասել ոյբ .

Ը Ո՛չ ամ ձկունք միատեսակ խայծի՛ւ որ սացեալ լինին . և ո՛չ ամ մարդիկ միակերպ խրատուք ՚ի բարին յորդորին . ապա ըստ այլ և ոյլ վիճակի և բնաւորութեան մարդկան պարտ է յարմարել զբան խրատուն :

Ը Ե՛կարամիտ համարի առաջնորդ ոք , որ մինչ տեսանէ զժողովուրդն անլուր խրատու իւրում , յուսահատեալ յետս կասի ՚ի խրատելոյ զնս : Վրանզի պարտաւոր է ըստ պաշտօն ման իւրում՝ սաստել յանդիմանել և մխիթարել ամ երկայնմտութե՛ք . ապա յետ այսր ամի եթէ մնացեն անուղղայ , ինքն առնու յոյ զվարձս վաստակոց իւրոց : Բայց բազում անգամ հոյեցեալ նոյ ՚ի ջանս առաջնորդին , շնոր-

Տօք իւրովք շարժէ զկամս ժողովորդեան անսալ բանից խրատու նր , և դառնալ յուղղութիւն :

Եւ Մ. Գ. Զ. Կ. Ե. և ժողովուրդ իւր այնպէս սիրեցեան զմիմեանս , մինչև մնալ անորոշելի , թէ ո՞ւր առաւել սիրիցէ : Վրանզի պարտին ջանալ յաղթել միմեանց սիրով . առաջնորդն՝ վսօգտի ժողովորդէն , և ժողովուրդն՝ վսօգտի իւրութե և խաղաղութե առաջնորդին :

Եւ Մ. Գ. Զ. Կ. Ե. առաջնորդն , որ վսօգտի սիրոյ՝ ատելի լինի ամենեցուն . կամ վսօգտի օգտի՝ զրկէ զամենեւին . կամ միոյն խորհրդոյ անսալով , արհամարհէ զխորհուրդս ամենեցուն :

Եւ Մ. Գ. Զ. Կ. Ե. առաջնորդն՝ եթէ պատուեցէ զհարթամս և զիշխանաւորս , որք չեցեն օրինապահ . և անգոսնեցեցէ զաղքատս և զսոսկականս , որք պահիցեն զօրէնս . կամ պատուեցէ զսոսկականս , որք ստուռգանեն օրինաց . և անպատիժ արձակեցէ զհարթամս , որք յանցանեն ընդ օրէնս : () Ի թշնամի արդարութե է՝ որ անպատիժ թողու զյանցաւորն , և անվարձ զանմեղն :

Չէ՝ արժանի առաջնորդութե ագահ դէ՝ կամ ռիսակալ . զի ագահն վաճառէ զարդարութիւն ընդ արծաթոյ . և ռիսակալն թիւրէ զիւրաւունս վսօտելութե զոր ունի ընդ ումեք :

Եւ Մ. Գ. Զ. Կ. Ե. պատժել վսօգտիս ռիսակալութե զյանցաւոր դէ՝ որ միայն արժանի է կըշ

տամբանաց և սաստից, է անիրաւութիւն. Օ ի պատիժն է սպառաւոր արդարութեւն. և պարտ է միայն ՚ի նոյն պաշտօն ծառայեցուցանել. սպա թէ ոք ծառայեցուցանէ կրից իւրոց, է անիրաւ :

25 արժան ՚ի ժամու սաստիկ բարկութեւ պատժել զյանցաւորն. այլ պարտ է թողուլ մինչև շիջանիցի բորբոքումն սրտի. զի բարկութիւն խանգարէ զուղեղ մարդոյ. և տայ խօսել զանվայելս, և դործել զանիրաւութիւն :

26 Պարտ է առաջնորդին լինել քաղցր առ ամենեսին. զոր կարէ առանձինն խրատութ շահիլ, մի՛ խրատեսցէ հրապարակաւ. և զոր կարէ առնել ողորմանօք, մի՛ արասցէ սպառնալեօք. և զոր կարէ ուղղել սպառնալեօք, մի՛ ՚ի դործ դիցէ զպատիժ :

27 Եթէ հարկաւոր իցէ պատժել, պարտ լի վարիլ գլխով, և ոչ ճիշդ արդարութեւն, զի մի՛ յանցաւորն փոխանակ ուղղելոյ՝ դարձցի ՚ի յանդգնութիւն. զի առաջնորդն ոչ է դաժնիճ յանցաւորաց, այլ ուղղիչ :

28 Լուսաշնորհ ոք՝ եթէ յամ դործս կառավարութեւն խորհրդով այլոց վարի, է անխոհեմ, և անարժան առաջնորդութեւն. իսկ եթէ ոչ բնաւ ընդ այլոց խորհրդակցի, այլ զամ ինչ դործէ միայն ըստ խորհրդոց կամաց իւրոց, է կամակոր և յանդուգն. այլ որ խոհան է և արժանի կառավարութեւն՝ խորհրդակցի ընդ իմաստնոց և գլխաւորաց ժո

ղովորեան . և գործէ զարժանն և զվայել
լուսն յօգուտ հասարակութե :

ԸՇ Տեսուչ որ ժողովորեան՝ եթէ կամի
զոր համուզել ՚ի գործադրութի օգտակար ինչ
իրողութե , պարտ է յառաջագոյն խորհիլ , թէ
ի՛նչ ի՛նչք հնար է յինքն յանկուգանել զկամս
նր . զի ո՛չ ամենեքին են համաբարոյ . և ո՛չ
միատեսակ բանիւք յորդորին ՚ի գործ :

Վանդի ոմանք շարժին առ վայելչականն ,
ոպ երիտասարդք . ոմանք առ օգտակարն , որպ
կատարեալքն հասակաւ . և ոմանք առ համբա-
լաւորն , ոպ ծերք . կէպք առ շահաւէտն ան-
ձանց , ոպ ագահք . այլք առ փառաւորն , ոպ
փառասէրք . և այլք առ այլ ինչ առարկայ , որք
ախորժելիք են բնաւորութե իւրեանց . ապա
գործ է ճանաչել զբարս իւրաքանչիւր ու-
մեք , ոպ զի կարացի ածել զմիտս նր ՚ի հաւա-
նութի , և ՚ի գործ շարժել զկամս նր՝ զոր հա-
մուզէ : Արեւոր է նկատել ևս զպարագայս
ժամանակին , անձին , և գործողութեն . ապա
թէ ոչ մնայ գործն ամուլ , կամ թերի . և է
ուրեք զի փոխանակ օգտութեանն , գտանի
առիթ վնասու :

ԸԹ Մզնիւ և քաղցրահամ է մեղր . բայց
յաճախ մատուցանել ՚ի կեր՝ առ բերէ ըզ-
տաղտիութի ՚ի սեղանաւորս . բանք քորոզ չին
որչափ քաղցրալուր իցեն և ընտիր՝ եթէ ըս-
տէպ կրկնեսցին ՚ի միում ատենաբանութե .
կամ յաճախութե բանից երկարաձգեսցին ,

պատճառեն զձանձրութի' ՚ի յունկնդիրս •
 'Նա զի յառաւելութիւն բանից դժուարին է
 չսպրդիլ ակամայ վրիպանաց , կամ չխառնիլ
 անպիտան և աւելորդ զրուցաց ընդ պիտանիս
 և ընդ կարեւորս : 'Այա պարտ է զգուշանալ
 քարոզչին յերկարաբան ճառից , և չափով և
 կշռով խօսիլ • ոպ զի բանք խրատու իւրոյ ա
 խորժելի և ազգու լինիցի ունկնդրաց , և ինքն
 ընկալցի զպատիւ և զգովութի' :

Լուսնորդ բանից 'իջ է նշան իմաստ
 նոյ' այլ տգիտի • քանզի տգէտք սովորաբար
 են շատախօսք , և իմաստունք սակաւախօսք •
 քայց այսու ամիւ ունին զպատիւ և զմեծարա
 նրս • ոպ և տգէտ շատախօսք զարհամարհանս :

Ի շխանք աշխարհի կացուցանեն գոր
 ծակալս • զի 'իջ են կարող անձամբ միայն զհոգ
 ժողովրդեանն բառնալ • ոպ մովսէս ըստ խո
 չսկան խրատու յոթորայ , կարգեաց զարս զօ
 րաւորս' անապաշտս' և արդարակորովս ՚իմաս
 նաւոր գործս կառավարուէ : Էւեյ • ԺԸ • 21 •

Ուստի և առաջնորդք կարգեն զքահա
 նայս' իբրեւ փոխանորդ և գործակալ ՚ի վր
 ժողովրդեան • զի 'իջ կարեն զբաղմութի' ժողո
 վրդեան անձամբ կառավարել' որոց կարգեալ
 են ՚ի տնէ հովիւ և դէտ : Վս որոյ պարտին
 ամ արթնութի' քննել և իմանալ զվարս և ըզ
 կառավարութիս քահանայից • զի մի' արատ ինչ
 կամ պակասութի' գտցի ՚ի նս • այլ յամի լինի
 ցին բարեկարգ և անճաճայ , ոպ պահանջէ

պայմանն քահանայութե . զի որովհետեւ քահանայքն են գործակալք առաջնորդին , նմ պակասութի նց վերաբերի առ առաջնորդն :

* Ղալէ՛ս շօրո՛ւք և զ' ինայեր . բարձրացո՛ւ իբրեւ
զփռչոյ շփարբառս . պատմե՛ա ժողովրդեան ինո՛ւ ըզ
մեզն նոցա : || Եսայ . ԺԲ . I :

* Բո՛ժե՛հ հոգեւո՛ր շահնէն տրեանց . ե զհառչէն ի մշարածէն . այսպէս ասէ ԹԲ ԹԲ . ասոսասի էո 'ի ՎԲ հոգւանց , ե պահանջեցի զհառչէն ի 'ի յեռաց Դոցա :

|| Լզդէկ . ԴԷ . 8 :

* Օգոստոսեան անձանց և նա հարկեր, ցարու-մ էր
 չէն հոգին Դ Կէս-ն, հոգի-էլ չգողը-բէ Կն.
 Պարծ. Բ. 28:

* Լ- նա էր շմանն առաջեալն , շմանն մարգարէն ,
 շմանն աւերաբանիչն , շմանն հովիւն և վարդապետն .
 'ի հասարակութիւնսն , 'ի գործ պաշտմանն , 'ի շին
 անձ մարմնոցն ի՛նքն : || Լափես . Դ . Ի Ի :

* Օրէնսի լինելէր հաւասարէլոյ, բանիւք, գնաց-
իւք, սիրով, հաւասարով ։ || Ծ ՏԻՄ. Դ. Ի 2 ։

* Բարոյ պաշտօնէայ շինիցիս քի յի, սնանկիցիս
Բանիւ հաւաքոյ, և Բարոյ շարքապետութիւն:
|| Ծ ՏԻՐ. Դ. 6:

25059

$$\frac{A}{1077}$$

ԳԼ . Բ

Խ Քաջանայք՝ վն զե հրեշտակ ան ամե
նակալի կոչին . յաղաք՝ . Բ . 7 : Վն որոյ պար
տին զվարս հրեշտակաց ունել ըստ կարողու
թե մարդկան . զե թէ ծառայ և սպասաւոր
այ անուննիլ մեծ պատիւ է , քանի՞ ևս առա
ւել բարձրագոյն պատիւ է կոչել հրեշտակ
ան ամենակալի . որ ոչ միայն զծառայութեն
սպասահարկութիւն , այլ և զմիջնորդութեն
պաշտօն յինքն փակէ . զե քաջանայն է միջ
նորդ ՚ի մէջ այ և մարդկան :

Վարձեալ՝ քաջանայն է այր անատեսակ .
զե թէ միայն այ է յատուկ քաւել զմեղս . ա
հա զնոյն առնէ և քաջանայն զօրութե նբ
կարդին , ըստ բանի ան : ॥ Եւ . Բ . 23 :

Վարձեալ՝ ՚ի խորհուրդ նբ պատարագին
քաջանայն ձեռք շոշափէ զայն , որում հրեշ
տակք ահիւ սպասաւորեն . ապա մոաճեացեն
թէ յորպիսի գերագոյն պատիւ վերայեալ
կան , և լն այնմ քաղաքավարեացին . զե * ո
րում շատ տունալ՝ շատ խնդրեացի ՚ի նմանէ ,
և որում բազում աւանդեցաւ առաւել ևս
պահանջեացեն ՚ի նմանէ : ॥ Եւ . Բ . 48 :

Բ Վարձեալ՝ յատուկ է միջնորդին սիրե
լի և հաճոյ լինել այնմ՝ առ որ բարեխօսէ .
իսկ սիրելութիւն հիմնի ՚ի համակերպութե .
և զե քաջանայն է միջնորդ ՚ի կողմանէ մար
դոյ առ ան . ապա հարկաւ պահանջէ , զե իցէ

նա մարդ անտեսակ . ոպ զի կարանցէ լինել սիրելի այ՝ և բարեխօս ընդ մարդկան :

Դ Եւք երկբայի թէ քաջանային պարտ է ունիլ ոչ միայն զտեղեկութի Տին և նոր կտակարանաց , այլ և զհմտութի իմաստասիրական դիտութեց . քանզի առաջի կայ նորա խրատել՝ ուսուցանել՝ համոզել ՚ի բարիս , և խորշեցուցանել ՚ի չարեաց զարս աշխարհիկս . յորոյ բազումք առատամիտ են և ուշիմ , հանձարեղք ՚ի գիւտս ձեռնարկութեց , և զօրաւորք ՚ի դարձունածս բանից . եթէ քաջանայն տկարացի յաղթել այնպիսեաց զօրաւոր փաստիւք , ոչ ևս ազդէ խրատական բանք նր ՚ի յամառ միտս նց . և գուցէ հպարտացեալ իսպառ հետեացեն հոգեւոր խրատուց . և տգիտութի քաջանայից առիթ լիցի կործան ման նց : Եւ որոյ պարտ է քաջանային ամիրօք գերազանցիլ քան զամենեսեան . ոպ ՚ի սրբութիս վարուց , նոյնպէս և յիմաստութիս :

Դ Քաջանայ՝ որ անարի է ՚ի հոգեւոր պաշտաման իւրում՝ և անփոյթ զկարեւոր գիտութե , ոչ միայն անպատիւ է յերկրի , այլ և արժանի պատժոյ ՚ի հանդերձեալն : Եւ լութին՝ որ յանային պաշտօնեսոյս , և տգիտութին՝ որ յաշխարհականս՝ են չար և արժանի նախատանաց . ՚ի քաջանայն՝ լինին ամենաչար , և անհնարին անարգանք :

Ե Քաջանայք՝ իբրև զարեգակն պարտին լուսատու լինել խաւարեալ մտաց . ջեւու

ցիւց ցրտացելոց 'ի սիրոյն նոյ . Սւտի քս աւսաց առաքելոց , դուք էք լոյս աշխարհի . ապա եթէ պակասութի ինչ գտցի 'ի բանս և 'ի գործս քահանային , ունի թէ արեգակն հովա նայ և մթագնի :

Ապաքէն մինչ երկիրն միգապատ լինի կամ տղմաշաղխ . ոչ ումեք ինչ փոյթ է դիտել ընդ այն , զի առ ոոս կայ . իսկ մինչ արեգակն կամ լուսին բնական պատճառաւ խաւարի , նմոք ակնապիշ լինի . զի են գոյացութիւնք վերամբարձեալք՝ զօրաւորք և ներգործա կանք : Սոյնպէս ընդ չարաչար անկումս միոյ ուրուք ժողովրդեան՝ ոչ ոք հայի , և ոչ ոք զար մանայ . բայց ընդ փոքր մի գթել քահանային՝ աչք ամենեցուն 'ի նա հային և զարմանան , և բազումք ևս գայթակղին :

Չ . () արմանք են՝ թէ զիսրդ ոմանք միջ նորդ 'ի մէջ արկանեն , աղաչանս մատուցանեն , զկաշառս խոստանան , և ազգի ազգի արուեստս 'ի դործ դնեն , զի ընկալցին ըզ ձեռնադրութի քահանայութե : Վուցէ սոքա ոչ գիտեն թէ զինչ է լինել քահանայ . և կամ ոչ ճանաչեն զչափ անձին , և կամ միայն զմարմնաւոր պիտոյից հոգան :

Լ, թէ ոչ ճանաչեն թէ զինչ է լինելն քահանայ , ծանիցեն՝ թէ է լինել հրեշտակ երկնաւոր , լոյս թափանցիկ , ոսկի ընտիր : Լ, թէ զչափ անձին ոչ ճանաչեն , փորձեսցեն զանձինս եթէ ունիցին զվարս հրեշտակաց , զլոյս

գիտութե . և իցեն փորձեալ իբրև զոսկի 'ի բովս համբերութե . ապա թէ ոչ՝ ան մեր հուր ծախիչ է , այրէ զնոս , զհայո , զնուիւ , և զամ նիւթ կիզանուտ : Իսկ եթէ զստեացս միայն խորհին՝ անփոյթ եղեալ զհանդերձելոց , ածցեն զմոսա՝ թէ կեանք կենցաղոյս անցաւոր է և սնոոի . և իբրև առ աջօր ինչ ստուեր նկատմամբ կենացն յաւիտենից :

Լ՛րդ՝ զինչ տացեն պատասխանի յահաւորն ատենի յորժամ լուիցեն 'ի անէ . ընկեր՝ զեւրդ մտեր այսր՝ եթէ ոչ ունէիր հանդերձ հարսանեաց : Եւ զի եկեղեցին է տիպ և օրինակ երկնաւոր հարսնարանին . ապա քահանայք՝ որք մտանեն ընդ նա իբրև բազմականք , պարտին ունել զհանդերձ մարուր անձաճայ առաքինութե :

* Լ՛յս պատահէր է իմ առ չեզ Կահանայդ . ելէ ո՛չ լսեցէ , և ո՛չ ունին Դնեցէ , 'ի սրտի չերոմ Թալ Գառն անո՛ւնն իմոմ՝ ասէ Գէր ամենալալ , առաքեցից 'ի Վերայ չեր անէծս : ॥ Սաղաք Բ . 1 :

* Օ Էրեցունս այսոհեփե աղալիմ . . . արածեցէ՞ օր 'ի չեզ հօփտ է ան . Վերապոս լինել Դ' եբեհ անալոյ՝ այլ չամու ըստ ան : ॥ ան Պեպ" Է . 1 :

* Որ Բարոս Վերապոս լինին Էրեցունս , իբնին պատաս արծանի եղեցին : ॥ ան Տիմ . Է . 17 :

Այն մեծուքն ձի իբրև նաև հոյակապ ան
գաղար ծփի ՚ի յորձանս ծովու . և որ ՚ի նաւին
է, կրէ զկասկած մահու , և ցանկոյ ելանել ՚ի
ցամաք . իսկ որ ՚ի ցամաքի է , տեսեալ ՚ի հե-
ռուսո զգեղեցկութի նաւուն՝ ցանկոյ մտա
նել ՚ի նա . և ոչ զգայ , թէ քանի՛ վտանգ կայ
առաջի՝ մինչև մտցէ ՚ի նա . և քանի՞ դառն
վիշտս ունի կրել՝ մինչդեռ գտանիցի ՚ի նմա :

Օ արմանք են , զի ոմն փութայ ելանել ՚ի
նաւէն , և ոմն ճեպէ ՚ի ներքս մտանել . զոր
օրինակ ՚ի խուճապել և զեռալ ձկանց ըմբռնե-
լոյ ՚ի ցանցս , կարծիցեն ձկունք որք արտա-
քոյ են՝ տօն ուրախութե լինել անդ , և առ-
ցնծութե կայթել , շտապեսցին և ինքեանք ՚ի
ներքս մտանել :

Օ ի մինն փորձ առեալ տառապանաց մե-
ծութե , գուն գործէ ՚ի բաց հեռանալ . և
միւսն անփորձ տակաւին՝ ջանայ ՚ի մեծութի
անդր հասանել : Երանի այնմ , որ եմուտ յայս
նաւ , և ել անվնաս . և ևս երանի այնմ , որ ոչ
երբէք եմուտ ՚ի նա . բայց ո՞ր կարէ զայս ճշ-
մարտութի հաւատարիմ առնել այնոցիկ , որ
դեռ կան ՚ի ցամաքի . այսինքն չէ ևս զփորձ
առին մեծութե :

Է ՚ի խանդարիլ մասանց՝ խանդարի և բո-
լորն . ոպ ՚ի խախտիլ հիմանն՝ խախտի և կոր-
ծանի շինուածն որ ՚ի վր նր է հաստատեալ :

Իսկ արդ՝ մարմին մարդոյ բաղկանայ ՚ի տարե
րաց իբրև ՚ի մասանց . և ցորճաի տարերքն էն
բարեկարգ , մարմինն կայ առողջ . բայց մինչ
խանդարի բարեկարգութի նց , մարմինն տկա
րանայ , կամ հիւանդանայ , և կամ մեռանի :

Սարմին տէրութե կամ ազգի բաղկանայ
յօրինապահ իշխանէ , յաշխատասէր հպատա
կաց , յարդարութե իրաւանց , և ՚ի խաղաղու
թե սահմանակից ազանց . ապա մինչ ամբօխի
բարեխառնութի սոցա , իշխանութիւնն այն
կամ հասարակութիւնն ընկճի և նուաճի ,
կամ ՚ի վտանգի կործանման լինի , և կամ կոր
ծանի իսպառ :

Սորոյ պարտ է իշխանին լինել օրինա
պահ . զի և այլ ամ մասունք՝ յորոց բաղկանայ
կամ հաստատի հասարակութին , ՚ի բարեկար
գութե կացցեն . և ողջոյն մարմինն տէրութե
կամ ազգի՝ մնասցէ զօրաւոր և հաստատ :

Սխալմունք գործակալաց՝ աղաւաղէ զհամ
բաւս իշխանաց և առաջնորդաց :

Դ իշխան բարերար՝ է իբրև արեգակն
լուսափայլ . և ունի անուպ և շլամիտք ոչ ըստ
արժանւոյն գիտեն զկենդանական զօրութին
և զհարկաւոր օգտակարութին՝ զոր ներգոր
ծէ արեգակն ՚ի ձեռն ջերմութե և լուսոյ ՚ի
բոլոր բնութե ընդհանուր տիեզերիս . նոյն
պէս ոչ գիտէ ռամիկն՝ ունի արժան է գիտել՝
զազգօգուտ արդիւնս և զբարերարութիս զոր
առնէ իշխանն ՚ի բովանդակ հասարակութե :

Իսոյց պարտ է առն բարեսրտի ներել տը
կարամոռութե նց, և ոչ գոգմնիլ. զի եթէ
վս ոչ ճանաչելոյ նց զերախտիս իւր՝ դադա-
րեսցի ՚ի բարերարելոյ, լինի նա իբրև զմի ՚ի
հասարակ մարդկանէ. և ոպ թէ խաւարի ա-
րեգակն :

Լ՛յլ ոպ յայտ է փորձիւ. զի մինչ խաւարի
արեգակն, ամ բազմութիւն ընդ այն պշնուն.
և բազումք բազում ինչ զնմանէ գուշակեն.
սոյնպէս յորժամ լու է իշխանն ՚ի բարիս առ-
նելոյ, ամենեքին վրդովին՝ և ՚ի պէս պէս մի-
տըս հարկանին. և անտեղի կարծեօք բազում
ինչ այլ ընդ այլոյ խօսին :

Եւ ոպ արեգակն հարկաւոր օրինօք ան-
դադար շարժի ՚ի լրումն պարտաւորութե իւ-
րոյ, որ է օգուտն աշխարհի. թէ և ոչ ճանա-
նաչիցէ աշխարհ զերախտիս նր. նոյնպէս և
իշխանն՝ վս զի ՚ի վերին խնամոց ամբարձեալ
է ՚ի պատիւ գլխաւորութե ազգին, ունի ըզ
պարտաւորութի բարերարելոյ, և ոչ երբէք
դադարիլ. թէ և չիցէ բաւական հասարակու-
թիւն լինել երախտագէտ :

Դ Եւ Երատեսուչ դք կամ իշխանն՝ ոչ միայն
զիւրոց առանձնական առաքինուէց զվարձան
ունի ժառանգել. այլ և այնոցիկ՝ որոց բանիւ
կամ գործով եղեալ է պատճառ բարեգոր-
ծութե : Լ՛պա որ անկարգութե վարի, ոչ
միայն զիւրոց ապիրատ գործոց ընդունի ըզ
պատիժ. այլ և որոց օրինակ չարեաց եղև

զեղծ վարուք իւրովը, կամ անհոգութիւն իւրով թոյլ ետ նց գործել զճարիս :

Ե 11 այրկենական սխալումն գլխաւորաց ժողովողեան, վնաս մեծ գործէ բազմաց, և ձգի ՚ի բազում դարս. ապա գիտելով նց թէ մարդիկ են մսեղի, բազմալիւս և դիւրասահ բնութիւն վիճակեալ, ոչ պարտին վաղվադակի որոշել զիմն. այլ արթուն մտք կշռել և խուզարկել, և յետ այնորիկ վճիռ հատանել. զի եթէ միանգամ սխալեսցին ՚ի դատաստանի, թէ և բազում անգամ զըջացին, ոչ յետս դառնան սխալմունք նց :

Ը Գործ բարի և գործ չար՝ մեծատանն և սոսկականին, որք թէպէտ նոյն իցեն ըստ իրակութե, այլ չեն նոյն ըստ արժողութե. վնջ և ոչ համաչափ են փոխարինութիւնք :

12 Կապէն զնոյն բարին՝ զոր առնէ մեծատուն ոք և սոսկական, ոնց եթէ երկաքանչիւր տայցեն ողորմութիւն դահեկանս հարիւր. սոսկականն առաւելու արդեամբք յայնմ քան զմեծատունն. վստորոյ և առաւելու վարձք նր : 13 Ը զճարն, զոր առնեն երկաքանչիւր, որոնց եթէ զրկէին զորքն, և առնուին դահեկանս հարիւր. մեծատունն առաւելու յանցաւորութիւն յայնմ քան զսոսկականն. վնջ և առաւելու պատիժ նր : 14 Ի արդիւնք կամ յանցաւորութիւն բարի կամ չար գործոց՝ ոչ միայն չափին յէակութենէ գործոյն, այլ և յաստիճանէ գործողին :

Այս յաւէտ զգոյշ լիցին մեծատունը չառնել զգործ ապիրատ . զի սոսկական դք արարեալ զայն՝ լինի չար . իսկ մեծատունն՝ չարագոյն . վոյ և ծանրագոյն պատժոյ արժանի :

Է Գլխաւորքն ժողովորդէն են պատճառ բարեկարգութե , կամ անկարգութե ազգին . զի կենցաղավարութիք , շարժմունք , զգեստք , և զարդք նց՝ են իբրեւ վարժարանք հասարակութե . զի զոր ինչ տեսանեն առ նոսա համետ կամ անհամետ , զնոյն ուսանին առնել : Ուստի և իշխանսւորք՝ ուն հաղորդակից են առաքինութե կամ մոլութե ազգի իւրեանց , նոյնպէս և փոխարինական վարձուց կամ պատժոց :

Ը Ուն չէ հնար կշռել զպատիւ համաջափ աշխատութեան հայրենասէր իշխանաց , որք տքնին վսօգտի սեպհական ազգի իւրեանց . նոյնպէս չէ հնար կշռել զանարգանս զուգաջափ վնասու զանցառութե նց , որք կարող են նպաստել , և պատճառանօք իմն յետս կան , և ոչ Զանան առնել : Աշան է կործանման քաղաքի կամ ազգի , յորժամ գլխաւորք ոչ խորհին զբարեկարգութե նր , այլ միայն զգիւրութե անձանց իւրեանց :

Թ Որ կարող էր արգելուլ զվնաս կամ զանազանս ազգին իւրոյ , և զանցառութե իւրով եթող վնասիլ կամ անարգիլ , հարկաւ վնասի կամ անարգի և ինքն ընդ ազգին իւրոյ . զի յապականիլ բոլորին , ապականի և մասն նր :

Դ Կառավարիչ որ ազգի կամ ժողովորդեան՝ եթէ իցէ ցոփակեաց և հեշտասէր, ՚ի հարկէ լինի և զըկօղ . քանզի քան զգիտէ՝ թէ մեղի և հեշտասէր բարոյիւքն ատելի է հասարակութե, զրկանօք ջանայ մթերել գանձս . զի գոնէ նովաւ կարասցէ կալ յիշխանութե իւրում :

Իայց սյսու առաւել ևս սխալէ . զի տըր տունջ և քրթմնջիւն ոպ կոյծ ինչ անկեալ ՚ի խուրճս փշոց՝ դաղտնի վառի ՚ի ժողովորդեան . և օրքան զօր ճարակեալ և տարածել յարուցանէ զհրդեհ ապստամբութե :

Իսկ որ զրկանօք ժողովեաց զինչս՝ բռնալիր ցրուէ առ ՚ի նոճաճել զժողովուրդն, բայց շահի և ոչ ինչ . զի գանձքն սպառին, և ապրատամբքն բազմանան . և գրոհ տուեալ յաւուր միում՝ զրկեն յիշխանութե զզըկօղն իւրեանց :

Իպա կառավարքն լինիցին բարեկարգ, զի վայելեսցեն յիշխանութե իւրեանց, իսկ եթէ լինիցին զըկօղ, կորուստ և ապականութիւն մերձ է առ դուրս նց :

Ժա Եւս կարևոր է իշխանաց հարստացուցանել զօրդիս իւրեանց իմաստութե և առաքինութե՝ քան մեծագանձ ճոխութե . քանզի հանդերձեալ են նոքա իշխան և հրաւանատար լինել ժողովրդեան . և որ ոչ գիտէ իշխել կրից իւրոց՝ չկարէ լինել իշխան այլոց :

Ժբ Ինչպիսիք յորդուց իշխանաց են մոլի, և անարժան իշխանութե . զի ՚ի կենդանութե

Տօր իւրեանց սնեալ են 'ի մէջ փափկութե
 և ամբարտաւանութե . վնջ մինչ սկսանին իշ
 խել , համարին զմարդիկ թէ ծնել են 'ի ծա
 ապել ինքեանց , և ինքեանք ոչ իցեն 'ի բնու
 թէ հասարակ մարդկան : Աստի ոչ յայլ ինչ
 պարապին՝ քան թէ գտանել զնորանոր փափ
 կութիս . վատնեն զգանձս հայրենի . և տան
 ջեն զհարստակս իւրենց 'ի կեղեքել զինչս նց :

Արհամարհեն զխրատս ծերոց և իմաստ
 նոց , և անստն հասակակցաց իւրեանց շոգ
 մոգ երիտասարդաց . յորմէ զհետ գոյ անճա
 զանդութիւն ժողովրդեան , և կործանումն
 իշխանութեան :

Խցանել արժան է զսկանջս նց իսպառ ,
 կամ հրացեալ շամիրով բանալ , որք ոչ լսեն
 հոգեշահ բանից իմաստուն խրատատունաց ,
 այլ միայն հոգեկորուստ համուլանաց օգտա
 խնդիր շողոքորթաց :

ԺԴ Ա՛եծատուն որ մոլեալ զհետ մարմնա
 կան հաճութե՝ որչափ և ջանայցէ հեռի լի
 նել 'ի տրտմութե , այնքան առաւել հուռ մառ
 չի առ տրտմաբեր կիրս . զի չիք յաշխարհի ու
 րախութի ինչ մարմնական , որ կարիցէ ան
 մասն լինել 'ի տրտմութե :

Խսկ այր առաքինի՝ թէ և չունիցի զկա
 րեոր պիտոյս մարմնական , ունի տակաւին
 զերկնային իմն ուրախութի , և զքաղցրութի
 'ի հոգին , որով միշտ մխիթարի և բերկրի :

ԺԵ Ա՛եծատուն որ եթէ իցէ տգէտ՝ է

պատիժ հասարակութե . զի տգէտն է իբրև
կոյր ոք , և մեծութիւն է իբրև սուր ՚ի ձեռս
նր . և ո՞նչ կոյրն առեալ զսուր՝ անխտիր հար
կանէ զբարեկամս և զթշնամիս . սոյնպէս և
մեծատուն տգէտ խանգարէ զամբարեկար
դութիս ժողովրդեան :

Աստի եթէ բարկասցի նձ քաղաքի իմիք
կամ ազգի , թողու իմաստնոց լինել աղքատ ,
և տգիտաց փարթամ : Բանզի տգէտն եթէ
իցէ փարթամ , կամ խնդրէ լինել իշխան՝ կամ
խորհրդակից իշխանի . և զինչ օգուտ ստասցի
ժողովուրդն յայնմանէ , որ ոչ ճանաչէ զօ
գունն և զվնաս :

Այս պարտ է խնդրել ՚ի տեառնէ , զի կամ
փարթամք իմաստասիրեացեն , կամ իմաստունք
փարթամասցին . ո՞նչ զի հասարակութի ազգին
այնորիկ՝ ունիցի զերջանիկ կեանս և զբարօ
րութիւնս :

ԺԷ Ամեծատունք և աղքատք հաւասարա
պէս պարտին պահել զօրէնս և զսահմանա
դրութիս , որք միապէս հային առ երկոսինն .
ապա եթէ այլայլութի ինչ լինիցի ՚ի պահպա
նութե օրինաց , անդէն վրդովի խաղաղութիւն :

ՍԷ Ի մեծատունն ոչ պահելով ընդ աղքա
տին , համարի զանձն գերագոյն քան զմարդ .
և հպարտացեալ արհամարհէ զայս , և աղքատն
տեսեալ զի մեծատունն ոչ պահէ զօրէնս հա
սարակաց , տրոնջէ և վհատի զանձնէ :

Աստի եթէ մեծատունք և աղքատք միա

պէս պահեցեան , երկոքին ևս տռնուն զվարձրա . ապա եթէ մեծատունք խղեսցեն զոստայն օրինաց , սխալին մեծապէս , և պարտաւոր դտանին դատաստանի . զի լինին ամբօխիջ եկեղեցւոյ , և օրինակ չարեաց այլոց :

ԺԳ Լթէ որ ՚ի ստորին կարգէ բարձրանայ յիշխանութի և ՚ի պատիւ , արհամարհեն զնա ազնուականք , խնդրեն զանկումն նր՝ հաւասարք , և նախանձաբեկ լինին նուաւորք . ապա որ կամի կալ անկասկած և յապահովի յիշխանութե իւրում , յարգեացէ զազնուականն , սիրեացէ զհաւասարն , և խնամակալ լիցի նուաստից :

ԺԵ Իշխան որ մինչ կողոպտէ և նեղէ զճշ պատակս իւր , և ոչ տայ նց վայելել յարդիւնս գործոց իւրեանց , ոչ է պէտք նմա արտաքին թշնամի . զի ինքնին բուռն հարեալ ջանայ կործանել զիշխանութի իւր . և ունի ախտացեալ որ լերդացաւութեամբ՝ հիւժեալ մաշի օրրստօրէ , և հուսկ ապա բառնի ՚ի միջոյ . Թութով կործանի իշխանութին , որ միայն ջանայ ստանալ զգանձս , և ոչ զբարի և զեմաստուն խորհրդակիցս :

ԺԶ Սեծ յաղթութի գործէ , որ յաղթէ թշնամւոյն գթութե և բարերարութե , քան զօրու և զինու : () Ի որ բռնութե նուաճի , աննուաճելի զսիրտ իւր ունի . և սպասէ պարագոյ յառնել ՚ի վր , և խորտակել զբռնութի նր : Իսկ որ նուաճի մարդասիրութե , ոչ

խորհի առնել զթշնամութի . և է՝ զի լինի մտե
րիմ բարեկամ . զի բարերարութիւն բազում
անդամ դարձուցանէ զթշնամութիւն ՚ի հաւա
տարիմ բարեկամութի :

ԺԹ Իշխան իմաստուն՝ քաջ պատսպարէ ըզ
տէրութիւն իւր խաղաղութք վարելով ընդ
սահմանակիցս՝ քան բազմութք զօրաց և ամ
բութք պարսպաց . քանզի յանկարծադէպ պա
տահարօք ցրուին զօրք՝ և կործանին ամրոցք .
բայց հաստատուն մնայ խաղաղութիւն , զոր պա
հեալ է հաւատարմութք :

Ի Յոյս վարձուց և երկիւղ պատժոց՝ է
կշիռ ուղղութե ՚ի ձեռս իշխանին . որով ՚ի
խաղաղութե և ՚ի բարօրութե պահէ զժողո
վուրդ իւր : Քանզի յոյս վարձուց քաջալե
րէ զբարիս՝ անդադար բերել պարապ յազգ
դուտ իրողութիւն և ՚ի վատտակս . և երկիւղն
պատժոց սանձահարէ զչարս՝ դադարել ՚ի վե
նասակար գործոց :

Իսկ եթէ իշխանն թիւրեացէ զայս կշիռ ,
իբր զի ոչ հաւուսցէ վարձս բարեաց , և ոչ
զպատիժ չարաց , բառնի բարեկարգութի և
խաղաղութի ՚ի ժողովրդեանէ , և տիրէ անիրա
ւութի և աղմուկ . քանզի արք բարիք յու
սակտուր եղեալ լքանին և ՚ի բաց մեկնին . և
չարք անպատիժ մնացեալ յաճախեն ՚ի չարիս :

Պարգևք իշխանաց և խոստմունք վարձուց
յառաջ բերեն զնորանոր արհեստս յօգուտ
հասարակաց :

Իսկ Իշխանն ոք բարեմիտ՝ կարէ վստաստ
րակաց օգտի այսու դաշամբ յանձն առնուլ
գիշխանութիւն, որում արժանի դատեցաւ ժո-
ղովուրդն . իբր զի՝ եթէ ինքն ստունդանես
ցէ օրինաց, և շարժեսցի անկարգութեւ, հան-
ցեն զնա յիշխանութիւն : Իսկ եթէ ընուցու-
զօրէնա, զոր պահանջէ պարտաւորութի պաշ-
տաման իւրոյ, ժողովուրդքն հլու և հպատակ
կացցեն նմակնարկութեւ նր :

Եւ այսու պայմանաւ վստահ և ապահով
առնէ իշխանն զսիրտս ժողովրդեան իւրոյ .
Եթէ արդարեւ կամի նա պահպանել զօրէնս, և
ոչ երբեք զարտուղիլ . և պարաւանդէ զնա ՚ի
միամիտ հնազանդութի իւր . վստ իշխանն և
հնազանդեալք իւր մնան ընդ միմեանս սիրով
և օգտիւ :

Իբր Որ կարօղէ իրօք և արդեամբ օգնել
կարօտելոյն, և միայն օդաչու բանիւք սնտոի
խոստման ընու զունկն՝ որ խնդրէ զօգնութի,
ոչ զոք գացէ իւր ձեռնառու և օգնական ՚ի ժա-
մանակի կարօտութեւ, բայց միայն զընդունայն
կարկաչումն լեզուի . զի զոր սերմանէ ոք,
զնոյն և հնձէ :

Իբր Իշխանն ոք եթէ ոչ օգնէ ժողովրդոցն
իւրոց ՚ի ժամանակի նեղութեւ նր, տայ նոցա
ցանկալ իշխանութեւ : Եւ զի գիտեն՝ Եթէ ոչ
կարեն ըստ կարգի բերման վեճակի իւրեանց
հասանիլ այնմ, յանդգնին ձեռնամուխ լինել
յանարժան և ՚ի վնասակար միջոցս . զի գոնէ

Նոքօք հասանիլ կարասցեն . և յոյսմանէ հետեւ ընկճումն իշխանին , և ապստամբութի ժողովրդեան . որ երկօքին են չար :

Իսկա իշխանն պարտի օգնել ժողովրդեան , և ածել զդուր և զխնամ . և ժողովուրդն գոհ լինել զվիճակէ իւրմէ , և մնալ ՚ի հնազանդութե և յակնածութե :

Իդ իշխանք՝ որք պատժեն զաւմիկս վասն փոքու յանցանաց , որոց կարէին ներել առանց անիրաւելոյ յիրաւունս . զինչ արդեօք պատասխանի տայցեն նոյ , որ ներէ մեծամեծ յանցանաց նոյ , զորս կարէր պատժել արդար իրաւամբ :

Իհ իշխան ք՝ եթէ կամի զի չարք պակասեցին , և բարիք բազմացին . մեծարեսցէ զբարեբարոյս , և անգոսնեսցէ զչարս : Օ ի մարդիկ բնականաբար գոլով պատուասէր , միշտ հնարին ստանալ զպատիւ . և մինչ տեսանեն՝ թէ չարաչար ընթացիւք ոչ կարեն ստանալ , ջանան ուղղել զանձինս , զի այնու կարասցեն հասանել : Եւստի և պատիւն լինի խթան առաքինութե՝ զարթնուլ ՚ի մոլեկանութմբութե , և գործել զբարիս : Ինչանզի ոչ պակասին չարք , մինչդեռ յարգի են նոքա յաչս իշխանին . և ոչ բազմանան բարիք՝ ցորչափ կան յանպատուութե :

Իդ հոգի իշխանին կապեալ ունի ընդ ինքեան զհոգիս ժողովրդեան , ուստի եթէ կամի իշխանն զի ժողովուրդ իւր լինիցի առա-

քինի, եղեցի՝ և ինքն առաքինի . և ահա գլխացէ զամ հասարակութիւնն փոխեալ ՚ի լաւանդր :

Իէ Պարտ է իշխանին՝ որքան ունի հաւտակ, այլքան ունել և զսիրտ . քանզի կամի իւրաքանչիւր ոք զի իշխանն տացէ զսիրտ իւր նմա, և զնմանէ միայն հոգասցի . և իւրաքանչ իւր ոք առանձինն ճանաչէ զնա՝ թէ միայն վս իւր է իշխան, և ՚ի նա միայն հայի . զի ա մենեքին զօգուան իւրեանց ՚ի ձեռն նր ակն ունին գտանել . և եթէ վշտանան յումեքէ, ՚ի նմանէ խնդրեն զօգնականութի . իսկ իշխանն զամենեսին ունի յինքեան, և զամենեցունց հոգայ :

Տէս քանի՞ դժուարին է իշխան լինել հասարակութե, չասացից թէ ծառայ . ամ ժողովուրդն ծառայէ միոյ իշխանի . և մի միայն իշխանն պարտի ծառայել ամենեցուն :

Ինչ իշխանն բազում անգամ խաբի ՚ի շահսէր անձանց, որք երևեցուցանեն նմա զանձինս հաւատարիմ : Օ ի երբեմն զգացուցանեն նմա զիրողութի ինչ՝ որ թուի նմա կարևոր ՚ի գիտել, մինչև հարցեալ իցէ ՚ի նոցանէ . որով յինքեանս յանկուցեալ զկամն նր, կարծին լինել բարեկամ : Իսկ յայլում նուազի բանս ՚ի մէջ արկեալ, խօսին զնոյն իրողութե այլազգ՝ քան զոր կանխաւ խօսեալ էր նց : Իսկ որ յառաջնում ազդարարութե՝ ծանօթութի իրացն օգտակար ինչ երևէր լսողին, յերկ

բորդու մն յեղափոխեցաւ յօգուտ ասողին՝ ՚ի վնաս այլոց :

Լ'պա զգոյշ լիցին իշխանք՝ չխաբիլ ՚ի շահ Խնդրաց , թէպէտ և դժոճարին է յոյժ՝ ցոր չափ կենցաղավարին ընդ նս . զի այր հաւատաւ ըիմ կարի՝ սակաւ գտանի , որ խօսիցի յօգուտ այլոց , և ՚ի ծառայութի իշխանին :

Իթ Բնդէր պարծի մարդ՝ եթէ կարէ տիրել երկրի , հրամայել ծովու , նոճաճել զփողովուրդ բազում , օրինադիր լինել հասարակաց , պարտաւորել զամենեւին ՚ի պոհպանութի օրինաց . մինչ տկարանայ իշխել անձին , և նոճաճել զկիրս իւր , և պահել զօրէնս որ յածուստ տպաւորեալ է ՚ի սրտի իւրում . զի նս է ճշմարիտ տիրօղ , որ տիրէ յօժարութեան և կրից իւրոց :

Ո՛չ է յաղթօղ՝ որ յաղթէ այլոց , բայց եթէ նա՝ որ յաղթէ անձին :

Շ Իրաւամբ մեղադրին նոքա , որ մինչդեռ ՚ի նոճաստ կամ ՚ի միջակ վեճակի գտանին , բարեկարգ են և առաքինի . այլ յորժամ ոտս նան մեծութի և զփառս , սկսանին անկարգաւ և մոլիլ . ուր պարտ էր նց առաւել ևս լինել բարեկեցիկ , մինչև ակն ածել ՚ի նոցանէ ամենեցուն :

Ըս Լ'աւել մեծագործութի է զբարս Ժողովրդեան ուղղել , քան զաւերեալ քաղաքս նորոգել : Բնդ վայր աշխատուի է նորոգել զաւերակա , եթէ բնակիչքն իցեն անուղղայ .

զի անիրաւութիւնք բնակչաց փութով կարեն տապալել զքաղաքն, թէ և իցէ նորակերտ և ամրակուռ :

Զէ պարծանք քաղաքի՝ բազմութիւնք մեծավայելուց և բաբուկիր շինուածոց, այլ կենցաղօգուտ առաքինութիւնք աշխատասէր բընակչաց :

Էթ Օ ինչ օգուտ է ումեք լինել ազնուատոհմ, եթէ չիցէ ազնուաբարոյ ՚ի կեանս, և բարեհամբաւ ՚ի մահու. ապա մի՛ պարծեսցին մոլիւք՝ թէ իցեն բարետոհմիկ. այլ ջանասցեն յաւէտ լինել բարեկեցիկ. զի առաւել անարգանք է լինել տոհմիւն պատուական, և բարուք անպիտան :

ՍԻ յեծամեծ առաքինութիւնք նախնեաց՝ ծանրացուցանեն զապիրատութիւն որդւոց. զի յետնեալ գտան ՚ի բարեմասնութէ նախնեաց իւրեանց :

Էգ Իշխանն իշխէ ՚ի վրճատակաց իւրոց. բայց և օրէնքն իշխեն ՚ի վրճ իշխանին. այն է ճմարիտ իշխան, որ ճազանդի օրինաց, ապա թէ ոչ բռնաւոր է նա և ոչ իշխան :

Եւ յն է օրինաւոր իշխան՝ որ տայ օրինաց իշխել ճատակաց. զի պարտ է իշխանին միաբանիլ ընդ օրէնս, և ՚ի միասին իշխել. և ոչ թէ ինքն միայն : Ո՛չ է նա գովելի որ քաջ գիտէ զօրէնս՝ այլ որ ՚ի գործ դնէ :

Իշխանութիւն զոր վարէ իշխանն՝ ոչ է իւր, զի ոչ կարէ առնել ինչ վրճ փառաց և ճաճոյից :

իւրոց . այլ է իշխանութի օրինաց , որում և ինքն է պաշտպան . ուստի պարտ է նմա հնազանդիլ օրինաց , առ ի լինել օրինակ հպատակաց :

Ը Իշխանն ունի ազատ կարողութի առնել զբարիս . բայց չունի ազատութի առնել զչարիս . քանզի օրէնքն յանձն արարեալ է նրմա զժողովուրդն իբրև պատռական աւանդ . զի լինիցի հասարակութե հայր խնամածու . և ծառայեսցէ իմաստութի և բարեկարգութի վս երջանկութե և խաղաղութե ամենեցուն . և ոչ եթէ ամենեքին ծառայեսցեն նմա իբրև տառապեալ գերի , ի լնուլ զբաղ ձանս անախոսութե նր և փափկութե :

Ը Իշխանն ոչ է բաւական պիտո ունել զժողովուրդն ի հնազանդութի նմ ախարկութեց իշխանին , այլ սէրն . զի նոքա ոչ են գերիք . այլ քաղաքացիք . և ոպ ոչ է բարւոք զի լինիցին գլխովին ազատք , նոյնպէս ոչ է բարւոք զի իցեն բոլորովին ծառայք :

Ը Իշխանք պարտին ունել զգութի ի վր հպատակաց իւրոց . զի եթէ ծանրացուցանեն զհարկն առաւել քան զկար նց , խորհուրդն ապստամբութե զօրացեալ ի նս , ծնանի զատելութի ի կործանումն հասարակաց . զի յայն ժամ կամ իշխանն նո՛ւաճէ զհպատակն ի չարսջար ծառայութի , կամ հպատակն իսպառմերժեն զիշխանութի նր . և լինի պատառումն չար ի միում մարմնի :

Ե Լ'նմիտ է իշխանն՝ որ կարծէ մեծարու լինել անիրաւ բռնութիւն, կամ գողութիւն, կամ խառութիւն. զի այն է մեծարելի, որ է արդար, հեզ, և քաղցրաբարոյ:

Իշխանք առաւել բարեհամբաւ և մեծանուն հանդիսանան իմաստուն կառավարութիւն քան թշնամեացն յաղթութիւն:

Ե Լարանելի է ժողովուրդն, որոյ իշխանն կրթէ զնս՝ ի բարիս. բայց այնու երանելի ևս լինի իշխանն՝ զի գտանէ զժողովուրդ իւր փոխեալ ի լաւ անդր. զի զարդացեալ առաքինութիւն, ուժգին կապին ընդ ինքեան սիրով քան երկիւղիւն: Յայնժամ ոչ իշխանն ունի պէտս ջանից առ ի հնազանդեցուցանել զժողովուրդն, զի յօժարութիւն հնազանդի նմա. և ոչ ժողովուրդն ցանկայ վտարանջել և ազատ մնալ յիշխանութիւնն, զի երկնջի կորուսանել զնա. վնջ նո՛ւիրէ զկեանս իւր վն նր:

Լ'յն է արժանաւոր իշխանութիւն, զոր կամ անձ յայտնէ, կամ ժողովուրդն խնդրէ. զի իշխան լինել բռնութիւն՝ ընդդէմ կամաց և հաճութեան ժողովրդեան, է առնել զանձն թըշուպու, և զհասարակութիւն գերի:

Բռնաւոր և անիրաւ իշխանն՝ է ցասումն անձային հասեալ ի վր մարդկային սեռի՝ ի կործանումն բազմաց:

Ե Լ՝աժբաղդ են ժողովուրդք, զի կառավարին ի միջի իշխանի. որ նա ևս է մարդիբեր և զնս, սխալակոյն բնութիւն վիճակեալ:

քանզի կառավարել և ուղղել զմարդիկ՝ նոյն էր անկ . զի նա միայն է անսխալ :

Վաթառդ է և իշխան , զի է մարդ բազմոյ վրէպ հանգունակից . այլոց . և ունի կառավարել զանթիւ բազմութի նենգամիտ մարդկան , և կալ անբամբաս :

Իշխան ոք բարի՝ է տակաւին մարդ . ունի կիրք , բարք , և սովորութի՝ որք իշխեն նմա . և պաշարեալ է յարանց շահատիրաց , որք խաբեն զնա . վնջ հանսպազ անկանի՝ ի սխալանս , երբեմն յախտից իւրոց , և երբեմն յախտից այլոց . և յուղղել իւրում զմի ինչ պակասութի , գահաձիճի ի միւսն :

Ին իշխանք աշխարհի՝ առաւել քան զամ մարդիկ փութով ի ծերութի հասանեն . զի եթէ ընդ կամիցին զպարտաւորութիս իւրեանց , խտուրթիք պատերազմի՝ և հոգք հասարակութե հիւժեալ մաշեն զկեանս նոցա : Իսկ եթէ անփոյթ լինիցին զպարտաւորութիւրեանց , և թողեալ զհոգ հասարակաց բարւոյ՝ տացեն զանձինս ի մարմնական հեշտութիս , կորուսանեն զառողջութի՝ և փութացուցանեն զմահ :

Ար ցանկաց իշխանութե՝ չէ իմաստուն . զի եթէ ջանասցէ արդար իրաւամբ դատել , անհնարին աշխատութի է նմա . իսկ եթէ անիրաւութե , լինի առեւի մարդկան , և արժանի յաւիտենական դատապարտութե :

Իշխանութին է ծպտեալ իմն ծառայութի :

զի փառք և մեծութիւն իշխանին կախի զբազմաց որոց իշխէ . իսկ կախիլն զբազմաց՝ է ծառայել բազմաց :

Հարկաւոր է իշխանին առաւել քան զամ մարդիկ լինել ժողովակ, և թշնամի փափկութե . զի անհոջ աշար զնա իշխան և մեծ վսիւր, այլ վս օգտի ժողովորեան . վս պարտ է նմա զամ ժամանակս կենաց իւրոց, և զջանրս, և զսէր նուիրել վս նց . մինչև մոռանալ զանձն իւր, և զոճել վասն բարեաց հասարակութեան :

Ինա Իշխանք՝ վս երկուց առաւել պարտին հոգալ . մի՝ վս ունելոյ ինքեանց խորհրդակից զարս իմաստունս և առաքինիս . որք ծաղկեցուցեն զօգտակար արհեստս, և առաջարկեսցեն նց առնել զբարին . և երկրորդ՝ վս բազմացուցանելոյ զերկրագործս . ոպ զի երկիրն բարւոք մշակեալ՝ աճեցուցէ զարմտիս՝ ի դարման և ի սնունդ ժողովորեան :

Իշխանն հոջ կարէ քաջ ճանաչել զբնաւորութիւն մարդկան, որք շուրջ կան զիւրե . քանզի նոքա միշտ կերպարանափոխ եղեալ, ծածկեն զբնաւորութիւն իւրեանց . և պէս պէս հասրիւք ջանան հաճոյ երեւիլ յաջս նր և խաբել զնա : Եւ որքան մեծ է իշխանն, և ունի ընդ իւրե ժողովուրդ բազում, այնքան բազում գործակալաց կարօտի . և որքան բազում են գործակալք, այնքան բազում են խաբօղք . ապա կարի՝ արթնութեան պէտս ունի՝ զի մի՛

խաբէսցի :

Եւ Պարոտ է իշխանին կրթել զՏպատակս իւր յօգտակար արհեստս , մանասանդ յերկ Րազործութիւն . և արգելուլ զանպիտան արհեստս , որք հային 'ի փափկութիւն և 'ի զարդարանս . չներել երբէք պճնասիրուէ արանց և կանանց , և շուսյլութե կերակրոց և ըմպելեաց . զի չափազանց վայելչութիւնք և զեղխութիւնք ապականեն զբարս . ուստի ոպ քաջ պարտիզպան հատանել պարոտ է նմա զանպիտան ճիւղս , զի մի' գօսասցին պաղաբեր ծառք :

Եւ իշխանն արկանէ զանձն 'ի վարանս , յորժամ հաւատայ զինքն գործակալի իւրում որ կեղծիւք ձեանայ հաւատարիմ . քանզի 'ի կասկածիլ իւրում զհաւատարմութե նր , երկընչի հերքել զնա , զի գիտակ է ամ գաղանեաց իւրոց . և ջանայ անտես առնել զխարդախութիւն նր . և ցուցանէ կամովին թէ խաբէսլ է :

Եւ մինչ կեղծաւորելն զայս , թէ իշխանն ունի զիւրմէ զկասկած , խորհի նարս նենգութե ցուցանել զանձն հաւատարիմ : Զեռն արկանէ 'ի նորանոր գործս՝ որք յաւելուն ըզփառս և զհամբաւ իշխանին . զորս 'ի կատարածել հարկաւոր է գործակալութե իւրոց :

Եւ արժէ զեզու իւր ըստ հաճոյս իշխանին , զի բարձցէ 'ի մասց նր զգայլթակղուին : () տարացուցանէ զարս բարիս 'ի նմանէ , զի մի' յայտնեսցին խարդախութիւնք իւր : Եւ որդորէ զիշխանն հանգչիլ և վայելել 'ի փափկաւ

Թիս, և ինքն յանձն առնու Կրել զամ աշխարհ
տուութի վս կենաց և փառաց նր. վսյ և իշ
խանն միշտ մնայ ՚ի վարանման. և չկարէ որո
շել, Թէ արդեօք իցէ՞ հաւատարիմ, եթէ նեն
գաւոր և դաւաճան:

Խի՞ Իշխանք սովորաբար կասկածողք են,
և անզգոյշ. կասկածողք են, զի բազում անգամ
առեալ են զփորձ նենգաւոր դաւաճանութե
մարդկան. անզգոյշ են, զի տո՛ւեալ զանձինս
՚ի զբօսանս, յանձնեալ են զղեկ կառավարուե
՚ի ձեռս գործակալաց. որոց բազումք ո՛չ ծա
ռայեն նմա ուղղութե. վսյ և խաղալիկ լինին
սուտակասպասից, և Թշուառ քան զամ մար
դիկ:

Խե՞ Իշխանք՝ անդասին ՚ի մանուկ տիոց յար
դական գովեստիւք զարգացեալք, և մանա
ւանդ շողօքորդական բանիւք ապականեալք,
խոթողին յոյժ՝ յորժամ ոք անհաւան գտանի
խորհրդոց և գործոց նոցին, և զուղիղն առա
ջարկէ. այլ սիրեն զհաճելիս ակորժակաց, և
զգովութի խորհրդոց և գործոց իւրեանց:
Այ մարդահաճոյք սիրելի են յաջս իշխանաց
իբրու իրաւախոհք և քաղաքավարք. և ճշմար
տախօսք ասելի, իբրու յանցաւորք և վայ
րենաբարոյք:

Իսոյց հարկաւոր է իշխանին ՚ի խնդիր լինել
և գտանել բարեկամ և խորհրդակից զայնպիսի
այր, որ կարող իցէ ասել զճշմարտն. և ո՛չ
եբբէք շողօքորդել. և ՚ի գտանելն անկորուստ

պահել, և մտադիւր անսալ բանից նր՝

ԽԴ Եկեղաղավարութիւն իշխանաց՝ է ջինջ հայելի հասարակաց. զի ամենեքին ցանկան նը մանիլ նց՝ ըստ կարողուէ իւրեանց։ Եթէ առաքինի կեանս վարեացէ մեծատունն, բազմանան առաքինիք ՚ի հասարակուէ. իսկ եթէ մոլեկան վարս ունիցի, բազմանան մոլիք։ Եւս եղունկ է մոլի մեծատանց, որք օրինակաւ իւրեանց լինին պատճառ չարեաց հասարակաց։

ԽԵ Իշխանն կամի՝ զի ամենեքին հետեւեցին կամաց իւրոց. և ամենեքին կամին՝ զի իշխանն հետեւեցի կամաց իւրաքանչիւրոց. ահա վէճ անվերջ։ Եւս կամեսցի իշխանն ըզբարին հասարակաց, և յայնժամ ամենեքին հետեւին կամաց իշխանին. ահա խաղաղութիւն անվերջ։

ԽԶ Իշխանաւորք պարտին լինել զգուշաւորք ՚ի խօսս և ՚ի գործս իւրեանց. զի զորինչ խօսին՝ ամենեքին լսեն. և զորինչ գործեն՝ ամենեքին իմանան։ Բանզի նմանին ահա զին զանգակի, զի իցէ ՚ի բարձրագոյն դիտանոցի. որ մինչդեռ հարկանի, ամենեքին լսեն։ Իսկ աւարիքն նման են ծոցակրելի զանգակի. որոյ ձայնն միայն ինքեանց է լսելի։

ԽԷ Եւսիւրաւութի իշխանին խանգարէ ըզկարգ աշխարհի. զի հպատակքն նեղեալ յաշիւրաւութէ նր՝ գուն գործեն լինել ազատ. և ազատութիւն ստիպէ՝ զի լինիցին հրամայող

Իսկ արդ՝ ՚ի լինել ամենեցուն հրամայող՝ ով
լինիցի հպատակ, կամ ում հրամայեսցէ . ահա
խռովութիւն անհաշտ, և աղմուկ անվախճան :
Այս իրաւասէր լինիցին իշխանք, զի եղիցին
հպատակքն հլու և հնազանդ :

Ժ Լ'նկարդութիւն ինչ ՚ի Թոյլտոճութե՛ն իշ
խանին սիրեալ միանգամ ՚ի հպատակս, հեղե
նակութիւնք օրինաց՝ և վրէժխնդրութիւնք պատ
ժոց՝ կարի դժոճարաւ, և կամ ոչ բնաւ կարեն
բարեկարգել . վնց չէ՛ արժան գոնէ դոյզն մի
համարձակութիւն տալ նց, որք օրինազանցն լի
նել կամին . զի որ զեղբոր յանցանա ուրուք ան
տես առնէ, թողու նմա դործել զմեծամեծս :

Ժա Իշխան դք եթէ իցէ ագահ, սովոր է
կողոպտել զհարստութիւն հպատակաց իւրոց .
և զի հաստատեալ է ՚ի միտս՝ թէ հպատակքն
ոչ կարեն տանիլ անիրաւ զրկանաց իւրոց, չու
նի հանգիստ ՚ի տոճէ, և ոչ քաղցր քունն ՚ի
գիշերի . յարաժամ երկնչի ՚ի ստոճերէ իւր
մէ, և նմ ինչ թոճի նմա վտանգաւոր :

Եւ նա առ ՚ի յաւելուլ զտանջանա նորա,
բեռնաւորէ զնա գանձիւք բազմօք, զորս ոչ
համարձակի վայելել : Վանճն զոր մթերէ
առ ՚ի լինել երջանիկ, է արգել երջանկութե
իւրոյ . զի երկիւղն կորուսանելոյ՝ ոչ տայ նմա
հանգիստ երբէք :

Զիք ուրախութիւն ՚ի սիրտս նր, այլ անհա
րին սարսափ . յամ շնջմանց այլափոխի, և դը
ժընդակ տխրութիւն ՚ի դէմս նր նկարի : Եւ

յաճախ, և հառաջէ յանկարծ. ոչ կարէ թաքուցանել զխայթ սրտին, որ տոչորէ զաղիս նր. համեղութիւնք կերակրոց անախորժ թռչնն նմա և դառն, և փափուկ գահաւորակք՝ գետնախշտի անկողին: Երկնչի յորդուոց իւրոց, և համարի զնս թշնամի. ամ ստացունաժք իւր անօգուտ են նմա, և անպիտան ոպ զաւազ. զի ոչ կարէ վայելել ՚ի նս:

Լպա յայտ է՝ թէ ոչ որ բռնաւոր կարէ լինել ապահով. զի որչափ անիրաւ բաղձանս ունի, այնքան դահիճս ստացեալէ անձին իւրոյ: Ժք Սեծատուն որ՝ մինչ յօժարամիտ է յանձն առնուլ զվիճակ նոճաստունէ ՚ի փոխիլ յաջողութե իւրոյ, այնպիսին անվրդով մոռք վայելէ ՚ի մեծութե իւրում. ապա թէ ոչ միշտ ՚ի կասկածանս է, և ոչ ունի հանդիստ, դիտելով՝ թէ մեծութի իւր յորս վայելէ, անհաստատ է և շուտափախուստ:

Ժք Հաստատութի իշխանութե հիմնի ՚ի հաւատարմութե, յարդարութե, և ՚ի բարերարութե, թէ առ հպատակս, և թէ առ սահմանակիցս: Ուստի մինչ պակասին սղբս. և փոխանակէ խարդախութի, անիրաւութի, և անգթութի, օր քան զօր տկարացեալ կործանի իշխանութին:

Ժք Իշխան ժողովրդեան կամ ազգի՝ եթէ իցէ ագահ և հպարտ, յառնէ պատերազմաւ ՚ի վր սահմանակից իշխանաց, որք կան ակնաճութե և խաղաղութե ընդ նմա. ոպ զի տի-

րեսցէ նց, և յաւելցէ իւր գանձ և համբաւ, Բայց այս անիրաւ բաղձանք՝ լինի պատճառ չարաչար կործանման իւրոյ . քանզի սահմանա կից իշխանք դաշնաւորեալ ընդ միմեանս՝ ՚ի կռիւ գումարին ընդ նմա . խորատակէն զեղ ջիւր ամբարտաւանութե նր, և բառնան ՚ի միջոյ զպականիչն հասարակաց :

ԺԵ Իշխան ոք՝ եթէ վսնափառուէ յարուցանէ զպատերազմ անիրաւ, և իբրեւ թէ ՚ի խաղ արկեալ զմարդկային բնութին՝ զոհէ ախտից և կամաց իւրոց զանհամար անձինս . այնպիսին չար քան զգազանս գտանի . զի նոքա զտեսակակիցս իւրենց ոչ սպառեն . իսկ սորայս անագորուն սիրտ՝ գլխովին մոռացեալ զմարդասիրութի և զմարդկութի՝ վսնոտի փառաց և կորստական մեծութե, թաթաւէ զձեռն յարեան եղբօր իւրոյ, որ նման է ինքեան :

ԼԺ Երբեմն յամեցուցանէ զվրէժխնդրութի այսպիսեաց, այլ ոչ իսպառ թողու անպատիժ . զի ՚ի վախճանի հատուցանէ զփոխարէնն արդար իրաւամբք :

ԺԳ Պատերազմն է օրինաւոր՝ եթէ իցէ հարկաւոր վս բարեաց հասարակաց . զի ոչ է արժան հեղուլ զարիւն ժողովրդեան, եթէ ոչ ՚ի փրկել զնոյն ժողովուրդ ՚ի ծայրագոյն վտանգէ : Իսկ յարուցանել զպատերազմ վսնոտի փառաց և ագահութե, է անզգայ թշուառութի . զի արկանէ զանձն ՚ի վտանգ առանց հարկաւորութե . և գործէ զանթիւ չարիս ժո

զովորդեան իւրոյ առաւել քան Թշնամեաց :

ԺԷ Եւթագոյն յաղթութի Թշնամւոյ՝ է բարերարել նմա , քան վնասել . զի վնասելն՝ է գործ տկարի և չարաբարոյի . իսկ բարերարելն՝ է գործ վեհանձին և բարւոյ . որով և զԹշնամին առնէ իւր բարեկամ և մտերիմ . որպէս ՚ի Թիւնաւոր օձից կազմելով զդեղլթափ :

ԺԸ Թշնամ է իշխանն , որ զըկանգը ժողովորդեան իւրոյ համարի լինել երջանիկ . զի յափշտակեալ ՚ի չարաչար կրից իւրոց , ոչ կարէ ճանաչել զպարտաւորութի իւր , որ է միայն առնել զբարիս . և ոչ գիտէ վայելել ՚ի քաղցրութի առաքինութե :

Ծառայք իշխանաց ցաւակցութե են արժանի . զի եթէ չարք են , և խոշտանգեն զմարդիկ , գանձեն անձանց իւրեանց զպատիժ գեհեւին : Իսկ եթէ բարիք են , և ջանան առնել բարիս հասարակաց , անդադար կրեն զնեղութիս ՚ի նենգութե չարագործաց . զի չարք միշտ հակառակ կան բարեաց :

ԺԹ Իշխանք՝ որք ոչ խորհին բարերարութե և սիրով յինքեանս յանկուցանել զսիրտ հպատակաց , այլ առաւել քան զչափն նոճաճելով զնս՝ ջանան ահարկու երեւիլ նց , են խանգարիչ , և պատիժ ազգի մարդկան : Եւ արկանեն յամենեւին , բայց ատեցեալ լինին յամէ . վնս ինքեանք առաւել պարտին երկնչիւ ՚ի հը պատակաց , քան նոքա յիշխանաց :

Որ Թոյլ տոյ ծառայից իւրոց անիրաւիլ և

փնասել այլոց, մի՛ յուսասցի մնալ ազատ ՚ի վրնասուէ նոցին. զի որ ուսան անիրաւիլ առայլ, անիրաւեացին և առ տեարս իւրեանց:

Ի իշխան անիրաւ չունի զբ բարեկամ. քանզի արբ բարիք վշտացեալ յանիրաւութի նր՝ օտարանան ՚ի նմանէ, ոչ ինչ չար կամելով նմա. և չարք երկուցեալ ՚ի խստութի նորին՝ նիւթեն զջարիս, զի բարձցեն ՚ի կենաց. վնջ և է միշտ ՚ի վտանգի:

Կն Որ ոչ զգայ զխայթ խղճի մտաց, ոչ ճանաչէ նա զառաքինութի. և կարծէ թէ մեծութի և իշխանութի կայանայ ՚ի տիբէն ա մենեցուն, և յաջարկու երեւին բազմաց. վնջ ՚ի մտի դնէ զրկել զայլս, և ծառայեցուցանել ինքեն. բայց խաբի յոյժ, զի մեծութի և իշխանութի կայանայ ՚ի լինելն բարերար, և սիրելի հասարակութե՝ քան երկիւղալի:

Իշխան բարի՝ առաւել ակորթէ լսել զաղաղակս աղքատաց և կարօտելոց՝ զի արասցէ առնս բարիս, քան զքաղցրաձայնութի երգոց և նոճագարանաց: Բայց որ խնդրէ միայն փափկանալ ՚ի զանազան հեշտութիւս, և ոչ ինչ հոգայ զազգօգուտ իրողութեց, այնպիսին է խանգարիչ ազգին. զի ոչ միայն ինքն ոչ օգնէ ազգին, այլ և չար օրինակաւ իւրով արգել լինի բազմաց հեռի կալ ՚ի գործոց օգտակարաց, և պարապիլ միայն ՚ի հաճոյս անձանց իւրեանց:

* Տո՛ւք 'ի Յէնջ Յէշ զարս իմաստուն՝ և խորհրտանա՛ն և հանձարեալն՝ 'ի Վէր ցեղեց Յէրոց . և խոյո՛ւց 'ի Վէրայ Յէր իշխանիս Յէշ : || Բ () Բն . ւ . 13 :

* Լ՛ս Յէշ ո՛վ Բառանք՝ էն Բանք իմ . զի սասանեցիք զիմաստութի՛ն , և զի՛ սխալեցիք : || Խմաստ . Գ . 10 :

* Եթէ ցանկայք ամսոոց և Գառազանաց իշխանութի Բառանք ծաղղրեաց , պարսէցէ՛ք զիմաստութիւնն : || Խմաստ . Գ . 22 :

* Իշխանութի Բանի՛ քայ սկիզբն արդարութեան . և սառնորդ լինի իարօրութի՛ հալաւանութի և իսկն : || Լուսկ . ԺԵ . 14 :

* Դասարար իմաստուն խրափ ծաղղրեան . . . քաղաք լինեացի յիմաստութի իշխանաց : || Սիր . Ժ . 1 :

* Ե՛ւս լեցի Յէշ իշխանք խոյոյէլի . արդ 'ի Բայ արարէք զապիրափութի և զհոճաւութի . իրաւունքս և արդարութիւն արարէք , 'ի Բայ Ռեթեցէք ըշ Բանութիւն 'ի ծաղղրեանի իմի , առե՛ք ար ար : || Եղեկ . ԽԷ . 9 :

* Ս'եծաբանց որ էն ցայս աշխարհի , պարսէէ՛ք քաղեր՝ զի՛ հպարտանալ և զի՛ ցոռալ 'ի Ռեթութի սնտի : || ւ Տիմ . Գ . 17 :

* Օ՛գոյշ լեցո՛ւք Գոյգի իշխանութի Յէր այդ՝ Գայ Բանութի լեցի արարաց : || ւ Լորն . Ը . 9 :

Ինչ առաջնորդէք և իշխանք սիրեն զհասարակութիւն, և կրեն միշտ զպէս պէս աշխատանս և զնեղութիւն վսօգութի և խաղաղութենց, նոյնպէս պարտ է հասարակութեն և ամտորդութեց՝ հնազանդ լինել սիրով հրամանաց առաջնորդին և իշխանին, և ճանաչել զբարերարութիւնս, զոր առնեն նոքա յօգուտ իւրաքանչիւրոյ :

Իսկ եթէ ոչ ճանաչիցեն զերախտիս և ըզյարդ բարերարաց իւրեանց, և խստապարանոց եղեալ՝ հետեւցեն հրամանաց նց. յայնժամ ամբ բարկացեալ ընդ ապերախտութի ժողովրդեանն՝ բառնոյ զխնամակալ և զբարեջան առաջնորդս և զիշխանս. և փոխանակ նց՝ տայ զըկօղս և զհարայոյզս : Ուստի ամային բարկութե և պատժոց նշան է, պակասիլ բարեբարոյ իշխանաց, և յաջորդել չարաբարոյից :

Է Պարտ և արժան է ամ ժողովրդակաշնաց, նախ՝ ունել զբարի համարումն զառաջնորդէն, որ ուսուցանէ զամբանս օգտաշահ. և մի՛ թիւր դատողութե առ չեմանալոյ զմիտս առողին՝ անգոսնել ՚ի սրտի և օտարանալ ՚ի նմանէ : Երկրորդ՝ ճանաչել զնա օգտախնդիր հասարակութե, և վրէժխնդիր հայրենատուր օրինացն. և մի՛ ՚ի պատժելն զոմանս վսբանի կրօնի, շէնջել ընդ միմեանս և բամբասել թէ առատելուե առնէ, և այլն : Եւս եթէ զեր

կուս զայսոսիկ չունիցին ժողովուրդք, ամբանք և գործք առաջնորդին այլ ընդ այլոյ երևին նց և կասկածելի. ուստի բառնի հնազանդութիւն ժողովրդոց առ առաջնորդն, և սէր առաջնորդին առ ժողովուրդն :

Դ Բարեբաստիկ է ազգն՝ յորժամ ունիցի զխոհեմ և զիմաստուն առաջնորդ. այլ բարեբաստիկ ևս է, եթէ ունիցի զժողովուրդս հընազանդս առաջնորդաց եկեղեցւոյ : Բանգի հպատակութիւն ժողովրդոց առ բանս խրատու և պատուիրանաց հոգեւոր իշխանաւորաց՝ առ ամբ վերաբերի : ըստ այնմ * Որ ձեզ լսէ, ինձ լսէ : ॥ լուի . Ժ . 16 :

Բայց գտանին ոմանք, զի զպակասութիւն ինչ զոր տեսանեն ՚ի կարգաւոր դք, առ ամ կարգաւորս տարածանեն. և զամենեւին ստգտանեն և բամբասեն. գոնէ լուիցեն այնպիսիքն ամային գրոյն՝ որ ասէ . * Ս իշխան ժողովրդեան քո մի՛ հայհոյեսցես : ॥ Եւի . ԻԲ . 28 :

Դ Իշխան քաղաքի կամ ազգի՝ է որպէս գլուխ ՚ի մարմնի . իսկ ժողովուրդք ոպանդամբ՝ ըստ իւրաքանչիւր կարգի և աստիճանի : Եւ զոր օրինակ ամանդամբ մարմնոյն՝ արբանեկեն գլխոյն, զի մի՛ վնաս ինչ հասանիցէ նմա . ոպ ՚ի կարկառել Թշնամւոյն ըզսուր՝ հարկանել զգլուխ ուրուք, ձեռն նր վաղվաղակի յառաջ մատչի՝ յինքն ընդունել զհարունածն. և ՚ի ձգել ուրուք զքար հարկանել զաչան՝ դիմակալ լինի բազուկն : Եւ

Թէպէտ միոյ մարմնոյ անդամք են գլուխ և աչք և ձեռք . սակայն ձեռն իւրովի ընդ առաջ ելանէ՝ ո՛ր և իցէ արկածից՝ ՚ի պաշտպանութի՛ն դիտոյ և աջաց . քանզի բնութի՛ն իսկ ուսուցանէ՝ թէ նո՛ւասան ծառայեսցէ պատուականին :

Եւրդ՝ իբրև գլուխ և իբրև աչք են առաջ նորդք եկեղեցւոյ , և ազգասէր իշխանք և գլխաւորք . իսկ հասարակութի՛ն իբրև ձեռք : Եւ առ արժան է ժողովրդեան առպատուականս ունել զգլխաւորս ազգին . ոգւով չափ ճգնիլ զի մի՛ վնաս ինչ հասանիցէ . ճանաչել զնս՝ հայրե նասէր և խորախորհուրդ . և բարեկարգ ակնարկութե՛ն նց՝ ամ յօժարութե՛ն հլու և հպատակ կալ : Վրանզի ՚ի տկարանալ կամ ՚ի պակասիլ գլխաւորաց՝ անդէն լքեալ թուլանոյ հասարակութի՛ն . բառնի վայելչութի՛ն և յարգ և համբաւ նր, և լինի կոխան ազգաց օտարաց :

Եւ Վերազանց գտան մեղուք ՚ի խոհակա նութե՛ն քան զամ կենդանիս , ՚ի կարգել ՚ի վր հասարակութե՛ն իւրեանց զմի նախագահ և իշխան՝ հնազանդիլ նմա ամ ակնածութե՛ն . զի եթէ ո՛չ ունէին զգլխաւոր՝ հնազանդ լինել նմա , միաբանութի՛ն իւրեանց քակտեալ փեռեկատէր , և ո՛չ կարէին ընուլ զփեթակս իւրեանց մեղու :

Սոյն օրինակ ճա՛ն է իմանալ և վս՝ բազմութե՛ն ժողովրդոց . որք եթէ ունին առաջ նորդ և իշխան՝ և հնազանդին նց , լցեալ պա-

րարին ամբարեօք հոգւոյ և մարմնոյ : Իսկ
եթէ իւրաքանչիւր անհատ զինքն ծանիցէ
գլուխ, տիրէ 'ի վր' նց անկարգութի, և շփո-
թութի, և զրկին յամբարեաց. նմանել իշա-
մեղունաց, որք ոչ ունին գլուխ, և ոչ կարգ,
և ոչ միաբանութի. վսյ և ոչ կարեն գործել
զմեղը. և են անարգ և հալածեալ յամէ :
Ապա պարտ է ժողովրդոց ունիլ զգլխաւորս,
և կամակար սիրով հնազանդիլ նց. զի բարեվայե-
լուս կարգօք և շինութի օրքան զօր պայծա-
ռասցի ազգն, և հոգւոր և մարմնաւոր բա-
րեմասնութի բարգաւաճեսցի :

Ը Ո՛չոք 'ի մարդկանէ՝ որ զմիտս ունի՝ կա-
րէ յերկունալ կամ հակառակիլ յայտնի ճըշ
մարտութեա. թէ առանց գլխաւորի՝ չէ հնար
հաստատուն կալ բարեկարգութե իմիք : Իսկ
յատկութի գլխաւորութե է ունիլ հպատա-
կեալս. և յատկութի հպատակութե է՝ միա-
միտ հնազանդութի իւրում գլխաւորի : Աւր
մին յերկուց աստի պակասի՝ ոչ գտանի անդ
բարեկարգութի. և հետեաբար՝ ոչ երեւի բը-
նաւ ազգօգուտ շահեկանութի ինչ. զի 'ի
բառնիլ պատճառին, բառնի և գործն. իսկ
պատճառ ամօգտակար գործոց՝ որով պանծա-
լի հանդիսանայ ազգն, է հաստատութի բա-
րեկարգ սահմանադրութեց :

Է Ո՛րք օգուտ է գտանիլ 'ի մէջ ազգի
կամ քաղաքի խոհեմ և ազգասէր իշխան, ե-
թէ հասարակութի ոչ հնազանդեսցի նմա, և

օգտակար բանից նր' ոչ անստյցէ : Եւ զի՛նչ օգուտ է լինել ժողովրդեան հազանդ և բարեմիտ , եթէ ոչ գտցի 'ի նս արժանաւոր իշխան՝ առաջնորդել նց 'ի բարին և յօգտակարն . դիմագրաւ լինել վտանգաւոր դիպո՞ւածոց , և դնել զանձն 'ի կշիռ՝ 'ի պաշտպանել զհասարակութիւն :

Եւ սակայն մարթ է խոհեմ իշխանի՝ առնց ժողովրդոց իբրեւ զմի 'ի հասարակ մարդկանէ կեալ յանքոյթ , զհոգ անձին իւրոյ և զիւրոյ նոց միայն հոգալ , և լինել երջանիկ յառանձնութե իւրում . այլ ոչ է հնար բաղմութե ժողովրդոց՝ առնց իշխանի և բարեկարգ սահմանադրութե , իւրպանչիւր անձին իւրում օրէնսդիր լինելով՝ մնալ անխռով , և լինել երջանիկ :

Բանդի բազումք 'ի նոցանէ զաջ և զահեակ ոչ ճանաչեն . զօգտակարն և զվնասակարն ոչ կարեն որոշել . ուստի բազում անգամ զբարեբարն իւրեանց բամբասեն և վնասոցունեն անիրաւ դատողութե . որով ոչ միայն մեղանչեն առ իշխանն , որ արար զմեծամեծ բարիս , ոյլ և առ անձ՝ որ ետ նոցա զայնպիսի իշխան . նմին իրի բազմիցս պատժին յանձնատ վասն ապելրախտութե իւրեանց :

Ը Հասարակութի ողջոյն ազգի կարի վայելչապէս նմանի ծագոյ . որոյ գլխաւորքն ունին զտեղի արմատոյ և բնոյն , և ժողովուրդքն ոստոց . և ուն ոստջ ծառոց յամ հողմոց շար

ժին . և յողովակի անգօրքն 'ի նոցանէ 'ոչ կարա
ցեալ տոկալ բռնութե նորին՝ բեկանին, և 'ի
բռնոյ 'ի բաց քեցեալ չորանան . ըստ այսմ և
տկարամիտքն 'ի ժողովրդոց յամ շնջմանց աղմբ
կեալ վրդովին . և հետեալ խորհրդոց և կա
մաց գլխաւորաց իւրեանց, զանձինս 'ի բաց ո
րոշեն . որով 'ոչ զայլ ինչ շահին, բայց եթէ ըզ
վնաս անձանց՝ և զկործանումն ազգին :

Թ Բառք ազգին՝ են գլխաւորք նորա . զի
որքան գլխաւորքն են մեծաշուք և զօրաւոր
յիրս և 'ի բանս, այնքան գովանի հանդիսանայ
անուռն ազգին . և երանելի համարին իւրա
քանչիւր անհատ նր . ուր դշխոյն հարաւոյ ե
րանէր զծառայան սողումնի . զի այնպիսի իմաս
տուռն տն ծառայէին : || 3 . Բառք . Ժ . 8 :
Այս ժողովուրդ՝ որ գլխաւոր իւր սիրէ
և պատուէ, զհառս իւր բարձրացուցանէ :

Իսկ փառք գլխաւորաց՝ են ամ առանձնա
ւորք ազգին . այլ այս փառք նց՝ 'ոչ 'ի բաղմուն
անհատից կայանայ, քան թէ 'ի բարեկարգութե
օրինաց, և 'ի միաբանութե ընդ միմեանց . վս զի
բաղմութի ապառուժ և խաժամուժ ամբո
խից՝ առաւել վնաս գործեն քան օգուտ : Այլ
սակայն չէ՛ արժան բարի իշխանի՝ վշտացեալ
ընդ անպատկան բանս և գործս սուպու և անո
պայ անձանց, հրաժեշտ տալ յազգօգուտ ի
րողութեց . քանզի 'ի մէջ հասարակութե ազ
գին՝ 'ոչ սակաւ ազնուաբարոյ, խոհեմ, և բարե
սէր անձինք գտանին . որք քաջ ճանաչեն զէ

բախտաւորս և զպատիւ իշխանաց . Բայց միայն պարտ է նց յորդորել զհամազգիս , լինել ննազանդ՝ երախտագետ՝ և պատուհադիր ազգասէր բարերարաց . և աղօթս առնել վն նց , զն օր ըստ օրէ շքեղափայլ պայծառասցինն ՚ի բարօրութե և ՚ի յաջողութե , ՚ի սէր և ՚ի խնամն հասարակուե . որով առաւել ևս ազգն փառաւորեսցի ՚ի նս , և նոքա ՚ի բազմութե ազգին : Վհանգի և անձ մինչ տեսանէ զճանս և զսէր գլխաւորացն և ժողովրդեան , ինքնին կանխէ ընդ զամենեսեան հոգւոր և մարմնաւոր բարեգը . ըստ այնմ . * Լա եղիցի մինչև կարդացել իցէ նոցա , ես լուայց նոցա . և մինչդեռ խօսեսցին , ասացից՝ Թէ զննչ խընդրէք : ॥ Եսայ . 36 . 24 .

* Լաւնէմ զճեղ էգբարս՝ ճանաչել զվարդաւորս և զվերահացոս յէր ՚ի Կէր , և զխրատիչս յէր . և համարեցարոս զնոս արժանիս առաւել սիրոյ՝ վանս Գործոյ նոցա : ॥ Ծ Թաւաղ . 76 . 12 :

* Ունինդէր շերտս առաջնորդաց յէրոյ , և հպարտիչացէս նոցա . զի նոսա Կանին վանս ոգւոյ յէրոյ՝ ոչ թէ համարս Կալոյ իցեն ընդ յէր : ॥ Լաբ . ԺԳ . 17 :

* Լեւոյն անչն որ ընդ իշխանութե է , ՚ի հնազանդութե խացէ . Կանչի ոչ ոսորէս է իշխանութե , էթէ ոչ յայ : ॥ Հաւով . ԺԳ . 1 :

ԳԼ. Ե

Այն մարմինն մարդոյ է բոլոր ինչ բաղկացեալ յանդամոց իբրեւ ՚ի մասանց, սոյնպէս և հասարակութի միոյ ազգի է բոլոր իմն, որոյ մասունք կմանդամք՝ են իւրաքանչիւր անձն նոյն ազգին։ ԼՂԺԿԱՆ Ի վշտանալ հիւանդութի միոյ յանդամոց մարմնոյն, ոյլ ամ անդամք ջանան դարման մատուցանել նմա և բժշկել։ զի մի՛ հիւանդութիւն մահաբեր զբոլոր մարմինն ապականեացէ, որով և ինքեանք ապականեցին։

ԼՂԿԱՆ Ե Իւրաքանչիւր առանձնաւոր՝ որ են անդամք հասարակութե ազգին, պարտին օգնական լինել, և դարմանիչ տկարութե և ցաւոց ընկերին, որ վշտացեալ իցէ ձախողակի պատահարօք։ զի մի՛ հետզհետէ յոյլ ամ անդամն հասարակութեւն տարածանիցի ախտն։ Վս զի ՚ի տկարանալ և ՚ի կործանիլ ողջոյն ազգին, անշուշտ կործանին և ինքեանք։ Աստի որք կարօղքն են՝ եթէ ոչ ջանան ցաւակից և օգնական լինել ազգայնոց իւրեանց, պարտաւոր են դատաստանի։ զի անհոգութիւն լինին պատճառ կործանման բոլոր ազգին։

Ար ոչ լինի ձեռնառու փորձանաւորաց ՚ի յաջողութեան իւրում, ոչ զոք դտցէ ձեռնառու ինքեան ՚ի ձախորդութե իւրում։

Է ԼՂԻՆԻՄԱՍՏ տեսչութիւն անպիտան՝ որ խնայէ զարարածս իւր քաղցրութիւն, ոչ արար զամ

մարդիկ միօրինակ , այլ զոմանա փարթամ , և զոմանա աղքատ . ունի զոլորմելի վեճակ աղքատաց՝ շարժեցեն ՚ի գուլթ զփարթամս . և փարթամք յընչից իւրեանց լցուսցեն զկարօտութիս աղքատաց . և փոփոխակի լինելով միմեանց պատճառ բարեգործութե , ամենեքին ընկալցին զվարձս յոյ . Օ ի եթէ ամենեքին լինէին աղքատ , ուլ կարէր տալ զոլորմութի . և եթէ ամենեքին էին փարթամ , ուլ զեջանէր առնուլ զոլորմութի :

ԼՂԿԻ ուրք կարօղք են յոլորմիլ , գոհացողք լիցին զտնէ , որ ետ նց զինչս օգնել կարօտելոց . ունի ընկալցին վարձս անեղբական՝ փոխանակ բարերարութե իւրեանց : Լոյնպէս և աղքատք ՚ի ընուլ իւրեանց զկարօտութի տըրովք փարթամաց , երախտահատոյց լինիցին գոհութի զտնէ և զպարգևողաց , ունի արժանասցին առնուլ վարձս յոյ :

Սակայն եթէ և բազմութիւն չլինիցի երախտագէտ , չէ՞ արժան փարթամաց դադարիլ ՚ի բարերարելոյ , եթէ ցանկան նմանօղ լինելոյ . զի ահա՞ բազումք զբազում բարիս ընկալեալ յոյ , ոչ ճանաչեն զբարերարութի նր . սակայն անտախտին առնէ նց զբարիս :

Դ ԼՂԻ աղգասիրի չէ՞ բաւական միայն սիրել զօգուտն հասարակաց , և վն նր աշխատիլ , այլ պարտ է ատել և ՚ի բաց հալածել զայն՝ որ ներհակի բարւոք գիտողութե իւրում . և ջանայ վնաս հասուցանել հայրենւոյն :

Դ Զէ արժան հայրենասիրին իսպառ հա
մակիլ տրամուլք ԼԼբանիլ, տեսեալ թէ բազ
մութի մարդկան ատելութք բերին առ մի
մեանս, առ երեսս կերպարանին բարեկամ, և
ի սրտի իւրէնց խորհին զջարիս. կեղծաւորին
զօգուտն միմեանց խնդրել, բայց գործով ոչ
դադարին վնասել. լարեն որոգայթս ոտից եւ
րախտաւորաց իւրեանց, և ի յայտնիլ դաւա
ճանութեն զլանան և ի չքմեղս լինին. խրո
տին և ոչ զգաստանան. յանդիմանին և ոչ պատ
կառեն: Այլ պարտ է նմա քաջալերիլ և միւր
թարիլ. զի գտանին և սակաւք՝ ոչք սիրեն զլն
կերս իւրեանց ճշմարտութք, և ջանան առնել
նց զջարիս. դնեն զանձինս ի վտանգի վն հա
սարակաց օգտի, և ոչ ի թշնամութ սուտ բա
րեկամաց սրտաբեկ եղեալ կասին յետո:

Է Ար կարող է ի բարերարել, այլ եթէ ոչ
գուցէ կարօտ ոք՝ որ խնդրիցէ ի նմանէ զօգ
նականութի, մնայ անարդիւն. իսկ եթէ գըտ
ցին կարօտեալք, բայց ինքն ոչ կամիցի օգնել
նց, մնայ պարտական: Օ ի զինչ օգուտ իցէ
լինել հարուստ, և ոչ ձեռն կարկառել աղքա
տաց. կամ գիտնական, և ոչ ուսուցանել տգի
տաց. կամ խորագէտ, և ոչ խորհուրդ տալ
փորձանաւորաց. կամ ուժեղակ, և ոչ բառնալ
զուկարութի տկարաց: Օ ի նմբարիք իւր՝ որք
ջեղեն ինչ օգուտ ումեք յընդարձակ աշխար
հի, ոչ բնաւ լինիցին օգուտ նմա յանձուկ
գերեզմանի. այլ մանաւանդ դարձցին ի պա

տիժ և ՚ի դատաւարտութիւն անձին իւրոյ . զի լսելոց է ՚ի տնէ յանաշառադատն ատենի, ծաւաւոյ չար և վատ՝ ընդէն ոչ ետուր զարծալն իմ ՚ի սեղանաւորս . զի և ես եկեալ տոկոսեզբ պահանջէի :

Ը Ըր մասնաւոր անձին ումեք առնէ ըզբարերարութիւն, առնու զճատուցումն ՚ի նմանէ զընորհակալութիւն . իսկ որ հասարակաց լինի բարերար, ոչ ոք զնա համարի ինքեան յատուկ երախտաւոր, զի գոնէ հատուցէ նմա զպարտըս իւր գոհութիւն : Ը Ըյ հասարակաց բարերարն՝ առնու զճատուցումն վաստակոց իւրոց ՚ի տնէ, որ անթերի հատուցանէ իւրաքանչիւր ումեք ըստ գործս իւր :

Է Ըր կարէ բանիւն և գործով օգնել կարօտելոյն . և միայն բանիւն բերանոյ մատչի յօգնութիւն՝ և ոչ գործով, պարտաւոր գտանի վարձուց գործոյ . զի կարէր՝ և ոչ կամեցաւ առնել . կորուսանէ ևս զվարձս լեզուի իւրոյ, որով աշխատ եղև վնասորա : Ըսկ որ ոչ կարէ օգնել գործով, և միայն բանիւն ջանայ նպաստել՝ միջնորդութիւն, կամ խրատու, կամ միսթարութիւն, առնու զվարձս գործոյ՝ վասն յօժարութեն . զի կամէր, և չէր ձեռնհաս առնել :

Ս արդիկ հանդերձեալ են պատժիլ ՚ի դժոխս, ոչ միայն վնաս բերեացն զոր արարին, այլ և վնաս բարեացն զոր պարտ էին առնել, և զանց արարին :

Ը Ընացի և անարի սրտի է երկնչիլ ՚ի

ծանրութիւն աշխատութեան, և յետոյ կասիլ յագգօգուտ իրողութեց՝ յորժամ կարօղէ յանձնառութիւն դժուարութեց կատարել զայնս . զի այնպիսին ոչ միայն մնայ անվարձ, այլ և պարտաւոր . զի ձեռնհաս էր առնել, և ոչ արար :

Ո՛չ այլ ինչ է լինել իշխան, բայց եթէ բառնալ զբեռն հասարակութեան :

Թ Լճագետ մարդկան՝ որ ընդ նմ աշխարհս են տարածել, ունին զսկիզբն սերնդեան իւրեանց ՚ի միջէ, և են եղբարք միմեանց . վնջ պարտին սիրել զմիմեանս, և օգնական լինել այր ընդ ընկերի իւրոյ . ապա որ վնասէ ընկերին, վնասէ անձին . զի ՚ի միջէ արեւնէ են զանգեալ :

Ժ Բռնաւորն որ զայլս ծառայեցուցանէ, նման է զայրացել գետոյ . որ փոխանակ հեղեղ խաղացմամբ արբուցանելոյ զերկիր, ուժգին հոսմամբ արտաքս զեղեալ ՚ի խրամոյ իւրմէ, ապականէ զանդս և զտունկս ը որ անցանէ :

Ժա Բռնութիւնք իշխանաց ոչ կարեն աճեցուցանել ՚ի քաղաքի զօգտակար արհեստ ինչ . այլ վարձատրութիւն արհեստաւորաց, և օգուտն հասարակաց . զի մարդիկ վն օգտի իւրեանց ջանան հնարել՝ կմ կատարելագործել զարհեստս :

Ժբ Սողովուրդ որ առաջնորդին ՚ի բարերար և յիմաստուն իշխանէ, կեան երջանկաբար, և լի նմ բարեգր . վնջ սիրեն զիշխանն առաւել քան զկեանս իւրեանց . և նմա յօժարին նո՛ւիրել զամբարիս . զի նովաւ ունին

զամ: Բայց և իշխանք պարտին սիրել զՏա-
տակս իւրեանց իբրև զորդիս . զի և ինքեանք
սիրեցեալ լինին 'ի նոցանէ իբրև զՏայր:

ԺԴ Իշխան որ ջանայ վն բարւոյ և հան-
գըստեան ժողովրդեան իւրոյ, նոքին ևս օգ-
նեն նմա 'ի ժամանակի նեղուի . ոչ խնայեն 'ի
նմանէ զինչս իւրեանց, զոր ջանիւք նր ստա-
ցեալ ունին . և այսպէս ինչք հասարակաց լի-
նին իշխանին առանց զրկողութե և յափշտա-
կութե . նսէ նց իբրև բարեդուութ Տայր, և
նոքա իբրև որդի հաւատարիմ:

ԺԵ Իշխան բարի և ազգասէր չունի հոգ-
կարգել պահպանա վն կենաց իւրոյ, զի սէրն
հասարակաց պահէ անվեաս զկեանս նր . գի-
տեն՝ զի 'ի կորուսանել զնա, կորուսանեն զեր
ջանկութի իւրեանց . վն նո՛ւիրեն զանձինս
իւրենց 'ի պահպանել զնա . զի պահեսցեն զեր
ջանկութի իւրեանց՝ զոր ունին նովալ:

ԺԶ Լճխատութի ինչ յօգուտ ազգի կամ
քաղաքի, կարէ լինել կրկնակի . կամ նո՛ւիր-
մամբ անձին վասն սիրոյ հայրենեաց՝ առանց
ակնկալութե փոխարինի . և կամ վաճառմամբ
աշխատանաց՝ վն ընդունելութե վարձուց:
Լճրդ՝ նո՛ւիրումն անձին ձրիապէս, է գործ-
ազատաբարոյի . իսկ ակնկալութին վարձուց՝
է գործ ծառայի . զի այս երկու ծայրք են
անմէջ:

Բայց պահանջէ արդարութին, զի հասա-
րակութին ճանաչեսցէ զճափ երախտեաց բա-

ըբերարին, որ աշխատի ձրիապէս, և հասուսցէ զփոխարէնն՝ զչնորհակալութի կամ զվարձս. միայն թէ երախտաւորն չունիցի ինչ ակնկալութի. զի մի՛ ազստութիւն ազնուական՝ դարձցի յանարգ ծառայութի. զի ծառայից է առնուլ վարձս ընդ աշխատութե. Լ'նճնար է թէ կորուսցէ ինչ, որ յօգուտ ընկերին առնէ զբարիս:

ԺԳ Լ'շխատիլ ձրիապէս ՚ի սէր նոյ վսօգտի ընկերին՝ է ծառայել նոյ, և բարերարել ընկերին. իսկ աշխատիլ վս ընկերին ակնկալութե՝ վարձուց՝ է ծառայել մարդկան, և բարերարել անձին: Որ ակնկալութե պատուոյ և մեծութե աշխատի յօգուտ հասարակաց՝ է ծառայ մեծութե և պատուոյ. իսկ որ աշխատի ազատօրէն՝ միայն վս սիրոյ առաքինութե, է իշխօղ պատուոյ և մեծութե:

ԺԵ Փառքն կոյանայ ՚ի բարերարութե, և ո՛չ ՚ի փարթամութե. ապա թէ ոք կամի ստանալ զփառս, մի՛ դադարեացի առնել զբարիս այլոց: Ո՛չ ոք կարէ ունիլ զճշմարիտ մեծարանս և զփառս, եթէ չունի բարերարութի. Պարտ է աշխատիլ յօգուտ հասարակաց սոսկ վս սիրոյ առաքինութե, և ո՛չ եթէ վս փառաց՝ գովութե՝ և շահու. զի եթէ իբրև վարձ աշխատութե ընկալցի զփառս կամ զգովութի կամ զինչս, կորուսանէ զյարգ առաքինութե. և ունի թէ զոսկի փոխանակէ ընդ հողոյ:

ՍԵԾատունն ոք օրէնսդիր ՚ի ճումն՝ եդ ըզբազում օգտակար օրէնս ազգի իւրոյ, և երդ

մեկեցոյց զնս չլուծանել ինչ յօրինաց անտի ,
մինչ ինքն ոչ Կտանի ներկայ ՚ի միջի . և ապա
գաղտ մեկուսացեալ ՚ի հայրենեաց իւրոց յեր
կիր օտար , եկաց անդ իբրև այր մի աղքատ
մինչև ցմահ . զայս արար վս սիրոյ ազգին . զի
հաստատուն և մշտնջենաւոր մնացեն օրէնքն
ընդ պարտաւորութիւն երդման :

Այլ Երուս եգիպտացի որ եղև իմաստուն
Թագաւոր աթենացոյ՝ այնքան կամեցօղէր
բարւոյն հասարակաց, մինչ զի ոչ կամեցաւ կար
գել զորդին իւր յաջորդ Թագաւորութիւն .
ածեալ զմտաւ , Թէ գուցէ գտանիցի այլ ոք
առաւել արժանաւոր քան զորդիս իւր :

ԺԸ Այն ինչ են զարմանք, եթէ իշխան բարի
և երախտաւոր հասարակաց՝ վատահամբաւես
ցի յայնցանէ՝ որոց արարեալ է զբարիս . զի այս
իսկ են այժմ օրէնք աշխարհի՝ Թէ երախտա
ւորն ասեսցի յամենեցունց : Աստի և բարե
րար իշխանն գիտելով զայս , ոչ ինչ գժուարի
ընդ դժնդակ հատուցումն զոր ընդունի . այլ
մխիթարի ընդ դիւցազնական առաքինութիւն
իւր , որք բաւական են սփոփել զսիրտ նր .
մանաւանդ զի հաստատեալ է ՚ի միտս, Թէ ար
ժան է բարւոյ իշխանի առնել հասարակաց զբա
ղում բարիս , գիտելով՝ Թէ առաջի կայ նմա
առնուլ զհատուցումն յապաշնորհից զբա
ղում չարիս :

ԺԹ Ինկերական կենցաղավարութիւն է իբրև
անունաւոր ժամացոյց , ուր անդամք ընկե

ըրուծէ հաղորդուէ միմեանց գործեն զհասարակաց բարին . զի ոմն մշակէ զերկիր . և ոմն դարմանէ զխաշինս . ոմն անկանէ զոստոյն . և ոմն գործէ զերկաթ . ոմն օգտակար օրինօք կառավարէ զհասարակութիւն . և ոմն զօրութիւն զինու պահէ զհայրենիս . և այլք ամենեքին լըպէս պէս շնորհացն զոր ունին յոյ՝ արդեմք վաստակոց արեանեկեն հասարակուէ :

Եւ զոր օրինակ՝ եթէ մի ինչ անիւն ՚ի ժամացուցէ անտի պակասեցի կամ խանդարեացի , տկարանայ սյնուհետեւ զպարտուպատշաճ գործողութիւնը անվրէպ կատարել . այլ է՝ զի կաղ ՚ի կաղ ընթանայ . և է՝ զի կառեալ դադարի : Եւ սոսոյս սարասի՝ եթէ մի ՚ի կարևոր անդամոց անտի հասարակութեւ պակասեցի կամ խանդարեցի , հասարակութիւն ողջոյն լինի ՚ի վտանգի , կամ խապառ կործանի . ուն եթէ պակասեցի մշակ , կամ ոստայնանկ , կամ դարբին : Եւ կամ եթէ խանդարեցի զինուորական բարեկարգութիւն , կամ օրինացն արդարութիւն , ուն եթէ զինուորն փոխանակ լինելոյ քաջասիրտ և հայրենասէր , եղիցի վատասիրտ և հայրենեացն մատնիչ . և իշխանն կամ դատաւորն փոխանակ օգտակար և իմաստուն օրինաց , դիցէ զօրէնս անիրաւս և վնասակար ըրա հասարակութեւ . մանաւանդ եթէ զկամս իւր արասցէ օրէնք :

Եւ պա փութալի՝ է ազգասիրին զպակասն յանդամոց անտի ընուլ , և զխանդարեալն ուղ

զէլ : Իսկ եթէ չկամեսցի ուղղել , արժան է
դայնպիսին 'ի բնոց քեցուլ 'ի մարմնոյ հասարա
կութե . զի մի' և զայլս յանդամոց խանգարես
ցէ : Լաւահայտմ է հաստատեալ երջանկու
թիւն և թշուառութի ընկերական կենցա
ղավարութեան :

Ի Չորք ինչ կարի հարկաւորք են առ եր
ջանկութի ազգի . ն , մեծ և առաջին գրել
զպահպանութիւն օրինաց . ք , իւրաքանչիւր
ումէք աշխատ լինել 'ի ստացումն կարևոր պի
տոյից . ֆ , 'ի ժամանակի հարկաւորութե 'ի
թիկողնս հասանել ընկերին . ֆ , ջանալ վասն
օգտի և բարւոյ հասարակութե :

Լըջանիկ է ազգն , որոյ առջնորդք են բա
րեկարգ . իշխանք հայրենասէր . քահանայք ի
մաստուն , դատաւորք արդար . ուսուցիչք ա
ռաքինի . ծերք խորհրդատու . երիտասարդք
բարեջան :

Ին Մի' ոչ առնէ որքան կարէ' այլ որքան
կամի . իսկ մարդս ոչ առնէ որքան կամի' այլ
որքան կարէ . և նծ այնչափ ինչ պահանջէ 'ի
մարդկանէ զբարիս , որչափ կարէ առնել :
Ի այց պարտ է առն հայրենասիրի առաւել
ընտրել զօգտակարն ազգին՝ քան զփառաւորն ,
յորժամ չիցէ ջնար զերկոսին ևս միանգամայն
առնել :

Իք Որ ունի զսէրն նոյ բնակեալ 'ի սրտի
իւրում . ոչ դադարի 'ի սիրելոյ զընկեր իւր .
իսկ սիրել զընկերն է առնել նմա զբարիս . զե

սէրն է հիմն և արմատ . և բարերարութիւնն է ոստ և բողբոջ . իսկ եթէ ոստն իցէ դաւար, յայտ է թէ արմատ նր է կենսաւոր : Մշա որ բանիւ լոկով ցուցանէ սիրել զընկեր իւր, և ճառնէ ինչ գործ օգտակար նմին, չէ կատարեալ ՚ի սէրն նոյ :

Ի՞նչ Որ կորուսանէ զգութ և զմարդասիրութի, ո՛չ ևս է մարդ՝ այլ գազան այլանդակ . վնջ մինչ անկանի ՚ի վտանգս, ո՛չ ոք դռանի նմա կարեկից և օգնական . այլ ամենեքին իբրև ՚ի գութ գազանէ հեռի կան ՚ի նմանէ . զի որ անգութ էր այլոց, արդարութիւնն նոյ ո՛չ ներէ գոռանել նմա զգթութի յումեքէ : Ս՛յ մի՛ ումեք մեղադիր լիցի ՚ի նեղութե իւրում . զի արժանի անգթութե սրտի իւրոյ, առնու զհատուցումն :

Ի՞նչ Որ կարէ օգնել և ո՛չ յանձն առնու օգնել՝ է անգութ . իսկ որ կարէ և յանձն առնու՝ այլ ո՛չ օգնէ, է անգութ և անիրաւ . զի առաւել սրտաբեկ առնէ զկարօտեալն :

Մշան է բարեգութ սրտի, որ ինքն ՚ի նեղութեան գոլով՝ ջանայ օգնել նեղելոյն ըստ ձեռնհաս գոլոյ :

Ի՞նչ () օգնել ամենեցուն յամ Ժամանակի, է գործ նոյ . կատարել զամ խնդիրս՝ է գործ ծառայի . կատարել զոմանս՝ և զանց առնել զոմամբք, է գործ ազատի . տրտնջել վն այն՝ զոր խնդրեց և ո՛չ հառ, է գործ անիրաւի . ապե՛րախա գոռանիլ առ այն՝ զոր խնդրեց և հառ,

է գործ անհաւատի. չորամիլ լէ այն՝ զոր խընդրեաց և ոչ էառ, է գործ առն բարեբարոյի :

Ի՞նչ ԼՆՐ քաջ և երկայնամիտ ոչ լինի յուսաբեկ, յորժամ յապաղի կառարուժն խընդրոյն՝ զոր խնդրեաց յօգուտ իւր. այլ քաջութիւն համբերէ մինչև առցէ. իսկ որ անարի է և փոքրոգի, ընդ յապաղելն լքանի՝ և ՚ի բաց դառնայ : ԼՂ ևս որ մոռանայ զբարերարութիւն՝ զոր ընկալեալ է յուժեքէ, և գանգատի վնայնր զոր խնդրեաց և ոչ էառ, անիրաւ է և ապերախտ :

Ի՞նչ Յետին անմտութի է և արտաքոյ բնաւորութիւն, վատահամբաւել ուժեք զանձն իւր. և զարմալք են՝ եթէ զիմրդ ոմանք վատահամբաւեն զազգն իւրէնց չարախօսելով զնմանէ. ոսկի թէ ինքէնք միայն իցեն ընտիր և պատուաւան, և ազգն ողջոյն անարգ և վատթար : ԼՂ ոչ տեսանեն կուրացեալքն կրիւք, եթէ ամ մասն կարգի առ բոլոր ինչ, և ՚ի նմա բովանդակի. իսկ եթէ բոլորն վատթար իցէ և արհամարհ, քաջայայտ է թէ և մասն ինչ նորա է ընդ նմա անարգ և վատթար :

ԼՂՐԴ՝ Թէ հասարակութիւն ողջոյն ազգին իցէ անգոսնելի և վատթար, ապա նոքին իսկ չարախօսքն՝ որք են անդամ և մասն հասարակութեւն ողջոյն ազգին՝ լինին անգոսնելի և վատթար : Ուրեմն չարաչար կուրութիւն է վատահամբաւել ուժեք զազգ իւր :

Ի՞նչ ԼՂՐ մոլի՛ իբրև յանդիմանի և անարգի

յազգէ իւրմէ, երթոյ յարի յազգ յոյ՛ կատա
րել զհաճոյս իւր • զի ոչ յուսոյ այնուհետեւ
լնուլ զկամս չարութե՛ իւրոյ յազգի անդ իւ
րում, և ոչ ևս գտանել զպատիւն զոր կորոյս:

Լպա սկսանի չարախօսել զազգէ իւրմէ՝
անխիղճ մոռք բիւր բամբասանս կուտելով ՚ի
վերայ՝ առ ՚ի չքմեղս կացուցանել զինքն, և
հաճոյ յաչս օտարաց • աւանդ կուրուէ մտացն
և յաւէտ անզգամութեն • կամելով գտանել
զյարգանս, առաւել անարգի • զի նախատե
լով զազգ իւր՝ զանձն նախատէ • քանզի եթէ
արմատն ոչ է բարի՝ ապա և ոստն: Եւ այսու
յաւելու զչար ՚ի վրձարի • զի յառաջն միայն
էր չար յազգի իւրում, և յաւելլով զանարգ
և զտմարդի գործ ազգատեցութե՛ լինի ամե
նաչար, և մատնիչ հայրենեաց: Եւ որով կամէր
զվատթարուի իւր վարագուրել, այնու ա
ռաւել յայտնի ցուցանէ • զի լսողք բազմիցս
անզգոյշ գտեալ՝ հաւաստի համարին զսուտ
զրպարտութիւնն • բայց վն ապերախտութե՛
նր առ ազգն իւր՝ արհամարհեն զնա, և խո
տեն • ածեալ զմտաւ՝ թէ որ առ իւրան ան
հաւատարիմ եղև • զինորդ առ օտարս լինելի
հաւատարիմ:

Տեսեալ ազգատեցին՝ թէ ունայնացաւ սը
նոտի յոյս իւր, որ ակն ունէր ընուլ զհաճոյս
անձին իւրոյ, միանգամայն և գտանել զպա
տիւ իբրև ճշմարտասէր • այնուհետև դարձ
առնել ՚ի հայրենիսն ոչ ախորժէ, զի ոչ կամի

Ճանաչել զսխալանս իւր . վնայ իսպառ յուսա
հատեալ՝ յաճախէ զանհնարին բարուրանս և
զստուծին , մերթ 'ի վր միոյ և մերթ 'ի վր
միւսոյ ազգին . ոսկ զի գոնէ միում 'ի նոցանէ
բարեհաճոյ Թոճեացի . այլ սակայն միշտ ա
նարգ և վատահամբաւ գտանի :

ԼՆՐԴ՝ 'ի պատճառս չարութե տյապիսեաց
լի են գրեանք բազում ազգաց սուր զրպար
տութեք զմիմեանց . զի հայրենատեացն 'ի ծած
կել զյանցանս իւր անխիղճ մտօք ստէ . և լը
սօղն առանց քննութե հաւատոյ և դատի .
յորոց ծնաւ և ծնանի միշտ անհնարին ասե
լութի 'ի մէջ ազգի և ազգի :

ԻԹ ԼՆԽԲԱՆ հարկ 'ի վր կոյ իւրաքանչիւ
րոց 'ի մարդկանէ սիրել զհայրենին և զազգ
իւր՝ մինչև 'ի ստիպել բանաւոր պատճառաց
հարկիւն 'ի վր եկելոց , պարտաւոր դատի ոչ
միայն զարտաքին բարիս՝ զինչս և զստացունա
ծըս , այլ և զկեանս մարմնոյ նոճիրել 'ի սէր
և յօգուտ հասարակաց բարւոյն . զի այս է կը
շիւ իրաւանց ազգասիրութե : Այլ զի եթէ
միայն վնասուք և մահոճամբ մարմնոյ՝ բազումք
փրկելոց իցեն 'ի վտանգէ կորստեան հոգւոց
կամ կենաց , վնասեացի այն մին՝ զի փրկեացին
բազումք :

ԼԵ Եւ յայն դիպունաճ ոչ համարի նա մեռել ,
այլ անմահական յիշատակաւ յաւերժացեալ .
զի ընդ իւրոյ ազգին կամ հայրենւոյն կեայ
միշտ կենդանի , որոց եղև առիթ փրկութե .

մանաւանդ թէ ազգն կեայ ի նմին, որ ետ զան
ձրն և զինչս իւր վն ազգին. ըստ այնմ՝ քաղցր
է վն հայրենեաց մեռանիլ :

Բայց զգուշալի է յաւետ, զի մի՛ վտանգ
կորստեան հոգւոյ իւրոյ լինիցի. զի զինչ ու
գուտ է՝ զաշխարհ ամ շահիլ, և զանձն իւր
տուժել, այսինքն զհոգին : Բանզի պարտ է
ամ մարդոյ զերկու թի հոգւոյ իւրոյ նախա
դասել քան զազգս իւր, և զհայրենին : () Ե
ուր հոգին տուժի, անդ շահ ինչ ոչ գործի.
զի ընդ դէմ է իրաւանց և անարարս վաւայն,
ի պատճառս այլոց ոմանց՝ կորուսանել ումէք
զհոգի իւր :

Դարձեալ եթէ կորստեամբ ընչից կամ
մահուամբ մարմնոյ միոյն՝ փրկելոց իցէ հոգի
միւսոյն, լսւ է միոյն թէ կորիցէ ինչք նր, և
մեռցի մարմնով, զի կեցցէ հոգի միւսոյն. զի
առաւել է փրկու թի հոգւոյ միոյն, քան զամ
գանձս, և զմարմնական կեանս միւսոյն. քանզի
ընդ գիւտ միոյ հոգւոյ՝ ոչ ինչ գանձք արի, և
ոչ ինչ մարմնական կեանք կարեն փոխանակել :

Եւ դարձեալ եթէ միոյ ուրուք ի յերկուց
ոմանց մեռանիլ հարկն ստիպեսցէ միայն մարմ
նոյ մահուամբ, պարտ է երկաքանչիւրոցն ևս
ջանալ ի պահել զկեանս իւրեանց. զի նախկին
է սէր անձին, և երկրորդ՝ ընկերին : Եւ յսու
օրինակաւ վարելի է և ի կորուստ ընչից. զի
պարտ է ամենեցուն զիւրն նախ պահպանել,
և ապա զընկերին :

ԼՆ Դարձեալ Թէ պատահի ումէք կամ ըզ
հոգին կորուսանել, կամ զինչս և զկեանս .
պարտ է զհոգին պահել, և զինչս և զկեանս
մարմնոյ կորուսանել . զի ոչ եթէ հոգին վն
ընչից և մարմնոյ, այլ ինչք և մարմինն վասն
հոգւոյն են յածուստ սահմանեալ :

Ը Սարգիսիկն ազգ՝ յայտ է զի յառա
ջագոյն ՚ի միոջէ սկզբնաւորեալ եղև . և ապա
տեղեալ, լեզուաւ, կրօնիւք, և քաղաքական
կառավարութիւն ՚ի միմեանց որոշեալ զատան .
բայց ՚ի բնութիւն մարդոյ արմատացեալ գորով
գերազանցիլ ՚ի վր ընկերին, իւրաքանչիւր ազգ
օր ըստ օրէ փոյթ կալան զառ ՚ի միմեանց փոխ
առնուլ զօգտակարն և զգիւրագոյնն ՚ի կեն
ցաղօգուտ պիտոյից . որով ոյժմ պայծառացել
պանծան ազգ յազգի վր :

ԼՆ սակայն ազգային իրք յայնժամ ՚ի լաւ
անդր յառաջանան, յորժամ անհատ անձինք նր
՚ի մի կամս դօտէպնտեալ ջանան յառաջ ածել
զբարին հասարակաց, և զոր միանգամ ստանան,
զնոյնն յարատեւութիւն հաստատուն պահեն .
որով ազգն ողջոյն անպակաս յամէ որ ինչ
մարդկութեն է պիտանացու, ՚ի բարեբաստիկ
կեանս վայելեն յաշխարհի :

Բայց սոյն ազգօգուտ իրողութիւն չէ՞ ճար
յատկանալ միոյ ումէք, կամ սակաւուց ոմանց,
զի եթէ ՚ի մի ոք՝ կամ յոմանս սեղմեալ լինէր,
՚ի պակասիլ նց չքանայր և գործն այն օգտա
բեր . ապա յայտ է Թէ առ ամենեւին տարա

ծեալ պահի։ Բայց ո՞ր յամենեցունց տիրաբար
կարէ պանծալ զանձնէ իւրմէ, թէ իցէ պատ-
ճառ բարութե ազգի միոյ . մինչ նոյն մին՝ ո՞
րք և իցէ, կարօտի բազմաց օգնութե . զի բաց
’ի յոյ՝ ոչ գոյ մի, ըստ ինքեան բաւական՝ առ-
նել զոր կամի։

Աւրեմն անկ է միաբանութե բազմաց գոր-
ծել ինչ յօդտակարաց . և այս լինի միայն ազ-
գասիրութե . ոնչ զի օգնութե միմեանց կարո-
ղասցին ունել՝ զոր ոչ ունէին . և անկորուստ
պահեցեն՝ զոր միանգամ ստանան։

Այս եթէ տեսանես թէ դոյ ազգ մի մեծ,
ծանիր թէ գոն ’ի նմա բազումք՝ որք ազգա-
սէր բարոյիւք միաբանեալ զօրէն մեղո՛ւսոյ՝
նախանձախնդիր են պահպանութե հայրենի
ազգին իւրեանց . ապա թէ ոչ՝ անհետանայր
ողջոյն ազգն այն։

Այլ զի պահպանութի ազգի՝ կայունայ ’ի
յատուկ օրէնս իւր, ’ի կառավարութի իւր, ’ի
լեզու իւր, և ’ի սովորական կանոնս իւր . քանզի
յեղծանիլ և ’ի կորնչիլ սց, կորնչի և ազգն . զի
’ի բառնիլ այսպիսի տարբերութեց՝ ամ մարդիկ
ոնչ նոյն են ’ի բնութիս, նոյն լինէին և յազգի .
և աշխարհս դառնայր ոնչ ընդհանուր բաղա-
նիս . ուր մերկ ’ի հանդերձից ոչ որոշին ’ի մի-
մեանց մարդիկ՝ թէ յորմէ ազգէ իցեն։

Այս կրօն, լեզու, սովորութի, և այլն, են
ոնչ զարդ և հանդերձ ազգի . որք վայելանան
հանապազօր երկասիրութե ազգասէր անձանց։

զի ոմանք զկրօնն պահպանեն . ոմանք զԵզուն
կատարելադործեն . կէսք զգիտութիս պայծա
ռացուցանեն . այլք զօգտակար արհեստս , և
զայլ պիտանիս յօտար երկրէ 'ի ներքս ածեն :
Լա սոքա ոչ լինին առանց միմեանց . զի 'ի պա
կասիլ միոյն՝ պակասին կամ թերանան և այլք ,
զի կախումն ունին զմիմեանց . ուրեմն ամենե
քեան պիտանի են առ ամբողջութի և կատա
րելութի ազգին :

Բայց ոչ ոք 'ի նոցանէ կարէ ասել զանձնէ ,
թէ ինքն միայն է ըմբռնօղ և պահօղ . և ոչ ոք
պարտի ուրանալ , թէ չիցէ ինքն միայն ըմբռ
նօղ և պահօղ ազգի : Եւ պա յայտ է յասացե
լոցս , թէ իւրաքանչիւր անհատ ազգի միոյ՝
զայս օրինակ պարտի ասել և հաւատալ , ոպ թէ
ինքեան միայն կարօտ իցէ բոլոր ազգն . և դար
ձեալ՝ թէ օգնել հարկ է եղբայրութե : () Ի
ոչ ինքն՝ այլ միաբան եղբայրութիւն է , որ պա
հէ զազգն . վայ և ինքն պահի ընդ ազգին .
նմին իրի որ օգնէ եղբայրութե , օգնէ իւրեն :

Եւ () ատկութի իմն է ազգասիրութե ջա
նալ շահեցուցանել զազգակիցս իւր՝ առևտը
րութե , կամ օգտակար գործով . որովհետև
օգուտ միոյն՝ համարի լինել միւսոյն . զի թէ
այսօր նա 'ի քէն օգտի , 'ի վաղիւն գուցէ
դու յայլոց օգտիցիս , կամ 'ի նմանէ : Եւ ոք՝
այնչափ սերտ կապակցութի պարտի լինել 'ի
մէջ ազգայնոց , ոպ թէ համայն անհատ անձինք
ազգին իցեն մի անձն և մի հոգի : Բայց ա

ւաղ՝ զի այժմ իմպառն անհետ երևի ոգի ազգա սիրութե յազգի մերում. զի առաւել կամին ընդ օտարս առևտուրս առնել՝ քան ընդ համազգիս. և առաւել ընդունելութի ցուցանեն առ օտարս՝ քան առ իւրօյինս :

Եւ յիշփոքր պարծանք է ազգի միոյ ունել յատուկ լեզու, գիր, կանոն, և կրօն. և ոչ փոքր ազգասիրութի է հաստատուն պահել զնո, և օրրստօրէ շքեղացուցանել. որով ոչ միայն ողջոյն ազգն փառաւոր հանդիսանայ, այլև իւրաքանչիւր անհատք նորին. զի փառքն ազգի՝ ի յանհատս իւր երևի : Լյս ազգասէր ջանք տեսանի յամ հրահանգեալ ազինս :

Եւ այց զիմրդ ոմանք յազգէն մերմէ՝ առաւել փոյթ են ուսանիլ զլեզու և զգիր օտար ազգաց՝ քան զհայոց. բազումք ևս տեղեակ լեզունին՝ ընդ միմեանս խօսին այլազգաբար. ոչ միայն ի փողոցս և ի շուկայս, այլև ի տունս իւրեանց, գուցէ և զայն պարծանք համարին :

Լյսու ախտիւն անհոգութե բազումք՝ զանուն եօթանասուն, ութսուն, և իննսուն թունոյ անգիտացեալ են. զի ի տասն թունոյ մինչ ցլթսունն հայերէն թունեն, և յետ այնորիկ տաճկական անունանակոչութի վարին. և ոչ ածեն ի միտ՝ թէ ողջոյն ազգն նախատելի լինի առջի այլոց ազգաց իբրև աղքատալեզու :

Եւ անարգանք է ազգի ոչ ունել սեպհա կան լեզու և գիր. զի ոչ թունի լինել յատուկ ազգ. ապա մեծադոյն նախատինք է այնմ, որ

աւելցի և ոչ գիտիցէ . և ևս մեծագոյն արհա
մարհանք , որ գիտէ և ոչ ՚ի գործ ածէ :

Եւ զսուրբ Թովմարիսն այն գովելի է և օգ
տակար . զի ողբան լեզու գիտիցէ զք , համարի
այնքան Թովմարի . բայց նախ պարտ է գի
տել զիւրն , և ապա զայլոցն : Աստի որ ոչ գի
տէ զլեզու և զգարութի ազգի իւրոյ՝ արտա
քոյ գտանի կարգի բնութե , որ նախ զարմատն ,
և յետոյ զոստան յառաջ ածէ : Լապա պարտ է
ամենեցուն նախ զիւր հայրենի լեզուն և ըզ
գարութիւն քաջ ուսանիլ , և ապա զլեզուս
այլոց ազգաց :

Յայն սակա պարտական են առաջնորդք և
գլխաւորք՝ որոց յանձն է խնամ և տեսչութի
ազգին , ամ հոգողուք ջանալ կրթել զմանկունս
ազգին ՚ի հայրենի լեզուս և ՚ի գարութիս .
մանաւանդ յայնոսիկ քաղաքս , ուր ոչ երբէք
գիտեն հայերէն :

Եւ եթէ առաջին հոգաբարձուք փութա
ցեալ էին վարժել զնոսա ՚ի հայրենի լեզուս ,
արդէն գտանէին նոքա հայրենասիրս : Եւ որ
տեսուցք և խնամածուք են սյոժմ եթէ տա
կաւին անփոյթ արասցեն , յետնորդք նց գրտ
ցեն զամենեսին այլալեզուս . զի օրըստօրէ ՚ի
բազում տեղիս պակասի յազգէ մերմէ գործ
ածութի հայկական բարբառոյ :

Բազումք ևս անտեղեակ գորով պատուա
կանութե և հնութե հայոց լեզունն՝ առ ոչ ինչ
համարին զնա , այլ սակայն լեզու մեր կատա

բեալ է, և ճնադոյն քան զայլոց բազմաց, գուցէ քան զլեզուս ամ ազանց :

Հաւաստի իմն թմնի, ոնց և մարթի ցուցա նիլ 'ի բազում փաստից, թէ սա իցէ նախկին լեզուն որով խօսէր ադամ, և որդիք և սերունդք նր' մինչև 'ի շինութի բաբելոնեան աշտարակին :

Այլ զի նահապետն նոյ' և ընտանիք նորա խօսէին զլեզուն ադամայ, որովհետև նախքան զՋրհեղեղն ոչ գոյր այլ լեզու 'ի վր երկրի : Եւ 'ի խառնակիլ լեզունաց 'ի պատիժ աշտարակաշինութե, նոյ կենդանի էր 'ի հայաստան. և անխառն մնաց 'ի տան նորա նոյն լեզու. և բնակիչք նախիջևանու և արարադայ' նովին լեզունաւ կրթեցան : Եւ 'ի դառնալն հայկոյ 'ի կողմանցն բաբելոնի յաշխարհն արարատեան, յոյժ հաւանելի է ասել՝ թէ նովին լեզունաւ վարեցաւ, որով խօսէին բնակիչք տեղւոյն. մանաւանդ զի այն բարբառ՝ էր նոյն ինքն հայրենի լեզուն հայկայ, որով խօսէր յառաջ քան զխառնակումն լեզունաց : Բայց աւանդ զի գտանին ոմանք, որք զյարգ նր' ոչ ճանաչելով՝ անգոսնեն 'ի զուր. որով զազդն անպատիւ առնեն, ընդ նմին և զինքեանս՝ որ մասն են ազգին :

* Լճաբայր յեզբօրէ օգնեալ՝ եբրե զխաղաք ամուր .
 և շրայեալ Բարճրայեալ եբրե շնափաւորութի հաս-
 քապեալ : || Լճակ . ԺԸ . 19 .

* Օջրացարուք որդիք՝ խաջ լերուք ՚ի Վր օրինացն ,
 շէ ՚ի նին փաւաւորեալիք : || Թ Սակ . Բ . 24 .

* Օրինալ Բարեաց և աւաքինութեան մանկաւոր ըն-
 շէց , շէ ցօծարութեամբ և խաջութի ՚ի Վերայ որ-
 քութեան օրինացն մահոյ չափ ջանալ մարմնացեն .
 || Բ Սակ . Գ . 28 .

* Լքծանի՛ք որում զշնորհս զայս առնեա . շէ սիրէ
 զազգս Ռեր , և զծոզովքեանցն՝ նա շինեաց Ռշ .
 || Ղուկ . Է . 5 .

* Լինացն ընդաւորութեան Բաժանեալ ցանչն՝ ա-
 տրի . և քուն Բաժանեալ ցանչն՝ խործանի .
 || Ղուկ . ԺԹ . 17 .

* Լա գլուխ ամենայնի շէ համարեալ եղէք , համակա-
 րէք , եզբայրասէրք , աշխատեալք , խոնարհք :
 || Թ Պետ . Գ . 8 .

* Ուրաքի ինդրէի , ես ինչնին նշով շինել ՚ի քը-
 րեապոսէ՝ Վր եզբարց և ազգայնաց իմաց ըստ մարմնոց .
 || Հռօմ . Բ . 3 .

* Լա՛հ համարեցաւ չարչարել ընդ ծոզովքեան աշ-
 քաւոր , խան աւ ծամանալ Ռ Վայելել ՚ի Ռշ :
 || Հռօմ . Բ . 3 .

ԳԼ . Զ

Այս արժապետը պարտին լինել բարեկեցիկ, զի աշակերտը առաւել ուսանին զայն ինչ՝ զոր 'ի վարժապետն իւրեանց տեսանեն , քան թէ յայլ ամ մարդիկ : Բայց այս ինչ է խտիր . զի եթէ վարժապետն է կատարեալ առաքինի , աշակերտն թէպէտև նմանօր լինի նմա , այլ յովմակի 'ոչ հասանէ 'ի չափ կատարելուէն նր' :

Իսկ եթէ վարժապետն իցէ մոլի , աշակերտն 'ոչ միայն հասանէ 'ի չափ յոռութե նր' , այլև զանցանէ բազմօք , և լինի յոռեգոյն :

Ս'ի միայն բարի օրինակ վարուց ուսուցչին առաւել օգուտ է աշակերտին , քան զբազմադասս առանց բարի օրինակին :

Բժանի' է նախառանաց , որ զայլս աշխատի կրթել , և զանձնէ չունի ինչ փոյթ . առ որ իրաւացի է ասել , բժիշկ՝ բժշկեալ զանձն քո :

Օ՛ր նա որ միայն զբնական մակացուիս գիտէ ուսուցանել , այլ 'ոչ արժանի բանաւորութե գործս , է ծառ տերեւախիտ՝ բայց անպտուղ :

Բայնուկ անհրաժանգ և տգէտ՝ է իբրև անբան . զի 'ոչ գիտէ կառավարիլ 'ի բանէ՝ որ յատուկ է բանաւորաց , այլ 'ի կրից՝ որ սեփհական է անբանից : Իսկ յորժամ ուսանի անդ զիմաստուի , սկսանի նո՛ւաճել զկիրս , և վարիլ բանի՛ւ . և ելանէ անտի ոյր բանական :

Սոյն ծնանին զօրդիս իբրև անբան . իսկ

վարժապետը առնեն զնա բանական : Նոյնը տան զաւակաց միայն զկեալ իսկ վարժապետը տան զբարւոյք կեալ :

Դ Սանկունք եթէ քաջ ճանաչէին , թէ զինչ է սնունդ մարմնոյ , և զինչ սնունդ հոգւոյ , զվարժապետս կոչէին հայր բարի , և զԾնողս հայր միայն . զի Ծնողք զմարմինս սնուցանեն կերակրովք , իսկ վարժապետք զհոգիս՝ իմաստութիւն և առաքինութիւն :

Դ Սեծ զգուշութիւն պիտի ՚ի վարժել զօրդիս իշխանաց . ածեալ զմոռա՝ թէ հանդերձել են նոքա լինել կառավարիչ հասարակուէ :

Ե Անդաստանք եթէ ոչ մշակեսցին , ոչ բերեն զարմոտիս բարեաց . մանկունք եթէ ոչ դաստիարակեսցին , ոչ պտղաբերեն զառաքի նութի : Չիք ինչ ՚ի կեանս մարդկան որ առաջնորդեսցէ յառաքինութիւն , ոպ խրատ բանից , և օրինակ գործոց :

Զ Հոգի խրատու է առնել և ուսուցանել . զի զոր իօտի ոք բանիւն , պարտ է և ինքն կատարել գործով . ապա թէ ոչ՝ ոչ ինչ զօրեն բանքն խրատու :

Է Որ հանդերձեալ է լինել խրատիչ այլոց , նախ ինքն առցէ զխրատ յայլոց :

Ը Խրատք իմաստնոց՝ թէ և խստագոյն թուին , բայց օգտակար են յոյժ . որպէս դեղք բժշկաց՝ թէպէտ և դառն իցեն , բայց առողջարար են հիւանդաց :

Վաւազան խրատու պիտոյ է նոյն , որք ոչ

զգտատանան բանին խրատու . զի ըստ առա-
ծին՝ որ ոչ ունկամբ՝ լսէ զբան , լսէ Թի-
կամբ՝ մինչ ըմպէ գան :

Թ Որ կարգեալ է ուսուցիչ այլոց՝ զորս
ոչ գիտեն նոքա , ջանասցէ և ինքն ուսանիլ
յայլոց զորս ոչն գիտէ . ապա Թէ ինքն չունի
փոյթ ուսանելոյ , յայտ է Թէ և ոչ այլոց ջանայ
ուսուցանել . զի որ զօգուտն անձին ոչ խնդ-
րէ , ոչ բնաւ խնդրէ զօգուտն այլոց : Ս՝ անա-
ւանդ զի ոչ է նմա բաւական գիտել զգիտու-
թի , այլ և գիտել զկերպն ուսուցանելոյ . ապա
Թէ ոչ աշխատի բազում , և շահի ստիպաւ :

Ժ Դասատուք եթէ ճշդելով ուսուցանեն
աշակերտաց իւրեանց զգիտութի . յաւէտ քան
զժլատս ընդունելոց են զգտատատան . զի ժը-
լատք երկնչին ծախել զարծաթ ՚ի պէտս , կամ
ընձեռել ինչ կարօտելոց , գիտելով Թէ որչափ
ինչ տան այլոց , այնչափ պակասի ՚ի մթերից
իւրեանց : Իսկ դասատուք չունին այդպիսի
երկիւղ . զի նմանին լուսաւոր ճրագի , յորմէ
որչափ ճրագունք լուցանիցին , ոչ կորուսանէ
՚ի լուսոյ իւրմէ : Ս՝ անաւանդ զի փորձառու
են և գիտեն , Թէ դասատուութե՞ աճի գի-
տութի իւրեանց՝ և ոչ եթէ նունազի . զի ըստ
առածին՝ որ ուսուցանէ , և ինքն ուսանի :

Իսկ զգոյշ լիցին դասատուք ուսուցանել
նց զգիտութի , որք ուշիմ են մտք՝ այլ յան-
դուգն բարուք . որպէս ոչ բարուք առնեն , որք
տան զսուր ՚ի ձեռա չարաբարոյից . զի բնաձիր

ուշիմուծին՝ ստացական գիտութիւնը զօրացեալ,
լինի ՚ի նս առիթ վնասու անձանց իւրեանց
և ընկերաց :

Ժա Պատուական ձիրք բնութե, ոպ սրամը
տուծին, քաջ յիշողականութի, ճարտարութի
լեզունի, և այլն . որ գովութե պատճառք են
բարեկարգ իմաստնոց, դառնան ՚ի նախատինս
անզգոյշ իմաստնոց : Իմաստուն մոլի՝ հրէշ է
այլանդակ . զի ունի զգիտութի մարդոյ, և
զգործ անբանից : Սոսկան մարդիկ՝ եթէ ա
րեգակն սիրեացէ զմէգ մթութե, և իմաս
տունն՝ եթէ արասցէ զգործ մոլեկան :

Ժբ Լ՛նհարին ցաւ է առն բարեսրտի տեսա
նել զողէտս ամբարձեալ ՚ի պատիւ, և զիմաս
տունս՝ ներգւեալ և կոխան եղեալ : Ոպ ակն
ազնիւ՝ գեղեցիկ փայլի ՚ի շարս անարգ քա
րանց . նոյնպէս այր իմաստուն՝ ՚ի ժողովս տգի
տաց : Իմաստունն ոչ մեռանի, որ գրաւոր
աշխատութի թողու յիշատակ յերկրի :

* Իմաստութի բարե՝ աս շնորհ, և ճանաչել զօրէ
նը՝ մաս բարեաց է : ॥ Լ՛ուակ . Ժգ . 15 :

* Բանն յեր ցանձամ լի շնորհօք ան, եբեւ աշէ
համեմալ լիցի . գիտել ոպ արժանիցէ յեղ երախանի
ուրիշ՝ աս զպարասխանի : ॥ Կող . 7 . 6 :

* Փոխացիք զանձն աս ընտիր հացօրացանել առաջի ան,
մալ առանց ամօթոյ . ուղիղ համաօրել զբանն ճշ
մարտութի : ॥ Բ Տիմ . Բ . 15 :

ԳԼ. Է

Խ Զայր՝ որ բարեոք կրթէ զորդիս իւր
 'ի կենդանութեան, յաւերժացուցանէ զխշատակ
 իւր զինի մահո՛ւն : Բարի կենցաղավարութի
 որդւոյ կենդանւոյ, փառաւոր առնէ զճամ
 բաւ հօրն մեռելոյ :

Է Նոյնք՝ 'ի մեռանիլ իւրեանց եթէ
 Թողցեն զորդիս իւրեանց աղքատ՝ բայց իմաս
 տուն, բազում ընչից ժառնգորդս առնեն զնս.
 քան թէ Թողուցուն հարուստ՝ բայց տգէտ :

Ը Եթէ ոչ կամիս տրտմիլ 'ի վր զաւակաց
 քոց, տրտմեցի՛ զնս՝ 'ի մանկութեան յան
 դիմանութե՛ և սաստիւք : Ոչ այնքան վեշտ է
 տեսանել զորդին վաղամեռիկ, որքան տեսա
 նել զնա չարաճճիկ :

Թ Նոգուտ է հօր կրթել զորդին 'ի վարս
 բարիս, եթէ մայրն Թոյլ տայ նմա սովորիլ 'ի
 չարիս :

Դ Որ զորդին իւր փափկութե՛ն սնուցա
 նէ, 'ի տեղի կաթին Թոյն արբուցանէ . զի
 մանկական փափկութի՛ն 'ի զարգանալ հասա
 կին առաւել քան զԹոյն վնասէ : Նոգութ է
 մայրն, եթէ ոչ սնուցանէ զորդի իւր . բայց
 առաւել անգութ է, եթէ սնուցանէ փափ
 կութեամբ :

Զ Փափկութի՛ն 'ի մանուկս՝ է իբրև փուշ
 կակուղ . բայց որքան մեծանայ մանուկն՝ այն

քան կարծրանայ և նա , մինչև խայթել առ
որս մերձեցնայ :

Է Նոյնք եթէ իցեն առ որդիս իւրէնց
կարի բազմագութ , որդիք նց լինին առ նոսա
խապառ անդութ : Սէրն հայրական դառնայ
ի թշնամութի , եթէ ներելով յանցանաց զաւա
կին՝ պատճառս տայ անդրէն մեղանջելոյ :

Ը Խորթ մայր՝ իրաւամբ կոչի այն ծնող
որ գիտէ ծնանիլ զորդիս՝ այլ ոչ գիտէ բարուք
կրթութեան ուսուցանել . նա է մայր հարազատ՝ որ
գիտէ ծնանիլ՝ միանգամայն և սնուցանել ի
համեստ վարս :

Թ Սանկունք առաւել ուսանին ի մարց
քան ի հարց . զի մայրենի դաստիարակութեւ
սնանին մինչև ի զարգանալ իւրեանց . ապա
պարտին մարք բարիութիւն կրթել զմանկունս իւր
եանց . զի մի՛ յետոյ լացցեն ի վր կենդանի որդ
ւոյն առաւել՝ քան ի վր մեռեալ զաւակին :

Ժ Պարտական են ծնողք կրթել զմանկու
նըս իւրեանց ի բարի վարս՝ հոգեշահ խրա
տութ , և օրինակօք առաքինսգործ քաղաքա
վարութեան իւրենց . քանզի մատաղ հասակն ման
կական՝ թէ և բնական խառնուածով իցէ բա
րի , սնանելովն ի մէջ չարաբարոյից , և տեսութե
անբարի կենցաղավարութեան ծնողաց իւրոց ,
լինի վատթար և մոլի :

ԺԱ Սխալտիկք հօր չարաբարոյի ծանրա
նայ չարաչար վարութեան որդւոյ իւրոյ . զի ի հօ
րէն ուսաւ լինել չար :

ԺԷ Նոյնք՝ արժանի են նախատանայ և պատժոց, որ զորդիս իւրեանց Թողուն շրջել անգործ :

ԺԸ Նոյնք որ անփոյթ լինին, և ոչ տան զորդիս իւրեանց յուսումն գիտութե՝ զի լինիցին այր բարի, և ոչ յարհեստս կարևորս՝ զի շահեսցին զպէտս անձանց, պարտաւոր են գատաստանի . զի ինքեանք գտանին պատճառ անհրահանգ և անգործ լինելոյ որդւոց իւրեանց :

ԺԹ Ապականին ձուք, յորժամ Թխսամայրն Թողու անխնամ, և շրջի ըստ հաճոյս իւր . ան պիտան լինին մանկուիք, յորժամ ծնողք ոչ պահեն զնս ընդ Թեզք իւրեանց . այլ անհոգ եղեալ զնոցանէ, խնդրեն զգիւրուի անձանց :

ԺԵ Եթէ դք կամի զի որդի իւր լինիցի այր բարի, յանձն արասցէ տյնպիսի դաստիարակի, որ ոչ միայն իցէ գիտնական՝ այլ և առաքինի . զի մանուկն զայն ուսանի՝ զոր միանգամ յուսուցիչ իւր տեսանէ . քանզի տեսութի աջաց առաւել զարթուցանէ զբաղձանս կամաց՝ քան լւրն լսելեաց :

ԺԶ Ո՛չ է փառք հարց տեսանել զորդիս իւրենց գիտունս միայն՝ այլ և գործունեայս բարեաց . զի ուսանելի է զգիտունին վս գործելոյ զբարիս :

ԺԷ Որդիք մեծատանց եթէ իցեն անհրահանգ, հուսկ ապա լինին աղքատ . որք էք աղքատաց եթէ իցեն հրահանգեալ, ի վախճա

նի լինին մեծատուն :

ԺԸ Այնպէս լինի որ երիտասարդուն, ուն
անեալ իցէ 'ի տղայութե . ուստի մեծատուն
որ՝ եթէ կամի զի որդի իւր լինիցի երիտա-
սարդ բարի, անուսցէ զնա 'ի մանկութե հա-
սակի 'ի բարի կրթութիւն :

ԺԹ Որդի առն մեծատան՝ եթէ բաւական
համարի զհառսն և զհամբաւ՝ զոր ժառան-
գութիւն ունի 'ի նախնեաց, և ոչ ջանայ յաւե-
լուլ օրըստ օրէ գիտութիւն և առաքինութիւն .
մինչ յարկածից ժամանակին կորուսանէ զնս,
միշտ մնայ յանարգութե . զի 'ի մանկութե
իւրում ոչ ուստ ստանալ զհառս :

Ի հարբ՝ մինչ տեսանեն զորդիս իւրէնց
գործել զանուղղայս, պարտական են քաղցրու-
թիւն խրատել զնս . իսկ եթէ որդիքն անհնա-
զանդ գտանիցին, չափաւոր սաստիւք ած-
ցեն զնս 'ի յուղղութի : Համարձակութի տալ
երիտասարդաց, է թողուլ զսանձ ամեհի ձիոց .
կամ հեղուլ զձէթ 'ի բորբոքեալ հուր . կամ
'ի պարկ վշոյ արկանել զկայծ : Աւատութի է
գովելի, չտալ համարձակութի երիտասարդաց
և մանկամարդաց :

Իս Չափահաս մարդիկ՝ 'ի տեսանել և 'ի լը-
լսել զանպատշաճս, է երբէք՝ զի հետեւին . և է՝
զի 'ի բաց խորշին . իսկ մանկունք՝ ոչ բնաւ
գիտեն խորշիլ . այլ զոր լսեն և տեսանեն, վաղ
վաղակի յօժարին 'ի գործ դնել :

Ի՞նչ Նոյնք՝ եթէ ոչ բարւոք վարեսցին 'ի

զարգացուցանել զորդիս իւրեանց, որդիք նոց
 ոչ կարեն լինել ժառանգ բարի։ Պարտ է և
 արժան՝ զսէրն ծնողական զոր բնութիւն ետ
 ունել ՚ի վր զաւակաց, պահել ՚ի ծածուկ առ
 ժամանակ մի ՚ի սրտի իւրեանց. և յոյսնել զա
 ւակին՝ յորժամ հասանի ՚ի չափ. և կարէ ճանա
 ճել զյարգ ծնողական սիրոյ, և զպարտաւո
 ըութի իւր։

Ուստի մինչ տղայ է նա, և չունի զկիրա
 ութի բանի, տացէ նմա զքաղցր կաթն ՚ի
 սնունդ, և զկերակուր ինչ ՚ի յագուրդ, և ըզ
 հանդերձ անպաճոյճ ՚ի ծածկոյթ։ Եւ յոր
 ժամ լինի մանուկ իբրև եօթնամեկի, առաքես
 ցէ զնա ՚ի դպրատուն. ուր վարժապետն ու
 սուսցէ նմա զգրավարժութիւն. և ապա զգիր, և
 զթուագիր, մինչև լիցի տասնամեայ. յետ այսո
 րիկ զսկզբունս քրիստոնէական հաւատոյ, և
 բարոյական առաքինութեց տացէ նմա սերտ ՚ի
 բերան ունիլ, և ՚ի միտ առնուլ։

Եւ եթէ մանուկն իցէ ուշիմ, և ժրաջան
 և եռանդնոտ, ասացէ նմա դաս զարհեստն
 քերականութե. ոպ զի օր՚ի յօրէ հասու լիցի
 նշանակութե բառից, և խելամուտ իմաստից
 ընթերցողածոց, և ձեռնհաս ՚ի շարադրել
 զբանս ինչ, ըստ կանոնի և ըստ սովորութեան
 հայկազեան լեզուիս. և կացցէ ՚ի հրահանգս
 կրթութե մինչև հասցէ յերեքտասան կամ չո
 րեքտասան ամ հասակի իւրոյ։ Յայս ամփա
 մանակս պիտոյ է մանկանն սաստ և խրատ ՚ի

Ծնողացն և ՚ի դաստիարակէն . ոպ զի անդստին
և Թարմ և ՚ի մատաղ տիոց՝ ուսանիցի հեռի կալ
ի չարեաց , և զհետ երթալ բարեաց :

Ետ այսր ամի պարտուպատշաճ խնամոց ,
եթէ նոքին իսկ ծնողք փափագին արժանա-
ւորել զորդին իւրեանց սրբազան կարգի և
աստիճանի , և մանուկն յօժարի , Թողուցուն
զնա ՚ի հրահանգս՝ ուսանիլ զարտաքին և ըզ-
հոգևոր գիտութիս , և կրթիլ ՚ի մարզս առա-
քինուէ , ցորչափ արժան իցէ կալ նմա : Իսկ
եթէ ծնողք կամին մոծանել զորդին իւր-
եանց ՚ի կարգ Ծի , տացեն զնա ՚ի կարևոր ար-
հեստս , որով կարասցէ շահիլ զպէտս կենաց :

Իւայց այս բարեկարգ դաստիարակութիւն
որդւոց ոչ տեսանի այժմ ՚ի ծնողս . յաղագս
որոյ ցանցառակի երևի և որդիապարտ հնա-
զանդութի նց առ ծնողս իւրեանց : Վրանզի
ծնողք անդստին ՚ի կաթնաբոյծ հասակէ ման-
կանն մինչև ՚ի տիս պատանեկուէ . գըգունեն
զնա և փայփայեն . ազնիւ զգեստուք պճնեն .
ծիծաղին ընդ երեսս նորա . շրջեցուցանեն ՚ի
տեսարանս խաղուց և զքօսանաց . անյապաղ
կատարեն զամ կամս նորա և զբաղձանս , և
թէպէտ մինչդեռ տղայն է , առաքեն զնա ՚ի
դպրատուն . բայց յետ ուսանելոյ զհասարակ
ընթերցումն և զգիր , ածեն զնա ՚ի վաճա-
ռանոցն :

Եւ մանուկն թէ և իցէ ուշիմ և եռանդ-
նոտ , և խնդրեսցէ ուսանիլ զարհեստ քերա-

կանուէ , և զգիտուիս կարեւորս , վաղվաղակի սաստեն ասելով . մեք ոչ եմք առնելոց զքեզ քահանայ կամ վարդապետ . և զայն ոչ գիտենք թէ պարտական են առնել զնա մարդ բռնական , և ոչ եթէ թողուլ մարդակերպարան :

Ապաքէն լո՛ւիցեն ծնողք , թէ կարեւոր է նա՛ տղայոց ուսանիլ զարհեստն քերականուէ ըստ իւրաքանչիւր կարողութե՛ . զի գո՛նէ ծանիցեն զբացայայտ միտս բանից նա՛ւաշուհ կը տակարանաց հնոյն և նորոյս . խելամուտ լիցին օրինացն նոյ , որ պատուիրէ սիրել զնձ յամսրո՛ւ , և զընկերն վասն նոյ . հնազանդ լինել ծնողաց , և պատուել զնոսա ՚ի վաստակոյ ձեռաց իւրեանց :

Օ հոսկն ասացից , եթէ ծնողք բարւոք սնուսցեն և կրթեսցեն զորդիս իւրեանց , որ դիքն ևս լինին ժառանգ բարի , և փառք ծնողաց իւրեանց : Ասոց քանզի ուսումնաստեաց բարք բնաւորեալ է ՚ի ծնողս . վասն որոյ և անհնազանդութիւն որդւոյ առ ծնողս իւրեանց՝ յաճախեալ է յաւուրս մեր :

Ի՞նչ Աործանեալ է քաղաքն , կամ մերձ է ՚ի կործանումն՝ եթէ ծնողք անփոյթ են ՚ի կրթութել զորդիս իւրեանց ՚ի գիտութի , յառաքինութի , և յաշխատութի . զի տգիտութի , մոլութի , և դատարկութի՝ են աղբիւր վնասու և թշուառութեան :

Ի՞նչ Ամօթ մեծ է ծնողաց թողուլ զորդիս իւրեանց անխրատ , մինչև կարօտիլ նոց խրա

տու այլոց՝ զի գոյցեն յուղղութիւն : Փոքր մի անհոգութիւն ծնողաց թողու աճիլ մեծամեծ մոլութեց ՚ի զաւակս իւրեանց . որք ապա բազում աշխատութիւն հազիւ ուղղին . կամ իսպառ մնան անուղղելի : Բանզիւ և յանհոգութենէ նաւապետին տակաւ տակաւ ընդ մտեալ ջրոց ՚ի նաւն ընդ ծակտիս նր, լճանան ՚ի գոգն . և բազում ջանից կարօտին արտաքս թափիլ . և է՛ ուրեք զի առնեն զնա խորասոյզ : Ուստի պարտ է ծնողաց զգոյշ լինել՝ և չտալ թոյլ մոլութեց մուտ գտանել ՚ի վարս որդւոց իւրեանց . զի դժոճարին է այնուհետև ապաքինել ՚ի նոցանէ :

Ինչ Որդի անխրատ՝ սովոր է լինել սըտասաց . զի զվրիպակ գործոց՝ զոր առնէ ՚ի գաղտնիս , իբրև հարցանի ՚ի ծնողաց՝ այլ ընդ այլոյ տայ պատասխանի , զի մի՛ յանդիմանեսցի : Օ՛ , այսպիսի մանուկն պարտին ծնողքն կրրկնակի պատժովք խրատել . մի՛ վասն գործոցն . և միւս՝ վասն ստախօսութեն . որպէս զի ուսանիցի այնուհետև հեռի կալ ՚ի վրիպակ գործոց , և ՚ի խօսելոյ զսուտ :

Ի՞նչ Հայր բարի՝ եթէ ունիցի որդի բարի , երկոքին ևս լինին երանելի . զի բարի համբաւն հօր՝ առաւելու զփառս որդւոյն . և բարի համբաւն որդւոյն՝ աճեցուցանէ զմեծարանս հօր : Ի՛նչա ջանասցին ծնողք կրթել զորդիս իւրեանց ՚ի բարիս . զի եթէ անհոգութեթողուցուն զնոսա սովորիլ ՚ի չարիս , վատ

անուսուութեամբ նց աղաւաղի համբաւ բաւ
րութիւն իւրեանց , և պարտաւոր ևս դտանին
դատաստանի :

Ի՛նչ Լազկեւի է մանուկն՝ ոչոյ ծնողքն են
չարաբարոյ . յորոց և ինքն ուսանի լինել չար .
և երանելի՛ է նա՝ որոյ ծնողքն են բարեբաւ
րոյ . յորոց և ինքն դաստիարակի լինել բարի :
Խսի եթէ հայրն իցէ բարի՝ և մայրն չար , յո
լովակի և մանուկն լինի չար . զի տղայք ՚ի մա
տաղ տիս իւրեանց առաւել ուսանին ՚ի մարց՝
քան ՚ի հարց : Ուստի եթէ ծնողքն կամին զի
որդիք իւրեանց եղեցին բարի , նախ ինքեանք
լինիցին բարի :

Ի՛նչ հօր բարւոյ որդի բարի՝ յաւելլու զպա
տիւ հօր , զի ՚ի հօրէն ուսաւ լինել բարի .
հօր չարաբարոյի որդի բարի՝ յաւելլու զպատիւ
որդւոյն , զի ինքնին ուսաւ լինել բարի :

Ի՛նչ Ննոջ ոչ ունին իրաւունս գանգա
տել զբնութի , զի ետ նց ունիլ զաւակ չա
րաբարոյ . քանզի ոչ եթէ բնութի ծնան զնս
չար , այլ ինքեանք անհոգութիւն իւրեանց արա
րին զնս չար . քանզի և երկիր եթէ անդարման
մնասցէ , մոլախոտի և բուսուցանէ փուշ :

Ը Պարտաւոր են ծնողք զարգացուցանել
զորդիս իւրեանց բարւոք կրթութիւն . որն զի
մանկունք պարապեցին յօգտակար արհեստս
և ՚ի գիտութիւն . զգուշացին պահպանութիւն
օրինաց . և լինիցին հաւատարիմ առ անձ և
առ մարդիկ :

Ըստ Ո՛չայեքան ցաւալի է կորուստ ընչից և մեծութե՛ , որքան կորուստ ամօթխածութե՛ , և բարի անուան . զի զինչս և զմեծութի՛ Տնա՛ր է միւսանգամ ՚ի ձեռս բերել . բայց զամօթխածութի՛ և զանուն բարի՛ ո՛չ բնաւ . զի ըստ նմանութե՛ անօթոյ բրտի , միանգամ խորտակեալ՝ ո՛չ երբէք ամբողջանայ .

Լ՛պա զգուշացին ծնողք ՚ի պարկեշտութե՛ պահել զգաւակս իւրեանց . զգուշացին և զաւակք անկորուստ պահել զհամեստութի՛ և զանուն բարի . զի երիտասարդական բորբոքն է անցաւոր , հեշտութի՛ն վայրկենական . բայց ամօթահարութիւնն և ցաւն է մշտնջենաւոր յաստի կեանս , և պատիժն յաւիտենական ՚ի հանդերձեալն :

Ըստ Օ՛ ինչքան զայս աղետալի . մինչ հայրն ժողովէ զարծաթ և զստացունածս բազում տառապանք , զի որդին ապրեսցի երջանկաբար . և որդին վայրավատին առնէ զնս , զի ապրեսցի թշուառաբար : Եւ զինչ պատճառ եղկուէցս , բայց եթէ անկարգ խնամքն ծնողական . զի հայրն ջանայ հարստացուցանել զորդի իւր բաւ զում գանձիւք , այլ ո՛չ սակաւ մի գիտութե՛ . կամի ժառանգորդ առնել ստացունածոց , այլ ո՛չ առաքինութեանց :

Ըստ Ի՛շխանք եթէ ցանկան զի որդիք իւրեանց լինիցին իշխան , սնուսցեն զնս՝ ո՛չ իբրեւ զորդի՝ այլ իբրեւ գծառայ . զի որ ո՛չ եղև ծառայ հօր իւրոյ , ո՛չ կարէ իշխան լինել այլոց .

զի նա գիտէ լինել Տրամանաւոր , որ եղեալ է Տրամանակատար :

Ը Բերախուծք ելանէ յձէ՝ որ Թողուցու յաշխարհի որդի բարի . և արամուծք Տրաժարի՝ որ Թողու զկնի իւր որդի չար :

Այա բարւոք առնէ՝ որ ՚ի մեռանիլն յանձն առնէ բարեկամին զորդի փոքր խնամել զնա և խրատել : Քանզի մանուկն եթէ չունիցի զոք խնամածու , ընկերակից եղեալ չարաց , լինի և ինքն չար և անզգամ . և այնուհետև ոչ օգտի ինչ ՚ի խրատունէ բարեաց : Օ ի ըստ հասարակաց առածին , խափշիկ սեւամորթ՝ ոչ խնդրէ օճառ . անմիտն չառնու՝ խրատ օգտակար :

Ը Որ սիրէ զորդի իւր՝ զգուշանայ ՚ի պահպանել զնա . ապա թէ ոչ՝ ոչ սիրէ զորդին . քանզի զգուշաւոր պահպանութիւն յառաջ գոյ յերկիւղէ կորստեան , և երկիւղն կորստեան ծնանի ՚ի սիրոյ . ապա ուր պակասի գործ սիրոյ , ոչ գտանի անդ սէր :

Ը Առք զգուշացին դստերաց իւրեանց , զի մի՛ իւրիք արատեսցի համեստութիւնն . զի համեստութիւնն նման է դիւրաբեկ ապակոյ , որ ՚ի դոյզն բախմանէ խորտակի , և կորուսանէ զիւրն յարգ . և չէ՛ հնար անդրէն ՚ի ձեռս բերել :

Ը Մայր՝ որ պահէ զգուստրն ՚ի տան ունի՝ բանտի , և ոչ Թոյլ տայ նմա խօսակից լինել

ընդ այլոց • ի՞նչ այնու ջուցանէ , թէ դուստր
իւր է չար և անպատկառ • այլ զգուշանայ՝ զի
մի՛ լինիցի • զի օրիորդ ամօթխած և բարի՝ ող-
բան խնամով և զգուշուք պահեսցի , այնքան
առաւել պարկեշտ և բարեգոյն գտանի :

Ը Եւ Սանկամարդ եթէ նստիցի ՚ի տան հա-
մեստ և անխօս , այլք ամենեքին բարելաւուե-
նորա լինին մունետիկ և քարոզ :

Ը Թ Թաշամաբար սիրօղէ զաւակի իւրում
այնպիսի մայր , որ զգուստր իւր ընդ ազգակա
նաց կամ ընդ դրացեաց առաքէ ՚ի զննին կամ
՚ի զբօսանս , և թողու մնալ աւուրս ինչ ՚ի տան
նոցա • ասելով , ապաքէն բազում ժամանակք
են՝ յորմէ հետէ արգելեալ զաւակն իմ ՚ի տան ,
խարսզայ կապեցաւ ՚ի սրտի նորա • Թող փոքր
մի արտաքոյ ելցէ , և բացցի սիրտ նորա և հո-
վահարեսցի • զի չէ՛ օտար տեղին , ազգական
են մեզ և մերձաւոր :

Բայց աւանդ կուրուե՛ մտացն և անզգայ
ութե՛ • այն ինչ յուսոյ և սպասէ զի բացցի
սիրտ դատերն , վաղվաղակի բացել լինին աչք
նորա • և տեսանէ զմերկութի՛ իւր ՚ի համես-
տութե՛ : Ալեալ ՚ի տանէ կորուսանէ զամօթ-
խածութիւն • մտեալ ՚ի տուն ի՞նչ ևս մարթի
գտանել : Առօրեայ զո՛ւարճութի՛ զբօսանացն՝
փոխի ՚ի տրտմութի՛ անփարայտելի , և ցնծալից
բերկրութի՛ն՝ ՚ի սուգ և ՚ի կոծ :

Ապա պարտ է որդեսէր մարց հանապազ
հակել ՚ի վերայ պահպանութե՛ դատերաց • և

չթողուլ Հեռանալ 'ի քղանցից իւրեանց : Օ՛ր
նմանին նորա ձուռոց հաւուց , զորս պարտին
Թխսամարք ընդ Թեօք ունել՝ մինչև յեւանել
նոցա 'ի ձուռոց , և յետ այնորիկ ընդ իւրեանս
շրջեցուցանել մինչև 'ի զարգանալ :

Լ'պա եթէ Թողուցուն զձուս արտաքոյ
Թեոց , ապականին 'ի ներքուստ . և եթէ Թոյլ
տացեն ձագուց Հեռանալ 'ի բաց , յափշտակին
յանգեղաց : Բ'ստ սմին սարասի և մարք պար
տաւոր են լինել միշտ հոգաբարձու դասե
րաց . իսկ եթէ անփոյթ լինիցին զնոցանէ , ին
քեանք գտանին պատճառ չարեացն , և ար
ժանի պատժապարտութի :

Եւ Ս'այրն՝ եթէ զբնական սէրն որով սի
րէ զդուստր իւր՝ ցուցանիցէ յայտնի , լինի
դասեր իւրոյ գաղտնի Թշնամի . զի դուստրն՝
'ի տհաս հասակի իւրում ընկալեալ 'ի մօրէն
զհամարձակութի , որքան զարգանայ 'ի տիս՝
այնքան առաւելու 'ի համարձակութի . մին
չև 'ի ճնազանդիլ բանից ծնողին , և 'ի անսալ
խրատու նորա :

Եւ զի ուսեալ է նա 'ի մատաղ տիոց անտի
նամ հաճոյից իւրոց կատարիլ , 'ի մեծութե հա
սակին զնոյն խնդրէ 'ի մօրէն . և մինչ նա զա
նայ կատարել , խոժոռի ինքն և տրտմի . և եր
բեմն կադէ և հակառակի :

Եւ այսմ նմի գլխաւոր պատճառ է Թու
լութի ծնողին , որ յառաջագոյն ետ դասերն
զհամարձակութի՝ առնել զհաճոյս կամաց իւրոյ .

և մինչ դժոճարանայ զսպել զգուստրն , մաշի ծնողն , և աւաղ կարդայ անձին իւրոյ և դստերն : Աւարդսրեւ բազում ջանից պէտք են զուսպ ունել զայնպիսին , և զանուն բարինորա չարատել : Այս պարտ է ծնողին զսերն իւր յառաջագոյն պահել ՚ի ծածուկ . որպէս ՚ի զարգանալ դստերն արասցէ յայտնի . որով երկոքին ևս լինիցին բարեմեծակ :

Խառն () րիորդք՝ որք զձայնս իւրեանց ոչ առնեն այլոց լսելի , համբաւ բարուէ նց անցուն լինի ազգելի : Այս՝ որ բարձրաձայն ը ումեք խօսի , խափանէ ինքնին զանուն իւր բարի : Օ ի օրիորդ՝ եթէ ՚ի մատաղ մանկուէ ուսանիցի բարձրաձայն խօսել ընդ ծնողաց իւրոց և եղբարց և ազգականաց , զինորդ հնար է նմա ՚ի զարգանալ հասակին զուսպ ունել ըզձայն իւր , և զգուշանալ զի մի՛ դք յօտարաց լուիցէ : Սանկամարդ՝ որ սովոր է խօսիլ բարձրաբարբառ , մարթ է լինել տյնպիսին յանդուդն և անպատկառ :

Խառն Աւարտք էր՝ եթէ տունն յորում բնակին աղջկունք , ոչ ունէր պատուհան կամ դուռն հայել ՚ի փողոցս . զի յորժամ կանանեալ հային նոքա ակն յանդիման ՚ի տես անցաւորաց , ամբոխի բարեմտութի նոցա . իբրև այն թէ կայծ հրոյ անկանի ՚ի խուրձս բամբակի . և ժամ ըստ ժամէ արծարծեալ կիզու և ծախէ զողջմտութի նց և զհամեստութի : Այս երիտասարդուհի կամ կուսան՝ որոյ աչք

են ՚ի պատուհան, կամ է անամօթ. կամ սկսել է անամօթանալ . զի ամ հրդեհ ՚ի դոյլն մի կոյծէ բորբոքի . և ամ մեծ փնաս՝ ՚ի փքր փնասո՞ւնէ գոյ յառաջ :

Խն՝ Սարք՝ մի հաւատացեն զդուստր իւր եանց կենցաղավարիլ ընդ երիտասարդի, թէ և ՚ի մերձաւորաց իցէ կամ յաղգահանաց . զի մոլեկան ցանկութիւն խռովէ զմիտսն . մինչև մոռանալ զանձն, և վարիլ իբրև զանբան :

Խն՝ Սի՝ տրամեսցին դստերք՝ յորժամ ըզ գուշութիւն պահպանին ՚ի մարց իւրեանց . զի անկատար հասակ նց՝ ոչ գիտելով զօգուտն՝ զոր ունին ՚ի պահպանութեն, գուցէ տրամեսցուցանէ զնոսա . բայց գիտացեն առ յապայ՝ յորժամ լինիցին մայր դստերաց :

Խն՝ Լըկեր՝ եթէ ուխտեսցէ արգելուլ զգոլորչիւ ջուրց, և օգ՝ գճողմն սաստիկ, միշտ մնայ ծովն խաղաղ և անխռով . և օրիորդ ոք՝ եթէ պահ դիցէ աջաց իւրոց զի մի՛ հայեսցի յարատ . և ականջաց՝ զի մի՛ լուիցէ զանպատեսս, մնայ հանդարտ և համեստ . ապա ցոր չափ զաջսն ՚ի պատուհան ունիցի, և զունին ՚ի բերանս այլոց . անհնար է նմա կալ մնալ ՚ի տան համեստ և ամօթխած :

Որ ՚ի կուսուէ իւրում մնացէ ՚ի տան ուն ՚ի բանտի, յամուսնուէ իւրում գտցէ զվիճակ բարի : Կոյս շատաշրջիկ՝ դիճաց է խաղալիկ :

Խն՝ Բարւոք առնեն կանայք, զի զստպատ ականակուռ և ոսկեղէն զարդուց իւրեանց

բազում աջալըջութիւն պահեն . և եթէ դէպ լինիցի երթալ ՚ի տունս ազգականաց իւրեանց, ընդ ինքեանս առեալ ածեն . և փականօք ամրացուցանեն , զի մի՛ կողոպտեսցի ՚ի գողոց : Բայց ոչ բարւոք առնեն՝ մինչ ոչ այնչափ ըզդուշանան դստերաց որչափ զարդուց իւրեանց . և յետ կորուսանելոյ նց՝ զհամեստութիւն իւրեանց , զուր և ընդ վայր հառաջեն և կոծեն :

Եւ որովհետեւ օրինօք բնութիւն առաւել պարտին սիրել զզաւակս իւրեանց՝ քան զամ մեծագին զարդան . ապա առաւել արթնութիւն պահեսցեն զնոսա , զի մի՛ վտանգ կորստեան հասանիցի համեստութիւն նց . և ընդ նմին եկեսցէ կորուստ ընչից , կորուստ զաւակի , և կորուստ բարի անունն :

Եւ զՊաւստրն մինչ փոքր է՝ աշխատի մայրն ՚ի կերակրել զնա և դարմանել . այլ մինչ լինի չափահաս , մայրն հանգչի , և դուստրն աշխատի : Բայց այս հանգիստ մարմնոյ՝ յաւելու զաշխատանս մտաց ծնողին . զի պարտի շուրջ հայել և զդուշանալ ՚ի պահպանութիւն դրստերն . զի ըստ հասարակաց առածին , որչափ մեծանայ զաւակն , այնքան մեծանան և ցաւք ծնողին :

Եւ Որ ընտրէ հարսնացուցանել զդուստր իւր առն ազնունոյ՝ բայց մոլեկանի . կորուսանէ զպատիւն և զհանգիստ անձին իւրոյ :

ԽԹ ՉԷ արժան հայիլ 'ի փարթսմութիւն փեսայացունին՝ ոյլ 'ի խոհեմութի նորին . զի որ առնու զհետոյ հարուստ՝ բոյց մոլի, առնէ զդուստր իւր մշտնջենաւոր գերի :

Ժ Ո՛հ ընուն զպարտաւորութիւն իւրեանց ծնողք , որ վս վսեմութե անուան և համբաւոյ իւրեանց ո՛հ յօժարին տալ զդստերս իւրեանց համեստ արհեստաւորաց՝ եթէ չունին նոքա զմեծութի բազում : Եւ մինչ դստերք իւրեանց անտես լինին 'ի մեծատանց ածիլ 'ի հարսնութի , անցեալ ըստ չափ հասակի՝ մնան 'ի տան իբրև զայրի զամաւուրս կենաց իւրեանց : Իսկ պատճառ ոյսմ վնասու՝ է սնափառութիւն ծնողաց , որք խնդրեն զհարըստութի , և ո՛հ զհամեստութի :

Ժ Եւ 'ի խոհարին է յոյժ , և բազում զգուշութե պէտս ունի ընտրութիւն փեսայի . զի գլխովին զամանէ կախի երջանկութիւն կամ թշուառութի դստեր իւրեանց :

Եւ պա մի՛ ընտրեսցեն փեսայացու գերիտասարդ ոք յայն սակս՝ զի է յազնիւ տոհմ , այլ զի կարէ լինել սկիզբն ազնիւ տոհմի : Օ Ե են բազումք , որք զազնուութի տոհմի իւրեանց սպառեն յինքեանս . և են՝ որք սկզբնաւորեն յինքեանց :

Ժ Բարեւից խնջոյք՝ ո՛հ առնեն զհարսանխան վայելուչայլ յարմարութի փեսային և հարսին :

Տուն տրտմութե է այն հարսնարան , որոյ փեսայն և հարսն չեն միմեանց պատկան :

* Պատուէրեցէ՛ք որդւոց յէրոց, պահել և առնել զո՞մ
բանս օրինացս աշտոցի : || Թ (Օրին. ԸԷ. 46 :

Որ խնայէ 'ի գաւազան՝ ասեալս զորդի եւրոսի որ սերէն՝
խնամով խրատէ : || Աւակ. ԺԳ. 24 :

* Ղապերք էցեն քո՝ զգո՛յն իաց, և մ' գգուեր զնոսս
և համարձայեցոյցանէր. առն իմաստնոց րո՛ւր զնոսս, և
քո գործ մծ գրանի խորարեալ : || Սիրաք. Է. 26 :

* Որ խրատէ զորդի՝ շահեացի զնա, և 'ի մէջ բարեկա-
մաց փառաւորեացի : || Սիրաք. Ը. 2 :

* Որ ուսուցանի զորդի, նախանշաբէ՛կ առնի զըննա-
միս, և առաջի բարեկամաց ցնծացի. մեռաւ հայր նր՝
և չէ՛ մեռեալ, զի նման էր էլնոյ յաշխարհի :

|| Սիրաք. Ը. 3 :

* Հա՛րք՝ մ' շարքացոցանէ՛ք զորդիս յէր, այլ անու-
ցանիջէ՛ք զնոսս խրատու և ուսմամբ րեառն :

|| Ասիկա. Գ. 4 :

* Որդի՛ք՝ հնազանդ լերուք ծնողաց յեմի, զի
այն է հաճոց առաջի րեառն : || Աղղ. Գ. 20 :

* Ասիմ զմանկամարդացդ՝ ամուսնանալ, որդիս ծնա-
նել, րհարարս շինել, և մ' ինչ պարճառու րաւ հա-
կաւախորդին՝ 'ի հայհոյութեան ազագոս :

|| Խ Տիմ. Է. 14 :

ԳԼ . Ը

Ծ Ի տրեքատիկ է ամուսնութիւն , եթէ ամուսինք պահեն զհաւատարմութիւն առ միմեանս , և սիրեն զիրեարս որո՞վ զանձինս իւրեանց . մինչև այր և կին ո՞չ երևիլ երկու զանազան անձինք , քան թէ մի հոգի յերկուս մարմինս բնակեալ . որք և իցեն ողջամիտ և աշխատասէր , ուրախ , հանդարտ . փոփոխակի հոգածու ընտանեաց . այրն՝ յարտաքին գործըս , և կինն՝ ՚ի կառավարութիւն տանն զբաղեալ . միտքարիչ միմեանց և օգնիչ . մինչ զի ո՞չ յայլ սակս՝ քան թէ կեալ յօգուտ և ՚ի հաճոյս իրերաց :

Է Ո՛չ է պարտ խնդրել զկին գեղեցիկ՝ այլ բարեբարոյ : Աին գեղեցիկ տեսեամբ՝ այլ չարաբարոյ , է օձ գեղեցկախայտ :

Որ խնդրէ առնուլ զայժ գեղեցիկն ՚ի կընութիւն , հուսկ ապա կամ խելագարի , կամ անկանի յաղքատութիւն :

Դ Վեղեցկութիւն կնոջ՝ ո՞չ է վայելչութիւն կերպարանաց նր՝, որ աւուրց յաւուրս եղծանի . այլ համեստութիւն և հնազանդութիւն , որ ո՞չ գիտէ պակասիլ մինչև ցվախձան :

Դ Որ յամի զհետ երթայ կամաց կնոջ իւրոյ՝ առնէ զանձն գերի . և որ միշտ ընդ դիմանայ , առնէ զինքն թշնամի : Լ՛պա ամուսնացեալն առաւել պէտք ունի խոհեմութեք քան զամուրին . զի ամուրին զիւր անձն միայն

հոգայ բարւոք կառավարել իսկ ամուսնացելն՝
զիւրն միանգամայն և զամուսնոյն իւրոյ :

Ա՛յ է արժան առն ունել զկին իւր որպէս
աղախին անարգ , և ո՛չ որո՞ տիկին հրամանա-
հան ինքեան . այլ պահել ՚ի չափաւորութե :

Ե՛ Լ՛նդգամ է կինն՝ եթէ կամաց առն իւ-
րոյ հակառակ զինի . և խելագար է այրն՝ ե-
թէ վիճէ ընդ նմա ՚ի հրապարակի :

Դ՛ Կին՝ եթէ բարի է , պարտ է առաւել
ևս խնամել զի բարեգոյն լինիցի . իսկ եթէ
չար է , պարտ է համբերել զի մի՛ չարագոյն
ևս լինիցի :

Ե՛ Օ՛րապետ ոք իմաստուն՝ որ բաւա-
կան է կառավարել զմեծ իմն բանակ , ակա-
րանայ կառավարել զմի միայն կին դժնդակ .
զի որ արտաքոյ մարդկութե կենցաղավարի ,
չէ նար մարդկային խոհեմութե կառավա-
րել զնա :

Ը՛ Լ՛նդգամուի կնոջ՝ առաւել քան զերկ-
րաշարժ կործանէ զտուն առն իւրոյ , և քան
զհողմակոծ հրդեհ զամստացո՛ւածս նր՝ ՚ի մո-
խիր լուծանէ : Ա՛ր կամիցի գիտել ինչ զտան
ջանաց դժոխոց , ուսանիցի յայնմանէ որ ու-
նի զկին անզգամ :

Թ՛ Ս՛եծ արիութե պէտս ունի տանիւ
անզգամութե կանանց՝ քան բռնութե հզօր
թշնամեաց : Ա՛յ զի անզգամ կանանց բար-
կութին է գազանական , նախանձն դիճա-
կան , և սէրն կեղծաւորական :

Ժ Սովորական մոլութիւն է ազգի կանանց, առ ոչինչ համարիլ զայն բարի զոր ունին, և ցանկալ այնմ՝ զոր ոչ ունին, թէ և ստացումն նորին իցէ անօգուտ կամ դժոճորին :

ԺԵ Սանայք եթէ գտանեն փոքր մի համարձակութիւն, աճեցուցանեն զամբարտաւանութիւն իւրեանց . եթէ զգան դոյզն մի անպատճառութիւն, յարուցանեն զմեծ իմն խռովութիւն. զի զամ ինչ տեսանեն խոշորացուցիւն. ապա մեծ զգուշութիւն պիտի պահել զնոսա՝ ի չափաւորութեան :

ԺԶ Սանայք երեւին լինել դժկամակ և անհաւան ընդ գլխաւորութիւն արանց, ասելով ընդ միտս, թէ ընդէր արք կարգեցան ի վրմեր հրամանատար . և մէք եղաք հրամանակատար : Եւ որովհետեւ ոչ կարեն յայտնի ընդ դէմ զինիլ, զի գիտեն լինել այնմ յաճոյին կարգաւորութիւն, սկսանին լռելեայն հակառակիլ. զի գանգատեն զբարուց արանց՝ թէ տիրողաբար հրամայեն մեզ : Եւ հաւաստի իմն երեւի, թէ այս տրտունջ յառաջ գայ յանհաւանութիւն գլխաւորութեան արանց . ապա թէ ոչ պարտ էր նց յամի հլու և հպատակ կալ ամ բարեկարգութեան արանց իւրեանց :

ԺԴ Ա՛ւաճառէ զանձն ի ծառայութիւն անզերծ, որ գոյով ինքն աղքատ՝ առնու կին ընչաւետ : Եւ թէ կամիս գիտել, թէ որ գերի իցէ կարի ողորմելի և դժբաղդ, իմն զայն՝ որ ծառայ եղեալ կնոջ իւրոյ չերեւի լինել

այր մարդ :

ԺԴ Զէ նա այր իմաստուն , որ կարծէ զսէր
կնոջ հաստատուն , զի նոքա՝ որոյ բարութե ,
նոյնպէս և սիրով են յողդողդուն :

Կին որոյ առաջին է ՚ի սիրոյս առն իւրոյ՝
մինչ կենդանի է նա , նոյնպէս առաջին լինի
՚ի մուսցօղս , մինչ յետ մահո՛ւն նորա ա-
մուսնանայ ընդ այլում :

ԺԵ Մանկամարդ կին՝ մինչ առաւել քան
զվայելուչն ճշէ և լայ ՚ի մեռանիլ առն իւրոյ ,
կորուսանէ զպատի՛ւ իւր , քանզի բազումք
վայելուչ իմն զըպարտութե ասեն զնմանէ՝ Թէ
լալագին կոծովն կամի կարծեցուցանել զանձն
հաւատարիմ առն իւրում , որոյ զի հաճեցի
ոք առնուլ զնա ՚ի կնութի :

ԺԶ Կանայք ո՛չ այլ իմիք այնպէս ըղձանան ,
որոյ տեսանել զայլս , և տեսանիլ յայլոց . վնյ
եդան օրէնք ՚ի վն կանանց՝ նստել ՚ի տան , զի
մի՛ զայլս տեսանիցեն , և ծածկոյթ զանձամբ
ունել , զի մի՛ յայլոց տեսանիցին :

ԺԷ Լ՛յն է վայելուչ արանց՝ Թողուլ յձի
յիշատակ յաւերժական զպատերազմական քա-
ջութիւն , զօգտակար մեծադործութիւն , զի
մաստուն մատենագրութիւն , և զնորանոր ար-
հեստից հեղինակութիւն . իսկ վայելուչն կա-
նանց ազգի՛ է Թողուլ զհամբաւ համեստու-
թեան իւրեանց :

Պեղեցկութիւն կանանց դառնայ յանար-
դանս նց , Թէ չիցեն ամօթխած :

ԺԸ Բնական է արանց լինել սահաւախօս ,
 և կանանց շատախօս . զի այրն ՚ի կաւոյ երկրի
 ստեղծաւ , և կինն յոսկերէ կողին : Լ՛պոքէն
 կաւ ընդ կաւոյ զարկուցեալ՝ մեղմ ինչ շա-
 չիւն լինի լսելի . բայց ոսկր ընդ ոսկր բախել՝
 արձակէ գանգիւն ազդօղ լսելեաց :

Որ զխորհուրդ իւր յուսկանէ պատմէ
 կանանց , փութով գտանէ քարոզեալ ՚ի վ՛ր
 տանեաց :

ԺԹ ԼԵթէ ՚ի շատախօսութե կանանց ՚իչ
 գտանէր բամբասանք , ՚իչ դք բարկանայր նց .
 գիտելով՝ Թէ շատախօսութիւն ընդաբոյս է
 բարուց նոցա :

Որ դք կամի լսել զուսայնաբանութիւնս ,
 խօսակից լիցի ընդ կանանց :

Ի՛ Կանայք՝ մինչդեռ ունին զմի հոգի ,
 դժուարաւ նո՛ւաճին . ապա յորժամ ունիցին
 զերկուս , (այսինքն յղի իցեն ,) ո՛վ է որ կա-
 րացէ յաղթել նց . զի վաղվաղակի կորուսա-
 նեն զմին , գուցէ և զերկուսն : Լ՛պա խոհե-
 մութք պարտ է կենցաղավարիլ ընդ նս . որք
 իբրեւ անօթ բրտի ՚ի դոյզն բախմանէ փշրին :

Ո՛չ ինչ են զարմանք՝ եթէ տղայք սովորա-
 բար լինին անխրատ . քանզի ՚ի կանանց ծնա-
 նին , և ՚ի կաթանէ նոցա սնանին :

* Լիւն ժրագլուխ՝ պսակ է առն իւրոյ . որպէս որդն՝
 փայտի վնասակա՛ր է , նոյնպէս նորոսանէ զայր ինն շա-
 րագործ : ॥ Լ՛ռակ . ԺԷ . 3 :

Խ Երեսասարդք այնքան կրթեացին առ
տոս իմաստնոց և առաքինեաց , մինչ զի 'ի բա-
ժանիլ և 'ի հեռանալ իւրեանց՝ կարող եղի-
ցին անկորուստ յուշի ունել զբանս նց՝ ի բ-
րև ուսուցիչ բարեխրատ :

Որ ունի զիմաստութի , և զհաճոյական
քաղաքավարութի , յոր վայր և երթիցէ , յոր
պիսի ձախորդութիս և անկանիցի , գտանէ
զեւուս և զհամբաւ բարի :

Երեսասարդ իմաստուն՝ է ոպ ծառ խոր-
արմատ . զոր հողմունք արկածից թէպէտ և
շարժին զնա , այլ ոչ կարեն կործանել :

Է Երեսասարդ մեծազգի՝ սովորեալ 'ի
մանկութենէ իւրմէ 'ի զեղխութի և 'ի զեղծ-
վարս , 'ի վախճանի անկանի 'ի թշուառութի .
և լինի նպատակ նախատանաց 'ի մշ աշխար-
հի . զի մեծամտութին յառաջ եկեալ 'ի պսյ-
ծառութի տոհմին , չթողու նմա խոնարհիլ 'ի
չափաւորութիւն . և սովորական մոլութին
արդելու ստանալ զբարի վարս :

Դ Բազումք յազնուական երեսասարդաց՝
պատճառաւ հարստութի իւրեանց ուսանին
զբազում մոլութիս . և կորուսեալ զհարըս-
տութին՝ ոչ կորուսանեն զմոլութիսն :

Դ Օ արմանք են , զի որդիք աղքատաց
ջանան ստանալ զարծաթ , զի լինիցին մեծա-
տուն . և որդիք մեծատանց՝ զհետ են վառնել

զարծաթ, զի լինիցին աղքատ. և բազումք են սյսպիսիք՝ որք կորուսեալ զհայրենի փարթաւ մութին, շրջին աղքատ և կարօտեալ:

Ե Զասակն երիտասարդական դիւրասահ է յամ հաճութիս. վնջ և ախորժակ ինչ՝ թէ և երեւեսցի նմա անմեղ, տակաւին պարտ է նմա կասկածիլ, և խորհուրդ հարցանել իմաստնոց և փորձառուաց, և ըստ խրատու նց վարիլ:

Զ Արժան է մարդոյ ոչ հաւատալ անձին իւրոյ, զի մի՛ զիւր ինքն խաբեսցի. և ոչ մոռանալ զկերս իւր՝ յորոց երբեմն խաբեցաւ, զի մի՛ այլ ևս խաբեսցի ՚ի նոցանէ: Աւելորդք անծանօթ ճանապարհի՝ հետևի առաջնորդի. բայց զարմանք են, զի երիտասարդ՝ որ ճանապարհորդէ ՚ի հասակ ծերութե, ոչ հետևի առաջնորդութե ծերոց:

Ե Ա՛ որ սխալի, բայց այնու ճանաչէ ըզպակասութի իւր, զգաստանայ՝ և օգտի. և է՛ որ սխալի, բայց այնու առաւել կամակորի ՚ի կարծիս իւր, և վնասի. զի տգիտական սխալ մունքն դառնան ՚ի յանդուգն խելագարութի, և վնասեն չարաչար: Աստի ոչ այնքան մեղադրելի է նա՝ որ սխալի, այլ նա՝ որ ոչ կամի ճանաչել զսխալանս իւր և ուղղիլ. իսկ որ ոչ ուղղի կամաւ, վնասի ակամայ:

Ը Աւր չիք նսխատեսութի ապառնեաց, փորձառութի անցելոց, բարեկարգութի ներկայից՝ դահավէժ լինին միտք ՚ի դործել զանկարդս: Բայց որ ճանաչէ զսխալանս իւր և

խոստովանի , չէ՛ յանդիմանութե՛ արժանի . քանզի նշան է ազնունութե՛ հոգւոյ նր՝ . և թէ այնու սխալմամբ ուսաւ զգուշնալ յապագայ արկածից , և բարեկարգել զընթացս իւր . քանզի չիք ինչ ծայրագոյն յանցանք որ խոնարհ խոստովանութե՛ չիցէ ներելի . ապա չէ արժան վճատիլ ումեք՝ թէ և անկեալ իցէ ՚ի վտանգս , այլ անվեհեր սրտի՛ն ջանալ ՚ի գտալ նեյ , հնարս ազատութե՛ :

Թ Լճրիտասարդք՝ որք պատուադիր լինին արգոյ ծերունեաց , զորս փորձառութի՛ն բազում իրաց արարեալ է իմաստունս , ՚ի ծերութե՛ իւրեանց գտանեն զպատի՛ն և զյարգանս իբրև փորձառուս և խոհականս . զի զոր սերմանէ ոք , զնոյն և հնձէ :

Ժ Լճրջանիկ լինէին մարդիկ , եթէ յերիտասարդական հասակի ունէին զխոհեմութի փորձառու ծերոց , և ՚ի տիս ծերութե՛ զզօրութի առոյգ երիտասարդի : Լճրանի էր եթէ երիտասարդք ՚ի փոխ առնուին զխոհեմութի ՚ի ծերոց , և ծերք՝ զզօրութի յերիտասարդաց . զի բազում ինչ զգայ ծերն , զոր ոչ զգայր յերիտասարդութե՛ իւրում . և բազում ինչ կարէ երիտասարդն , զոր ոչ կարացէ առնել ՚ի ծերութեան :

Ժն Բարեվիճակ է մանուկն , որ ընդ զարգանալ և աճել հասակին՝ զարգանայ և առաւելու գիտութե՛ և առաքինութե՛ . այնպիսին և ՚ի պակասիլ ծերութե՛ ՚ի զօրութե՛ մարմնոյ , ոչ

պակասի 'ի խոհականութէ և յառաքինութէ :

ԺԲ Լճրիտասարդութիւն է գոռոզ ինքնա-
հաճութիւն , որ հաւատարմացուցանէ անձին՝
թէ կարէ առնել զամբ. և համարձակ միտի յամ-
վտանգս , և անկանի յորոգայթ : Լճ էրբեմն
անծ թոյլ տոյց նց սխալիլ , ուն զի ծանիցեն ըզ-
մարդկային տկարութիւն , և զգաստասցին . և մի՛
ևս ՚ի գորութիւն անձին ապաստան յիգին :

ԺԳ Սխալանք ծերոց դժոճարաւ ուղղին .
 զի ծանր թոճի նց անասալ խրատուց . նմա
 նեալ հինաւուրց ծառոյ , որ 'ի թիւրութի
 ո՛չ ի՛նք արհեստի՛ն ուղղին : Ահբք՝ թէև
 ծանիցեն զպախասութիւն իւրեանց , ո՛չ կարեն
 զգաստանալ . զի վատթար սովորութիւն եղեալ է
 նց երկրորդ բնութիւն , Աորահասակ երիտա
 սարդք՝ նմանին մատաղատունի ծառոյ . և դիւ
 րաւ ուղղին , եթէ անսան խրատուց բարեաց :

ԺԴ Լուանդադին երիտասարդք՝ առաւել
կարօտ են խրատուց քան դրամոց . զի եթէ
խրատեալ իցեն և բարեկարգ , թէ և չունի-
ցին զդրամ , չէ ինչ դժուարին նց ստանալ
զայն , և՛ի գործ ածել յօգտակար իրողունս :
Խսկ եթէ ունիցին զդրամ՝ բայց իցեն ան-
խրատ , հասօր է վատնել զայն ՚ի մոլեկան գոր-
ծըս , և մնալ միշտ յաղքատութեան ՚ի վնաս
անձանց իւրեանց :

Իսկ ծեղք՝ որք տառապին յաղքատութե ,
տառաւել կարօտ են դրամոց քան իրատուց .
քանզի բազմամեայ փորձառութի վազու և ք

խրատեալ էն նոքին . և ոչ ևս է արժան ՚ի կարծիս լինել, թէ դրամք արբանեկեսցեն նց յանարժան գործս . այլ յուսալի է առաւել, թէ ձեռնուու լինիցին նոցա յօգտակար իրողութիս : Եւ զի ոչ ևս կարեն աշխատիլ և շահիլ զդրամ՝ զի դարմանեսցեն զկեանս . վնց վշտանան լսել զխրատս , և մտիթարին յառնուլ զդրամս :

ԺԷ ԼՅՐԻՊՈՍԱՐԴԷ՝ առաւել հակամէտ էն ՚ի շուայլութի քան ՚ի ժլատութի . զի յուսան՝ թէ յորժամ և կամեսցին , կարեն ստանալ զինչս : Իսկ ծերք՝ յաւէտ լինին ժլատ քան շուայլ , զի ոչ յուսան՝ թէ կարեն ստանալ զինչս յորժամ կամեսցին . վնց առած է . թէ ՚ի ծերն ամ մոլութիք ծերանան , բայց ազահուծիւնն մանկանայ :

ԺԸ ՍՊՈՒԼԹԷՔ ծերոց՝ նմանին հնացեալ ախտից . որք կարի դժոճարաւ, և կամ ոչ բնուապաքինին . իսկ մոլութիք երիտասարդաց՝ նմանին նորոգ պատահեալ հիւանդուէց . որք դոյզն դարմանօք կարեն բժշկիլ :

ԺԹ Օ՝ դայական բաղձանքն յորժամ ստամբակեալ տիրէ կամաց , մթաղնի լոյսն բանին . և դարափորքն երևին նմա ճանապարհ արդարակ : Եւ չեն ինչ զարմանք՝ եթէ երիտասարդք վարեալք զգայական ցանկութե՝ դահավիժին յազգի ազգի անկարդութիս . զի մթաղնեալ է լոյս մտաց նց տեսանել զուղիղն և զվայելուչն մարդկուէս , և ընդ այն դնալ .

և խոտորիլ ՚ի շաւղաց՝ որք կարապետեն ՚ի կո-
րուստ : Զէ՛ ճար մարդոյ՝ հեշտանալ ՚ի մարմ-
նական հաճութիւն , մինչև ոչ վշտացուցէ զհո-
գին . ապա որ խնդրէ զհեշտութի մարմնոյ ,
խնդրէ զվիշտս և զտանջանս հոգւոյն :

ԺԸ Առոյգ հասակն երիտասարդութե՛ւ ե-
թէ կից իւր չունիցի զհամեստութի , իբրև
սեպհական անունամբ ՚ի դէպ է կոչել խելա-
գարութի . զի արդարև իբրև խելագար չկա-
րէ ընտրել ՚ի մէջ բարւոյ և չարի , և ան-
կանի ՚ի վտանգս :

ԺԹ Որ կենցաղավարի ընդ մոլիս , առ սա-
կաւ սակաւ թուլանոյ յառաքինական պըն-
դութի . և զի դժոճարի՛ն է քաջ առաքինւոյն
հաստատուն կալ և ոչ գայթակղիլ . ապա դժ-
ոճարագոյն ևս իցէ երիտասարդական տիոց
մնալ անկործան :

Պարտ է փախչիլ յերկրէ յայնմանէ . ուր
առաքինութի ոչ բնակէ :

Ի՛նչ կերակուր ինչ ազնիւ՝ արկեալ յանօթ
աղտեղի , լինի անմաքուր և նողկալի . երիտա-
սարդ առաքինի ընկերացեալ ընդ վատահամ-
բաւ արանց , լինի և ինքն վատահամբաւ և
և անգոսնեղի :

* Ի՛նչ ուղղեացէ երեւասարդ զճանապարհո՛ւ իւր . այլ
՚ի պահել զբանս * : || Սաղմոս . ԺԺԸ :

Երեւասարդ որ ՚ի արբո՛ւ է՝ ուղիւ էն ճանապարհո՛ւ նրա
|| Առաք . Ի . 11 :

Խառնուկէ մարդկային ազգի յայտնել ընկերին զմասցունածս մտաց իւրոց , և զլիրս անձին՝ զհաճոյս կամ զանհաճոյս . վնյ իւրաքանչիւր ազանց տոճեալ եղեն ձայնաւոր նըշանք կամ բառք՝ յայտ առնել նոքօք զտրամախոհութիւն , կամ զներքին բանսն . և միայն հրահանգեալ ազանց պարգեւեցան գրաւոր նշանք կամ գիրք՝ ՚ի կերպաւորել և յերևեցուցանել զբառս կամ զխօսս :

Եւ քանզի ձայնաւոր բառք կամ խօսք առ ժամայնք են և ցնդականք . և ոչ ինչ օգտեն առ հեռաւորս և առ ապագայս . վնյ մասնաւոր պարգեւ նյ յարգեցան նշանագիրք . որ ըզբանն մտաց՝ միանգամայն և զբարբառ լեզունի առ հեռաւորս և առ ապագայս հասուցանեն . և զգործս անցելոց և ներկայից յաւերժացուցանեն ազգէ յազգ :

Հրեշտակք ոչ են կարօտ գրոյ , զի չունին պէտս բարբառոյ . այլ զոր միանգամ կամին յայտ առնել , տպաւորեն զայն ՚ի միտս միմեանց : Եւ նաեւ չունին միտք և զբան , վնյ անպիտան է նց բարբառ և գիր . զի զոր պէտս ունի պահպանուի բնուէ միոյն՝ ազգ առնել միւսոյն , վարի նշանաւ անյօդ և անխօս ձայնի :

Եւ միայն մարդոյ բանաւորի և քաղաքականի պիտանի եղև գիր , վարիչ նոքօք ՚ի հոգեւոր և ՚ի մարմնաւոր պէտս . զի և անգիր

պատուհիրանք գրով գրողմեցան , և աւետարանս
նախան և առաքելական պատգամք գրով աւ-
ւանդեցան , և ամօրինադրութիւնք՝ և կարգք՝
և կառավարութիւնք համօրէն տիեզերաց , և
դաշինք՝ և սակարկութիւնք՝ և առւտրութիւնք
մասնաւորաց՝ գրով վճարին :

Այս որ անպիտան համարի ուսանիլ զգիր
և զկարդացումն , արհամարհէ զչնորհն նոյ . զի
գիրն ազգեցութիւն շնորհացն նոյ պարգևեալ
է մարդկութեւս . և հաւասարի ևս անբանից ,
զի զերևակոյեալսն ո՛չ կարէ նշանակել գրով .
մասնաւանդ զի անբանագոյն քան զանբանս գը-
տանի . զի նոյն ո՛չ է պիտոյ գիր . իսկ սմա պիտոյ
է , բայց անգոմնէ և ո՛չ ուսանի :

Է Որ ընթեռնու զգիրս , խօսի ընդ մար-
դիկ՝ որք իսկզբանէ աշխարհի մինչև ցաւուրս
իւր անընդհառ յաջորդութիւն քաղաքավարե-
ցան յաշխարհի . և լսէ 'ի նոցանէ՝ զոր միան-
գամ ասացին կամարարին յընթացս կենաց . և
խրատեալ 'ի բանից և 'ի գործոց նոյն , ուսանի
ատել զվնասակարս , և սիրել զօրտակարս 'ի
պահպանել զանձն . զօրանալ 'ի ձախողակս , և
անընկճելի մնալ 'ի տարադէպ պատահարաց .
ուղղել զմոլորութիւն զգայական կարողութեց
և գործարանաց իւրոց . բարեկարգել զկիրս և
զբաղձանս և զամ շարժմունս հոգւոյն . խո-
կալ՝ կամիլ՝ և աշխատիլ 'ի բարին առ 'ի լի-
նել երջանիկ :

Դ Որ շարադրէ զգիրս , խօսի ընդ մար-

գիկ՝ որք յաւուրց անտի իւրոց մինչև 'ի կա-
տարած աշխարհի հետ զհետէ գալոց են յՏ .
և ուսուցանէ նոցա զամ, որք կարեւորք են 'ի
լուսաւորութի մտաց, և յուղղութի բարուց .
տայ ճանաչել զպարտաւորութիւն և զյարգ-
մարդկութեա . պատճառսիրել զառաքինութի,
և ատել զմոլութիս . ջանալ և աշխատիլ վասն
յատուկ պիտոյից և օգտի իւրեանց առ 'ի լի-
նել երջանիկ : Ապա հարկաւոր է ամի գոնէ
ընթեռնուլ և իմանալ զգիրս . զի ծանիցեն
զանձինս թէ մարդիկ են :

Զիք զբաղումն օգտակար՝ քան զբաղումն
գրոց :

Դ Ս'ի ինչ զարմանար, թէ զիտորդ ոմանք
ոչ փափագին ուսման գրոց . զի ահա և անա-
սունք ոչ ըղձանան մարդկային կերակրոց :

Ե Լթէ բարձցի 'ի մարդկանէ գիտութի,
ոչ ինչ գտանի զանազանութի 'ի մէջ մարդոյ և
անասնոյ : Յանկալի է լինել աղքատ և իմաս-
տուն՝ քան տգէտ և մեծատուն :

Որ ճոխանայ ընչիւք, զբարեկամն նոճազե-
ցուցանէ, և զթշնամիս առաւելու . և որ ճո-
խանայ իմաստութի, զբարեկամն առաւելու,
և զթշնամիս նոճազեցուցանէ :

Նա է հարստագոյն՝ որ գիտէ բազում ինչ,
և նա աղքատագոյն՝ որ գիտէ և ոչ ինչ :

Շ Որ ցանկոյ անմահութի, ջանացէ լի-
նել իշխան մեծագործ, կամ իմաստուն մա-
տենագիր . զի յիշատակ սոցա յետ մահու

իւրեանց մնայ անմահ :

Է Քաղց մարմնայ շատանայ սակաւ կե-
րակրով . իսկ քաղց մտաց ո՛չ գիտէ ասել շատ .
զի որքան առաւել ուսանի , այնքան առաւել
լու քաղց նորա . որ եթէ ո՛չ գտանիցէ օգ-
տակար ուսանելի ինչ , գիմէ 'ի վնասակարս .
քանզի չունի յագուրդ :

Ը Կա պարտ է անպակաս տալ մտաց զոգե-
լահ ճարակ 'ի բժշկել զքաղց նորա . զի մի
գուցէ ձգեսցի 'ի վնասակարս , և 'ի հոգևոր
կենաց զնկեսցի :

Ը Փոփոխ կերակուրք գրգռեն զխոր-
ժակս առ 'ի ուտել , զի ապրեսցի ըստ մարմնայ .
պէս պէս գիտութիւնք գրգռեն զմիտս առ 'ի ըզ-
բաղնուլ , զի կեցցէ ըստ հոգւոյ . զի եթէ միտք
ուրուք յափրասցի միով և տաղտկասցի , յայլ
ինչ գիտութիւն պարապեսցի և օգտիցի :

Թ Ո՛չ է իմաստուն որ գիտէ որչափ պի-
տոյն է . այլ որ գիտէ , որչափ կարելի է գիտել :

Ժ Յատուկ է իմաստնոց գիտել բազում
և խօսիլ սակաւ . ոպ յատուկ է տգիտաց խօսիլ
բազում և գիտել սակաւ , կամ ո՛չ ինչ :

Ժա Եւս է կուրութիւն աչաց քան կուրութիւն
մտաց . կոյրն աչօք ո՛չ տեսանէ զլոյս արևու .
կոյրն մտօք ո՛չ ճանաչէ զանձն իւր : Քանզի
գիտել արժան է անուամբ , թէ յինչ վախճան
կարգեալ է կեանք մարդոյ . ապա եթէ չգի-
տիցէ՝ և չկամիցի գիտել , իբրև 'ի խաւարի
մոլորեալ շրջի , և ո՛չ ևս խնդրէ ուղեցոյց

առաջնորդել ինքեան . նմանեալ նաւու՝ որ ՚ի լայնատարր ծովու իցէ , և չունիցի զեկաւար ճարտար՝ հմուտ ընթացից աստեղաց , և ծանօթ կղզեաց և եզերաց . և զինչ այլ ինչ առաջի կայցէ նմա , բայց եթէ նաւաբեկութի և կորուստ :

ԺԷ Բնորելի է տրտմիլ ընդ իմաստնոց՝ քան զունարձանալ ընդ անմտաց . զի յիմաստնոց կարէ գտանել ոք զմխիթարուն՝ սրտի . իսկ յանմտաց միայն զտանջանա մտաց :

ԺԸ Լըջանիկ կեանք գտանի միայն յիմաստունա . զի տգէտն՝ եթէ ապիկար ոք իցէ , գուցէ նունաճի ընդ ձեռամբ այլոց . եթէ ազնունական՝ գուցէ ամբարտաւանեսցի . եթէ փարթամ՝ գուցէ մոլեսցի ՚ի հեշտունիս մարմնական . եթէ աղքատ՝ գուցէ ագահիցէ ընչից օտարաց . եթէ ուժեղակ՝ գուցէ լինիցի յանդուգն . զի որովհետեւ խաւարաւ տգիտուն մթափնեալ է լոյս բանին , ոչ կարէ գտանել զարքունական զկուռ պողոտայն , այլ խոտորի յաջ՝ և կամ յահեակ . իսկ իմաստունն՝ վս զի ունի առաջնորդ ինքեան զբանն , և նպատակ զառաքինութիւն , գնայ անխոտոր և անասան :

ԺԹ Ո՛չ նոյն վիճակ է իմաստնոյ և տգիտի . զի իմաստունն ոք՝ թէ և սխալեսցի ՚ի մեծամեծս , կարէ տակաւին զինքն ուղղել . իսկ տրտէտն թէ և վրիպեսցի ՚ի փոքունս , մնայ անուղղելի՝ եթէ ոչ ոք յիմաստնոյ ձեռնտու լինիցի նմա . զի ոչ գիտէ թէ զեւրդ արժան է

յառնել 'ի գլորմանէ :

ԺԵ Օ արմանան տգէտք ընդ իմաստունս , եթէ զինորդ կարեն զգործ մեծ և պանչել 'ի գլուխ ածել . զի չէն բաւական հասու լինել խորախորհուրդ դիտողութե մօսց նց՝ առ 'ի գտանել զպատճառս , յորոց գրեթէ հարկաւ յառաջ գոյ այնպիսի գործ :

Ո՛չ զարմանան իմաստունք ը՛նամիտ գործս տգիտաց . զի խելամուտ են և գիտեն՝ թէ առանց նախատեսութեան պատճառացն զորմէ կախէր գործն , վաղվաղակի ձեռնամուխ եղեն առնել :

ԺԶ Բնդ վայր տագնապին մարդիկ յածեալ ընդ ծով և ընդ ցամաք 'ի ստանալ զոսկի . զի թէ ստացին զիմաստութի և զառաքինութի՝ որ առ դուրս կայ իւրաքանչիւրոց , կամ դիւրաւ ստանային զոսկին , կամ անպիտան լինէր նց ոսկին , և ո՛չ աշխատէին ընդունայն :

ԺԷ Դմաստունք եթէ լինէին բաղում , և տգէտք սակաւ . վաղու ևս հալածական լինէին տգէտք . բայց այժմ իմաստունք հալածին 'ի տգիտաց , զի սակաւութի՛ւն են յոյժ :

ԺԸ Սարդոյն պիտոյ է մարդ՝ զի արասցէ զմարդն մարդ . մարդն եթէ ո՛չ լինիցի մարդ , ո՛չ առնէ զմարդն մարդ :

ԺԹ Յատուկ է առաքինութե անկորուստ ունել զվարձս իւր . զի իմաստունս ոք և առաքինի՝ թէ և 'ի ծառայութի վարեսցի , տակաւին փայլի յերեսս նր շնորհք բարեւաւունք .

և գտանէ զսիրելութիւն և զպատիւ , իբրև վարձք առաքինութե և իմաստութե իւրոյ , և լինի երջանիկ :

Ի Բաղցր և ողջ բանքն իմաստնոց՝ առաւել յաղթեն թշնամեաց , քան զահագին ուռմբս պատերազմողաց :

Իս Լ աւ է սիրելի լինիլ տակաւութիւն ի մաստնոց , քան թէ բաղում մոգիտաց :

Ի՞նչ Մի՛ հպարտացի գիտունն ընդ պայծառութի մտաց իւրոց . զի կոյ տակաւին ՚ի դէւրասահ մարմնի :

Ի՞նչ Լ շխարհս է լիճ՝ աղտեղի , ՚ի մէջ նր՝ մոլոր և ել . մարմինդ նաւ՝ խելքի թի , վարեան զթիդ՝ ելանել :

Ի՞նչ Սոսկան մարդիկ՝ եթէ արեգակն փոխ եալ զբնութի իւր՝ ափռեսցէ զմէդ մթուէ . և իմաստունն՝ թէ մոգիտացեալ զանձնէ՝ արասցէ զգործ մոլեկան : Լ աւ է ուսանել բարիոք գործել՝ քան բարիոք խօսել :

Ի՞նչ Սիցի որ ոչ մեղադիր լինիցի երկրի , զի ժուժոյ կրել զիմաստուն ոք , որոյ բանք իցեն բարի , և գործքն յոռի . զի ճոռոմաբանէ զառաքինութենէ ՚ի զարմացումն լսողաց . և գործէ զմոլութիս ՚ի գայթակղութի հասարակաց : Յորեան՝ յորոմն փոխարկի , եթէ իմաստուն ոք լինիցի մոլի :

Ի՞նչ Ս ախճան գիտութե է ուղղութի վարուց . ապա եթէ գիտուն ոք չունիցի զվարս բարիս , խտորեալ է ՚ի վախճանէ , և չէ

խակապէս գիտուն . զի վախճանն է պսակիչ և տեսակաւորիչ գործոյն :

Ի՛նչ սակաւ ամօթ է իմաստնոյն , եթէ անգրագէտ ոք՝ առաւել քան զնա լիցի բարեմոյն : Չէ՞ նա ճշմարիտ իմաստուն՝ որ ուսեալ է զբազում գիտութիւն , այլ որ ուսեալ է ևս գործել զբարիս :

Օ՛ , արմանք են՝ զի ոմանք ՚ի գիտնոց ՚ի խօսիլ , և ՚ի շարագրել զգիրս՝ արթուն մտօք շուրջ հային , զի մի՛ սխալեացին . այլ ՚ի գործս բարուց ո՛չ ջանան զգուշանալ , զի մի՛ վրիպեացին : Օ՛ ինչ օգուտ է մարդոյ գիտել ըզբազումն , և ո՛չ գիտել զեւր ինքն :

Ի՛նչ իմաստունն չարաչար վարուք իւրովք գայթակղեցուցանէ զբազումն , քան թէ գուէ հիկ ոք մոլի . զի գուէ հիկն յաչս ամենեցուն է անարդ . և ո՛չ ոք յանձն առնու նմանօղ լինիլ նմա . իսկ իմաստունն է որո՞հ հայելի , և նպատակ հասարակաց . որում բազումք լինին նմանօղ . և զհետ երթան մոլորութե նր՝ :

Ի՛նչ Բազումք զբազում գրեանս շարագրեցին , և զուսանօղսն արարին այո՛ նրբամիտ և գիտուն , այլ ո՛չ բարի և առաքինի , զի ո՛չ յայն սակա աշխատեցան ՚ի գրել զգիրս՝ զի ընթերցողք նոց ուսանիցին գործել զբարիս , և լինիցին բարի . այլ զգիտութիւն իւրեանց միայն յայտնել ջանացին փրացեալ մտօք :

Լ՛ապքէն պարտ է ուսանիլ զգիրս իմաստասիրականս , ո՛չ յայն սակա՝ զի համբաւեսցի

գիտուն միայն, այլ մանաւանդ զի լինիցի բարի : Բանզի մարդ գիտուն և առաքինի՝ է իբրև մաքուր ոսկի՝ ազնիւ ակամբ ընդեւուզեալ և զարդարեալ . իսկ եթէ զերկոսեանն միանգամայն՝ ոչ կարասցէ՝ ՚ի ձեռս բերել, ընտրելի՝ է լինել բարի քան գիտուն :

Ը Նա է ճշմարիտ գիտուն՝ որ զօգուտն իւրաքանչիւրոց ուսուցանէ . իսկ նա որ գիտէ՝ բայց խնայէ ուսուցանել ուրք խնդրեն ՚ի նմանէ՝ ոչ միայն կորուսանէ զոր գիտէ, այլ և ընդ անձին հակառակի, և բոլոր մարդկան թրշնամի լինի . զի ոչ ինքն վայելէ զբարիան զոր ունի, և ոչ այլոց մատակարարէ . զայնպիսին արժան է ընդ խելագարս շղթայել իբրև անդէտ անձին, և հասարակաց օգտի :

Ը Ո՛չոք համարի զանձն դժբաղդ և թրշնամ՝ պակասուի անծանօթ և անհաս բարեաց, կամ զոր կարծէ ունել . բայց եթէ նա, որ ճանաչէր զբարեմասնութիւն ինչ կարելի՝ այլ ոչ ջանաց ՚ի ձեռս բերել, և կամ ունէր՝ և անհոգութիւն կորոյս :

Ա Նայ տգէտք՝ ուրք անհասանելի վարկանին զառաքինութիւն և զչնորհս՝ զորս կարէին ստանալ . և մոլլք՝ ուրք ոչ համարին զանձինս զրկել ՚ի հոգևոր բարեաց՝ զոր ունէին յառաջագոյն, բայց կորուսին, են արդարև դժբաղդ և թրշնամ : Արոց եթէ հաստատեալ էր ՚ի միտս՝ թէ չէ անհնարին գործել զառաքինութիւն, և ստանալ զչնորհս . կամ թէ չոր է կորուսանել

զբարեմասնութի ինչ հոգևոր քան զամբարիս
կենցաղոյս , յերաւի ցանկային մահու չափ
վիշտս աշխատանաց յանձն առնուլ առ'ի ստա
նալ զնս , քան թէ առանց նց կեալ օր մի :
Ուրեմն որ կամի զարթուցանել զբաղձանա տը
գիտաց 'ի սէր առաքինութե և շնորհաց , նա
խածանօթս արասցէ զնս առաքինութե , և կա
րելի գոլ ցուցցէ . և զգացուցցէ մոլեաց ըզ
յարգ բարւոյն , յորմէ զըկեցան , ուն զի ինքնին
շարժեսցի ախորժակ նոցին՝ առ'ի ստանալ զա
ռաքինութի և զշնորհս , և զկորուսեալ բա
րիսն անդրէն 'ի ձեռս բերել :

Եւ լ'ճ զոր ինչ յայտնեաց , և որքան յայտ
նեաց , միայն զայնոսիկ պարտին գիտել մար
դիկ . իսկ զոր ինչ կամեցաւ ծածկել , ոչ է
պարտ այնոցիկ լինել խուզարկու : Քննուի
գաղտնեացն նոյ ոչ մնայ անպատիժ . զի բազում
ինչ ծածկէ անձ վստկարութե մարդկան , և
վստանսաման բարութե իւրոյ և իմաստութե :
Օ ի այն է մեզ օգտակար 'ի գիտել , որ ունի
կախումն զանձնիշխան կամաց մերոց . ք է՝
խօսիլ զբարին և առնել : Իսկ որ ոչ կախին
զմէն , զգիտութի նց պահեաց ան ինքեան
միայնոյ . և ոչ սակաւ շահ է մեզ չգիտել զնս :

Եւ Սկզբունք մարդկային գործոց՝ են ըզ
գայութիւն , իմացականութիւն , կամքն , կիրքն .
եթէ իմացականութիւն չիցէ լուսով գիտութե
պայծառացեալ , թիւրէ զնա զգայութիւն զհետ
կրից իւրոց . և նա զկամս , որ է գործադիր և

Հուպ պատճառ գործողութիւն : Իսկ թիւը կամաց ներգործութիւն օտարացուցեալ ըզմարդն 'ի մարդ-կօրէն կենցաղավարութիւն արկանէ յանբանից կարգ . վասն զի մարդն որոշի յանբանից՝ միայն իմացականին լուսով և ուղղութիւն կամաց . ապա 'ի մթափնիլ բանին՝ և 'ի թիւրիլ կամաց , չիք խտիր 'ի մէջ մարդոյ և անասնոյ :

Յայտ է փորձն 'ի խելագարս և 'ի տղայս . որոց միոյն իմացականութիւն խանգարեալ է , և միւսոյն դեռ ոչ հասունակեալ . որք յորդորմամբ զգայութիւն առնեն զոր ինչ առնեն . վն օրէնքն ոչ դատին զնս արժանի պատժոց և վարձուց . զի գործք նց ոչ է գործ մարդկային , այլ՝ գործ մարդոյ . վն զի ոչ առնեն իմացական ճանաչմամբ՝ և ազատ կամօք , այլ կոյր զկուրայն՝ և իբր բնական ազգմամբ :

Աւրեմն պարտ է կարեւոր գիտութիւն լուսաւորել զաչս մտաց . զի մի՛ իբրև զաչացու մուրացիլ ընդ ձեռն զգայութիւն յաժեալ շրջեսցի վն փշրանաց հացի՝ ք վն մարմնական հեշտութիւն 'ի դրօշնա զգայական կրից , և նքթիցի իսպառ . Այն որ զուրկ է 'ի լուսոյ գիտութիւն , մտօք կոյր է . և քաղցեալ շրջի . և կեոյ իբրև զանբան :

Եւ Տեսական գիտութիւն՝ առնէ զմարդս իմաստուն 'ի խօսս . և արհեստականն՝ բազմաճնար 'ի ձեռագործս . մին պատաղի զբնականօք կամ զգերբնականօք , մինչև 'ի զգալեաց աստի

վերանալ 'ի ծանօթութիւն իմանալեաց . և միւսն
պատաղի զարհեստականօք կամ զնիւթաւորօք,
մինչև 'ի նմանութիւն բնական իրաց յարմարել
զարհեստակերտեալն իւր :

Այլ ոչ տեսականն և ոչ արհեստական առ-
նեն զմարդն բարի . զի մտնի է լինել բազմաց
քաջավարժ 'ի տեսական և յարհեստական գի-
տութիւն , բայց մոլի 'ի վարս . իսկ բարոյական
գիտութիւնն առնէ զմարդն բարի : Օ ի այլ
գիտութիւնք զմիտս կատարելագործեն 'ի կար-
գի առ ճշմարիտն . և սա զկամս ուղղէ 'ի կար-
գի առ բարին . և մարդիկ վարձատրին յոյ
կամ պատժին 'ի ներգործութիւն կամաց՝ և ոչ
'ի ներգործութիւն մտաց : Ապա պարտ է ու-
սանիլ զբարոյական գիտութիւն առ 'ի ուղղել
զկամս 'ի բարին :

* Իմաստութիւն օգնեացէ իմաստնոյն քան զքառն իշխան
որ եղեն 'ի քաղաքի : ॥ Երեմ . Է . 20 :

* Օ ի որոյ շինաստութիւնն պահեալ ոչ քառն վնաս
սեղան առ 'ի ճանաչելոյ շինարէս , այլն շինաստութիւնն յիշա-
րաւ թողին յաշխարհի : ॥ Իմաստ . Ժ . 6 :

* Սոսանէ զվնաս եւր բանգէսն յարեւելի :

॥ Աւակ . ԻԳ . 26 :

* Շահաւոր իմաստնն տիրեացէ տիրանոյ անմասն :

॥ Աւակ . ԺԷ . 2 :

* Որ ստանայ զհանճար՝ տիրէ զանճն . և որ պահէ
զինաստութիւնն պահէ զբարին : ॥ Աւակ . ԺԹ . 8 :

ԳԼ. ԺԱ

Եւ իրկին է վիճակ մարդկան . մին՝ աստեացս , և միւսն՝ հանդերձելոց . և ՚ի նս զորինչ ունին վայելել բարիս , եւն պարգև բարեւորութեն նայ : () Ե ու պ ինքն նա ստեղծ ըզմարդն , նոյնպէս ինքն զամպիտոյս նր յառաւորութի իւրմէ չափով՝ կշռով՝ և կարգաւ շը նորհեաց , և շնորհէ օր ըստ օրէ յօգուտ իւրաքանչիւրոց . զի որ տայ զգու , տայ և զճեւտեանն գոլոյ :

Եւ զերկիրս զայս իբրև զսեղան բարեւելց զարդարեաց ՚ի վայելս մարդկան . և զընդհանուր բարիսն՝ զոյս , զօդ , և զջուր անձրեւոյ , որք եւն կարի հարկաւորք և մեծ , ետ ամենեցուն միապէս :

Եւ զմասնաւոր բարիսն ինքեան միայնոյ յատկացոյց տալ ում կամի , որքան կամի , յոր ժամ կամի , զիւրդ և կամի . Եւ զընական բարիսն , չի՝ զմարմնական կենաց տեղութի , զառողջութի , զուշիմութի , զուժեղութի . և այլն : Եւ Եւ զստացական բարիսն , չի զիշխանութի , մեծութի , հարստութի . և այլն :

Ս Եւ զի այսօրիկ ի՛չ ըստ կամաց մարդկան , այլ ըստ կարգադրութեն նայ պարգևին . ըստ այնմ՝
* Տիրէ բարձրեալն Թաղաւորութե մարդկան , և ում կամի տացէ զնա : ॥ Դան . Դ . 29 :

Քանզի բարիք և վայելչութիւք աշխարհի որովհետեւ եւն ներկայ , զգալի , և չափաւոր ,

Եթէ որ կամիցի ունել մի ինչ յայնցանէ, հարկ է այնմ յայլմէ ՚ի բաց բառնիլ . և կամ զոր մի որ ունի, այլ որ նոյն Թոճով զայն ոչ ունի . և ՚ի ցանկալ բազմաց ունիլ զմի և զնոյն իր, անդէն ծնանին վէճք և խռովութիւնք . զի ըստիպին խել և յափշտակել ՚ի միմեանց, զոր կամին ունել :

Ու այ եթէ անժ Թողոյր ՚ի կամս մարդոյ ունիլ զբարիսն աշխարհի՝ որպէս կամին, որչափ կամին, և ուր կամին, աշխարհս լինէր ասպարէզ աւազակաց և յափշտակողաց . և ամենեքեան լինէին զրկօղ և անիրաւ : () Ի կարօղքն յաղթէին տկարաց, և տկարքն միաբանել՝ յառնէին ընդ դէմ կարողաց, մինչև ջնջել զմիմեանս յերկրէ . զի զգալի առարկայն ՚ի լինելն ներկայ, շարժէ զզգայական բաղձանս իւրաքանչիւրաց ՚ի սէր և ՚ի ստացումն իւր :

Իսկ զյաւիտենական և զերկնային բարիսն հանդերձեալ կենաց, որք են իմանալի և անչափ, յանձնեաց անժ ՚ի կամս մարդոյ . զի ուր որ կամի և խնդրէ, նմա տացէ : Եւ որպէս ՚ի խնդրել որդւոցն զբեհդեսայ՝ յակօբու և յովհաննուոս նստիլ յաջմէ և յահեկէ քի ՚ի փառսն երկնից արքայուէ, ասաց քս, ոչ է իմ տալ, այլ որոյ տոճեալ իցէ : ॥ Իւր . Ժ . 40 :

Բանզի փառքն այն ամենեցուն է պատրաստեալ . այլ անժ կամի, Թէ ամենեքեան ՚ի գիտութի ճշմարտութե կեցացեն և խնդրեսցեն . բայց քանզի ոչ գան և խնդրեն անգին, վն որոյ

այնոցիկ միայն տո՛ւեալ լինի, որք խնդրեն ըղնա • իսկ խնդրեցին զնա որդիքն զԷբեդեայ, և առին ՚ի տեառնէ :

Բայց անձ յիւրմէ կողմանէ նախ ճրի տայ և պարգևէ իւրաքանչիւրոցն զբաւական շնորհս • որով զօրացեալ կարասցեն արժանաւնալ առաւելագունի շնորհաց՝ մինչև հասանիլ առ փառս • ըստ այնմ, * Օ ողորմութիւն զճմարտութիւն սիրէ տէր անձ, զշնորհս և զփառս տացէ : ॥ սաղ. 34 • 12 : * Եթէ որք ծարաւի իցէ, եկեսցէ առ իս և արբցէ : ॥ յԿ • 4 • 37 : * Եթէ կամիս կատարեալ լինել, երթ զոր ինչ ունիս վաճառեա՛ն, և տո՛ւր աղքատաց : ॥ մար. 7 • 21 :

Որովհետև փառքն արքայութե՛ տյժմ՝ ո՛չ անկանին ընդ զգոյութե՛ մարդոյ՝ զի շարժեսցեն զբաղձանս նց՝ ՚ի խնդրել զնա, այլ միայն ըմբռնին զօրութե՛ հաւատոյ, և տեսանին հոգւոյ ախամբ • ապա ով որ ըստ պնդութե՛ հաւատոյ և սիրոյ խնդրէ զնա, դտանէ և առնու :

Բանգի եթէ իբրև զբարիս աշխարհիս ինքն անձ բաշխէր զյաւիտենական բարիսն՝ որոց ոչ խնդրեն ՚ի նմանէ, հետևէր ամենեցուն միապէս տալ • այլ յայնժամ ո՛չ զատեալ որոշէին ՚ի միմեանց խնդրողք և ո՛չ խնդրողք, չարք և բարիք, հաւատացեալք և անհաւատք • մանաւանդ ՚ի դերևս ելանէին արդիւնք շնորհաց՝ հաւատոց՝ և առաքինութեց :

Ուրեմն անարգեալքն ո՛չ կարեն մե-

ղաղրել զանձ Թէ անարգեցան . քանզի անձ ոչ է պատճառ անարգութեանց , այլ ինքեանք . զի ոչ կամեցան և ոչ խնդրեցին ըստ արժանւոյն : Օ ի գրեալ է , * Խնդրեցէք և տալի ձեզ Տայցեցէք և գտնիք : ॥ Իսա . Է . 7 :

Ուստի անձ ինքնին իբր ձեռամբ առաջնորդեաց մարդկան՝ ազգի ազգի ճանապարհաւ առ երկնային բարինս՝ բնական և գրական օրինօք , տեսլեամբ , պանչելեօք , օրինակօք և խրատութեամբ նախապետաց և մարգարէից , և ՚ի վախճանի քիչ տերամբ մերով . զի մի՛ ասացեն Թէ ոչ գիտէաք :

Եւ ևս՝ եղ ՚ի բնութիւն մարդոյ փափագ անմահութեան մեծութեան և հանգստեան , որ յաստի կեանս ոչ կարէ ընդ . զի ամոք ցանկոյ կեալ , մեծանալ ՚ի փառս , և ՚ի վայելել ՚ի հանգիստ անվախճան ժամանակաւ : Եւ անձ անմահութեան խոստացաւ տալ . զի պատրաստեալ է մարդկան յերկինս անմահ կենդանութիւն , անխոնարհելի մեծութիւն , և անարտում հանգիստ . միայն Թէ կամեցին և խնդրեցեն զնա ըստ արժանւոյն , ուր պարտ է խնդրել , և ուր պարտ է խնդրել . ըստ այնմ : * Որ խնդրէ առնու . և որ հայցէ գտանէ : ॥ Իսա . Է . 8 :

Եւ որ՝ եթէ որ ՚ի վիճակ աստեացս վարեացէ զկեանս ըստ կամացն նոյ , գոհանալով զամենէ յամի . և շատասցի այնու՝ զոր անձ կարգեաց , չափեաց , և եւ իւրաքանչիւրոցն յօգուտ նոյ . և յերկս առաքինութեան աշխատեալ

խնդրեցէ զերկնից արքայութիւն , գտցէ զնա աներկբայ ՚ի հանդերձեալ վիճակի :

Վարձեալ՝ եթէ անձ միօրինակ տայր ա՜մենեցուն զբարիսն աշխարհի յաստի կեանս , եղծանէր կարգ և կառավարութիւն տիեզերաց : Եւ եթէ զամ մարդիկ ՚ի միում վիճակի և կարգի անփոփոխ պահէր միշտ , կարծէին մարդիկ թէ ՚ի բնութիւն ունին զայն՝ իբրև ըզսեպհական ինչ . և յայնժամ փարթամք և կարողք հպարտացեալ յանդգնէին , աղքատք և տկարք յուսահատեալ լքանէին : Եւ թէ ըզխնդիրս ամենեցուն կատարէր , բազումք զբազում անարժան խնդրո՞ւածս հայցէին յո՞յ՝ ՚ի վնաս անձանց և ընկերաց :

Եւ եթէ ո՛չ երբէք տայր թոյլ ումեք հասանիլ խնդրոց և բաղձանաց իւրոց , խափանէր զազատութիւն կամաց մարդոց :

Ուրեմն մեծի իմաստութե և բարերարութենայ նշան է այս , զի կամաց իւրոց սեպհականեաց զբարիսն այսր կենցաղոյս՝ տալ որոց կա՜մի . որպէս զի մարդիկ խաղաղ կենօք քաղաքավարեացին ընդ միմեանս : Իսկ զերկնային վիճակի բարիսն՝ ՚ի կամս մարդոյ սեպհականեաց . զի որք խնդրեցեն զնա , նոց տացէ :

Որովհետև յերկինս միաբանին կամք մարդոյ ընդ կամացն ո՞յ . և ծայրագոյն բարին յոր անդ վայելեն , ո՛չ պակասի ՚ի բնաւից , զի է անհուն . և միսպէս յարգեցուցանէ և հանգուցանէ զիղձ և զփափաղ անցուն : Օ՛ր զոր

ուռնի մի դք , ուռնի զայն և այլ դք . և յուռնիլ միոյն՝ ոչ բառնի ՚ի միւսոյն . և ամբրանեալք անթերի վայելեն յայն բարին , մինչև ոչ ցանկալ և կարօտիլ այլոյ իրի . զի է պարաուութի ամբարեաց . վնց անդ ոչ գոյ նախանձ , ոչ ատելութի , ոչ զրկողութի , և ոչ յափշտակութի :

Ե օ ինչ քան զայս աշետալի վիճակ , եթէ դք յօրէ ծննդեան մինչև ցօր մահուն իցէ ՚ի ձեռս խարդախ սնուցչի . և ահա այս իսկ է վիճակ ամ մարդոյ : օ ի ծնունի մարդ մանուկ տիամար . և վաղվաղակի գիրկս արկանէ սնուցանել զնա պատրողական այս աշխարհ . որոյ աչք են սիրանշմար , և միաքն չարահասար . շրթունք նր անուշակ իբրև քաղցրաւենի , և բանք նր դառն քան զլեղի . կերպարանք նր ՚ի նմանութի սիրելւոյ , բայց սիրտ նր իբրև մահաբեր թշնամոյ . ատամունք նր աղունկանք , իսկ խածունածքն անբժշկականք . ձեռք նր նազելի , բայց ապտակն երկաթի :

Եւ յն ինչ ծայրիւ մատին տայ ումեք ճաշակ քաղցրութե , իսկոյն ըստ զկոկորդ նր լեղեաւ դառնութե . զոմանս վտանգէ խեղութե ՚ի տիս մանկութե . զոմանս հիւանդութե՝ ՚ի ծաղկեալ երիտասարդութե . զոմանս խելագարութե՝ ՚ի հասակի կատարելութե . զոմանս աղքատութե՝ ՚ի տկար ալիս ծերութե . և զայլս ոմանս տառապեցուցանէ ՚ի դժնդակ ծառայութե զամաւուրս կենաց իւրեանց : Եւ այց առաւել չար այն է , զի ամենեքին փորձիւ

գիտեն զգաւաճանութիւնն , այլ տակաւին
 ոչ զգաստանան . մանաւանդ զի մատնիչ ևս
 լինին անձանց իւրեանց 'ի կորուստ՝ վս սի-
 րոյ նորա :

Դ Յիմար է՝ որ խաբի յանցաւոր բար-
 եաց . զի կեղծուպատիր այս աշխարհ զթիւ-
 նաւոր ժանկս կերպարանէ իբրև զոսկի . ըզ-
 տրումական կիրս իբրև զհեշտալի . զվնասակար
 գործս իբրև օգտակար . և զորս հաւատան և
 խաբին , զրկէ 'ի հոգւոր բարեաց : Ապա պարտ
 է աջալըջութիւն քաղաքավարի . զի որք ննջեն
 անհոգ , զարթնուն արհաւրօք :

Դ Քանի՞ անմտութիւն է այս , զի մարդիկ
 ծնանին յաշխարհի , բնակին յաշխարհի , սի-
 րեն զաշխարհ , միշտ կամին մնալ 'ի յաշխարհ ,
 և ոչ խելամուտ լինին բնութեան և բարուց
 աշխարհի . զոր եթէ գիտէին՝ համբերութիւն
 տանէին վտանգաւոր արկածից աշխարհի , և
 ոչ տրտնջային : Օ ի զինչ այլ ինչ յուսալի է
 յաշխարհէ , բայց եթէ նեղութիւն և վիշտ . զի
 զայն տայ՝ զոր ունի . իսկ ունի նա զնեղութիւն
 և զվիշտս . ապա զայնոսիկ ընդունելոց են յաշ-
 խարհէ որդիքն աշխարհի :

Ե Մարդիկ լալագին աղաղակաւ մտանեն
 յաշխարհ , բայց լուռ և անձայն ելանեն յաշ-
 խարհէ . իբր զի յօրէ յօրմէ մտին 'ի յաշխարհ ,
 զհորձ առին ցաւագին կրից նր , և 'ի մի բար
 բառ ամենեքին լացին . այլ յեւանել իւրեանց
 յաշխարհէ , իբրև թէ փախուցեալ զերծանին

Ի տառապանաց նր . վնց լուռ լինին , և ոչ ճիկ հանեն , ոպ սովորութի է փախուցելոց : Իսկ բնակիչք աշխարհի՝ տեսեալ զփախուստնց , գոռան՝ գոչեն՝ աղաղակ բառնան , զի արգելցեն . բայց նոքա որք զերծուցին զօձիս իւրեանց ի ձեռաց աշխարհի , ոչ երբեք դառնան յետս ըմբռնիլ ի նմանէ . այլ երթան անդարձ՝ ընդ որ առաջնորդեն արդիւնք գործոց իւրեանց :

Չ Որ գանգատի զաշխարհէ , կամ է խելադար , կամ նորոգ զգաստացեալ ի խելադարութի . զի իւրաքանչիւրոք յիւրոց կրից առաւել փնտի քան թէ յաշխարհէ : Եւ զինչ իցէ աշխարհ , բայց եթէ բովանդակուի զգալի գոյութեց որ յերկինս , և որ յերկրի . և ահա այս ան արարածք նոյ են բարի , և չիք ինչ ի նոսա խոտան :

Օ Ի սկզբնատարերքս՝ հող , և ջուր , և օդ , և հուր , բաղադրութիւն ընդ միմեանս , և յատուկ զօրութիւն՝ որ հարկաւ յառաջ գայ ի բաղադրութիւն իւրեանց , տարրացուցանեն ըզկազմոնած մարդոյ . և մարմինն բանական հոգւով շարժի ի գործ : Եւստեղք արբանեկեն ի լուսաւորութիւն տոննջեան և գիշերոյ : Եւրկիր ծառայէ ի սնունդ և յաճումն կենդանեաց և բուսոց՝ ի դարման մարդկան : Պազանք և սողունք նպաստեն ի բժշկութիւն մարմնոյ , և յայլ պէտս : Եւսա զոյր ուրուք գանգատիցէ մարդ . ոչ աւանիկ ամենեքին օգ

տակար են և պիտանի . ուրեմն վնասի մարդ 'ի մոլար դատողութենէ իւրմէ , և յանկարգ բաղձանաց :

Ասկին բարի է , մինչդեռ կայ յընդերս երկրի . բայց ագահութիւն եգիտ զնա գործիք տանջանաց : Վինին անմեղէ , ցորճափ կայ 'ի կարասի . սակայն արբեցութիւն արար զնա պատճառ խելագարութե : Արակուր 'ի սնունդ մարդկան տոճաւ . իսկ որկորստութիւն դարձոյց զնա 'ի պէտս զեղխութե : Հանդերձ 'ի ծածկոյթ մարմնոյ սահմանեցաւ . այլ փափկութիւն էառ զնա 'ի նիւթ պճնութե : Տուն վս ընկերութե կազմեցաւ . բայց ամբարտաւանութիւն ընդարձակեաց զնա յաճումն սընափառութե : Յանկութիւն 'ի պահպանութե տեսակի բնաւորեցաւ . և անբարեխառնութիւն փոխաբերեաց զնա յանկարգ բաղձանս շնութե :

Տեսեր ո՛վ մարդ՝ դու ես որ զբարի և զօգտակար պարգևսն նոյ դարձուցեր 'ի չարիս՝ 'ի վնաս անձին քո . դու ես մասն աշխարհի , և կոչիս փոքր աշխարհ . բայց անկարգութեդ լինիս մեծ չար աշխարհի : 'Ի զուր գանգաւիս զաշխարհէ . զի դու ես որ տանջես զքեզ իբրև զթշնամի , գուցէ առաւել ևս քան ըզթշնամի . զի օտար թշնամին ո՛չ այնչափ կարէ չարչարել զքեզ , որչափ դու չարչարես . հոպա զգաստացիր 'ի կամաւոր խելագարութեդ , և մի՛ այսուհետև բամբասեր զանմեղ արարածս նոյ , այլ միայն զքեզ :

Է ԼՆՄԻՏՈՆ՝ զհարիսն զոր հարկ էր կրել պատճառաւ անկարգութե կրից իւրոց, արկանէ ՚ի վր երկնից, և բողբէ զնմանէ. և ոչ յայն հայի, Թէ որ անկանի ՚ի հուր՝ այրի. և որ Թարթափի ՚ի փուշ՝ խոցոտի. ուստի և ամ որ անկարգ ունի զկիրս՝ գործէ զմոլութիս, և որ գործէ զմոլութիս՝ ՚ի հարկէ վնասի:

Ը ԼՄԵՆԱՅՆ որ տանջի և տառապի, կամ մեղապարտ է, կամ անմեղ. եթէ իցէ մեղապարտ՝ պարտի համբերել, զի արդար իրաւամբ կրէ զպատիժ յանցանացն՝ որով յանցեալ: Իսկ եթէ իցէ անմեղ՝ պարտի և նա համբերել, զի կայ և ֆայ նմա հառուցումն ՚ի տնէ վր խոշտանգանացն, որով խոշտանգի տարապարտուց յանիրաւութ մարդկան: Լպա չէ՛ արժան տառապելոյն՝ եթէ իցէ իրաւամբ, և եթէ յանիրաւի, գանգատել զտարերայ՝ կամ զայ, այլ համբերութե տանիլ. ածել ըզմտալ՝ Թէ վիշտք և տառապանք աշխարհիս այսորիկ փոփոխական են և անցաւոր, և առիթ մշտնջենաւոր հանգստեան և փառաց:

Թ Յանիրաւի տրտնջէ ոք զայ, յորժամ չքաւորի, կամ հիւանդանայ, կամ ՚ի ճախողութի ինչ անկանի. զի ինչք՝ առողջութի՝ և յաջողունաճք ՚ի տնէ այ յաւանդ տունեալ են մարդկան: Ուստի մինչ պահանջէ և առնու զաւանդն իւր, չէ՛ արժան ումեք տրտնիլ կամ տրտնջել. այլ մանաւանդ պարտի համբերել գոհութե, որ զամս բազումս ձրիանա վայելեաց

՚ի պարդեալսն նր. որով քաղցրացուցանէ զկամս տեառն՝ տալ անդրէն զոր էառ, եթէ օգուտ ինչ իցէ նմին :

Ժ Ս՝ արդիկ՝ զոր միանգամ ունին յաշխարհի ինչք և մեծութիւք, ստացուածք և զաւակք, ոչ են նոցա տեարք՝ այլ աւանդապահք. զի այն է նմ, որ բաժանէ իւրաքանչիւր որպէս և ախորժէ. ապա չունի ոք իրաւունս տրտնջել զայ, յորժամ առնու ՚ի նմանէ զաւանդ իւր, և տայ այլում: Օ ի մինչ տեսանէ նա իմ, թէ ոչ բարւոք վարի ոք նոքօք, կամ ոչ կամի վարիլ, առնու ՚ի նմանէ զաւանդն իւր՝ և տայ ընկերին: Լսեթէ նա բարւոք վարեսցի, յաւելու տալ զայլ ևս բարիս. ապա թէ ոչ՝ առնու ՚ի նմանէ ևս, և տայ այլում: Ուստի եթէ ոք կամի ընդ երկար վայելել ՚ի պարգևսն այ, ՚ի վար արկցէ զնա ըստ կամացն այ. իսկ եթէ չարաչար վարեսցէ, կամ մտաբերեսցէ վարիլ, անդրէն տեսանէ զանձն ունայնացեալ:

Ժն Որ ՚ի կեանս յայս սգայ և տառապի, ՚ի հանդերձեալ կեանան ուրախանայ և հանգչի. վստայսորիկ կեանք աշխարհիս ոչ սահմանեցաւ յայ լինել երկարատե, զի մի՛ մարդիկ յուսաբեկ լինիցին ՚ի կրելոյ զվիշտս ՚ի ժամանակս ձիգս. այլ արարաւ սուղ և կարճատե, զի աւանց տրտնջանաց կարասցեն իսպառ համբերել. և սակաւօրեայ ժուժկալութիւն ներդութեանցն, զյուստենականն ժառանգեսցեն

Տանգիստ և խնդուծիւն :

ԺԷ Իշխանք աշխարհի 'ի պատժել իւրեանց զմեղապարոս , հրատարակեն զյանցանս նց . զի մի' ասիցեն մարդիկ , Թէ յանիրաւի դատապարտեցին : Իսկ անձ' վս զի է մարդասէր և արդար յամի , յորժամ ձախողութիւն ինձի պատուհասէ զյանցաւորն , չկամի յայտնի լինել յանցունածոց նր . զի մի' յանցաւորն վատահամբաւեսցի 'ի մէջ մարդկան . քանզի իշխանք աշխարհի յանձինս իւրեանց խնայեն , իսկ անձ յանձն մեղապարտին :

ԺԸ Ար ոչ գոհ լինի ընդ վիճակ իւր , մեղանչէ ընդ դէմ տեսչութեն նյ , որ ըստ անքըննին խորհրդոց իւրոց խնամէ զամենեւին քաղցրութիւն . ոմանց Թոյլ աոյ աղքատանալ , և ոմանց մեծանալ առ իւրաքանչիւր օգուտ : Ս' զի կառավարութիւն ընդհանուր աշխարհի պահանջէ ունել կարգ ինչ յառաջնութե և յետնութե , ըստ իշխանութե , ըստ փարթամութե , ըստ խոհեմութե , ըստ քաջութե , և ըստ այլևս հանգամանաց . ոն զի փոփոխակի օգնելով միմեանց' 'ի բարւոք խաղաղութե վարեսցեն զկենցաղս իւրեանց : Եւ միւս' զի տարբերութիւն և զանազանութիւն կարգաց' ոչ սակաւ նպաստէ իւրաքանչիւր ումեք առ յաւիտեանական վարձուցն արժանաւորութիւն : () Ի առաւելելն հոգեւոր և մարմնաւոր բարութիւն' երախտաւոր լինելով առ նոնազն . և նոնազն' երախտագէտ գոլով բարբերարութեցն :

Երկաքանչիւր նոքա արժանաւորին միանգամայն յաւիտենական վարձուց : Ուստի եթէ իշխանաւորքն դժգոհ լինիցին զվիճակէ իւրեանց վն ծանրութե զբաղանայ՝ և բազմաժատակ հոգոց , և հպատակքն՝ վասն աղքատութե իւրեանց՝ կամ քրոնաջան աշխատութեանցն , մեղանջեն արդարեւ ընդ դէմ ընդհալուր կարգի անձային նախախնամութե :

ԺԴ Յօղովակի երկնչին մարդիկ՝ յորմէ չէր արժան երկնչիլ . և տրտմին՝ առ որ ոչ պիտէր տրտմութի . զի երկնչին ՚ի ձախողութեց՝ յորժամ տեսանեն մերձենալ . և տրտմին՝ յորժամ հասանեն չարիք : Եւ զայն ոչ ածեն զմտաւ , թէ ձախորդութիւնք անցաւորք են և փոփոխականք . և չէ՛ արժան մարդոյ՝ որ վիճակեալ է անմահական հոգւոյ , երկնչիլ վեհերոտութեամբ , և տրտմիլ ցաւօք :

ԺԵ Ոչինչ են զարմանք , զի հոգան և տրտմին մարդիկ ընդ կորուստ յաջողութե . իսկ ընդ կորուստ անմեղութե ինչ ոչ հոգան . զի դիտովին մարմին եղեալ՝ զմարմնականսն միայն տեսանեն , և ոչինչ փոյթ է նց զանձայնոց և զհոգւորաց . ապա արժանապէս զըկին աստ ՚ի մարմնաւոր բարեաց , և անդ ՚ի հոգւոր փռց :

ԺԶ Ու ծառայէ նոյ միամտութե սրտիւն ՚ի յաջողութե իւրում , գտանէ զանձ ձեռնտու և օգնական ՚ի ձախորդութե իւրում : Սարդիկ մինչև իցեն թողեալ զանձ բազում անգամ , անձ ոչ թողու զնս միանգամ :

Լարբեմն Թոյլ տայ ան խարդաւանիլ ու մեք ՚ի վտանգս ինչ, զի փոքր մի խրատեալ յուղղութի գայցէ. և մինչ տեսանէ թէ այնուհոգ զգաստանայ, Թողու հանդիպիլ առաւել ծանուցի և դժնդակ վշտաց. և եթէ նոքիմբք ևս ոչ ինչ խրատեսցի, բարձիթողի առնէ ըզնա. և հասանէ նմա որպիսի արագ սուրհանդակ անհնարին կորուստ և ապականութի:

Ժէ Դժբաղդութի և վիշտք խթան տոճան մարդոյ զարթնուլ ՚ի Թմրութի, և առնուլ ՚ի միտ, Թէ աշխարհս ոչէ տեղե երջանկուէ՝ սյլ նեղութի և կրից:

Ժը Որ յաշխարհի քաղաքավարի, անհնար է մնալ անփոփոխ յիւրում վիճակի. ապա Թէ ոչ պարտ է աշխարհի յեղափոխել զիւրն բընութի. զի յովակի տայ աշխարհ միով ձեռամբ, և բառնայ միւսովն. միով ակամբն ուրախացուցանէ, և միւսովն լացուցանէ: Լպա չէ՛ արժան փքանալ՝ յորժամ տայ ումեք զյաջողունածս, և ոչ տրտմիլ՝ յորժամ բառնայ զնոսին. զի այս է բնութի նր՝ լինել դիւրափոփոխ: Որ յուսայ մնալ միշտ ՚ի յաջողութի, տիրեսցէ նախ ՚ի վր բնութի և ժամանակի. և զի չէ՛ բաւական սյգմ, ապա մի՛ վստահացի ՚ի յաջողունածս զոր ունի դք:

Ժթ Լնցեալ յաջողութիք յիշատակեալ ՚ի ձախողութի՝ բազմապատկեն զվիշտսն. և անցեալ ձախողութիք յիշատակեալ ՚ի յաջողութի, առաւելուն զբերկրանսն. բայց պարտ է

զգաստ կալ յերկոսին ևս, զի մի՛ գուցէ յաջողո՞ւածք բարեդիպուծէց՝ յանդգնութե եղիցին առիթ . և ձախողութիւք արկածից՝ տեղի տացեն յուսահատութե :

Ի ԹԻ՛ է պակասի ձիւն և անձրև ՚ի ձմեռան, ցամաքին աղբիւրք յամարան . Թէ պակասի իսպառ արկածք ձախողուէ ՚ի մարդկանէ, լռեն լեզուք ՚ի գոհանալոյ ՚ի յաջողութե :

Ին՝ Յաջողութի չարաց սուղ է և անհաստատ . զի ըստ օրինակի փայլատականց՝ կամ ասուպ աստեղաց՝ փոքր մի փայլին փառօք, բայց անդէն անկանին և անհետանան : Ի՞նչ երբեմն Թոյլ տայ չարաց ունել զյաջողո՞ւածս, և գործել զանիրաւուրի, վս՝ բարույ իրիւք վախճանի . ուն զի կրթեսցէ զառաքինիս արիաբար տալ նել վշտաց, որով աճին վարձք նց և փառք :

Ինչ՝ ՂԺբաղդուծիւք և անյաջող ելք՝ բազում անգամ այնպէս անզգայ առնեն զմարդիկ, մինչ զի ոչ Թողուն նմա ճանաչել զգուտն անձին իւրոյ : Բայց որ իմաստուն է և նախատես՝ ոչ իսպառ լքանի . զի գիտէ բարեխառնել զտրտմութին . և մնալ զգաստ և անընկճելի : Նշան է անհաստատ մտաց վերդովել յիրս՝ որք պատահին ընդդէմ կարծեաց . քանզի հաստատուն միտք ՚ի փոփոխիլ դիպո՞ւածոց՝ մնայ անփոփոխ :

Ինչ՝ Խոկումն դիւրափոփոխ վիճակի կենյաղոյս՝ խոնարհեցուցանէ զյանդգնութի հը պարտացելոցն բարեբաղդուք . և զօրացուցանէ

զւեռումն սրտի վճատելոյն դժբաղդութիւն :

Օ Ի ածեալ ՚ի յուշ՝ Թէ յաջողութեամբ և ճախողութիւն իբրև զանիւն սրաւար կառաց անդուլ ճողովեալ՝ փոփոխակի յաջորդեն ՚ի տեղի միմեանց . փարթամն զեջանի ՚ի չափաւորութիւն ՚ի յաջողութեան իւրում . և նոճաստոն քաջաւերի ՚ի ճախողութեան իւրում . և երկոքին ևս հրաժեշտ տոճեալ ՚ի ծայրայեղ խտորմանց՝ Գան ՚ի միջասահմանութիւն , յորում կայանայ առաքինութիւն :

Ի՞նչ Որ ՚ի մեծութեան անկանի ՚ի Թշուառութիւն , մնայ յանձն առնուլ զմին յերկուց աստի . կամ մեռանիլ ՚ի տրտմութեան , կամ յաղթել տրտմութեան : Եւ քանզի մահոճամբ իւրով ո՛չ կարէ գտանել զմեծութիւն իւր զոր կորոյս . ապա լու է նմա արհամարհել զամ վելոս , և մնալ կենդանի . յորում յուսալի է հասանիլ անդրէն յառաջին իւր բարեբաղդութիւն :

Ինչ Ուրախութիւն յաւէտ ներգործէ ՚ի լեզուի քան ՚ի սրտի , և տրտմութիւն՝ յաւէտ ՚ի սրտի քան ՚ի լեզուի . զի ուրախն առաւել խօսի՝ քան զոր ունի ՚ի սրտի զբերկրանս . և տրտմեալն նոճաղ խօսի՝ քան զոր կրէ ՚ի սրտի զցաւս . նա՛ բազում անգամ չկարէ խօսիլ բնաւ՝ որ տրտմագին է յոյժ :

Տրտմեալն յաւէտ հանգչի ՚ի վշտաց պատմելով զցաւս սրտի իւրոյ՝ քան լսելով յայլոց զբանս սփոփանաց :

ԻՉ Այս իմաստուն համբերէ դժբաղդու թեանց . զի վս այն ուսանին մարդիկ զիմաստութի, զի կարող լինիցին համբերել նեղութեանց . ապա որ ոչ գիտէ համբերել՝ չէ իմաստուն : Որպ ոսկի քննի ՚ի բովս , նոյնպէս և իմաստունն ՚ի ձախող դիպումածս :

ԻԺ Երբեմն թոյլ տայ իմաստնոյն անկանիլ ՚ի վտանգսայլ ոչ թողու կորնչել . բայց միայն՝ զի փորձառութի վտանգին առաւել ևս իմաստուն լինիցի և զգոյշ :

Որ կենցաղավարի ՚ի մէջ բազմութե , լինիցի զգուշաւոր և նախատես . որպ զի ՚ի յեղակարծ դիպումածս ոչ ինքն վրդովեսցի , և ոչ զոք վրդովեսցէ :

ԻԿ Զախորդութիւն է մեծ դաստիարակ . զի զոր ոչ գիտեն մարդիկ ՚ի բարեբաղդութե , զայն ամհարկաւ ուսանին ՚ի նեղութե իւրեանց . զի որ չէ անկեալ ՚ի ձախողութիւս , ոչ գիտէ ինչ . զի ոչ ճանաչէ զայլս , և ոչ զիւր ինքն՝ ոչ զչարս , և ոչ զբարիս :

ԻԸ Բազում անգամ օգտի դք ՚ի սխալանաց իւրոց՝ քան ՚ի բարեբաստիկ գործոց : Օ ի ՚ի մեծամեծ գործոց , և ՚ի յաջող դիպումածոց հպարտանայ դք , և կորուսանէ զիմաստութի . իսկ ՚ի սխալանաց իւրոց լինի խոհական և ըզգոյշ . ուսանի ճանաչել զչափ անձին . և ոչ լինել յանձնապաստան : Օ ի բարեբաղդ յաջողումածք յափշտակեն զմիտս . իսկ ձախող պատահարք՝ վերածեն ՚ի զգաստութի : Նշան

բարի ցուցանէ, որ ամբաստան լինի զանձնէ . զի երեւի՝ Թէ զգաստացեալ իցէ 'ի նախկին անուղղայ գնացից իւրոց :

Ի՞նչ 'Զախողակի դիպունաճք' որ յառաջագոյն պատահեալ են այլոց, ոչ սակաւ խրատեն զմարդիկ և զգաստացուցանեն, մանաւանդ զիշխանս և զկառավարս . ածեալ զմտաւ, Թէ այն դժնդակ վախճան մտնի Թէ պատահիլ և ինքեանց, որոնք պատահեցաւ այլոց :

Ը Փորձառութի իրաց անցելոց՝ հմտութի գործոց ներկայից՝ տայ ծանօթութի ապագայից : Ս ի որ զփորձ առեալ իցէ ձախողակի դիպունաճոց և վշտաց, քով գիտէ կառավարել քան զայն՝ որ ոչ կրեաց ինչ ձախողակ :

Զախողութիւն յաւելու զփառս մեծամեծ արանց . զի այնու լինին կատարեալ և զգոյշ յամենայնի :

Ը Մ երբեմն ձախողակի պատահարօք խրատէ զմարդ . որ յաղթեալ յանկարգ բաղձնաց՝ մերձ է յանկումն . որոնք զի զգաստացի, և 'ի բաց փախիցէ յայնպիսի ցանկութի :

Որ չէ՛ առեալ զփորձ տկարութի իւրոյ՝ և բռնուէ կրից՝ չէ՛ տակաւին իմաստուն, զի ոչ ճանաչէ զանձն իւր, և ոչ գիտէ պաշտպանել :

Ը Ս Տատիլն 'ի ձախողակս ծանրացուցանէ զկշիռ վտանգին, և դժուարին գործէ զելս նր . իսկ արիութիւն Թեթեւացուցանէ զվտանգն, և տոյ գտանել զելսն : Ս իշոք և նեղութիւք փոխին յանճարին Թշուառութի,

յորժամ հատանի յոյս , և բառնի համբերութի :
Յաղթիլ ՚ի ձախողութեց՝ ոչ է գործ արիա-
կան սրտի , այլ կանանցաբարոյի :

Ը Ո՛չ զերծանի յիրաւացի նախատանաց և
՚ի վնասունէ , որ վատթար երկիւղին կամ պը
զերգութի յետս կասի յայնմանէ , զոր պա-
հանջէ վիճակ անձին իւրոյ առնել , թէ ՚ի բա-
րեբաղդութե և թէ ՚ի դժբաղդութե :

Ս Խառնու մինչ հեռի է , պարտ է նախատես
լինել և երկնչիլ . իսկ յորժամ գայ հասանէ ,
պարտ է յայնժամ ստանալ զարիական սիրտ ,
մեծ քան զվտանգն որ առաջի կայ , և քա-
ջութի արհամարհել :

Ը Զախողութիք հրահանգեն զմարդ լի
նել բարեգութ և կարեկից վշտացելոց . ուս-
տի և մեծատունք՝ որք չե են ճաշակեալ ըզ-
դառնութի ձախողութե , հաւատան զանձինս
գողած . և ոչ ինչ համարին զմարդիկ . և կամին
ծառայեցուցանել ախտից իւրեանց զամենե-
սին : Եւ յորժամ լսեն զաղքատութի , զօ-
տարութի , զվիշտ , ոչ իմանան թէ զինչ իցեն
նոքին . և իբրեւ երազ թունի նց : Եւ յոր-
ժամ զհորձ առնուն ձախողութե , փոխարկի
խտոութի ապառաժ սրտից նց ՚ի սիրտ մարմնե-
ղեն . և զգան թէ և նոքա մարդիկ են նման
ինքեանց . և վարին ընդ նս գթութի :

Ը Ո՛չ գիտէ կարեկից լինել փորձանաւո-
րաց և նժդեհից , որ չէ կրեալ զձախողութի
և զօտարութի : զի որ առեալ է զհորձ դժ-

բաղդուութիւնս, գիտէ օգնել վտանգելոց :

Եւ Ռարեմիճակ է այն, որ երբեմն սխալել իցէ՝ և դարձեալ անդրէն ՚ի զգաստութիւն. զի խրատեալ նորք, այնուհետև ուղղէ զանձն, և ուսանի թէ զինչ պարտ է առնել, և զի արդ վարի :

Փորձառութիւն վտանգի՝ անօգուտ իմն է մեղի և անզգայ անձանց, զի և այնու ոչ ուսանին զգաստանալ :

Եւ Լթի դք զերէ իմեքէ խորհի, արժան է յաւիտ նախատես լինել ճախողակի գիպուածոցն, որ կարէ պատահիլ յընթացս գործոյն : Օ ի ճշմարիտ խոհմութիւն կայանայ ՚ի տեսանել յառաջագոյն զամ վտանգս. և ճշմարիտ արիութիւն երևի յարհամարհել զնոսա մինչ ընդ առաջ ելցեն. զի որ ոչ տեսանէ յառաջագոյն զկարելի վտանգս, ոչ կարէ ունիլ զբաւական վստահութիւն ընդ դէմ կալ, և զերծանիլ անվնաս :

Եւ Վիւրիւն է խրատել զանուղղայս, կամ համոզել զբարկացողս, կամ քաջալերել զվճատեալս. բայց դժուարիւն է յոյժ՝ զոր ասէն բանիւ, կատարել գործով. զի մարդիկ քաջ գիտեն ուսուցանել այլոց, բայց ինքեանք տը կարանան առնել : Օ ի աւանիկ կարէ դք տեսանել զերեսս այլոց, և նշմարել զբիծսն որ ՚ի նս. իսկ առ տեսիլ երեսաց իւրոց՝ պէտս ունի միջնորդութիւն հայելոյ : Լրդ՝ հայելի են փորձառութիւնք պէս պէս գիպուածոց :

որովք ուսանի որ խրատիլ, համոզիլ, և քաջաւերիլ. և ոչ կարօտի ուսանիլ յայլոց: Իսկ որ չէ՞ փորձառու, պէտս ունի իմաստնոցն խրատաբանութեց. որոց եթէ անլուր գտանիցի, վարանի ՚ի խորհուրդս, և յուսահատեալ վտանգի:

Նա՞ որ ոչ գիտէ միտիթարեւ զանձն ՚ի ձախորդութե իւրում, վարանի միշտ հոգովք տառապանաց. և բազում անգամ անկանի ՚ի յուսահատութի, որ մեծ է քան զամ չարիս: Բանզի չսունու ՚ի միտ, եթէ կեանք աշխարհիս սյսորիկ անդուլ հողովի ՚ի մէջ յաջողութե և ձախողութե, և ոչ ՚ի մինն կամ ՚ի միւսն դադարի. զի աշխարհս ոչ եղև երաշխաւոր պահել զմարդիկ միշտ ՚ի բարեբաղդութե. և ոչ երբէք խոստացաւ տալ ամենեցուն զյաջողութեմ:

Եւ զի չէ՞ հաստատունն ո՞ր և իցէ վեճակ յորում գտանին մարդիկ. վնջ ոչ է պարտ յուսահատիլ ՚ի ձախողակս, և ոչ յապահովի և յանհոգս կալ ՚ի յաջողութեմ. զի մտրթ է դըլորիլ ձիոյ ՚ի հարթայտակ դաշտի՝ մինչ անվեհեր արշաւէ: Եւ որովհետև երկաքանչ իւր սոքա յաջողութի և ձախողութի՝ յողդողդուն են և փոփոխական, և չունին յարատեութի. սպա մնայ մարդոյ զգաստ լինել ՚ի յաջողութեմ, և արի ՚ի ձախողակս:

Ըթ Պատրողական է կենցաղս և խաբուսիկ. զի զբարեբաղդութի և զմեծութի վաճառէ

անարժանից դիւրագին , և զլանայ յարժանաւորաց . որով պատրեալ անզգոյշք՝ յօրանան 'ի մարմնական հեշտութի , և 'ի զբօսանա ուրախութի : Իսկ իբրեւ շրջի անիւ բաղդին , քաղցր հեշտութին փոխի 'ի դառնութի և 'ի զգոճանս , և ուրախութին 'ի տրտմութի : Ուստի պարտ է նախահայեաց զգուշութի զուսպ ունել զանձն , զի ծանր են տուգանք՝ որ պատրաստեալ ֆանս փոխանակ առօրեայ հեշտութեց :

Իսկ Որ ոչ շատացեալ յաջողութեն զոր ունի , ցանկայ առաւելագունի . 'ի պատահիլ ձախողութի իմիք փութով ընկճի և յուսահատի :

Իսկ Ի պերախտ է նա և տմարդի , որ զամս բազումս վայելեալ 'ի պարգևս նոյ , յանկանիլ իւրում 'ի ձախողութի՝ վուղվաղակի սկսանի տրտնջել զտեառնէ , և լքանիլ :

Որ անտրտունջ համբերէ ձախողակ կրից , է քաջայոյս և արի . իսկ որ տրտնջէ և գանգատի՝ երկչոտ է և վեհերոտ :

Իսկ Ի մաստունք առաւել երկնջին 'ի յաջողութի՝ քան 'ի ձախողութի , զի յաջողութին բազում անգամ առնէ զոք յանգուգն՝ գահալ վէժ լինել 'ի վտանգս . իսկ ձախողութինն առնէ զգուշաւոր և զգաստ , զի մի՛ միւսանգաւ անկանիցի :

Իսկ անելիք 'ի հուր արկեալ , լաւ ևս բուրեն զանուշահոտութիս իւրեանց , առաքիլնիք 'ի նեղութիս անկեալ , առաւել ևս ցունեն զբարեմասնութիս իւրեանց :

ԽԴ Որ ոչ ճանաչէ զօգուտ իւր և զվնաս ,
 Թշնամի է անձին իւրոյ . և արդարեւ ոմանք
 անզգայեալ Թանձր տգիտութիւն , կամ յափրշ
 տակեալ բուռն կրիւք՝ ոչ ճանաչեն զօգուտն
 իւրեանց և զվնաս . և բանիւ կամ գործով
 իւրեանց գահավիժեալ զանձինս 'ի վտանգ՝
 դանգատին զայլոց՝ ասելով . այս ոք կամ այն՝
 արար մեզ զթշնամութիւն զայս . և ոչ գիտեն
 եղևելիքն , թէ ոչ ոք վնասի՝ բայց եթէ յիւրմէ :
 Լ՛պա մի ոք մեղադիր լինիցի այլոյ՝ բայց միայն
 անձին իւրոյ . ուշ դիցէ ճանաչել զօգուտ
 կարն , զի արասցէ զայն . և զվնասակարն , զի
 խորշեսցի 'ի նմանէ . ոպ զի կարասցէ պահպա-
 նել զանձն , և կալ յապահովի :

ԽԵ Չիք բժիշկ ճարտար՝ քան զհամբե-
 րութիւն յապաքինել զցաւս քո . և ոչ ձեռն
 զօրաւոր՝ ազատել 'ի նեղութիւն . և ոչ փար-
 թամ առատ՝ 'ի լնուլ զքեզ բարեօք . և ոչ
 բարեկամ կարեկից՝ 'ի փարատել զորումնութիւն
 քո . զի համբերութիւն ամանճարից է ճարակ :

ԻԺ Բաղդուութիւն՝ որչափ ակամայ տարեալ
 լինին , այնքան առաւել ծանրանան :

ԽԶ Լ՛մենայն վիշտ և նեղութիւն՝ որ 'ի Թոյլ
 տալոյն նոյ դան 'ի վր մարդոյ , է վրէժխնդ-
 րութիւն յառաջագոյն գործեալ մեղաց . զի որ
 կամու մեղանչէ՝ պատժի ակամայ : Լ՛պա որ
 համբերէ խոնարհութիւն հոգւոյ՝ զարդար ցա-
 սումն անպիւն դարձուցանէ 'ի քաղցրութիւն ,
 և գտանէ զազատութիւն :

Համբերել վշտաց՝ է շնորհ այ :

Խղ Լ՛նմիտ է՝ որ կարծէ զթշնամին իւր
բարեկամ . և ոչ ճանաչէ՝ բայց եթէ յորժամ
վնասի ՚ի նմանէ . և յիրաւի եթէ չէր անմիտ,
գոնէ ՚ի նշանաց ինչ կասկածէր զնմանէ վա-
ղագոյն , և զգուշանայր անձին :

Սոցոգ իմն է , զի բազում են չարք յաշ-
խարհի , որք զանազան կերպիւն նիւթեն ըզ-
թշնամուի , և արկանեն զմարդիկ ՚ի վտանգս .
և զի յանհարիցն է բառնալ զամենեւին , կամ
յուզղուլթի ածել . ապա արժան է՝ որչափ
ինչ մարթ է՝ զգաստ և աջալուրջ կալ առ մաս-
լոյ անվնաս :

Իւայց յետ կարելի զգուշութե եթէ վնա-
սեսցի ոք , պարտ է տալ զայն հարկաւոր և
անյեղլի օրինաց բնութե և աշխարհի՝ ըստ
նախախնամութեն այ . ուր բազում ինչ իրո-
ղութիք բնականք կամ բարոյականք՝ որք մեզ
երեւին ըստ դիպաց՝ վս ոչ գիտելոյ մեր զպատ-
ճառսն , հարկաւ պարտ էին լինել . զի այսպէս
պահանջեր զուգընթացութի պատճառացն՝
յորոց յառաջգան այնոքիկ գործք , եթէ օգ-
տակարք իցեն , և եթէ վնասակարք :

Ինէ Ս՛եծ քաջութի է տանիլ յանկարծա-
հաս արկածից բաղդի , քան ընդդէմ կալ յան-
դուգն յարձակման թշնամեացն գրոհի :

Ո՛չ յաղթահարի ՚ի ճախորդութեց որ ունի
զխոնարհութի , զհամբերութի և զնազան-
դութի , զի երեքին սոքա անբաժան ընկեր են

միւնեանց . և իբրև երեքկդի առասան անխզելի են ՚ի բռնութիւն :

Եւ Սարգիկ՝ Թէպէտ և յամժամ ՚ի նորոյ նոր դիպունածս ձախողութեց անկանին , բայց կարծելով՝ Թէ համայն ձախորդութիւնք անցեալ գնացին , և առ յապայն միշտ յաջողութիւն յաջորդէն , քաջայոյս եղեալ ուրախանան . այլ յորժամ ձախորդ դիպունածք դարձեալ ժամանեն , վաղվտղակի լքանին և արտմին : Բայց սակայն ոչ երբէք պակասի յոյս յաջողութե ՚ի մարդոյ . և ոչ իսպառ վերջանան ձախորդութիւնք . այսու յուսով միշտ խաբին մարդիկ , և դնեն ՚ի մօի ոչ ևս խաբիլ : Եւ Թոճի Թէ այս յուսադրութի յմծուստ հաստեալ է ՚ի բնութիս մարդոյ . ապա Թէ ոչ՝ անդէն առժամայն յուսաբեկ եղեալ , ոչ ևս կարէին զանձինս մխիթարել :

Բայց այր կատարեալ և իմաստուն՝ գիտելով Թէ ոչ պակասին նորանոր արկածք , հանապազ պատրաստէ զանձն ՚ի կրել զնոր փորձութի ինչ . և ՚ի գալ նորա՝ մնայ անխռով և անտրտում : Եւ եթէ առ ժամանակ մի աեղի տունեալ ձախողութե՝ յաջորդէ յաջողութի , տակաւին ոչ ուրախանայ . որովհետև գիտէ , Թէ յաջողութին դիւրասո՛հ է և անհաստատ : Եւստի և ՚ի նոյն յաջողութե՝ դարձեալ սպասէ փորձութե . ոչ եթէ զնա խնդրէ , այլ զի ըստոյգ վկայէ , Թէ զհետ յաջողութե ունի ժամանել նոր ձախորդութի ինչ . նմին իրի միշտ կեայ միապէս . ոչ ը յաջողունածս ուրախանայ ,

և ոչ ընդ ձախորդութիս տրտմի . ըստ առա-
ծին՝ Թէ իմաստնոց ոչ գոյ գիպունաժ . ոչ
տրտմութի , և ոչ զարմացումն :

Եւ ոչ միայն յընթացս կենաց է անյող-
դողդ . ՚ի պէս պէս կիրս , այլ և ՚ի մահուն իւ-
րում լինի անվրդով . զոր միշտ անմուռաց ու-
նելով ՚ի միտս , բարեպէս ուղղէ զանձն ՚ի մե-
ռանիլ : Ս ն իմաստունք միշտ մեռանին , և
ոչ երբեք մեռանին . մեռանին , զի հանապազ
զման առաջի աչաց ունին . ոչ մեռանին , զի
բարւոյք մեռանելով , կենդանի գոլ համարին :
Ս ա՛ն ոչ փնասէ կատարելոց և իմաստնոց ,
այլ օգնէ . զի զերծուցեալ զնոսա ՚ի տառա-
պանաց աշխարհի , հասուցանէ ՚ի հանգիստն
յաւիտենից :

Ինք Ս ՚ի՛ ոք գայթակղեսցի զնախախնա-
մութէն և զգատաստանէն նայ . Թէ զհանրո-
թոյլ տայ ան չարաբարոյից յաստի կէնս կեալ
՚ի յաջողութե , և բարեբարոյից ՚ի տառապանս :

Եւսքէն ո՛րքան և չար իցէ ոք , հնար է նմա
Թէ երբեմն արարեալ իցէ զգործ ինչ բարի ,
այլ ոչ արժանաւոր երկնային վարձուց . նմա-
նապէս ո՛րքան և բարի իցէ ոք , մարթ է և
նմա առնել երբեմն զչար ինչ , այլ ոչ արժանի
գո՛րծային վրիժուց : Եւ անձ՝ այնու զի է ար-
դար՝ ոչ զոք Թողու անվարձ . վնայ զհոխարէնն
նունազ բարւոյն՝ զոր արար չար ոք յայս կէնս ,
հատուցանէ անցաւոր բարեաց յաջողութե ,
և Թողու պատժիլ ՚ի հանդերձէն՝ ը բազում

չարեաց իւրոց : Եւ յապէս և փոխանակ փոքր չարի՝ զոր մարդկային տկարութիւն կամ տգիտութիւն արար բարեգործ ոք , յաստիս անցաւոր տառապանք պատժէ . բայց ՚ի հանդերձեալն փոխանակ բազում բարեաց զոր արար յընթացս կենաց , հատուցանէ զվարձս , վասն անստեղծ խոստմանն զոր խոստացաւ յառատութիւն բարութե իւրոյ : Սի բարին զոր գործէ ոք արժանի յաւիտենական վարձուց , ոչ է ՚ի զօրութե մարդոյ , այլ ՚ի զօրութե շնորհացն նոյ . այլ զվարձսն հատուցանէ ան իբրեւ զպարտս վստահատարմութե խոստման իւրոյ . ըստ այնմ , վարձք ձեր բազում են յերկինս :

Պարձեալ՝ ան երբեմն բառնայ զհարս յաշխարհէ , մինչ ոչ ունին դառնալ ՚ի բարին . զի մի՛ առաւել ծանրացի պատիժ նոյն , կամ վնասեացեն բարեաց : Եւ երբեմն թողու մնալ կենդանի , զի զգոստացեալ ուղղեացին . կամ նոքք բարիք կրթեցին : Եւ երբեմն բառնայ զբարիս , զի մի՛ սահեցին ՚ի մեղս , կամ առաւել վնասեցին . և երբեմն պահէ զնոսա ՚ի նեղութե , զի առաւել սրբեցին . կամ այլոց բարի օրինակ լեցին . և վարձք նոցա բազմացին :

Եւ պարէն աշխարհս կառավարի իմաստութեամբն նոյ . նախախնամի ողորմութիւն նորա և արդարութիւն , որ ոչ գիտէ վրիպիլ , կամ ումեք անիրաւիլ . քանզի և վտանգք՝ որ յերկնէ , և որ յերկրէ , ՚ի տարեբաց , կամ յանիրա-

Լուի մարդկան, ոչ եթէ ըստ պատահման՝ այլ ըստ անքննիմ դատաստանացն այն հասանէն ի մարդիկ . ըստ այնմ՝ * Ո՛չ յարեւելից, և ոչ յարեւմտից, և ոչ յանապատէ լեռանց . այլ անդատաւոր է : ॥ առ . 4 . 6 :

Ուրեմն լռեսցեն լեզուք կարճամտաց խօսել ընդ դէմ նախախնամութեն և դատաստանին այն . այլ միայն գոհացեն զնմանէ, որ զամինչ բարւոք արար, և առնէ հանապազ :

* Լա զամին ինչ զոր խնդրեցին աչքիմ, ոչ զբնեցած ի նոցանէ և ոչ արգելի զսիրտ իմ յամի ուրախութի . և ահա ամ անպիտէ, և յօժարութի ոգւոյ : ॥ յառ . Բ . 10 :

* Սարդ նահրութի նմանեաց . և առաքի նորա որպէս հովանի անցին : ॥ Սաղ . Զ/ԽԳ :

* Լ՛իւնայն փառս մարդոյ իբրեւ զծառնի խոտոյ . յա մաքեցաւ խոտն՝ և թօթափեցաւ ծառնի նորա :

॥ Լսայ . Խ . 7 :

* Օ ի ամի որ ինչ յաշխարհէ՛ ջաննութի մարմնոյ, ջաննութի աշխարհ : ॥ Յօհան . Բ . 16 :

* Սի՛ որ որ ի փորձութի եղի, ասեցի թէ յամի փորձիմ . զի անփորձ է չարեաց . փորձէ նա և ոչ զոր . իւրաքանչիւրոյ փորձի առ յիւրոց ջաննութեց ճգեալ և պարբեալ : ॥ Յակ . ամ . 13 :

Այնպէս որ ինչ խնդրեսցէ զերջանկութիւն . բայց ինչ գիտելով զտեղին յորում գըտանի , անդուլ տատանի ընդ վայր : Այնքան չամարի՝ թէ գտանիցի ՚ի համադամխորաիկա . և իբրև յաճախէ առ այն , տաղտկացեալ թողու զնա՝ և ցանկոյ հարստութե , յուսալով թէ ՚ի նմա իցէ : Այլ իբրև զփորձ առնու աշխատութե՝ զոր պարտ էր ունել առ ստացումն և առ պահպանութիւն ընչից , դժկամակեալ ընդ այն՝ զհետ կրթի իշխանութե : Այլ մինչ փոխանակ հանգստեան գտանէ ՚ի նմա վտանգս յայտնի թշնամեաց՝ և որոգոյթս սուտ բարեկամաց , թողու զայն իբրև բեռն անտանելի , և ՚ի խնդիր լինի այլոյ :

Այլ զոր օրինակ անկեալն ՚ի ծովայսր անդր յաճեցուցանէ զձեռն գտանել ինչ՝ որով մարթասցի ապրել . ըստ սմին սարսփի և սա յամիրս դիմէ , թերևս հանգուցանիցէ զբաղձանս իւր : Այլ ՚ի զուր ջանոյ և տաղտապի , զի ցորճափ տգէտ է դք և մոլի , ճկարէ լինել սըր տադիւր . վս զի երջանկութիւն՝ որ է հանգիստ մտաց և բաղձանաց , ինչ յոյլ իրս գտանի , բայց եթէ յիմաստութե և յառաքինութե : Այլ պարտ է իւրաքանչիւր մարդոյ ՚ի խնդիր լինել և ստանալ զիմաստութիւն և զառաքինութիւն , որովք կարասցէ գտանել զերջանկութիւնն բնական յաշխարհիս յայսմիկ , և

զգեբրբնականն 'ի կեանսն յաւիտենից :

Է Որովհետեւ բնական է մարդոյ 'ի խնդիր լինել երջանկութե . սմին իրի և մանկուհի մինչ սկսանին նորոգ քայլել , ընդաբոյս իմն ախորժակօք ցանկան շրջիլ անդադար֊զի զերջանկութիւնն մարթասցին ուրեք գտանել : Ստոստեն ընդօդս 'ի վեր 'ի խաղալ իւրենց , կարծելով թէ անդ իցէ բնակեալ : Չեռն կարկառեն առնուլ զոր ինչ տեսանեն . զի համարին թէ այն իսկ իցէ խնդրելին իւրեանց : Հետամուտ լինին իմանալ զոր միանգամ յունկանէ խօսին մարդիկ ընդ միմեանս . զի այնպէս թուի նոցա՝ թէ զայնմանէ զրուցաբանեն՝ որում ինքեանք փափագին :

Բայց իբրեւ 'ի ծերութի հասանեն , յայնժամ քաջ ճանաչեն՝ թէ երջանկութիւնն ոչ գտանի 'ի վր երկրի , և ոչ 'ի բարձունս օդոյ , և ոչ յայլ իրս յորս խնդրէին : Լա փոխեալ զկարծիս իւրեանց , համարին գտանել 'ի ըստորինս երկրի . վնջ զգլուխս և զմէջս իւրեանց ընդ երկիր մածուցանեն : Ոչ ախորժեն 'ի վեր յառնել . և ոչ գնալ և շրջիլ ուրեք . տաղտկացեալ խորշին յամէ զորս սիրէին , և ձանձրանան լսել յումեքէ որում նախ փափագէին . և իբրեւ յուսաբեկ վարանական դեգերեալ՝ տագնապին 'ի խորհուրդս , և ոչ գիտեն թէ զինչ արասցեն : Հուսկ յետոյ ապաստան եղեալ մահո՛ւն՝ արթուն աչօք ըսպասեն նմա . հաստատութե եղեալ 'ի մօտ ,

Թէ նա միայն կարէ հասուցանել երջանկութեան, զոր 'ի մանկական տիոց անտի կաթոգին բաղձանօք խնդրէին :

Ար կամի լինել բարեբաստիկ, ապաստան եղիցի յ'ած. սակայն մի հեղեասցի առնել զոր կարէ՝ 'ի պահպանութի' անձին իւրոյ. զի այնպէս կամի 'ած, Թէ մարդիկ զոր ինչ կարեն՝ արասցեն. և զոր 'ոչն կարեն՝ ինքեան յանձնեցեն : Աայց է մարդ՝ որ կամի զ'ած առնել իբրև սպասաւոր. և զոր մարդկութե է անկ առնել, և զայն Թողու 'այ կատարել. և մինչ 'ոչ կատարի, դժգոհ լինի զ'այ. և 'ոչ որոշէ զ'ածավայելուչ գործսն 'ի մարդավայելուչ գործոց :

Արդ՝ դու արա՛ զայն զոր կամիս՝ և կարես առնել. և յանձն արա 'այ զոր կամիս՝ և 'ոչ կարես առնել : Աւ եթէ օգուտ իցէ քեզ զոր կամիս, կատարէ 'ած. և զոր ոչ կատարէ 'ած, ծանիր՝ Թէ այն չէ՛ ինչ օգուտ քեզ. զի 'ած առաւել գիտէ զօգուտն քո՝ քան զոր դու ճանաչես և կամիս :

Դ Քնուութի'ն մարդոյ՝ միշտ բաղձոյ հեշտալեաց, զի 'ի նս հանգիցէ յաւիտեան, և փախցի 'ի մահուանէ, որ է բաղձք անմահութե : Իսկ բնութի'ն 'ոչ վրիպի յայսմ. զի գործ բընութե է գործ 'այ. և զոր ինչ միանգամ սւնի բնութի'ն, յ'այ ունի. ընդէ՛ր ապա օրէնք արգելուն զմարդիկ 'ի հեշտալեաց, և զմահն ասեն բարի : Ապաքէն բնութի'ն 'ոչ

բաղձայ հեշտութե և կենաց որ աստ է , այլ՝
այնմ որ 'ի հանդերձեալն է . ապա թէ ոչ ընդ
ինքեան հակառակէր բնութիւնն : Բանզի
փորձիւ գիտեմք՝ թէ ոք զհեշտալեօք փարի ,
տակաւին բնութիւն 'ի նմա ոչ հանգչի . այլ
անդէն տաղտկացեալ զգուի , և ցանկայ այլոյ
բաղձալոյ . նոյնպէս եթէ ոք 'ի տառապանաց
ծերութե կամ փորձութե նեղի , զմահ խնդրէ :

Իսկ եթէ բնութի մարդոյ այսմ հեշտութե
և այսմ կենաց ըղձանայր , ուրեմն 'ի նոցանէ
ոչ ձանձրանայր . այլ իսկոյն իբր 'ի կեդրոն իւր
'ի նոսին դադարեալ հանգչէր 'ի յաւիտեան :
Լպա յայտ է թէ զայլ ինչ խնդրէ նա՝ զոր
մարդիկ ոչ զգան . նմին իրի նեղին տաղնա
պին , և զբնութիւն մեղադրեն : Լպաքէն բը
նութիւն անսխալ է 'ի բաղձանս իւր . և օրէնք
իրաւամբ արգելուն զմարդիկ 'ի սնոտի հեշ
տալեաց աշխարհիս . զի ուղղեսցեն զկամս իւր
եանց 'ի յաւիտեանական հեշտալիս՝ և յանվախ
ճան կեանս՝ առ 'ի լինել երջանիկ . և մի՛ հա
կառակեսցին ընդդէմ 'այ , որ ուղիղ սահման
հաստեաց զբնութիւն :

Դ ԼՅՐԶԱՆԿՈՒԹԻՒՆ կայանայ 'ի սիրելն զած
'ի վեր քան զամ . զի որպէս սիրէ ած զմարդն 'ի
վեր քան զամ արարածս իւր , կամի զի և ինքն
սիրեսցի 'ի մարդկանէ 'ի վեր քան զամ : Որ
ոչ սիրէ զած ոպ պարան է սիրել , վարանի ան
հանդիստ . զի չէ նսար յայլ իրս հանգչիլ բաղ
ձանաց մարդոյ՝ բայց միայն 'ի յած : Սպ և

մարդիկ մինչ սիրեն զինն արտաքոյ նոյ, ոչ կարեն անտաղտուկ յարամնալ ՚ի նմա . վն զի անմիայն է առարկայ սիրոյ, յորում կարեն հանգչիլ բաղձանք մարդոյ :

Ե Պարտ է ամի զգուշութիւն պահել ՚ի սրտի զերկիւղն նոյ առաւել քան զամբարիս . զի նովաւ կարէ ոք ստանալ զճշմարիտ առաքիւնութիւնս, որք առաջնորդեն առ երջանկութիւն . Որ ոչ երկնչի ՚ի դատաստանսցն նոյ, կամ ունի զսէրն նոյ կատարեալ, կամ հոգւովն է գլխովին մեռեալ :

Զ Ապերջանիկ է նաև թշուառ, որ չունի զուղիղ հաւատս և զառաքինի վարս . զի է կոյր հոգւով, և ոչ կարէ տեսանել զպայծառութիւն անային լուսոյն : Օ ի թէ և իմաստուն ոք իցէ, և խոստանայցէ գիտել զամ, հպարտացեալ է այնպիսին և ոչինչ գիտէ . զի չունի զճշմարիտ գիտութիւն, որ է ճանաչել զանձն ուղիղ հաւատով, և ծառայել նմա բարի գործով :

Ի ան է սիրել զանձն առանց գիտելոյ զգիտնական սահման սիրոյ, քան գիտել զսահման սիրոյ առանց սիրելոյ զանձն :

Ճշմարիտ հաւատացելն ՚ի գործ դնէ զայն՝ զոր հաւատայ . ապա որ հաւատայ՝ եթէ պատրաստել կայ երջանիկ վիճակ այնմ՝ որ բարւոք կեսայ, և ինքն վարի չարաչար՝ ոպ թէ ոչ հաւատայր, պակասեալ է ՚ի հաւատոց . զի ոչ կամի գործել զչար, որ հաւատայ թէ գոյ հատուցումն իւրաքանչիւր ումեք ըստ գործս իւր :

Ո՛չ որ կարէ առնել զՏաճոյսն նոյ՝ ՚ի ժառանգութի կենացն յաւիտենից, եթէ ո՛չ խընդորեացէ յոյ, և տացի նմա առնել. ըստ այնմ,
 * Խնդրեցէ՛ք՝ և տացի ձեզ : ॥ Ժա . Է . 7 :

Է Սարգս արարաւ յոյ ազատ և անձնիշխան . բայց ո՛չ գիտելով զերջանկութի իւր՝ ծառայէ մոլութեց որոյ գերի շղթայակապ : Լպպէն ազատ է նա, որ զերծ է ՚ի բռնութե, և իւրովի շարժի ՚ի բարիս . զի թէպէտ և կորուսանիցէ զինչս, զյաջողութեամբս, և զանդամս ինչ մարմնոյ, և գրաւեացի ընդ մահո՛ւմբ, ունի տակաւին զկամեն ազատ և բարեյոժար : Խսկ որ չարաչար վարէ զանձնիշխանութի իւր, թէ և ազատ և հրամանահան որ իցէ՝ առնէ զինքն ծառայ մոլութեց . քան զոր չի՛ք առաւել անարգ և յետին ծառայութի :

Լպա մարդիկ մի՛ արասցեն զանձինս ծառայ, որ ծնեալ են ազատ : Ղշմարիտ ազատ նա է՝ որ զկամս իւր հաստատեալ ունի ՚ի բարիս, և գործէ յոժարութե : Ո՛չ բաւական համարի լինել բարի, քի է՝ շատանալ սակաւ բարեօր. այլ և փութայ լինել բարեգոյն, քի օր քան զօր առաւելուլ ՚ի գործս բարեաց :

Որ ծառայէ նոյ և հպատակի օրինաց նոյ, է Ղշմարիտ ազատ, յորում վիճակի և իցէ :

Ը Երջանիկ է նա՝ որ ճանաչէ զինքն միշտ ներկայ առաջի նոյ, և զան ներկայ առաջի իւր. որոյ և է իսկ : Հաստատեալ ՚ի միտս՝ թէ անձ ո՛չ զայլոյ ումեքէ հոգայ՝ բայց եթէ զիւր

մէ . և ինքն ոչ զայլ ինչ խորհի , բայց եթէ
զհաճոյսն նոյ առնել զի ան արար զամ վն մար-
դոյ , և զմարդ վն իւր միայն . ապա հարկ է
մարդոյ միայն ծառայել նոյ . և այս յայնժամ լի-
նի , յորժամ մարդ զոր ինչ խորհի և ասէ և
առնէ , այն ամ ՚ի փառս նոյ վերածէ :

Եւ մինչ ճանաչէ զանձն ներկայ առաջի
նոյ , և զան ճանաչելով յամ ուրեք , տեսող գոր-
ծոց և քննիչ խորհրդոց . ոչ բնաւ վրդովի ՚ի
պատահիլ վնասակար դիպումսն . զի ստու-
գիւն ճանաչէ՝ թէ ան սիրէ զինքն , և միշտ
կամի զօգուտն իւր . և յորժամ թոյլ տայ դաւ-
նապաշտ , է տակաւին վն օգտի իւրոյ : Եւ
որ ՚ի սոյն միտս հաստատեալ է , արդարեւ ու-
րախ և խաղաղ է նա յամ ՚ի կեանս իւր :

Թ Եւ ճանաչի է նա՝ որ ոչ ինքն է ծառայ
ողովմ . և ոչ զայլս ունի ծառայ կամաց իւրոց :

Ժ Պատճառն և գործն՝ այնու զի են ա-
ռնչակից , փոփոխակի հային և ցուցանեն
զմիմեանս : Եւ չորք են պատճառք . արար-
չական , ուստի է գործն . նիւթական , յորմէ է
գործն . տեսական , որով է գործն . և վախ-
ճանական , վասն ոյր է գործն :

Եւ որովհետեւ արարչական պատճառ մար-
դոյն է ան . նիւթական՝ հող կամ տարերք .
տեսական՝ հոգի բանական . վախճանական՝
փառքն երանութի . վն մարդն իբրեւ գործ-
նոյ՝ ունի զկարգ և զհայեցումսն առ արար-
չական պատճառն իւր առ ան . զի ցանկոյ

պաշտել զնա • զի թէ և ոչ կարասցէ ճանաչել զճմարիտ արարիչն՝ տակաւին զարարած ինչ իբրև զած պաշտէ՝ զո՛ր և կարծէ • զի բնուի՛ն իւրովի ձկտի առ այն •

Ունի զկարգ և առ նիւթն յորմէ գոյացաւ • նմին իրի ըստ մարմնոյն՝ վասն զի է ՚ի հողոյ կամ ՚ի տարերաց , միշտ ՚ի նոյն հակի , մինչև լուծանիլ ՚ի նա •

Ունի զկարգ և առ տեսական պատճառն առ հոգին • զի ոչ կամի թողուլ զնա , զի մի՛ ապականեսցի • վայ խորշի մարդն ՚ի մեռանելոյ • զի մեռանիլն՝ է բաժանումն հոգւոյն ՚ի մարմնոյ : Իսկ հոգին իբրև անմարմին գոյացութի՛ն ըստ ինքեան միշտ ցանկոյ անմարմնոյն վիճակի , և ազատութե՛ն ՚ի բանտէ մարմնոյն • և յաւէտ զիմանալեացն խոկալ սիրէ • և զհոգւոր մխիթարութի՛ն խնդրէ : Եւ զի գոլով անմահ , միշտ ցանկոյ անմահութե՛ն • և տակաւին ՚ի մարմնի բնակեալ , խնդրէ առ յապոյն յիշատակ յաւիտենական թողուլ • որ է նըշան անմահութեան նորա •

Ունի զկարգ և առ վախճանական պատճառն • զի երանութի՛ն ըստ որում է հանդիստ և լրումն բաղձանաց , առ ինքն քարշէ զամենեսեան՝ որք կարգեալ իցեն առ նա •

Սայ ամ ոք ցանկոյ իւրոյ հանգստեան , ոպ ճանապարհորդ ՚ի դէմ եդեալ տեղին • զի բընուի՛ն մինչև իցէ ժամանեալ ՚ի վերջին վախճան իւր՝ ոչ հանգչի • Եւ սակայն վերջին

վախճան մարդոյ ըստ հմանելոյն այժմ ոչ տոհմէ
լինի յաստի կեանս՝ այլ ՚ի հանդերձեալն . զի
չիք արարած ՚ի վր երկրի, որ կարող իցէ ըստ
զվափազ մարդոյ . նմին իրի մարդիկ ՚ի կեանս
յայս միշտ են անհանգիստ, թէ և իցեն ամ
բարեօք աշխարհի յղփացեալ:

Եւ այս յայտնի ցուցանի ՚ի հանդարտութե
մտաց առաքինեաց, և յալէծով խորհրդոց
աշխարհասիրաց. վսզի արք առաքինիք ուղ
ղեալ զաւուրս իւրեանց առ ամ, անցեալ զան
ցանեն զբարեօք աշխարհի . և զառաքինութիւն
կալեալ իբրև միջոց ՚ի հասանիլ առ վերջին
վախճանն, յսմի անդորր մտօք նաւեն ժամա
նել ՚ի նաւահանգիստն վերջին երջանկութե .
ոչ ինչ փոյթ կալեալ զերաց անցաւորաց և ըզ
փոփոխութեց աշխարհի: Իսկ արք աշխարհա
սէրք՝ վարանական խորհրդով խուճապեն ան
հանգիստ . և ոչ կարեն գտանել գոնէ վայր
կեան մի անդորրութի մտաց. թէ և իցեն մե
ծագանձ իշխան՝ կամ ինքնակալ կայսր:

Իսկ ըստ որում բնութիւն բուռն բեր
մամբ դիմէ առ վախճանն . ՚ի գտանել դոյզն
ինչ գիւրութի մարմնոյ՝ յարի ՚ի նա զգայա
կան կոյր բաղձանօք, իբր ՚ի վախճան իւր. այլ
տեսեալ թէ ոչ կարէ ՚ի նմա հանդիլ, ՚ի բաց
թողու զայն՝ և ցանկայ այլում. զոհի և յայն
մանէ՝ և փափագի այլոց: Եւ այսպէս ամենե
քին ՚ի միոյ հեշտալեաց ՚ի միւս հեշտալիս ու
տուցեալ թափառին անգագար՝ հասանիլ ՚ի

վախճան իւրեանց. բայց ո՛չ գիտելով զի՛նչ իցէ այն, կամ ո՛ւր գտանիցի, ընդ վայր տագնապին:

Լ՛պաքէն ծանիցեն զի անձ է ստոյգ վախճան մարդոյ. առ որ ճար է հասանիլ միայն առաքինութե ճանապարհաւ. Թողցեն ուրեմն զաշխարհասիրութիւն, և զհետ լիցին առաքինութե, զի գտանել մարթասցին զոր խնդրեն. ապա Թէ ո՛չ չիք ճար նոցա հասանիլ ՚ի վախճան իւրեանց, և լինել երջանիկ:

Բայց ոմանք աշխարհասէրք տակաւին դեգերին յիրս աշխարհի՝ գտանել զնա. ոյլ սակայն ո՛չ փափագ մարդոյ դադարի ՚ի խնդրելոյ զնորանոր հեշտալիս, և ո՛չ հեշտալիք պակասին: Եւ այս վէճ սրտի մարդոյ ը հեշտալիս աշխարհի տւէ մինչև ՚ի դուռն գերեզմանի. ուր յուսաբեկ եղեալ՝ քաջ ճանաչէ մարդ, Թէ ընդունոյն վաստակեցաւ յիրս աշխարհի գտանել զվերջին երջանկութի իւր. բայց անկարելի է զկնի այնորիկ ՚ի ձեռս բերել ըզնա. զի յայնժամ սկսանի սերմանել, յորժամ ոյլք ճնձեն:

Ժա Ս՛արդիկ՝ ո՛չ զամ զոր սիրեն՝ արժանի են սիրոյ. զի սիրեն զաշխարհ և զոր յաշխարհի են վայելցութիւնք. վնայ յովովակի փոփոխեն զսէր իւրեանց ՚ի միոյ առ ոյլ. և ո՛չ յայս կամ յայն մնան հաստատուն: Լ՛պա եթէ կամին միշտ մնալ ՚ի սէրն, սիրեսցեն զճմարիտ բարին. զի նա միայն է արժանի սիրոյ:

Ժբ Ս՛արդա՝ եթէ ո՛չ ունէր զառ ՚ի յոյ

խոստացեալ ինքեան զերջանիկ կեանս 'ի հանդերձեալն . ոչ ոք գտանէր Թշուառ քան զնա 'ի վրէրկրի . զի ծնանի արտասուօք . ուսանի աշխատանք . ապրի տառապանք . և մեռանի ցաւովք : Եւս փոյթ յանձին ունել պարտ է ամի , գործովք բարութե հասանիլ 'ի ժառանգութի երանաւէտ կենացն խոստացելոց :

ԺԿ Բարիք և չարք խոստովանին զանձինս ծառայ նոյ , բայց տարբերին 'ի վարձանն . վրէ բարիք ծառայեն իբրև զորդի . զի աշխատին փայն վր փառաց և վր սիրոյն նոյ . և ըզհոգ անձանց և զիւրոյնոց յանձնեն անօրին կամաց . վր ան հոգայ զնոցանէ , որքան են յերկրի աստ . և 'ի յերկինս շնորհէ նոյ զյաւիտենից փառս : Օ ի տեսակէս վայելէ մեծութեն նոյ՝ տալ տրիտուր ըստ յաւիտենի իւրում զանհուն բարիս այնմ , որ ըստ յաւիտենի իւրում սիրեաց զանձ . և ծառայեաց նմա հաւատարմութի : Եւ այս փոխարինութի ոչ է ըստ արժողութե գործոյն , և կամ գործողին . այլ ըստ առատութե բարութե և ողորմութե նոյ ընդունողին . զի ըստ առաքելոյն ,
* Ոչ են արժանի չարչարանք ժամանակիս հանդերձեալ փառացն : ॥ հոմ . ը . 18 :

Իսկ չարք ծառայեն իբրև վարձկան . զի աշխատին վր փառաց և վր սիրոյ անձանց . և ոչ յանձնեն նոյ զանձինս և զիւրոյնս . զի կամին ըստ հաճոյս իւրեանց առնել զամինչ . վր և ան զջարս իբրև զվարձկան՝ ժամանա

կաւոր բարեօք միայն վարձատրէ, ըստ որում
են արարածք իւր . նմին իրի ընդ սպառիլ
կենաց նոցա, սպառին և վարձք նոցա . ըստ
օրինակի 'ի վարձու կալեալ մշակաց, որք յե-
րեկոյանալ աւուրն առեալ զսակարկեալ դը-
րամն գնան . զի ոչ իբրև որդի ծառայեցին՝
զի մոցեն 'ի ժառանգութիւն որդւոյ : Լ-
որովհետև 'ի յաւիտենին իւրեանց արհա-
մարհեցին զանհուն բարին, զոր խոստացա-
ւած հաւատարիմ ծառայից իւրոց . իրաւամբ
զըկին յանհուն բարւոյն 'ի յաւիտենին և :

* ԼԵՐԱՆԵԱԼ ԷՆ ամբիծ . 'ի ճանապարհի, և ոյս գնան
յօրէնս րն : || Սաղ . ԾԺԸ :

* ԼԵՐԵ ԵՐԱՆԵՅԻՅ Ժողովրդեան որոյ այս այսպէս է .
նա՛ Երանի է Ժողովրդեան որոյ րն րն է նոցա :

|| Սաղ . ԾԽԴ :

* ԼԵՐԱՆԵԱԼ ԷՆ այս որ լսեցէ ինչ, և մարտ՝ որ զճանա-
պարհս իմ պահեցէ . զի որ զիս գրանէ՝ գրանէ զկեանս .
և ընդունի զիբնոն 'ի րնէ : || ԼԵԱԿ . Ը . 34 :

* ԼԵՆԴԵՐ ԲՆԱՄԲԱՐԻՆՈՒ ԶԵՆԴԱՆԻՔ ԻՅԵՆ, հնայեալ
և 'ի ՌԺՈՒՆԷ ԷՆ : || ՅՈՐ . ԻՄ . 7 :

* ԼԵՐԱՆԵԼԻՔ ԷՆ՝ որ պահէն զպարսկերանս նր . նոյս
ունի իշխանոն՝ ուրեւ 'ի քայսէն ինչայ՝ և մարտեւ
ընդ ԴԵՐՈՆՈ ՔԱՂԱՔԻՆ : || ՅԱՅՈՒ . ԻԲ . 14 :

ԳԼ. ԺԳ

Եւ Լուսաբանութիւնն է գործադրութիւնն օգտակարաց , և խորշումն ՚ի վնասակարաց յառաւելիս , և ՚ի կիրս՝ ըստ առաջնորդելոյ ուղիղ բանին , հաստատեալ ՚ի մէջ երկուց մոլեկան ծայրից . Դարձեալ՝ առաբանութիւնն է բարեկարգ ունակութիւն հոգւոյ . որով վարի մարդ ըստ օրինի ՚ի խորհուրդս՝ ՚ի բանս՝ և ՚ի գործս . որք կամ յաճ , կամ առ ինքն , կամ առ ընկերն վերաբերին :

Լուսաբանն օրինապահ , բարեպաշտ , արդար , և երկիւղած ասի , որ անթերի կատարէ որ ինչ օրինադրեալ է ՚ի վր իւր յոյժ , կամ ՚ի լուսոյ բանին . և խորշի յայնմ ամէ՛ , յորոց արգելուն օրէնք . այլ տակաւինն ոչ է՝ և ոչ ասի նա կատարեալ առաբանի : Բանգի ՚ի լինիլ մարդոյ կատարեալ , ինդրի առնել ինչ՝ որ իցէ գերազանց քան զհասարակ կանոնական պատուէրս և հարկադրութիւնս . վստի ո՛ր և իցէ պատուիրանս անօրին օրինադրեալ մարդկան , համարի նմա պարտք . զոր եթէ կատարէ՝ ազատի ՚ի պարտուց . և եթէ ոչ կատարէ՝ մնայ պարտական , և զրկի ՚ի վարձուց՝ զոր խոստացաւ անօրինոցիկ՝ որք ամբողջ պահեն զամհրամանս իւր :

Իսկ նա՛ որ յառաւելութիւն սիրոյն առ անօրին գերազանց գործս բարիս՝ անդր քան զոր ՚ի հասարակի պահանջէ , յայնժամ կոչի

կատարեալ առաքինի . որոյ վարձք այնքան առաւելու քան զայլս՝ որքան ինքն առաւելու ՚ի գործս բարեաց : Բանգի առաքինութիւն յառաւելութիւն ասացեալ է , որոյ թէ զբարին առաւել քան զայլս արար . վասն այնորիկ որ ՚ի մեղառաքինութիւն անուննի՝ առարաբացիս Բանգիէն կոչի , որ է առաւելութիւն :

Նազի՝ առաքինին՝ կազմի ՚ի բառէս այր . յորմէ ածանցին և բառքս արու՝ կամարի . և ստուգաբանի ունող այրուէ , կամարիուէ . որ այն ինքն է՝ արքենի , քաջ , վեհանձն , զօրաւոր քան զայլս . յոյս միտ ասէ եղիշէ : * Լուսին առաքինիք ՚ի հոգւոր պատերազմի : ॥ Երէս . 212 :

Լուսին՝ օրինապահ ասին նորա , որք զամհրամայեալ օրէնսն պահեն . կոչին ևս բարեպաշտ , կամբարեգործ , զի բարի են օրէնքն , զոր անկամ սքեկեղեցին օրինադրեաց . ասին և արդար , զի արդարութիւն է՝ հնազանդելոց զհրամանս ան կատարել . կոչին և երկիւղած , զի երկնչին յայ , որ բարկանայ այնոցիկ՝ որք ոչ առնեն զհրամանս իւր : Եւրեմա առ ՚ի լինել ումէ կատարեալ առաքինի՝ արժան է նմա առաւել քան զայլս ՚ի մարդկանէ վաստակիլ ՚ի գործս բարիս , և խորշիլ ՚ի չարեաց :

Լուսին զինչ ասելի է զնոցանէ , որք ոչ միայն թերանան ՚ի դերազանց առաքինական գործոց , այլ և բազում ինչիք պակասին յայնս՝ որք միօրինակ պարտաւորեն զամենեւեմն ՚ի պահել :

դուցէ և զընդդէմն առնեն հրամանացն նոյ, և օրինադրութեց նբ եկեղեցւոյ: Լ'պա նոյ քա՛ որք ո՛չ պահեն զօրէնս, մի՛ ակնկալցին ըզ վարձս օրինապահաց և առաքինեաց առնուլ յոյ . զի յանդգնութիւն է՝ մանաւանդ թէ յիմարութիւն՝ առանց արդեանց յուսալ և ակն ունել վարձուց:

Է Լ'առաքինութիւն է կրկին, անժաքանական՝ և բարոյական: Լ'ճաքանականն բաժանի յերիս, ՚ի հաւատո՝ ՚ի յոյս՝ և ՚ի սէր: Լ'արոյականն բաժանի ՚ի չորս՝ ՚ի խոհեմութի, յարդարութի, յարիութի, և ՚ի բարեխառնութի . որք առանց միմեանց ո՛չ գործին, և ո՛չ առնեն զոք կատարեալ առաքինի . ուր մին ՚ի նոցանէ անթերի կատարի, այլք զհետ նո՛ հարկաւ հետեին՝ շղթայաբար:

Բանզի որ ունի զկատարեալ հաւատ, հետեւի նմա ունել զյոյս աներկմիտ, և զսէր անկեղծ . և ՚ի նշան արդեանց կատարելութե սիրոյ՝ պահանջին գործք բարոյական առաքինութեց՝ որք գործին խոհեմութե, արդարութե, արիութե, և բարեխառնութե . որովք իբրև աստիճանսւ ժամանեն ՚ի կատարելութի առաքինութե . և արժանաւորին ՚ի վայելել և ՚ի ժառանգել զերկնային փառսն, զոր խոստացաւ անժ սիրողաց իւրոց . ուստի առաքինութիւնք են միջոցք և ճանապարհ առ երկնային փառսն, առանց որոց՝ չէ՛ երբեք հնար հասանիլ:

Լ'յլ սակայն ճշմարիտ առաքինութիւնք

կախումն ունին զշնորհացն նոյ, և նովաւ արդիւնաւորին . և շնորհք նոյ պարգեւին յարդեանց չարչարանացն քի . վնյ ճշմարիտ առաքինութիւնք՝ միայն ՚ի քրիստոնէայս գտանին . և ճշմարիտ առաքինիք՝ միայն քրիստոնէայք են :

Թիպէտ և արտաքոյ քրիստոնէական հաւատոյ գտցին ոմանք , որք յապղարարութենէ լուսոյ բանին և բնական օրինաց՝ վարեցին խոհեմութիւնք՝ արդարութիւնք՝ արիւնք՝ բարեխառնութիւնք , և ստացեալ ևս իցեն յանձինս իւրեանց զվարա ճգնութե՝ զգաստութեան՝ ժուժկալութե՝ խոնարհութե՝ համբերութե , որք և իցեն ողորմած և աղօթասէր . այլ ոչ ասին տիրապէս առաքինի :

Օ ի այսպիսի բարոյական գործք առանց շնորհացն նոյ՝ համարին իբր բնական գործողութիւնք . իսկ բնական ճանապարհաւ ոչ դք կարէ գնալ առ գերբնական երջանկութիւն . վնյ ապարդիւն լինին ՚ի ստացումն երանական փառաց ամենասուրբ երրորդութե :

Այն զի ՚ի ժառանգել զնձ պիտոյ են շնորհք , որք բղխին յարդեանց չարչարանացն քի . ուրեմն ոչ է ճշմարիտ առաքինի՝ որ ոչ ունիցի զհաւատս նք երրորդութե և բանին մարդեղութե . զի ոչ կարէ ընդունակ և արժանաւոր լինիլ նձային շնորհացն . նմին իրի և ոչ ժառանգ երանական փառացն նոյ : Լ՛պա պարտ է նախ քան զամ ունիլ զուղիղ հաւատս քրիստոնէական , և հետեապէս զառաքինական

ունակութիւն՝ և զգործս բարիս :

Եւ Թէպէտ նախ քան զքս՝ ՚ի բնական և ՚ի գրական օրէնս բազումք հաճոյացան նոյն , այլ ոչ առանց շնորհացն քր . զի հաւատային ՚ի գալոց մեսիայն . ըստ այնմ , * Լ՝ բրահամ հայր ձեր՝ ցանկացաւ տեսանել զօր իմէտես և ուրախ եղև : ॥ յօհան . շ . 56 : Եւ Թէ՝ * Բազում մարդարէք և արդարք ցանկացան տեսանել՝ զոր տեսանէքդ , և ոչ տեսին . և լսել՝ զոր լսէքդ , և ոչ լուան : ॥ յապ . Ժ4 . 17 :

Դ Լ՝ որդ՝ նմ ազգ մարդկան ունին զհաւատս ինչ ուղիղ կամ մոլոր՝ իբրև պարտք ի մացական բնութեան . վնց և առ արաբացիս հաւատն ասի «ին՝ կամ «էյն , որ նշանակէ զպարտս : Բանզի իմացական միտք հարկաւ խնդրէ տեղի ինչ ապաստանի՝ յոր ապաւինեսցի , և գտցէ զհանգիստ , մինչ վարանեալ տարակուսի և տանջի վն այնոցիկ՝ որոց ոչ կարէ բնականապէս հասու լինել , և զորս պարզ և մեկն ըմբռնել :

Այլ զի յատկութիւն է իմացականին իմանալ ինչ՝ որ ՚ի վեր իցէ քան զբնականն . և այս է զոր ուսուցանէ հաւատքն . ապա Թէ ոչ մարդն լինէր անարգ քան զանբան կենդանիս . որք առաւել քան զմարդ զգան զբնականս և զազգեցութիւն նոցա . և գիտեն կառավարիլ ՚ի բնութիւն իւրեանց :

Բանզի աշխարհս և որ ՚ի նոսա՝ արարան յանհուն կարողուն նոյն , և մարդն հունաւոր

կարողութիւն իւրով ճարտարեաց զարհեստական իրս 'ի դիւրութիւն պիտոյից իւրոց . և ըստ ձեռնհաս գոլոյ՝ զբազում բնական իրս գաղտնեաց բնութիւն եգիտ աշխատանք . բայց առայն որ գեր 'ի վերոյ է քան զբնականն , ոչ կարէր թւակոխել բնականաւն . այլ կարօտ էր գերբնական զօրութեան :

Այլ զի ամինչ որ ունի զէութիւն կամ զգոյյերիս բաժանի . յարհեստական , 'ի բնական և 'ի գերբնական : Լ. րհեստականն՝ է 'ի վայր քան զմիտս մարդոյ . զի 'ի մտաց հնարեալ տեսակաւորի . բնականն՝ հաւասար է մտաց . իսկ գերբնականն՝ 'ի վեր է քան զմիտս . ուստի կարօտի մարդ գերբնական շնորհաց՝ զի կարողացի իմանալ զգեր 'ի վերոյսն քան զինքն :

Լ. րդ՝ առաջին մարդն ադամ ընկալեալ ունէր զգերբնական շնորհս . որով ճանաչէր զմի անձ ճշմարիտ , և պաշտէր զնա . զոր և յետնորդացն աւանդեաց : Լ. յլ զկնի ջրհեղեղին 'ի բաղմանալ մարդկան 'ի վր երկրի՝ սերունդքնր մոռացան զճանօթութիւն միոյն այլ ճշմարտի , և անձնատուր եղեն յազգի ազգի մոլորութիւն . սակայն ոչ իսպառ անհետ եղև կրօնասիրութիւն 'ի մարդկանէ . զի զհետ եղեն իւրաքանչիւր բազմութիւն ժողովրդոց հնարել զպաշտելի ինչ :

Բանզի այս իղձ բնական է մարդոյ , ունել զեմն պաշտելի , որ 'ի վեր համարիցի քան զամ . և իցէ արարիչ և խնամօղ ամարարածոց ,

որ ՚ի մեր լեզուս կոչի ան : Եւ ըստ նախնի
հարց ստուգաբանի աստ էա՞ծ զմեզ , ի՞նչ հաս-
տեաց . կամ ՚ի հաստումն անօղ , ի՞նչ է հաստիչ .
այլ կարէ ևս ստուգաբանիլ աղբո՞ւած , ի՞նչ
աղբեցեալ , կամ հրատարակեալ , և կամ ծա-
նուցեալ : Բանզի չիք ինչ այնքան աղբեալ և
ծանուցեալ առ արարածս՝ քան զգոյն այ . ուն
և չիք ինչ այնքան լաւալ և ծածկեալ՝ քան
զինչութիւն այ , որ առաւել ճանաչի բացասա-
կան անո՞ւամբ՝ քան ստորասականաւ . զի ՚ի վեր
քան զմիտս է . ուստի պարտիմք միայն զգոյն
նոր ճանաչել , և նմա պաշտօն մատուցանել .
առ որ և բնութիւն մեր ինքնին ձկորի :

Այ զայլ և այլ կրօնս հեթանոսութեան սահ-
մանեցին մարդիկ թելադրութե՞ գիւնին . որ
մոլորեցոյց զնս՝ ՚ի բազմաստուածութիւն , և ՚ի
զանազան աղանդս պաշտաման կռոյ , և ստեղծ
ո՞ւածոյ . ուն զի նորօք զբաղեալ դադարեսցին
՚ի խնդիր լինելոյ ճշմարիտ անգիտութե :

Բայց գտան ՚ի նս՝ արք իմաստասէրք՝ որք
բնական լուսով ծանեան թէ սնտոի են պաշ-
տամունք կռոյ . և խնդրէին գտանել զհեղի-
նակն բնութե զմի միայն ճշմարիտն ան , մինչև
վերանալ մտօք ՚ի կամարս աստեղաց : Ուստի
՚ի շարժմանէ և ՚ի պատճառելութե արարածոյ
մակաբերեցին , թէ գոյ գերագոյն էակ ինքնա
գոյ անշարժ և անպատճառ . ուն որ վսեմախոյն
էր ՚ի նս՝ ասէր . է ոմն որ շարժէ , և ոչ շարժի ,
և ամբաւազօր է . և նմա տալի է պաշտօն :

Լա թէպէտ ծանեան նոքա զած, այլ ոչ
ոպ արժանն էր ճանաչել. և ոչ ևս իբրեւ զած
կարացին փառաւորել կամ գոհանալ, ոպ նշա
նակէ առաքեալն : Բանզի ոչ էր հնար մար
դոյ բնական գիտութիւն վերանալ առ ծանօ
թութի գերբնականին. զի զգալի կարողութիւն
չունի համեմատութի առ իմանալի առարկայն :
Այ գթացեալ այ ՚ի գործս ձեռաց իւրոց՝
յայտնեաց զինքն առ նահապետսն ազգի ազգի
տեսլեամբ, օրինակօք, խոստմամբ, և գրական
օրինօք. որովք իբր զմանկունս նորակիրթս
վարժէր զմարդկայինս բնութի յայբեհարա
նի ուսման ճշմարիտ հաւատոյ : Լա հուսկ
յետոյ՝ որդւոպն իւրով քիչ տերամբ մերով
յայտնեաց և ուսոյց ճշմարիտ և զկատարեալ
հաւատս անպաշտօնէ. որ նոյն ինքն է քրիս
տոնէական սբ և ուղղափառ հաւատքն :

Լպաքէն բաց ՚ի քրիստոնէական սբ հաւա
տոյ՝ որքան և զանազան աղանդք կամ կրօնք
իցեն՝ ոչ են ճշմարիտ հաւատք. զի կամ ոչ են
հասեալ առ ՚ի ճշմարիտ անծանօթութիւն.
որպիսի է կռապաշտականն. կամ թերի մնա
ցեալ են ՚ի ճշմարիտ անծանօթութիւն, որպիսի
է հրէականն : Լա կամ խոտորեալ յուղղութի
ճշմարիտ հաւատոյ տեսական և գործնական
մոլորութիւն. որպիսի են հերետիկոսական ա
ղանդքն. որք են թիւր աւանդութի անպիտան
առ ժառանգութի յաւիտենական փոյ : Արեմն
քրիստոնէականն է միայն ճշմարիտ հաւատք :

որով միայն ճանաչի ճշմարիտն անձ, մի էութի՞ն
յերիս անձինս, 'ի հայր՝ և յորդի՝ և 'ի սբ հո-
գի. և հաւատացեալ լինի մարդեղութի՞ն բա-
նին նոյ. որպէս և սբ եկեղեցին ուսուցանէ 'ի
հանդանակին, և 'ի դաւանութեն :

Դ Երպէս մի է ճշմարիտն անձ, մի է ըստ
գոյացուէ և ճշմարիտ հաւատք յամ ազգս և
'ի լեզուս ուղղափառ քրիստոնէից. որ յառա-
քելոց անտի անընդհատ յաջորդութի՞ն մինչև
ցարդ կոյ հաստատուն 'ի մի՝ սբ՝ կաթողիկէ՝
և առաքելական եկեղեցւոյ. և կացցէ մինչև
ցյաւրիտեան : Այլ ամ եկեղեցիք ուղղափա-
ռաց որ ընդ տիեզերս ամ՝ պարառութի՞ն ամ
ուղղափառ ազանց, են՝ և ասին կաթողիկէ
եկեղեցի. որպիսի է և հայաստանեայց սբ ե-
կեղեցին, հիմնեալ 'ի վր քարոզութե՞ն սբ ա-
ռաքելոց, 'ի սահմանադրուէ ուղղափառ ժո-
ղովոց, և յողջամիտ վարդապետուէ սբ հարց :
Եւ իւրաքանչիւր քրիստոնեայ՝ յորմէ ազգէ և
իցէ, որ զնոյն ճշմարտութի՞ն հաւատոյ ունի՝ է ուղ-
ղափառ : Եւ եթէ ընդ ուղիղ հաւատոյն ա-
րասցէ ևս զգործս բարիս, և բարի խոստո-
վանութի՞ն ելցէ յաշխարհէ՝ ըստ կանոնաց սբ
եկեղեցւոյ, է որդէգիր նոյ, և ժառանգ երկ-
նից արքայութեան :

Ե Բազումք միայն ճանաչեն զանձինս թէ
են քրիստոնեայք, բայց ոչ գիտեն զհարկաւոր
գիտելիս քրիստոնէական հաւատոյ և ուղղա-
փառ վարդապետութե : Այն 'ի լինել խօսից

զհաւատոյ՝ և զվերաբերելոցն առ հաւատս , ընդդէմն ուղղափառութե խօսելով մեղանչեն . կամ օտարացուցիչս իմն խօսելով լսելեաց՝ առ ի թս տան դայթակղուէ : Ուրեմն արժան է նմցուն գիտել զայնս՝ որք առ հաւատարիսն վերաբերին , և կարեւորք են ՚ի փրկութի :

Ը Պարտաւոր են ծնողք՝ ուսուցիչք՝ կրն քահարք՝ և խոստովանահարք՝ ուսուցանել համբակաց զհական մասունս հաւատոյ՝ և զուղղափառ վարդապետութիս՝ ըստ աւանդութե սբ եկեղեցւոյ . ևս և զբարոյական առաքինութիս : Ս ի ուղղափառ հաւատքն է՝ որ տայ ճանաչել զճժ . և է նա հիմն և խարիսխ նմ առաքինութեանց : Ը որ յարի յոյսն , որ է աներկմիտ ակնկալութի ՚ի ժառանգել զխոստացեալ բարինս , զոր ծանոյց հաւատքն : Ը նմին յարակցի և սէրն , որ է միաւորիչ ընդ այնմ՝ զոր հաւատայ , և առ որ յուսայ մարդն : Ուստի հաւատն տայ ճանաչել զճժ . յոյսն առ ոյն հասուցանէ , և սէրն միաւորէ :

Ը սէրն կատարեալ ոչ գիտէ դադարիլ ՚ի ներգործութի իւրմէ . զի եթէ առ վայր մի լռեսցէ ՚ի սիրելոյ՝ անդէն կորուսեալ զգործութի իւր՝ շիջանի , և ոպ թէ մեռանի . վայ հարկաւոր է նմա ելլուզանել միշտ զներգործութիս սիրոյ . ք սիրել զճժ ՚ի վեր քան զճժ . գոհանալ զնմանէ յամի . օրջնել զնա . ոչ խնայել յինչս՝ և ՚ի սիրելիս , ՚ի մարմինս՝ և ՚ի

կեանս վասն սիրոյն այ . խորշիլ յամ մեղաց .
 միամտութիւն սրտի՛ն ծառայել նմա . կատարել
 զամ կամս նր . ճանաչել զերախտիս նր . յու
 սալ ամի առ նա . և յանձինս բերել զայլ ամ
 անծաճաճոյ առաքինութիւն , որք վերաբերին
 յամբողջութիւն և ՚ի կատարելութիւն սիրոյ : Օ՛հ
 սէրն է պսակ հաւատոյ և յուսոյ . և ըստ ա
 ռաքելոյն՝ է լրումն օրինաց , զի զսիրոյն պատ
 ո՛ւիրանէ ամ օրէնք և մարգարէք կախեալ
 կան : Լ՛յա հաւատքն է իբրև արմատ . յոյսն
 իբրև ոստ . և սէրն իբրև պտուղ :

Է հաւատքն և յոյսն դադարին ըստ ներ
 գործութե՛ն՝ ՚ի ժառանգել հաւատալեաց և
 յուսալեաց , և մնան միայն ըստ ունակութե՛ն :
 Իսկ սէրն որ առ անձ՝ ո՛չ երբէք գիտէ դադա
 րիլ , թէ ըստ ներգործութե՛ն , և թէ ըստ ու
 նակութե՛ն . մանաւանդ թէ առաւել աճի և
 զօրանայ , յորժամ զսիրելեաւն փարի , և ընդ
 նմա միանայ : Իսկ նշան սիրոյն այ՝ է սէրն
 ընկերին . զի զանձ պարտ է սիրել վստիւր , և
 զընկերն վստայ : Եւ ո՛ր ողբասցէ զվեճակ նց ,
 որք բանի՛ն լոկով խոստանան ունել զսէր ,
 բայց իրօք և ո՛չ մի ինչ արդիւնս սիրոյ ցու
 ցանեն առ անձ , և առ մարդիկ :

Ը Լ՛աքքինին յամ ՚ի կեանս իւր երկնցի
 և դողայ , զի մի՛ կորուսցէ զարդիւնս առա
 քինութե՛ն իւրոյ . ըստ այնմ , * Լ՛Տի՛ն և դո
 ղութեամբ զանձանց փրկութիւն գործեցէք :
 ॥ ԺԵԼԵՄ . Է . 12 : Լ՛յլ այս երկիւղ ո՛չ պատ

Ճառէ՛ր ՚ի նմա զտրտմական և զտանջող կիրս ,
այլ յաւէտ յառաջ ածէ՛ զմտադիւր և զուրա
խական բերկրութիւն . ըստ այնմ , * Ուրախ
եղիցի սիրտ իմ յերկնցիլ յանուանէ՛ քումմէ :
|| ասէ . Յէ : Եւ ի՛նչքան վերամբարձ թռչի այն
պիտին ՚ի բարձրութի՛ առաքինութե՛ , այնքան
զօրանայ ՚ի նմա երկիւղ անկման . և ի՛նչքան
երկնցի յանկմանէ , այնքան վերաշնայ ՚ի գա
գաթն գերագոյն առաքինութեց : Ուստի
ի՛նչ փոյթ է նմա զրկիլ յընչից , անկանիլ
յիշխանութե՛ , տարագրիլ ՚ի հայրենեաց , կո
րուսանել զառողջութի՛ և զմարմին . զի քոջ
գիտէ՛ նա , թէ՛ սոքա են անցաւոր , և ՚ի բնութե
իւրեանց կորստական . իսկ վարձք առաքինու
թեան՝ որ է փառքն արքայութե՛ , է անկողոպ
տելի , և յաւիտենական մեծութի՛ հոգւոյ :
Սոյ ընդ պէս պէս ձախորդութիւն աշխարհի՛
որք կարեն պատահիլ ինքեան , ի՛նչ տիրի , և ի՛նչ
ընկճեալ լբանի . այլ խնդամիտ բերկրանօք
հրճուի , և զօրանայ ՚ի հոգի իւր . զի ունի
աներկբայ յոյս՝ որ առնուլ ՚ի անէ՛ զվարձա
վատասկոց իւրոց ՚ի յաւիտենական կեանս :

Թ Լ՛յր առաքինի և կատարեալ չածէ՛ ՚ի
միտ զբարին զոր արար . և ցաւի ընդ այն՝ զո
րով տարտամութե՛ զանց արար : Եւ իշատակէ՛
միշտ զերախտիս բարերարին , և մեռանայ իս
պառ զանիրաւութիւն զոր կրեաց յումեքէ :
Բաւական համարի զիւր սակաւ գոյսն . և ի՛նչ
ինչ վարկանի զայլոց զբազումն . Բնկերակցի

ընդ արանց բարեաց , և հեռի կայ 'ի հաղորդակցութիւն չարաց : Լուսաբերութեան մեծամեծաց պատկառ կայ և լուսն , և ընդ հաւասարս և փոքունս սիրով կենցաղավարի : 'Ի բարս հեզէ և խոնարհ , և 'ի բանս քաղցր և սակաւախօս , և առամենեսին հաւատարիմ : 'Ի յաջողութե 'ոչ բարձրամտի , և 'ի ճախորդութե 'ոչ լքանի : Լինի բարեկամ սակաւուց , և թշնամի 'ոչ ումեք : Լմենեցուն բարիս առնէ որքան կարէ . և 'ոչ ումեք չար ինչ առնէ՝ թէ և կարէ : Իսկ յաւուրս մեր նա 'ոչ վնասէ ուրուք , որ չէ՛ կարող վնասել . զի ժամանակն գոլով չար , հազիւ դտանի դք ուրեք , որ կարող իցէ վնասել՝ և 'ոչ վնասեցէ :

Ժ Լուսաբերին յաւիտ կամի 'ի կենաց զըրկիլ՝ քան զհամբաւ բարեմասնութեան իւրոյ բծաւորել . հաստատեալ 'ի միտս՝ թէ կեանք աշխարհիս այսորիկ դիւրեղծական է և անցաւոր . իսկ համբաւ բարի՝ անմահ է և մշտնջենաւոր . և անմտութի է փոխանակել զմշտնջենաւորն ընդ անցաւորին : Լայց յատուկ է առաքինւոյն առանց ակնկալութե բարի համբաւոյ դործել զբարին . և եթէ համբաւ չար հանիցեն ևս , չորսով ընդ այն . այլ ջանալ զի մի՛ չար ինչ արասցեն ինքեան :

ԺԵ Եր դք ուրախանայ՝ մինչ բարեհամբաւեն զնա այլք , և տրտմի՝ մինչ անուն չար հանեն զնմանէ՝ ծառայէ յօժարութեան և լեզուի այլոց , քանզի մարդիկ 'ոչ հային 'ի

Ճշմարիտն կամ 'ի սուտն . այլ որով կամին և ախորժեն , այնպէս համբաւեն :

Ժբ Մենայն մեծագործ շինուածք հնուք ժամանակին կարեն անհետանալ . բայց անուն բարի ոչ բնաւ կորնչի : Մտրեւի է մեռանիլ բարի անուամբ՝ քան կեալ վատահամբաւութի . զի որ թողու համբաւ բարի յաշխարհի , նա՛ և յետ մահու մնայ կենդանի . իսկ վատահամբաւն կենդանւոյն մեռեալ է , թէ և ապրեսցի զամս բազումն :

Ժգ Չէ՛ նա այր կատարեալ և պատուելի , որ ունի զհամբաւ կատարելութե և զպատիւ , այլ նա՛ որ ունի զկատարելութի յինքն , քեան , և արժանաւորութի պատուոյ : Սէն բազումք՝ որք ունին զհամբաւ կատարելութե և զպատիւ , այլ չունին զկատարելութի յանձին՝ և արժանաւորութի պատուոյ : Լաւ են բազումք՝ որք չունին զհամբաւ կատարելութե և զպատիւ , բայց ունին զկատարելութի յանձին՝ և արժանաւորութի պատուոյ : Սակայն ըստ է լինել կատարեալ և պատուելի՝ քան ունել զհամբաւ կատարելութե և զպատիւ :

Պատիւն նման է ծխոյ . և որ զհետ պնդի , ոչ պակասի նմա արտօսար աչաց :

Ժդ Փութալի՛ է գովութե լինել արժանաւոր , բայց փախչելի՛ է 'ի յսելոյ զգովութի : Որ ախորժէ լսել զգովեստ իւր , կորուսանէ անդէն զարժանաւորութի իւր : Մյր կատարեալ յորժամ առ երեսս զգովեստ իւր լսէ ,

Ի սրաի իւրում զանձն անգոսնէ : Լ՝ խորժակն լսելոյ զգովեստ անձին, է նշան սնտիառուէ : Ա՛յնպիսի գովութի գէմյանդիման՝ է նման սուտ մարդասաճութեան :

ԺԵ Բարեմտոյն էն որք գովին, բայց սակաւք են ի նս արժանի գովութե : Համբաւն բազում անգամ չէ համաճափ ընդ իրին՝ որ գովութի հոգակի . զի հասարակութին սովոր է առանց քաջ տեղեկութե՝ ի վերքան զճարտութի իրին հոգակ հարկանել : Համբաւն է ոնց ստոճեր մարմնոյ եդեալ յարեալ . որ մերթսճի քան զմարմինն՝ և մերթ նոճաղի . վնջ չէ արժան անձն հաւատս ընծայել համբաւոյ , այլ մանաւանդ խնդրելի է ճարտութի իրին :

ԺԶ Համբաւ գովութե իմաստնոց կամ առաքինեաց՝ որ հնչէ ի բերանս առաքից , նըմանի օդոյ , որ դիւրաւ փոփոխի յամգոյնս : Օ՛հ թէ հաւատալ արժան է , եթէ ջուրք ծովու կարեն մնալ անշարժ ի հողմոյ , հաւատալ ի դէպ է և համբաւոյ առաքից . այլ ոնց ի մեղմ ինչ հողմոյ շարժին ջուրք , նոյնպէս և ի դոյզն մի կարծեաց փոփոխի դատումն և համբաւ նոցա :

Բարեմտոյն է զմասնաւոր բարիս ուրուք գովութեամբ հոգակել :

ԺԷ Լ՝ որ առաքինի պարտ է լինել ներանձնաւոր . ոնց զի խօսեացի ընդ մարդոյ սակաւ , ընդ անձին յաճախ , և ընդ նոյ միշտ : Բռանձնութիւն բռնադատէ զհոգին ելանել յերկինս ,

և խօսել ընդ նոյն . զի անձ ոչ խօսի 'ի սրտի ուրուք՝ բայց եթէ 'ի միայնութեան նորա :

Լ՝աբելայ խօսակցութեան մարդոյ ըստ որում է մարդ՝ վերածի յերիս . կամ 'ի գովուրն նոյն , կամ առ 'ի ուսանիլ զճշմարիտ ինչ , կամ առ 'ի ուսուցանել զկարեւորս . իսկ զոր խօսիցի ոք օտար 'ի սոցանէ , խոտորի 'ի սահմանէ մարդկութեան . զի անդէն անկանի կամ 'ի տրտնջանս զնոյն , կամ յուսումն մոլորութեան , կամ յուսուցանել զանարժանս :

Ժ՛ր Լ՝աբելութիւնն առաւել աճի 'ի կրեւ զնեղութիւնս վնոյն . և որ սիրով գիրկս արկանէ խաչին՝ ոչ զգայ զգեթուարութիւն ինչ : Օ՛ր յորժամ հաստատութեւն դնէ ոք 'ի մտի կրեւ զվիշտս՝ առ 'ի պահել զհաւատն և զսէրն նոյն , վիշտքն անդէն վախճան առնուն : Եւ որ 'ի միտ ածէ զբարձրանս քննոյն մերոյ , համբերէ ան նեղութեան աշխարհի . մանաւանդ զի արժանի համարի զանձն դառնագին ևս վշտաց և նեղութեան :

Յանկ փշալից արգելու զյափշտակօղս մը տանել յայգին՝ և ապականել զարդիւնս նոր . նեղութիւնք և վիշտք չթողուն թշնամոյն հոգւոց մտանել 'ի սիրտ առաքինւոյն , և կողոպտել զբարեմտութիւն նորա :

Ո՛ր կարէ բառնալ զխաչն 'ի վրոյն ուսոց , չէ արժան նմա գետնաքար շածել :

Ժ՛ր Չէ արժանի վարձուց որ առնէ զբարին , այլ որ համբերութեւն յարատեւէ 'ի նոյն .

զի իսպառ համբերութիւն է՝ որ պսակէ ըզ գործն բարի : Որ յետս կասի ՚ի բարւոյն՝ զոր սկսեալ է առնել, խանգարէ զարարեալն . և չէ՛ յոյս՝ թէ կարացէ առնել լաւագոյն ևս քան զայն :

Ի Լուսիններէն վարձք և պարծանք բազմանան , մինչ կարացէ բեղմնաւորել զարդիւնս բարեաց ՚ի դառն վիշտս . զի յոյնժամ նմանի երկրի, որ բուսանիցէ զշուշանս ՚ի մէջ փշոց : Քանզի և մարդիկ զարմանան և գովեն , յորժամ տեսանեն զերկիր փշահեղձ լի շահեկան պաղովք :

Իսկ Սի տրտմեսցին առաքինիք՝ մինչդեռ տեսանեն զայլ ՚ի յաջողութե՛ն ճոխացեալ, և զինքեանս յանյաջողութե՛ն ներգլեեալ . այլ յոյնժամ պարտ է նց տրտմիլ, մինչ տեսանեն՝ թէ յօրացեալքն ՚ի մեծութեան , ո՛չ ունին փոյթ զառաքինութեանց :

Իք գործք դժուարինք՝ և իբր անճանրինք՝ դիւրաւոր են այնմ, որ անճանձիր ջանայ գտանել զելս . գործք դիւրինք՝ դժուարին լինին այնմ, որ դանդաղի մեղկութե՛ք և լքանի : Որ կամի լինել առաքինի , աշխատ լնցի կրթել զանձն իւր ՚ի գործո առաքինութե . որ թէպէտ ՚ի սկզբանն երեւի կրել դժուարութի ինչ , բայց ապա զգայ զանակնունելի իմն դիւրութի և զհանգիստ . ոպ ժաստակեալն ՚ի ճանապարհի՝ մինչ հասանէ յիջեվանն, և նաւագնացն՝ ՚ի դէմեդեալ նաւահանգիստն :

ի՞նչ Չէ քաջութիւն զինո՞ւորի մղել ՚ի պատե-
րազմ. այլ յաղթել թշնամոյն : Ար պանծայ
՚ի քաջութիւն իւր ՚ի ժամանակի խաղաղութեան, վաղ
աճապարէ ՚ի փախուստ ՚ի ժամու պատերազմի :

Պատերազմէ կեանք մարդոյ ՚ի վր իրկրի .
և յաղթողք ժառանգեն զմրցանակն : Լ՛ըդ՝
է մարդ՝ որ մարտնչի ընդ անձին . է՝ որ ընդ
աշխարհ . և է՝ որ ընդ մարդ . բայց ոմն յաղթէ,
և ոմն յաղթի : Այլ թէ նա անձին, յորժամ
զանկարդ բաղձանս իւր նո՞ւաճէ . յաղթէ նա
աշխարհի, յորժամ զփառս և զմեծութիւն ար-
համարհէ . յաղթէ նա մարդոյ, յորժամ բարիս
առնէ ամենեցուն . և համբերէ վնասուց՝ զոր
ընդունի յանիրաւ մարդկանէ :

Իսկ յաղթի յանձնէ, յորժամ զհաճոյս մարմ-
նոյն կատարէ . յաղթի յաշխարհէ, յորժամ
փառաց և մեծութեան ծառայէ . յաղթի ՚ի մար-
դոյ, յորժամ չար փոխանակ չարի հատուցանէ :
Լ՛պա ջանասցո՛ւք յաղթող գտանիլ յամի, զի
առցուք զպսակն փառաց :

Ի՞նչ Լ՛նարի վատասիրտ է՝ որ առ ահի կորու-
տեան ընչից՝ կամ մեծութեան յանձն առնու անի-
րաւիլ առ անձ կամ առ ընկերն . զի լու է մե-
ռանիլ քաջութիւն, քան կեալ յանցաւորութիւն :

Ի՞նչ Երբ՝ եթէ ո՛չ ջանասցին զբարիս գոր-
ծել առաւել քան զերիտասարդս՝ ո՛չ կարեն
արդարանալ . վս զի ՚ի ծերս թուլացեալ են
բռնութիւնք ախտաւոր կրից . և զի մերձ են
եղանել յաստի կենցաղոյս, պարտին զպաշար

յաւիտեանական ուղւոյն պատրաստ ունիլ միշտ :
 Ի՞նչ Որ յերիտասարդութե իւրում պատ-
 ճառէ զեռանդն հասակին և կրից , և ոչ ա-
 ռաքինաբար կեայ , եղեալ 'ի մտի' 'ի ժամանա-
 կի ծերութե գործել զառաքինութի . այն-
 պիսին յորժամ հասանի 'ի ծերութի , և մօտի
 'ի դրունս մահու , ունի պատճառել զտկա-
 րութի մարմնոյն : Լ՝ յլ քանզի չէ հնար 'ի գե-
 րեզմանի գործել զառաքինութի , ապա իրաւամբ
 ժառանգէ զպատիժ հեղգութե իւրոյ :

Ի՞նչ Կեանք մարմնոյն է հոգին , և կեանք
 հոգւոյն է հաւատքն կենդանի . կեանք հա-
 ւատոյն է սէրն , և կեանք սիրոյն է յոյսն .
 կեանք յուսոյն է խոստումն նոյ , և կեանք
 խոստմանն է ճշմարտութիւնն նոյ , որ 'ի խոստ-
 մանն է հաստատ . ապա պինդ կալցուք զհա-
 ւատոյն ճշմարտութի . որով ճանաչեմք զճշմա-
 րիտն անձ . սիրեմք զնա . և յուսամք անե-
 րեութից պարգեաց նր , զոր խոստացաւ շը-
 նորհել այնոցիկ , որք հաւատով՝ յուսով՝ և
 սիրով ծառայեն նմա :

Ի՞նչ Փառք կենցաղոյս՝ և հեշտութի մարմ-
 նական՝ նախ քան զստացանիլն քաղցր թո՛ւին .
 այլ զկնի ստացմանն դառնացուցանեն զխոր
 ժակն մարդոյ . իսկ գիտութի և առաքինութի՝
 որք են մտաց և հոգւոյ հեշտութի , զհերհակն
 գործեն . զի յառաջ քան զստացանիլն դառն և
 դժուարին թո՛ւին . այլ զկնի ստացմանն քաղց-
 րացուցանեն զհոգին . զորմէ ասէ մարգարէն .

* Նաշակեցէ՛ք և տեսէ՛ք , զի քաղցր է :

|| առդիս . 14 :

Լաւերնու-Ռիւն ունի գեղեցիկ , նոյնպէս է և փափուկ . մինչ զի դոյզն մի պակասութիւն մեծապէս արատաւորի . զի է իբրև պարզ հայելի , որ 'ի շոգեաց աղօտանայ . կամ իբրև դիւրաբեկ ապակի , որ 'ի թեթև ինչ բաղձմանէ խորտակի . վայ զգուշացին առաքինիք յինչ և իցէ պակասութիւն . զի մի տգեղացին գեղափայլ երեսք առաքինութիւն իւրեանց :

Ը Ո՛չ ամ որ յերկրի կենցաղավարի՝ և ըզ վայելչութիւնն աշխարհի ունի՝ համարի աշխարհասէր . այլ այն՝ որ մոգք և կամօք 'ի սէր և 'ի վայելչութիւն աշխարհիս բևեռեալ կայ . քանզի հասր է մարմնով յերկրի բնակիլ , և հոգւով յերկինս ճեմել . ըստ առածին՝ կայ յաշխարհի , չկայ յանապատի :

Լա () որ ինչ առնես ընկերի քում , զայն առնես արարչին քում . զի ան ինքեան համարի՝ զոր առնես այլում . զի և նա իւր է արարած . և ըստ այնմ հատուցանէ քեզ՝ եթէ բարի և եթէ չար : Լա ջանս բարի առնել ընկերի քում , զի և քեզ բարի լինիցի . զի զոր ինչ սերմանես , զնոյն ժողովես :

Ը Բարդիկ՝ բազում անգամ ընդ անձանց հակառակին . զի զոր ունիլ կարծեն , զնոյն կորուսանեն . և յորմէ փախչիլ կամին , 'ի նմանէ ըմբռնին : Ուն որկրամուն կամելով հեշտանալ , և ընդ երկար ապրել , խճողէ զորովայն իւր

պէս պէս կերակրովք և ըմպելեօք . սակայն նորիմք առաւել տանջի , և կարճէ զկեանս իւր : Հպարտն՝ ցանկանալով յամէ փառաւորիլ , մեծամեծս բարբառի զանձնէ իւրմէ , բայց այնու առաւել ևս անգոսնի . զի ամենեքին արհամարհեն զհպարտն : Գողն՝ առաջնատ կենաց փափագանօք՝ ձեռնարկէ գողանալ զինչս այլոց . բայց ըմբռնեալ ՚ի վախճանի , չարաչար մեռանի : Այս միայն առաքինւոյն է կեալ բարեբաստիկ :

Ը Եւ Զիք պատուական քան զկեանս , բայց չիք անարդ քան զնա յաչս մոլեաց , որք յում պէտս վատնեն զնա վասն անարժան իրաց : Քանզի սնափառն ՚ի վտանգի դնէ զկեանս վն փառաց . ագահն՝ վն ընչից . բղջախոն՝ վն հեշտութե . ռիսակալն՝ վն հանելոյ զլրէժ . սոքա իրաւամբք զրկին ՚ի կենաց , զի ոչ ճանաչեն զյարդ նորա :

Ը Եւ Ոչ քէ , որ ոչ սիրեսցէ զիմն , և ոչ յուսացի իմիք , զի ՚ի նմա հանգիցեն բաղձանք իւր . քանզի վախճան սիրոյ և յուսոյ՝ է լրումն բաղձանաց . ապա բարիք և չարք ունին զսիրելիս և զյուսալիս , յորոց ակնկալեալ սպասեն առնուլ զլրումն բաղձալեաց և յուսալեաց՝ իբրև վարձ և արիաւոր սիրոյ իւրեանց և յուսոյ :

Ը Եւ Բարիք սիրեն զձեռն և յուսան առնա . վն վարձք նց յսծուստ պարգևի նց , որ է հանգիստն յաւիտենից : Ասի չարք սիրեն

զաշխարհս , և յուսան իրաց աշխարհի . վնց յեւանել նց յաշխարհէ , մնան անվարձ յոյ . զի զոր սիրելին՝ և որում յուսոյին , մնաց անդէն յաշխարհի : Վրանդի աշխարհս ոչ կարէ ՚ի հանդերձեալ կեանս վարձատրել զփրօղս իւր . սակայն սիրելին բարեաց անձ՝ որ երկնի և երկրի է ան , հանգուցանէ զբաղձանս բարեաց . նոյն ինքն լինելով նց վարձք սիրոյ նց և յուսոյ ՚ի հանդերձեալն :

Եւ հաստատուն և խորարմատ ծառք՝ Թէ պէտ և ոստովք յամ հողմոց շարժին , այլ կան մնան յարմատս անկործան . ըստ այսմ այր առաքինի յարմարէ զինքն ըստ փոփոխման դարձ ունածոց ժամանակի , մնալով անշարժ ՚ի բարեմտութե իւրում : Վրանդի ՚ի փոփոխիլ ժամուց և ժամանակաց՝ եթէ փոխեսցի մարդ ՚ի բարեմտութեն , ոչ այլ ինչ շահի՝ բայց եթէ զվնաս : Եւ յս է իմաստութի մարդոյ , ՚ի յաւրաշարժ դիպունածս ժամանակի՝ ՚ի բարի միտս մնալ հաստատուն :

* Լաւնէմ զՅէշուս Էջիւս Գրիգորի անձնապատկեր զմարմնս Յէր պառարկէ ինքնանի , ուր , հաճոյ ան , զի ուն պաշտօնդ Յէր : ॥ Հռովմ . ԺԲ . I :

* Հաւաքարիմէ բանս , և ՚ի սոյն խափմ զՅէշու հաստատուն լինել , զի խոյն արասցեն բարեաց գործոց վերս չացոյն ինքնէ հաւաքացեալն անձ , զի այն է բարի և օգտակար մարդն : ॥ Տիտ . Գ . 4 :

Ծ Պահապան պատուոյ և համբաւոյ՝ է խոհական դատումն մտաց և ընտրողութիւն . զի որ քաջ խորհի , բարւոք դատի , և ըստ պաշտօնից ժամանակին յարմարէ զգործն . ոչ որ կարէ ստգտանել զնա ինչք . այլ մանաւանդ մատուցանէ նմա զգովութիւն և զմեծարանս :

Է Խնքնահաւանութիւն է առնել զամ՝ միայն ըստ իւրում դատողութե . և յիմարութիւն է առնել զամ՝ միայն ըստ այլոց դատողութե :

Ը Երուանի որ՝ որ ընդ լիութե աւուրց ունի զկատարելութիւն մտաց , գովութե է արժանաւոր : Ս ի բազմամեայ փորձառութե ուսաւ ընտրել զլաւն ի վարժարէն , և զօգտակարն ի վնասակարէն : Վրա երիտասարդք մի հատանիցեն վճիռ դժուարին իրաց յառաջ քան զփորձառու ծերս . այլ նախ ընդ նոսա ի խորհուրդ մտցեն , և ըստ դատման նոցա որոշեսցեն առնել :

Թ Երն՝ եթէ չիցէ խոհական՝ որն պահանջէ այն արդոյ հասակ , երիտասարդ է անփորձ . և երիտասարդն՝ եթէ չիցէ եռանդնոտ , ծեր է ուժաթափ :

Ժ Զի իմաստութիւն միամտութե սրտիւն վաղվաղակի հաճ և հաւան լինել խորհրդոյ իմիք՝ թէ և օգտակար երևեսցի , մինչև իցէ ի քննին մատուցեալ զամ պարագայս նր . զի մի՛ դուցէ վնաս ինչ պատահեալ , զեղջ և

ապաշաւ զինի եկեսցէ :

Ե Խաբէութի մտաց է երկբայական կարծել զամանցս , որք ստուգիւն եղեն յանցեալ ժամանակս . և ոչ հաւատալ՝ որք լինելոց են յետ այսորիկ . և միայն հաւաստի համարել՝ որք անխերն տեսանին լինել այժմուս . զի այլ պիտիքս ոչ իբրեւ բանաւորք ՚ի գործոց ներկայիս զանցեալսն և զապառնիս իմաստասիրեն . այլ իբրեւ անբանք զգործ ներկայիս միայն ճանաչեն՝ որում ականատես եղեն , և զայն ևս վաղվադակի մոռանան . կամ զոր ՚ի հարկէ պատճառայն գան յառաջ , ըստ դիպաց իմն վարկանին լեալ . և զայն ոչ գիտեն , թէ հանդերձեալ են կրել վնասուք անձանց զպաւտիժ անհաւանութե իւրեանց :

Դ Սեծի զգուշութե պէտս ունի խօսիլ ինչ՝ կամ խորհուրդ տալ իշխանաց առ ի ուղղել զնս : Օ ի թէև ծանիցեն նորա ըզճմարտութի բանիցն ասացելոց , և զսխալմունս իւրեանց , բայց տակաւին զայրանան , եթէ իցեն ՚ի բանս խրատու փոքր մի ծանր և խիստ բառք . զի կենցաղավարութիւն ընդմարդեւուցոց՝ ուսեալ են շողջօրթել , և լսել միշտ զհաճուկս : Ուստի բաւական է խոյթել զնս ճմարտութի պարզ բանից , մինչ կամին ճանաչել զսխալանս իւրեանց :

Է Խոհեմն առ ստացումն միոյ իրի՝ ոչ դնէ ՚ի վտանգի կորստեան զբազումն . և վասն բազում անհաւաստի իրաց՝ զմի հաւաստին ոչ

Թողու ՚ի ձեռաց :

Ը Եթէ դէպ լիցի կռուիլ ընդ ումէք , քննելի է նախ՝ Թէ ունիցի արդար իրաւունս կռուելոյ : Երկրորդ՝ Թէ ը ում կռուեցի , կամ զինչ զօրութի իցէ նր : Երրորդ՝ կարողութիւն իցէ՞ բաւական յաղթել նմա : Եւաւել յուսալի է յաջողակ ելից հասանել խոհական խորհրդով , քան դազանական վստահութե :

Թ Ո՛չ վայելէ քաջ զօրաւորի անարի վատութե յետս կալ ՚ի պատերազմէ՝ Թէև իցէ վտանգաւոր , մինչ օգուտն հայրենեաց ստիպէ . զի լու է նմա մեռանիլ փառօք՝ քան ապրիլ անարդանօք : Եւոյց և ո՛չ յանդուգն համարձակութե միջամուխ լինել ՚ի Թշնամիս , խնդրելով զկորուստ անձին . զի խելագարութի է արկանել զանձն ՚ի վտանգ մահու՝ չունելով ուստեք անկախութի յաղթութե :

Որ ո՛չ վարի խոհեմութե , կշռելով զկար զօրութե իւրոյ և զվիճակ Թշնամոյն , առաւել յանդուգն է քան արի . և արժանի է նախատանաց և պատուհասի՝ քան գովութե և պսակի . զի միջնորդ ստանալոյ զյաղթութեն՝ է սպասել դիպողագոյն առթի :

Ժ Եթէ կամեսցի ոք բռնն հարկանել զգործոյ իմեքէ , որ իցէ մեծ և դժուարին , պարտ է խորհրդակից ունել զիմաստունս և զառաքինիս , և ունկնդիր լինել նոցա . զի եթէ ձախողակ ինչ դիպեացի , մի՛ ոք կարիցէ մեղադիր լինել նմա :

ԺԽ Բնդ դէմ բնութէ մարտ մղէ, որ ճշդ տի առնել զգործս՝ որ առաւել է քան զկար անձին իւրոյ :

ԺԷ Որ փութայ առնել զո՛ր և իցէ գործս, և ո՛չ սպասէ դիպողութէ ժամանակի . է՛ նա որո՞յ ծառ՝ որ յառաջ քան զժամանակն արձա կէ զծաղիկ . բայց վնասեալ ՚ի ցրտոյ՝ ո՛չ ժա մանէ բերել զպտուղ :

ԺԸ Օ՛ր ինչ կամի ոք ասել կամ առնել, նախապէս պո՛րտ է զամ պարագայս նո՛ր մտա ծել . զի մի՛ յետոյ վնաս ինչ զճետ եկեսցէ, և վերջին զղձումն ո՛չ ինչ արժեսցէ : Խորա խորհուրդ մտածութէ կարօտի գործն, առ որ միանգամ ձեռնամուխ եղեալ՝ անհնարին է դառնալ յետս :

ԺԹ Ս՝ արդիկ յուլմակի վ՛ս սակաւ օգտի վնասին բազմօք, զի հայեցել միայն յառաջակայ օգուտն՝ ո՛չ մտադիր լինին մեծամեծ վնասուց՝ որք կարեն զճետ դալ նմին . զոր եթէ ուշի ուշով դիտեալ էր նո՞ց, զգային արդեօք և ըզ գուշանային . վ՛ս ո՛չ զսակաւ օգուտն խնդ րէին, և ո՛չ զբազում վնաս կրէին :

ԺԵ Խորհրդականք ո՛ր և իցէ աղգի կամ քա ղաքի՝ պարտին լինել աղատ ՚ի կրից . ք ՚ի սիւրոյ և յատելութէ . որո՞յ զի զօգուտն հասաւ րակայ կարասցեն տնօրինել :

ԺԶ Լ՝ թէ ոք կոչեսցի ՚ի տուն խորհրդոյ, մի՛ վաղժաղեսցէ խօսիլ զկարծիս իւր, մինչև ո՛չ հասցէ նմա կարգն խօսելոյ :

ԺԵ Դի ժողովս բազմութե՛ք յորժամ խօսք
ինչ լինիցին վն կարևոր խնդրոյ իմիք . ո՛չ է
պարտ հայիլ՝ թէ ո՛վ է որ ասէ . այլ թէ զնոջ
է՛ զոր ասէ . զի մարթ է լինել՝ թէ ասացունած
միոյ ումեք Դի նունաստից կամ Դի փքունց՝ իցէ
յաւէտ օգտակար քան զկշռութիս բազում
իշխանաւորաց . ապա չէ արժան վն անձինն
նունաստութե՛ք անգոսնելի զբանսն համարել :

ԺԶ Չէ բաւական դիտել զխօսին բար-
ւոք , այլ և զյարմարութի՛ն ժամանակին և ըզ
տեղւոյն . զի չարաչար նունագէ՛ք նարահար , որ
Դի տուն մեռելոյ գեղգեղէ զերգս հարսանեց .
Ար Դի խնջոյս ուրախութե՛ք խօսի զբանս աղե-
տից և տրտմութե՛ք , զքաղցր սիւկ գեղեցիկ
գարնան՝ փոխէ Դի ցրտաշունչ օդ՝ ձմերան :

ԺԷ Օ՛ դոյշ և չափաւոր պարտ է խօսիլ
զանձնէ . զի մի՛ Դի գովեստ իւր շրջեսցի բան-
քըն . որ թէպէտ և ստոյգ և հաւաստի իցէ ,
տակաւին կարծի լինել երկբայական : Ար ո՛չ
ուստ զգուշութե՛ք խօսիլ , այնպիսւոյն ար-
ժան է իսպառ լռել :

Դ Ղնձն որ արժանի է գովութե՛ք , պարտ է
զայն գովել ըստ չափու առաքինութե՛ք նո-
րին , և ո՛չ առաւելագանց . իսկ եթէ հարկն
ստիպեսցէ խօսիլ զպակասութի՛ն ուրուք , խօ-
սեսցի զեղէնով , և ո՛չ ճշգիւ :

Իս Ղխորժեղի է մարդոյ խրատել զայլս՝
քան թէ զանձն իւր . գուցէ համարի թէ
առաւել դիտիցէ զսո՛հ և զմնաս այլոց քան

զիւրն : Ուստի թէ իմաստուն ոք իցէ և թէ տգէտ՝ յօժարամիտ բերի 'ի խրատ այլոց . իսկ անձին իւրում՝ կամ ոչ բնաւ , կամ հազիւ երբեք գտանի խորհրդատու և խրատիչ . սակայն արժան է գիտել ամենայնի , թէ իւրաքանչիւրոք առաւել պարտական է հողալ զանձնէ քան զայլոց :

Ի՞նչ Պարտ է կարծել , թէ կարելի է յամ մարդոյ հասանել ինքեան չար . բայց ոչ է պարտ չար ինչ առնել ումեք :

Ո՛չ է խոհեմութի իսպառ զհետ պնդել տկար թշնամոյ , զի մի՛ գուցէ յուսահատեալ ընդ դէմ դարձցի , և զօրացի 'ի վերայ հաւածչին իւրոյ :

Բազում բարեկամք երբեմն ոչ կարեն օգնել՝ յորժամ անկանի ոք 'ի տառապանս ինչ . բայց մի միայն թշնամի կարէ վնասել մարդոյ՝ մինչդեռ կայ 'ի յաջողութե . ապա ջանալի է ոչ բնաւ ունել թշնամի :

Ի՞նչ Երկու ինչ յաւէտ հարկաւոր են առ երջանկութի ազգի կամ քաղաքի . խոհեմութի և զօրութի : Խոհեմութի՝ զի օգտակար օրինոք և խոհական խորհրդով կառավարեսցէ զազգն կամ զքաղաքն : Զօրութի՝ զի պահպանեսցէ քաջութի՛ յարտաքին թշնամեաց . և զյարուցեալսն 'ի վր, որք կամին զխաղաղութիւն ամբօխել 'ի բոց հաւածեսցէ :

Բայց հասարակութիւն է մարմին ինչ , որոյ աչք են խոհեմութի , և ձեռք՝ զօրութի . և

ոպ ձեռք առանց աչաց անպիտան են ՚ի գործ, մանաւանդ թէ և վնասակար . զի փոխանակ հարկանելոյ զթշնամիս, անդիտացեալ հարկանեն զբարեկամս . այսպէս և զօրութի առանց խոհեմութե է վնասակար : Լ'պա մեծ վնաս է աղբի կամ քաղաքի՝ յորժամ պակասին խոհեմ կառավարք :

Իդ Լ'յր հանձարեղութէ ոչ յօգուտ հասարակաց վարեսցէ զճարտարամտութի իւր, նման է այնմ՝ որ ունի զգեղեցիկ ոտս, բայց ոչ կարէ քայլել :

Իե Լ'ն ոմանք՝ որք ուրախութե երթան ՚ի գործ ինչ կամ ՚ի զբօսանս . բայց բաղում անդամ դարձ առնեն տրտմութե, կամ ոչ բը նաւ կարեն դառնալ : Քանզի ոչ գիտեն քաջ կշռել զհանգամանս տեղոյն՝ և ժամանակին՝ և ընկերացն . վնայ շարժին անզգուշաբար, և վնասին չարաչար : Չէ բաւական մարդոյ խալ կալ զգնացից իւրոց, այլ և զնմ պարագայից նորա՝ զի մի՛ անկանիցի ՚ի վտանգս . կամ եթէ անկանիցի, նախատես գոլով նմին՝ վնասեսցի սակաւ, և գտցէ զելս :

Իզ Յաւէտ զգուշալի են փոքր չարիք քան զմեծամեծ չարիս . զի յորժամ վտանգ ինչ ճանաչի լինել մեծ և մահաբեր, նարս խնդրեն մարդիկ՝ և զերծանին . իսկ յորժամ տեսանի լինել փոքր՝ չնչին իմն համարին զնա և անվնաս, և ոչ ինչ հոգան . վնայ ըմբռնին ՚ի նմանէ և վնասին : Ուստի պարտ է առն խոհականի,

ինչ լինել գլխավորն վստահ , և ինչ կարի իմն կատարածու . այլ զմիջինն ունել շաւիղ զգուշաւոր . զի վստահն յողովակի գահաձիծէ 'ի վրտանդս . և կատարածոն միշտ տանջի յերկիւղէ վտանգին :

Ինչ հնար է մարդոյ գիտել զխորս ծովու , այլ ինչ զգաղտնիս սրտի . և չէ իմաստուն , որ 'ի բանից և 'ի գործոց ուրուք կարծէ ճանաչել զխորհուրդս նր : **Օ** ի բազում անգամ 'այլ է սիրտ ուրուք , և 'այլ բանք նր և գործ . և իմաստուն ոք որչափ և համարիցի իրազեկ եղեալ խորհրդոց նեղագաւորին , տակաւին խաբի 'ի նմանէ . զի անդունդ անհնարին է սիրտ առն նեղագաւորի :

Ինչ **Օ** սիրտ ընդ լեզուի փոխանակէ , որ զցաւս սրտի իւրոյ պատմէ այնմ , որ միայն սնոտի խոստմամբ սովոր է օգնել , և ինչ ծագիւ մատին 'ի գործ մերձենալ :

Լ . Եր զգուշաւոր զկիրս ցաւոց սրտի իւրոյ ինչ յայտնէ արտաքին նշանաւ դիմաց կամ շարժմանց . գիտելով թէ ինչ օգուտ ինչ յայնմանէ ստանայ :

Ինչ **Վ** իտնական ոք՝ մինչ հանդերձեալ է խօսիլ զերեւելի ինչ խնդրոյ , պարտ է նմա զիւրաքանչիւր բառսն կշռել , և պարզ և մեկին իմացունածով բացատրել : **Օ** ի թէպէտ դիտաւորութի իւր իցէ ուղիղ , և բանքն ողջամիտ , բայց եթէ գտանիցի 'ի բանսն մթին ինչ կամ երկդիմի , լսողքդ առնուն զայն 'ի

Թիւր միտս, մանաւանդ եթէ իցեն հակառակա սէր, և ատեցօղ ճշմարտութե . և դառն թշնա մոռնի վատահամբաւեն զնա իբրև մոլորամիտ :

Խսկ եթէ լսօղք իցեն մոլորամիտ, ծեփեն զուղիղն, և մեկնեն չարաչար . և առնուն 'ի վկայութի խեղաթիւր կարծեաց իւրեանց . և դայթակղեցուցանեն զռամիկսն . և արկանեն 'ի նս շշուշ և խռովութի : Այա մեծ զգուշութիւն պիտի գիտնականաց 'ի խօսիլ ինչ . ոպ զի մի՛ կարասցեն չարայոյզ միտք գտանել պատճառս 'ի խօսել զչարիս :

Ը Խոհեմն ոչ դատի զիրս տրամաբաշխաբար, այլ համեմատաբար . քանզի ոչ ամենեքին՝ որք ամբարձեալ են 'ի հաւասար իշխանութի, ունին և զհաւասար փառս . և ոչ ամենեքին՝ որք անկեալ են ընդ հաւասար պատժովք, ունին և զհաւասար տանջանս . զի փառք և տանջանք պէսպիսանան ըստ պէսպիսութե անձանց : Այաքէն առաւել փնորի նո՛ւաստ ոք բարձրացեալ յիշխանական պատիւ . և առաւել տանջի ազնո՛ւական ոք իշխան՝ անկեալ ընդ պատժովք : () Ի նո՛ւաստ սկզբան՝ առաւել վսեմ և պանծալի երևի վախճանն փառաւոր . և փառաւոր սկզբան՝ առաւել դառն թո՛ւի և տանջողական վախճանն թշո՛ւառ :

Ը Ա՛հ հիւանդութի, որ բժշկի դեղով . և է՛ որ պահեցողութի . է բողձանք՝ որ պէտս ունի ջանից և աշխատութեց . և է՛ որ կարօտի ժամանակի և համբերութե . ապա թէ ոք

չգիտիցէ որոշել, և ըստ տեղւոյն 'ի վար արկանել, ոչ ընու բաղձանք և ցանկութի նր. ունի գնալ 'ի դէմ եղեալ տեղին՝ պահանջէ ըզջանս՝ զի հասանիցի. և մանգաղ արկանել յանդս՝ պահանջէ ժամանակ, զի հասունասցի։ Եւ է բաղձանք՝ որ խնդրէ զջանս միանգամայն և զժամանակս, ունի բաղձանք գիտութեց և արհեստից. ապա գիտել զժամանակ աշխատութեան կամ համբերութեան՝ տայ լրումն բաղձանաց և ցանկութե։

Եւ Խոհեմք՝ յարտաքին նշանաց ինչ բազում անգամ ճանաչեն զներքին յօժարութիւն մարդկան. վնջ չէ սուտ՝ որոնք և նոքա համարին, թէ որ 'ի փոխ առնու ուրախութե, բազմիցս տրտմութե հատուցանէ. և որ առնու տրտմութե, վճարէ ուրախութե։

Այսին զի որ 'ի փոխ առնու ուրախամիտ՝ թո՛ւի թէ անիրաւ ոք է. և ոչ կամի անդրէն դարձուցանել, կամ կարի՛ անագան. վնջ մինչ բռնադատի տալ զպարտս իւր, իբրև թէ ահամայ՝ և տրտմութե հատուցանէ։ Իսկ որ առնու տրտմութե, երևի թէ իրաւասէր ոք է. և հաստատեալ է 'ի միտս հատուցանել զպարտսն. զի զփոխն 'ի ստիպմանէ հարկաւորութե իբրև ահամայ առնու. վասն որոյ վճարէ ուրախութեամբ։

Եւ Սինչ ընդ ումեք կենցաղավարիս ընտանեբար, դիր 'ի մոտ քում թէ եկեսցէ ժամանակ, յորմէ բաժանեսցիս խռովութեամբ։

տալա զգաստ լեր չտալ նմա զգաղտնիա քո . զի մի՛ զղջուսցիս յետոյ :

ԼԷ Լթէ տեսանես զյաջողութի՛ն ուրուք , մի՛ դիցես 'ի մտի քում թէ՛ և քեզ պատահեսցի . բայց մինչ տեսանես զձախորդութի՛ն ուրուք , այնպէս հաւատասցես՝ թէ մարթ է և քեզ պատահիլ . զի վաղ հասանեն առ մարդիկ վտանգաւոր դիպունաժք քան թէ յաջողու՜նաժք :

ԼԸ Չիք հարկաւոր դիտութի՛ն քան զճանաչումն անձին . զի որ ճանաչէ զանձն իւր , ճանաչէ զձծ . և որ ճանաչէ զձծ , սիրէ և զնա , և ցանկոյ հաճոյանալ նմա . որով ժամանէ 'ի դադաթն կատարելութե՛ն : Ըրեմն պարտ է մարդոյ դիտել թէ է մի 'ի հասարակ մարդկանէ մահաճանացու . տկար և հոսանուտ բնութիւնէ մահաճեալ . յամի և յամ ուրեք միշտ կարօտ անձային օգնականութե՛ն . և թէ զոր ինչ ունի , յոյ ունի , թէ բնական և թէ ստացական :

ԼՂ Իւրաքանչիւր մարդ կարէ ուղղել ըզ վարս իւր՝ եթէ խորհեսցի ոպ և պարօտ իսկ է խորհիլ , թէ փառքն արքայութե՛ն վասն իւր միայն է պատրաստեալ . և ինքն միայն է գնալոց յարքայութի՛ն՝ եթէ ծառայէ նոյ . նոյնպէս և դժոխքն վս իւր միայն է , և ինքն միայն գընալոց է 'ի դժոխս՝ եթէ ոչ ծառայեսցէ նոյ : Կամ թէ խորհեսցի զանձնէ լինել յաշխարհախումբ բազմութե՛ն մարդկան , յորմէ յանակնկալ ժամու յափշտակելոց են զինքն՝ տանիլ կամ 'ի յաւիտենական փառս , կամ 'ի

տանջանս արդ՝ զինչ արդեօք առնէր յայնժամ՝
անտանօր, արասցէ այժմաստէն, զի նոյն բան
է՝ որ լինելոց է ամ մարդոյ :

Է՛ Բազում ինչ իրք տեսանին յաշխարհի,
որոց պատճառք են գաղտնի, բայց ոմանք ՚ի
մարդկանէ՝ յախտէ հետաքրքրութե գրդեալ
յուզեն և քնեն, զի կարացեն հասու լի-
նել պատճառացն. սակայն որ ինչ եղեալ է,
և լինի, և լինելոց է. կամ յայ է, կամ ՚ի
մարդկանէ, և կամ ՚ի բնութի :

Ը՛ռ անձային անհաս իմաստութե գործս,
բազումք մեղանջեն յանդգնութե. զի զպառ-
ճառն կարգադրութե, կառավարութե, փո-
փոխութե աշխարհի, չարաց յաջողութե, և
բարեաց դժբախտութե, և այլն, ոչ կարացեալ
ընդ դատման իւրեանց զուգակշիռ գտանել,
յոյլ և ոյլ անտեղի մտածութիւնս և յօտար
կարծիս անկանին. և յոյսմանէ անթիւ ամ-
բարշտութիք յառաջ եկին :

Ը՛ռ գործս ՚ի մարդկանէ արարեալս վճի-
պին՝ թիւր դատողութե. զի զմիտս գործո-
ղին՝ որ առ մի վախճան դիտէ, առ զանազան
վախճան վերածեն՝ ըստ իւրաքանչիւր կար-
ծեաց իւրեանց. յորմէ և ոչ սակաւ չարիք
յառաջանան :

Ը՛ռ գործս բնութե մոլորին, յորժամ ՚ի
մասնաւոր փորձոյ զընդհանուր ինչ հետեւե-
ցուցանեն. կամ որոց պատճառք են գաղտնի,
զնոցանէ անոտի կարծեօք յերազեն գիտել :

Սակայն բազումք ի քննել զգաղտնիս բնութե, թէև մասամբ ինիք կարացին գիտել, այլ բազում ինիք սխալեցան : Եւ յայնմանէ՝ զի կամեցան զՏեո կարծեաց իւրեանց բռնի ձը գել զգործս բնութե, անհամար տարաձայն կարծիք և վէճք յուզեցան ի մէջ բնազննից և փիլիսոփայից, և յուզին մինչև ցարդ . և երբևի թէ ոչ բնաւ ունի վերջանալ :

Բանդի չիք այլ ինչ ի բնութե, բայց եթէ շարունակութի պատճառաց և գործոց . սակայն բազում անգամ պատճառն է յայտնի, և գործն ծածկեալ . և յոլովակի ևս գործն յայտնի, և պատճառն ծածկեալ : Այս պարտ է զգուշութի վարիլ ի ճառելն զայնցանէ, որոց պատճառն և գիտութիւն՝ կամ ի մարդկանէ ծածկեալ է, և կամ չափով յայտնեալ . զի մի առանձ կամ առ մարդ մեղանջեսցուք . և կամ սխալեալ նախատեսցուք իբրև տգէտ կամ յանդուգն :

Եւ Այր խոհեմ յորժամ առնէ զգործ ինչ մեծ յօգուտ հասարակաց, ոչ պարծի և հռչակէ առնուլ զգովութի ի մարդկանէ . զի ոչ ի միտ բերէ թէ ինքն արարեալ իցէ, այլ արդէն մոռանայ զոր արարն . և ջանայ և ևս մեծագոյն բարիս առնել ամենեցուն . զի որ պարծի ընդ գործս իւր, թէև իցէ մեծ և արժանի գովութե, կորուսանէ զյարգ իւր և զգովութի : Իսկ այր թեթեամիտ՝ նախ քան ըզձեռնարկելն ի գործ ինչ, և կամ յառաջ քան

զլրումն նորին՝ մեծապէս պանծոյ և հրատա-
րակէ . բայց իբրև ոչ յամբոյ գործոյն ժամոյ
նէ, չամաչէ ասել՝ թէ այսպս ոչ կարծէի . վնյ
և առակ նշաւակի լինի առաջի ամենեցուն :

Ըթ Լ՝յր խոհեմ ոչ պատմէ զանձնէ իւրմէ
զգործ ինչ բարի լսել զգովութի, և ոչ զջար՝
ընդունիլ զնախատինս : Օ ի եթէ զբարիսն
պատմէ՝ լսողք անգոսնեն զնա իբրև զնա
փառ . իսկ եթէ զջարիսն, լսողք անարգեն
զնա, և գոյթակղին . ապա ոչ է խոհեմութի
ասել զայն ինչ՝ որ առ գովեստ և կամ յա-
նարգանս իւր վերաբերի :

Խ Ը Խմ Խմ որ զկերպարանս ճշմարտութե-
ունի, է ճշմարիտ . և ոչ Խմ որ զկերպարանս
ստութե ունի, է սուտ . քանզի բազում ինչ
իրօք եղեն, և եղեալ են, և լինին . բայց ընդ
դէմ երևին մտաց մարդկան . և բազում ինչ
համաձայն մտաց պատմին . որք չեղեն իրօք, և
գուցէ ոչ լինիցին մինչև ՚ի յաւիտեան : Լ՝պա
ոչ է արժան սուտ համարել զայն Խմ, որ ընդ
դէմ երևի մեզ . և կամ ճշմարիտ վարկանել
զայն Խմ, որ համաձայն թո՛ւի . այլ պարտ է
խոհեմութե՞ զէակութի գործոյն և զպարա-
գոյսն քննել, ապա հաւանութի տալ, կամ չտալ :

Ս՝արդիկ՝ եթէ ճանաչեն զմի ինչ պարա-
գոյ զբանից և զգործոց ուրուք՝ որ իցէ ճշ-
մարիտ, առ այն վտաահացեալ կարծեն գիտել
և զայլ Խմ գաղտնիս սրտի նր . և ՚ի միոյ բա-
ցայցս և հաւաստի դրութենէ՝ վաղվաղակի

մակարերեն զբաղուման ծանօթ և երկբայա
կան հետևութիւն իբրև զճմարիտս . ուստի
բազմիցս անպիտան առնեն և զայն , զոր ճմար
տութիւն ծանեան : Վրանդի 'ի ճանաչելն զմի
ճմարտութիւն , ոչ հետևի յայնմանէ գիտել և
զայլ ամ ճմարտութիւն , այլ զնոր խորհուրդ
և զքննութիւն պարտ է 'ի մէջ բերել . և ճշդիւ
խուզարկել աստիճան առ աստիճան զամ կա
րելի և կարծելի պարագայս իրին , զորմէ է
բանն . մինչև յամ կուսէ փայլեսցի նշոյլ ճը
մարտութիւն : Ոպ 'ի կորնչել իրիք 'ի տան , և
'ի լինել անդ առն ուրուք որ երբեմն գողա
ցեալ իցէ ինչ , առ հասարակ կարծիք լինի ըզ
նմանէ՝ թէ նա գողացաւ : Այս ճմարիտ է ,
թէ նա երբեմն գողացաւ ինչ , այլ ոչ հետևի
թէ և այժմ նա գողացեալ իցէ . ապա զգուշա
նալի է՝ 'ի ճանաչելն զմի ինչ ճմարիտ՝ մակա
բերել յայնմանէ զանծանօթ և զերկբայական
հետևութիւն , և պնդել իբրև զճմարիտս :

Եւ Սարգիկ քով գիտեն բարւոք խօսիլ՝
քան բարւոք գործել . զի թէ գիտէին այնպս
առնել , ոպ և ասեն , կամ ոչ բնաւ գտանէին
չարք յաշխարհի , և կամ յոյժ սակաւ :

Եւ Սիամոռնին առանց խորագիտութե , է
յիմարութիւն . և խորագիտութիւն առանց մի
ամոռութե , է խորամանկութիւն . միամոռութիւն
խորագիտութիւն , և խորագիտութիւն միամոռե ,
է խոհեմութիւն . ոպ տրն մեր , || Ծառ . Ժ . 16 :
Ինդ միամոռե աղաւնւոյ յարեաց զխորագի

տուրքին օձին . զի ուսուցցէ զմարդիկ խոր
շել յերկուց վնասակար ծայրից, և հաստաօր
ի խոհանոցէն :

Խոհ Խ' ամառացի խմորսկան խոհարհել
և խորհուրդ հարցանել այլոց, կարծելով՝ թէ
նորա ոչ հասանեն ի չափ խոհականութե իւ
րոյ . զի ահա և ածելին առնու զտուրքի ի
կակուղ կաշու զարսալիլին . և երկաթն զգե
նու զտուրքի՝ միեալ ի լոյծ ջուր :

* Խորհուրդ Բարեաց Գոհացի զիւ՝ և միւս աք
պահեցեն զիւ : ॥ Առաջ . Բ . 11 :

* Խ' յաջ խոհարհելն՝ և մ' յահալ . Գարշո զորն ք
ի ճանապարհէ չարէ : ॥ Առաջ . Դ . 27 :

* Բարե Է խոհարած բանից քան զնիւզն իւրեանց .
բարե Է երկայնափո քան զհարթացեալն ոգու :

॥ Առաջ . Է . 9 :

* Փառս և անարգանք ի յեռն լեզուի , և չորձ
նոն մարտոյ ի յեռն անարգ լեզուի իւրոն :

॥ Առաջ . Ը . 15 :

* Ուրեալ ընդունի արա՛ բարե մարտոյ , զի ի նման
ընդունի Բարեաց Գոհացի : ॥ Առաջ . Թ . 1 :

* Լազարոս աշուհեալ խորագէտս իբրեւ զօջ , և
միւսիս իբրեւ զաշուհի : ॥ Առաջ . Ժ . 12 :

* Ուր և խոհի լինել աշխարհի , և ոչ նախ նորեալ
համարիցի զճախն՝ ելի ունիցի բաւական ի խոհարհելն :

॥ Առաջ . 14 . 28 :

ԳԼ. ԺԵ

Խ Այնքան վտանգաւոր է հեծանել յանկիրթ երիվար , քան յայտնել զգաղտնիս անփորձ բարեկամի : Ապա չէ՛ արժան անխտիր ումե իցէ բարեկամի յայտ առնել զգաղտնիս սրտին . այլ այնմ՝ զոր փորձիւն ճանաչէ ոք լինել խորհրդապահ :

Ի Ժակ սափոր ընու զջուր , որ ծանուցանէ զծածուկս հողւոյն այնմ՝ որ ոչ գիտէ պահել զխորհուրդ :

Է ԼԺԵ ոք կամի զգաղտնի ինչ հռչակ հարկանել , դաշամբք խորհրդապահուէ յայտնեսցէ զայն ուսմիւն . զի ուսմիւն առաւել մոռնետիկ է խորհրդոց քան խորհրդապահ : Ապա հաւատարիմ խորհրդապահութիւն ոչ է յուսալի գտանել ՚ի մէջ ուսմիւնոց՝ այլ իմաստնոց . և այն ոչ ան իմաստնոց՝ այլ սակաւուց և կարի՛ սակաւուց . առ որոյ ընտրութիւն մեծի զգուշութեան է պէտք :

Ը Սեծ ինչ խնդրէ , որ խնդրէ պահել զխորհուրդն զոր յայտնէ :

Թ Որ խորհրդապահ է՝ ունի զբերանն ՚ի սրտի . և որ չէ խորհրդապահ՝ զսիրտն ունի ՚ի բերանն : Բայց են ոմանք՝ որք համարին զգաղտնիս՝ ոպ բեռն ինչ ծանր . զոր ինքեանք ոչ կարացեալ տանիլ , տան այլոց որոպ բեռնակրաց ՚ի բառնալ :

Կ Հպարտն յափշտակեալ յախտէ անապա-

ռութե՛, ախորժե՛ պատմել զխորհուրդս մասց
իւրոց՝ որ բերէ գովուի՛ ինքեան. որով մասնէ
այլոց զգաղտնիս սրտի իւրոյ :

Դ Բարկացօղն՝ ո՛չ կարէ պահել զխոր
հուրդս իւր . զի՛ ՚ի ցասնուլ իւրում՝ բռն
բարկութե՛՝ եռայ արիւն նո՛ր , և ո՛չ ժուժայ
լուել . և անդէն վաղվաղակի թափէ ՚ի սրտէն
զգաղտնիս իւր . ուստի դիւրին է գողանալ
՚ի նմանէ զխորհուրդս գաղտնիս : Օ) Ի բար
կացօղն է իբրև զտիկ լցեալ պատուական հե
ղանիւթիւ՝ . որ մինչ բռնաբարի յումեքէ՛
պայթի առ ժամայն , և թափէ զոր ունի :

Է Խորհրդապահն՝ մի՛ յաղագս պահելոյ ըզ
խորհուրդ ինչ՝ խօսեսցի զսուտ. և մի՛ յերկիւ
զէ՛ յայտնուէ գաղտնեաց , այլափոխել զգէման
ցուցցէ . զի դէմք և աչք առաջնորդ և դես
պան են սրտին . և մարդիկ այսպիսի նշանօք
փութով նախատես լինին , և իմանան զգաղտ
նիս : Ապա ՚ի խօսիլն պարտ է միայն զվնասա
կորսն ծածկել , զի մի՛ լիցի ստախօս . և զկարգ
բանիցն անշփոթ պահել , զի մի՛ զնշոյլ խոր
հրդոյն երևեցուացէ ՚ի դէմս իւր , զորմէ
լուել կամէր :

* Որդէս «աղա» խորժանեալ ՚ի պարսպաց՝ և անպարտապ
եցէ . նոյնպէս և այր որ ո՛չ խորհրդով ինչ գործեցէ :

|| Առակ . ԻԵ . 28 :

* Բաշտմա՛ խաղաղարար լիցին «եղ . և խորհրդալից
լիցի «եղ Թ ՚ի հաշարաց : || Արաբ . Դ . 6 :

« Իսորք մարդոյ ուղղի 'ի ներքուստ 'ի խղճէ , և յարտաքուստ 'ի յօրինաց . զի եթէ խիղճն թելադրեալ 'ի թիւր կամաց՝ հակառակ զինի ընդդէմ ուղիղ բանի , օրէնքն յանդիմանեալ սանձեն զնա , և ածեն 'ի հնազանդութի : Խիղճն՝ իբր ներքին արդար դատաւոր 'ի կողմանէ բնութե . և օրէնքն արտաքուստ իրաւարար 'ի կողմանէ այ , իբրեւ երկու թաթ կշռոյ՝ զմէտն արդարութե 'ի միջասահմանութե պահեն :

« Բանզի մարդիկ եթէ միայն խղճին կառավարեալ լինէին , բազում անձնասէրք կողմնապահ լինէին բնութե՝ և զուղիղն թիւրէին . և ոչ ոք էր՝ որ յանդիմանէր և ուղղէր զնս : Խսկ եթէ միայն օրինք կառավարեալ լինէին , բազումք ևս չարակամութե ինք խաբէին զպարզամիտս , և զիրս անօրէնս իբրեւ զօրէնս յառաջադրէին առնել և գործել : Իսկ կարեւոր են երկոքին ևս՝ խիղճ և օրէնք , առաջնորդել մարդկան և ածել յառաքինութի իբրեւ առհուպ վախճան . և այնույեղջանկութի իբրեւ առ իւր վերջին վախճան . զի ըստ առածին , նա և բնութի ոչ երբէք գործեն ընդունայն :

Խիղճն՝ 'ի բնական օրէնս պարտ է զհետ երթալ ուղղութե բանի . ըստ այնմ , * Հեթա նոսք որք զօրէնսն ոչ ունին՝ բնութե զօրինացն

գործեն : ॥ հւօ՛ . Բ . 14 : և յեկեղեցականս՝
հետեւիլ անձային օրինաց . զի յանձայինս ոչ է
բաւական միայն ուղղութիւն բանի , այլ և պա-
հանջէ համաձայնութիւն օրինացն նոյն :

Բ Եւ յոյսն մտաց՝ է նշոյլ ինչ յաւիտենա-
կան օրինաց , որ յոյն ներտպեալ է ՚ի բնու-
թիւնս մարդոյ . որով մարդն առնէ զարժանն
և զվայելուչն , և հերքէ զայն՝ որ չէ արժան
և վայելուչ : Եւ անձային օրէնք պարգեւե-
ցան յոյն իբրեւ թարգմանն նորին կամաց . զի
նա՝ որ միայն բնութեւն էր մարդ , և ճանաչէր
միայն զբնական ուղղութիւնս , օրինօքն լիցի և
բարոյականացս մարդ , և ճանաչեսցէ զանձային
ուղղութիւնս . և կամ՝ որ նախ բնականաւ էր
պատկեր նոյն , օրինացն պահպանութեւն լինիցի
և նման նոյն՝ և անձային մարդ : Եւ ուղիւ
բանն մտաց և օրէնքն միաբան ուղղեն զբարս
մարդոյ՝ ՚ի պահել զլիւղճն յուղղուէ ՚ի խոր-
հելն ՚ի խօսելն և ՚ի գործելն : Եւ պա որ խոտո-
րի յուղղութեւն մտաց և ՚ի հրամանէ օրինաց ,
հակառակի նոյն և բնութեւն իւրոյ :

Գ Եւ թէ ոք յամի անսոյ խղճին իբրեւ
խղճահար , առաւել ևս սխալի . վոյն հարկ է
խոհեմութեւն վարիլ ընդ խղճին . զի ոչ է ար-
ժան իսպառ անկուշեւ , կամ գլխովին նմա
հետեւիլ . այլ բարեկարգիլ զնա լուսով բանին
և օրինօք . և յիրս տարակուսականս՝ ուր խիղ-
ճն մտաց տկարանայ որոշել՝ դիմել առ իմաս-
տունս և օրինադէտս , և ուսանիլ ՚ի նոցանէ՝

զոր պարտն է առնել : Եւ յայնս՝ ուր երկուստեք իջ պակասին հաւանական փաստք կամ պատճառք առ ի առնել զինն կամ խորշիլ զանկասկածն և զապահովագոյնն ընտրել :

Դ Զոր է խղճահարութիւն , բայց չար ևս է լինելն անխիղճ . ապա պարտ է լինել խղճմը տանաւոր . քի՛նչ իբրեւ փոքրոգի յամի երկնչիլ . և իբրեւ յանդուգն յամի վստահիլ . այլ իբրեւ արի՛ չերկնչիլ , ուր չէ՛ պարտ . և երկնչիլ , ուր պարտն է :

Ե Զանդուգն է կամք մարդոյ , և բազում անգամ ելանէ ըստ սահման բանաւորութեան . վնջ և խիղճ մտացն տո՛ւաւ նմա սանձ . զի մի՛ քան զպայման առաջնորդութե բանին արշաւեացէ . իսկ եթէ ոք ազդարարութե խղճին իջ անսայցէ՝ պարտաւորի դատաստանի : Բայց դատօղն վն զի է մարդ՝ տը կարանայ որոշել զերաւունս արդարութե . վնյ ապաստան առնէ անդրէն զդատաստանն՝ խըղճի մտաց պարտաւորին . զի նա է անխաբ դատաւոր դաղունեաց սրտի . ոնչ զի պարտաւորն նմա երդնուցու . որ եթէ ընդդէմ դատման խղճի մտացն երդնու՝ լինի երդումն սուտ . և մնայ այնպիսին պարտաւոր դատաստանին նոյն .

Զ Ընասունք եթէ ունէին զկարողութի խօսելոյ ընդ մարդկան , արդարեւ կշտամբէին զայնոսիկ որք դործեն ընդդէմ ազդարարութե բանին , և խղճի մտաց : Եւ քանզի անասունք իջ ունին զբան՝ վասն որոյ և իջ անկանին ընդ

պարտաւորութիւն պատժոց . և ոչ է վասն նոյն
կարգեալ դատաւոր և քննիչ գործոց : Իսկ
մարդիկ՝ վստիչ ռենին առաջնորդ զբանն՝ և
ազդարար զխիղճն . եթէ ոչ անսան նոյնն՝ ան
կանին ը դատաստանաւ : Լսա նախատինք են
մարդոյ ունիլ զբան , և վարիլ իբրեւ զանբան :

Ե Ինչպէս ՚ի մարդկանէ քով ճանաչեն
՚ի սիրտս իւրեանց , թէ սխալեալ են ՚ի գործս
ինչ կամ ՚ի բանս . բայց տակաւին ընդ դէմ
խղճի մտաց իւրեանց ջանան բանիւ արդա
րացուցանել զանձինս : Եւ այս է նշան յա
մառութեան իւրեանց ՚ի չարիս . զի երեւի
թէ ոչ կամին ուղղել զսխալանս իւրեանց :
Չէ ընտրութիւն և սիրոյ արժանի՝ որ յայտնի
ճշմարտութիւն յամառեալ հակառակի , զի մի՛
սխալեալ երևեսցի :

Ը Որ ոք գործէ ընդ դէմ խղճի մտաց
իւրոց՝ չկարէ լինել զերծ ՚ի խայթոց է նոյն .
զի խայթ խղճին խիստ է քան զմահ . քանզի
մահն միանգամ մեռուցանէ , իսկ խայթ խղճին
յամժամ : Լսա որ ունի զխիղճ իւր անխաբ
դատաւոր անձին , և հնազանդի օրինաց և
հրամանաց նոյն , մտայ ազատ և խաղաղ ՚ի ներ
քին տանջանաց սրտին :

Թ Ինչպէս մարդոյ նմանի շան , որ առ օ
տարս հաջէ և հալածէ . և առ ծանօթս քծնի
և շողոքորդէ . քանզի ՚ի խորհել և ՚ի գործել
ուրեք զգար ինչ խիղճն վաղվադակի հաջէ և
հալածել ջանայ զգարն , իբրեւ օտար և թշնամի

բնութե մարդոյ : Իսկ եթէ տակաւ առ տակաւ չարն ընտելացի մուտ և ել գործել 'ի միտս , այնուհետև խիղճն մտաց վարի ընդ նմա իբրև ընդ ծանօթի , և լռէ 'ի յանդիմանելոյ . վասն որոյ և մարդն համարձակ սահի յամենայն մոլորութիւս . յորոց յառաջագոյն հարեալ 'ի խղճէ խորշեր : Այս ջանալի է 'ի սկզբան չտալ տեղի չարի իմիք . և զխիղճն միշտ արթուն պահել . զի մի' գահաձեռ լիցի մարդ 'ի խորս չարեաց :

* Լըրիշտին առանցին իմն չարութի' ինքեամբ վնասէ
Դարասպարտեալ : Իշտ ֆանիէ զանհարկնսն' նեղեալ 'ի
խղճէ ԴԿԱԿ : || Խմաստ . ԺԷ . 10 :

* Բանշի պարծանք մեր այս էն' վնասութի' ԴԿԱԿ մե-
րոյ . շէ սրբութի' և սրբութի' աս , և ոչ մարմնեղէն
իմաստութի' , այլ շնորհօքն աս շրջեցաք յաշխարհի :
|| . 2 . Կորն . աս . 22 :

* Ո'չ խղճեցէք յանցինս' և լինեցէք ԴԿԱԿ չար-
եացն խորհրդոյ : || Յակ . Է . 4 :

* Արեւելէ' էիէ սիրտ մեր շիշ ո'չ սրբասնեցէն ,
չհամարձակութիւնսն ունիմք առ սրբաւոր :
|| . աս . ՅօՏ . ԴԷ . 21 :

ԳԼ . ԺԵ

Խ Գանդատէ արդարութիւնն՝ յորժամ մարդիկ ոչ այնպէս դատին զանձինս՝ որպէս դատէին զայլ :

Է Զէ հարկ դատաւորին ընդ պատժուիք արկանել զլանցաւորն , եթէ առանց մեղսնչե լոյ իրաւանց՝ կարէ զնա թողուլ անպատիժ . զի պատուհասելովն ոչ եթէ զիրաւունս պաշտ պանէ , այլ զիրաւունս անգութ առնէ :

Ը Լն մարդիկ՝ որք կամին ծառայեցուցանել զօրէնս արդարս հաճուէ կամաց իւրեանց . և սոքա են անօրէնք և կամապաշտք . որք և չառնուն ՚ի միտ , թէ պարտ է օրինաց իշխել ՚ի վր կամաց մարդոյ՝ և ոչ եթէ կամք մարդոյ ՚ի վր օրինաց . զի եթէ կամք մարդոյ լինէր օրէնք , լինէին այնքան օրէնք՝ որքան մարդիկ :

Թ այց օրէնքն պահանջէ ունիլ և զնա զանդեալս . իսկ ՚ի կացուցանել ամենեցուն զկամս իւրեանց օրէնք , լինէին ամենեքին իշխողք . և ով գտանէր նազանդ օրինաց . բայց եթէ յորժամ մի միայն մարդ մայր յաշխարհի : Այսպէս յայնորիկ նախնի օրէնսդիրք իւրպանչիւր ազգաց՝ սահմանեցին օրէնս բարիս , զի ամենեքին միաբանեցին ՚ի մի կամս . և որ բնութիւն ետ իւրպանչիւրոց զառանձին կամս , մարդիկ միացուցին ՚ի մի օրէնս . ընդ որ բնութիւն իսկ զարմացաւ , տեսանելով եթէ մարդիկ գտին

ճնարս կառավարել զկամս իւրեանց :

Դ Զէ արժան բնակիլ ՚ի քաղաքի , ուր
 ոչ գոյ օրէնք . կամ ոչ գտանի դատաւոր օրի-
 նապահ . զի ուր ոչ գոն օրէնք , մարդիկ լինին
 անօրէնք . և ո՛վ կարասցէ մնալ անվնաս ՚ի մէջ
 անօրինաց : Լկամ թէ իցեն օրէնք , բայց թէ
 դժուորն ոչ ՚ի գործ դիցէ զՏրամանս օրինաց՝
 յո՞ դիմեսցէ զրկեալն խնդրել զերաւուսս .
 զի այնպիսիքն ջատագովեն զօրէնս , այլ վարին
 իբրեւ զանօրէնս . և յեղծանել իւրեանց զօ-
 րէնս , եղծանեն զքաղաքն և զհասարակուին :

() րէնք կամ բարեկարգութիւնք որք վերա-
 բերին առ հասարակութիւն , հասարակաց հա-
 ւանութիւն պարտին հաստատիլ :

Ե Լըջանիկ է քաղաքն , յորում դատա-
 ւորք են իմաստուն և արդար . միապէս հային
 ՚ի դատաստանն աղքատաց և փարթամաց , եկաց
 և բնակաց . ոչ թիւրեն զերաւուսս վն կաշա-
 ռաց , կամ վն երկիւղի , կամ վն սիրոյ :

Ղ Ո՛չ ինչ վճիռ գործոյ կարէ մնալ հա-
 տատուն՝ եթէ չիցէ հիմնեալ յիրաւունս . ուս-
 տի մարդիկ եթէ առ ժամն համաձայնեալ ընդ
 միմեանս՝ վճռեսցեն առնել զգործ ինչ՝ որ
 վերաբերի առ ինքեանս , ՚ի վախճանի տարա-
 ձայնին ՚ի միմեանց՝ և նանրանայ վճիռն , ե-
 թէ չիցէ իրաւամբ հաստատեալ :

Է Լ, թէ այր ընդ ընկերի իւրում կենցա-
 ղավարէր աննենգ և խաղաղ , աւելորդ լինէր
 նց՝ դատաւոր և դատաստան . զի ոչ դք ունէր

յայնժամ զվէճ . և ոչ ոք կարօտէր երթալ 'ի դատ. վն զի դատաւորն սահմանեցաւ վն խարդախութե և անիրաւութե մարդկան . զի եթէ մարդիկ անիրաւեսցին առ միմեանս , դատաւորն արասցէ իրաւունս : Սոսկոյ արդարութիւն , յորժամ դատաւորն որ պահապանն է իրաւանց՝ հալածէ զարդարութիւն 'ի դատաստանէ իւրմէ , և զըկեալն խնդրէ իրաւունս 'ի նմանէ :

Ար ատէ զիրաւունս , ատէ և զայնս որ խօսին զիրաւունս :

Ը Ար զըկէ և յափշտակէ զինչս այլոց՝ կորուսանէ զիրաւունս ժառանգութե ընչեց իւրոց . ապա որ ցանկոյ խաղաղութե վայելել զինչս իւր , հատուցէ նմա զոր զըկեաց . զի որ զըկանօք զինչս այլոց ժողովէ , ոպ թէ ըզհօւր 'ի հանդերձս իւր ծրարէ :

Թ Օ ինչ քան զայս իրաւացի հատուցու մըն՝ յորժամ նա որ յընթացս կենաց իւրոց ցաւօք և վնասուք այլոց ստացեալ իցէ զինչս , թողեալ երթիցէ ցաւօք սրտի , և վնասուք հոգւոյ : Ընիրաւութի եր արդեօք՝ եթէ նա որ զըկանօք մթերեալ էր զինչս , վայելէր 'ի նս մտադիւր . զի գանձք որ ժողովին զըկանօք , պահին կասկածանօք , և կորուսանին ցաւովք :

Ժ Անցաւոր է օրինաց՝ որ ոչ լնու ըզպարտաւորութի իւր . ապաքէն իշխանաւորն դաշամբ հատուցման վարձուց պահէ առ իւր զսպասաւորն զի ծառայեսցէ . և սպասաւորն

Ծառայէ , զի վարձ առնուցու : Լպա եթէ իշխանաւորն զլացի տալ զսակ արկեալ վարձ սըն , կամ սպասաւորն ո՛չ ծառայեսցէ հաւատարմութե՞ . մինն լինի զըկօղ , և միւսն գող . և երկոքին իսկ ո՛չ հատուցանելով զպարտաւորութիւն իւրեանց՝ յանցաւոր օրինաց դատին :

Ժա՛ Որ առանց իրաւանց տր լինի բազմաց , իրաւունքն առնեն զնա ծառայ տլոց :

Ժբ՝ ԼՐԴԱՐ հատուցումն լինի՝ յորժամ նա որ հասոյց զվնաս տյնմ՝ յորմէ չէր ընկալեալ չարիս . կրեսցէ զվնաս յայնմանէ , որում աւրարեալ էր բարիս :

Ժգ՝ Որ առաջնորդ լինի մատնութե և դաւաճանութե՝ օրինակաւ իւրով ուսուցանէ տլոց զնոյն առաւել և ինքեան :

Բնութի է մարդոյ , ՚ի բազում բարի օրինակաց զսակաւ բարիս , և ՚ի սակաւ չար օրինակաց զբազում չարիս ուսանիլ :

Ժդ՝ Լճ՝ ըստ յօժարութե և բաղձանաց և ջանից իւրաքանչիւր ումեք հատուցանէ զփոխարէնն . զի եթէ յօժարեսցի ոք և ջանասցէ առնել զբարի կամ զչար , և չկարիցէ գործով ՚ի գլուխ ածել , տակաւին արժանաւորի վարձուց կամ պատժոց :

Բանզի գործք որ ունին զբան բարւոյ կամ չարի , վս՝ տյն փոխարինութե են արժանի , զի գործին ՚ի հրամանէ կամաց . ապա թէ ոչ լինէին գործ մարդոյ՝ բնական և հարկաւոր , և ո՛չ եթէ գործ մարդկային՝ բարոյական

և կամաւոր : Լա վն զի կամաւորութիւն է՝ որ առնէ զգործն արժանի հատուցման . ապա և բաղձանքն ելուզեալ ՚ի կամաց՝ առ ՚ի գործել զբարի կամ զչար , արժանաւոր գտանի վարձուց կամ պատժոց , է՝ որ յաւէտ , և է՝ որ նոճազ . ըստ յաւէտ և նոճազ՝ կամ յարատեւ և անցողական ըղձանաց և ջանից իւրաքանչ իւր մարդոյ :

ԺԵ Ճշմարիտ հաւատացեալն քի՛ է իբրեւ որդի և ժառանգ նոյ . իսկ անհաւատն՝ իբրեւ ծառայ և վարձկան . ուստի ՚ի գործել նց զչար ինչ հաւասար ծանրութե՛ք , արդարութիւն պա՛հանջէ՛ զի պատժեսցին անհաւասար պատժուլք . իբր զի սաստիկ պատուհասեսցի հաւատացեալն քան զանհաւատն . քանզի ապրստամբութիւն որդւոց է առաւել չար , և մեծագոյն պատժոյ արժանի , քան զապստամբութիւն ծառայից :

ԼԿա Ճշմարիտ հաւատացեալք պարտին առաւել քան զնմա՛ մարդիկ ահիւ՛ և դողութե՛ք զանձանց փրկուի՛ գործել . ըստ այնմ , * ԼԹԵ՛ հիջ առաւելուցու արդարութի՛ ձեր աւելի քան զԲպրաց և զԲարիսեցւոց , հիջ մտանիցէք յարքայութիւն նոյ : || մատ . Է . 20 :

* Բերան արդարոյ խորհի շիմաստութի , և լեզու նոյ խօսեսցի շիրաւունս : || Սաղմոս . ԼԳ :

Ծ Չի՞ք քան զճճմարտութիւնն արժանի պատուո՞յ , բայց չի՞ք քան զնա յաւէտ անարգեալ . մարդիկ 'ի խօսելն ընդ միմեանս մեծացուցանեն զփառս նր , և ցուցանեն զանձինս ջատագով ճճմարտութե . բայց 'ի գործս իւրեանց արհամարհեն հանապազ , և պատուագիր լինին ստութե :

Սակայն ճճմարտութիւնն զմարդասիրութիւն իւր 'ի գործ արկեալ , երկայնմտութե տանի անարգանաց իւրոց . և ո՛չ գլխովին մեկնի յաշխարհէ , սպասեալ դարձի նց . և կամի՞ զի ոպ ամենեքին 'ի խօսիլ իւրեանց մերձ են ճճմարտութե , միասցին ընդ նմա և 'ի գործել իւրեանց : Ուստի ամ որ բարիս գործէ , միանայ ընդ ճճմարտութե . զի ամ բարի է ճճմարտ , և ամ ճճմարտ բարի . իսկ որ չար գործէ , հեռանայ 'ի ճճմարտութե . զի այն է չար , որ ո՛չ ունի զճճմարտութիւն :

Տեսե՞ր զներողութիւն ճճմարտութե , զի ո՛չ առ ժամայն վրէժխնդիր լինի անարգողաց իւրոց , և ո՛չ խնդրէ իրաւունս . ոյլ առ ամենեւին հուպ մատչի՝ և օգնէ սոեպ , զի շահեսցի զնս . թէպէտ ո՛չ ամենեքին հուպ առ նա դտանին , և ընդունին զօգնականութիւնն :

Է Սի՞ դք յուսասցի 'ի սուտ խօսողէ ընդունիլ զբարի ինչ . քանզի ստասացն չունի ինչ բարի . զի որ զճճմարտութիւն կորուսանէ ,

Կորուսանէ զամբարիս . զի ճշմարտութիւն է ամբարի :

Ստասացն զայս միայն շահի , զի թէև զճշմարիտն ասասցէ , ոչ ոք հաւատայ նմա :

Չէ արժանի ՚ի թիւս մարդկան գրիլ , որ սովորէ սուտ խօսիլ :

Գ Զիք գովելի քան զճշմարտութիւնն , բայց աւանդ զի չիք տոյժմուս ատելի քան զայն . են բազումք՝ որք բանիւ ճշմարտասէր լինել պարծին , բայց սրտիւ ատեցօղք են ճշմարտութիւն : Իսկ ճշմարտութիւն ճանաչելով ըզգաղտնիս մարդոյ՝ ծպտեալ շրջի յաշխարհի , զի մի՛ իսպառ հալածեսցի . բայց ճանաչեն զնա և պատուասիրեն , որք ուղիղ են սրտիւք :

Դ Ճշմարտութիւն հալածական եղեալ ՚ի մարդկանէ՝ որոց այլ է սիրտ և բերան , բնակի ընդ անմեղ անասունս , որոց նոյն է սիրտ և բերան :

Ե Ուր ծագեալ է լոյս , ոչ բնակէ անդ խաւար . ուր թագաւորէ ճշմարտութիւն , անդ ոչ գտանին դէք :

Որ ունի զճշմարտութիւն ՚ի խօսս , և զուղղութիւն ՚ի գործս , ունի նա կրկին թևս վերասլանալ յերկինս :

Ղ Ուր չիք ճշմարտութիւն , չիք անդ և բարութիւն . զի երկոքին սոքա են անբաժան ընկերք . որովհետև նոյն են իրօք ընդ միմեաւնրս , և տարբերին տեսականութիւն և եթ : Լ՝ Կա յայտ է՝ թէ ՚ի չարս չիք ճշմարտութիւն ,

զի չեն բարի . և որ չունին զճմարտութի ,
խաւարեալ են միտք նց , զի ճմարտութին է
լոյս մտաց . վնց և չարք յամ խորս մոլորութե
անկեալ՝ ոչ իմանան :

Ուստի եթէ կամիցի ոք զչարն դարձուցա
նել ՚ի բարի , նախ պարտ է լուսաւորել ճմար
տութի՝ զմիտս նր . ուն զի միտքն իւրովի յափրշ
տակեսցի ՚ի սէր բարւոյ . ապա թէ ոչ՝ ընդ
վայր տքնի խրատիչն . և ուն թէ անլուր լսելէց
ջանայ ազդ առնել զներդաշնակութի երգոց :

Է | Եզու մարդոյ եթէ ճանաչէր զպար
տաւորութի իւր և զչափ իւր՝ գուցէ ոչ փա
կեալ լինէր ՚ի բերանի ընդ պարսպօք ատա
մանց և դրամբք շրթանց՝ իբրև յարգելանս
բանտի : Պարտաւորութի նր՝ է խօսիլ ըզ
ճմարտն . զի լեզուն է թարգման խորհրդոց
և մտաց . և չափ նր՝ է խօսիլ զարժանն : Եւայց
ոչ ճանաչէ զպարտաւորութի իւր , եթէ ոչ
պահէ զհաւատարմութի ՚ի խօսս , և ասէ ինչ
ընդդէմ ըմբռնման և դատման իւրոյ . և ոչ ճա
նաչէ զչափ իւր , եթէ աւելի քան զարժանն
խօսի : Եւա իրաւամբ պատժի լեզուն՝ որ ոչ
ճանաչէ զպարտաւորութի և զչափ իւր :

Եւ չեն ինչ զարմանք , եթէ լեզուք զա
ռամեալ ծերոց և պառաւանց աւելի քան զար
ժանն խօսին , զի պարիսպ ատամանց նց խրա
մատեալ են , և դրունք շրթանցն թուլացեալ :

Ը Որ չէ օգտախնդիր անձին , սովոր է լի
նել ճմարտախօս . քանզի շահասէրքն են , որք

լուեն զճշմարիտն , և կամ ստեն : Բնդ ցոր
եանն զորոմն խառնէ , որ ընդ ճշմարիտն ըզ
սուտ ինչ յարէ :

Թ Զէ արժան ստել երբէք՝ առ ՚ի զերծա
նիլ ՚ի վտանպէ . զի Թէ մարդկային հնարն տը
կարանայ ՚ի փրկել , պարտ է աղօթիւք առ ան
ապաւինիլ , և զելս հնարից առ ՚ի նմանէ խընդ
րել . և ոչ երբէք վճատիլ և ստել . զի ան է
ամենեւին ճշմարտութի . և միշտ զճշմարտութի
կամի : Աստի որ ոք ստութիւն ինչք այլայլէ
զճշմարտութիւն , մեղանչէ ընդդէմ նոյ , և ընդ
դէմ խղճի մտաց իւրոց . և ան քաջ գիտէ
փրկել , եթէ իցէ օգուտ . ապա Թէ ոչ լու է
մեռանիլ պահամբ ճշմարտութե , քան կեալ
յանցանք ստուէ : Սակայն ան երբեմն Թոյլ
տոյ չարաց սուտ խօսիլ՝ առ ՚ի փրկել զբարիս ,
որ սիրեն կորուսանել զկեանս քան ստել :

Դ Առաւել է ճշմարտութիւն . սրտի , բերա
նոյ , և գործոյ . բայց բազում անգամ ոչ ինչ
զօրէ առ մարդիկ ճշմարտութիւն սրտի և բե
րանոյ . եթէ ոչ ՚ի վր գայցէ ճշմարտութիւն
գործոյ . որովհետեւ մարդ է ստիլ երկուց ա
ռաջնոց , կամ մնալ անգործադիր : Արդ՝
միայն նոյ է սեպհական ճանաչել զճշմարտութի
սրտի . մարդիկ հաւատարիմք միմեանց՝ ճանո
չեն զճշմարտութիւն բերանոյ . իսկ հասարա
կութիւն ճանաչէ զճշմարտութիւն գործոյ :

Ապա չէ նա խոհեմ , մինչ զայն որ սեպհա
կան է նոյ , պահանջէ ՚ի մարդկանէ . ք յորժամ

խնդրէ 'ի մարդկանէ ճանաչել զյօժարութիւն
և զբաղձանս սրտի իւրոյ , թէ ստուգի՞ն կա-
միցի զայս ինչ . այլ պարտ է նմա բանի՞ն ևս
յոյս առնել : Զէ խոհեմ , մինչ զայն որ յա-
տուկ է հաւատարիմանձանց՝ պահանջէ 'ի հա-
սարակաց . ի խնդրէ 'ի հասարակութե՞ հա-
ւատալ բանից բերանոյ իւրոյ . այլ հարկ է
նմա գործովք ևս ցուցանել :

Լաւակի է և ստուծին . ի սրտի՞ բերանոյ՝
և գործոյ . զի է՝ որ զայլ ինչ խորհի , և զայլ
ինչ խօսի . և է՝ որ զայլ ինչ խօսի , և զայլ
ինչ գործէ . և ուր մինն երկց աստի չէ՞ հա-
մաձայն , անդ է ստուծի : Լայց օրէն է խո-
հեմ կառավարչին երբեմն պատրուակել զճըշ-
մարտութին . ի զայլ ինչ խորհիլ 'ի սրտի , և
զայլ ինչ խօսիլ , կամ զայլ ինչ գործել . բայց
այս ոչ է աղաւաղել զճշմարտութին , այլ միայն
թանդուղել և ծածկել . զի այսպէս պահան-
ջէ օգուտն հասարակաց . քանզի երբեմն բա-
րին յաղթահարէ զճշմարիտն :

Ժա Ըր միանգամ ստէ երդման կամ դաշին
իւրոյ վն շահասիրութե՞ , վնասէ անձին . զի
ոչ ոք հաւատայ նմա յոյլում նո՛ւագի , թէ և
երդնուցու պահել զխոստումն իւր . վնասէ
ևս հասարակութե՞ . զի բառնայ յճէ զյարգ-
հաւատարմութե՞ , որ հաստատեալ է յերդման :

Ժբ Ըր ալ է քաջութե՞ մեռանիլ 'ի պատե-
րազմի՝ առ հաստատուն պահելոյ զդաշն հա-
ւատարմութեան , քան յաղթել թշնամոյն

ուխտադրութ երդմնազանցութիւն :

ԺԴ Չէ արժան փնաս հասուցանել այնմ , զոր երկբայական կարծեօք համարիս լինել թշնամի . զի լու է՝ թէ նա լիցի չարագործ քան թէ դու :

Բազում ինչ իրողութի գործեցան յառջին դարս . բայց այժմ կամ ոչ հաւատան նց մարդիկ , և կամ դժոճարաւ . և բազում ինչ ստոյգ գործին ՚ի ներկայս . զորս յետագոյք կամ ոչ հաւատասցեն , և կամ դժոճարաւ : Այս ըզգուշալի է մեզ չստել զանցս անցելոց . զի մի և յետագոյք անստոյգ համարեացին զճմարտութ գործեալսն առ մեօք : Որ ոչ երբէք հաւատայ ումէք , ոչ որ կարէ հաւատալ նմա :

ԺԵ Ոչ ամ հակառակութի է իրաւացի . զի են ոմանք՝ որք հարցեալ ինչ ումէք՝ լսեն պառասխանի ճմարիտ . բայց չունելով ուղիղ միտս , թիւրեն զբանն , և հակառակին յանիրաւի :

Բազումք ևս լուեալ զճմարիտ ինչ , ոչ կամին հաւատալ , մինչև չիցեն զփորձ առեալ . և յորժամ փորձեն՝ վկայեն լինել ճմարիտ , բայց փնասուք անձանց իւրեանց :

ԺԶ Օ որ ինչ խօսի ոք՝ պարտ է լինել ճշմարիտ . բայց ոչ զամենայն որ իցէ ճմարիտ , պարտ է խօսիլ :

ԺԷ Բնական է մարդոյ խնդրել զճմարիտուն , և ցանկալ բարւոյ . զի ճմարիտուն է առարկայ կարողութե մտաց , և բարին կամաց . և յատուկ է ամ կարողութեան բնականաբար

դիմել առ իւր առարկայն : Բայց բազումք ոչ ունելով զկատարեալ ճանաչումն ճշմարտի և բարւոյ , վարանական դեգերինն ՚ի ինդիր նոցուն , և մինչ ոչ կարեն ստանալ , անհասանելի զերսն վարկանին . իսկ թէ ուշի ուշով հայեցին , կարեն զնս ճանաչել և ՚ի ձեռս բերել . զի չէ օտար ՚ի հասողութի մարդկան :

Ապաքէն ճշմարտութիւն է համակերպութի իրի ընդ իմացութե . իսկ բարին է այն , որ է համաձայն ուղիղ բանի : Աստի եթէ ք հետազօտէ մտք ըմբռնել զերն այնպէս , որն է իրն յինքեան , հասու եղև ճշմարտութե . և որ լուսով բանին առաջնորդի յընտրութի գործոց , գտանէ զբարին . ապա թէ այլազգ վարեսցի , վրիպի ՚ի ճշմարտութե և ՚ի բարւոյ . և անկանի ՚ի մոլորութի և ՚ի չարիս : Արեմն քաջ մտադիր լինել պարտ է ՚ի հետազօտել ըզբնութի իրին՝ ՚ի ճանաչել զճշմարտն . և խոհական խորհրդով վարիլ յորոշելն զմի ինչ գործողութի յայլմէ՝ ՚ի գտանել զբարին . և յայսոսիկ կայանայ կատարելութի մարդոյ :

Աստի իմաստունք որք ճանաչեն զճշմարտն , և առաքինիք որք գործեն զբարին , են զընարթամիտ և ուրախասիրտ . իսկ տգէտք որք զսուտն , ըմբռնեն որն զճշմարտ , և մոլիք որ զառերևոյթ բարին սիրեն փոխանակ իսկական բարւոյ , միշտ տանջին ՚ի միտս և ՚ի կամս իւրեանց , և ոչ ունին հանգիստ . զի միայն ճշմարտն է հանգուցիչ մասց, ոնք և բարին կամաց :

ԺԷ Ճճմարտութիւն բնական իրաց հաստատեալ է 'ի փորձս . զի ամ տարակուսանք կամ դժոճարին խնդիրք՝ որք են շուրջ զբնական կամ զգալի գոյացութիւն , ո՛չ լուծանին բանիւ , այլ միայն փորձով : Օ ի բանն որչափ և զօրաւոր իցէ , միայն զմիտսն հաւանեցուցանէ , այլ ո՛չ կարէ զնա հանգուցանել . կամ իբրեւ ապացուցեալ ճճմարտութիւն բռնադատել 'ի հաւանութիւն . զի քաղցեալն ո՛չ յագի բանիւ , այլ խնդրէ հաց 'ի կերակուր :

ԺԸ Յաճախակի խաբին մարդիկ , որք հանապազ ցանկան լսել զնորագոյնս . զի ո՛չ հետամուտ լինին քննել և իմանալ զճճմարտութիւն իրին :

ԺԹ Լ'րտասուէ ճճմարտութիւն՝ մինչ առեւն զնա նենդաւորք և ստասացք . և եթէ ո՛չ ուրեք գտանէին հաւատարիմք և ուղղախօսք միտթարեւ զնա , իսպառ չո՛ւէր յաշխարհէս , և երթեալ բնակէր յերկինս . ուր ո՛չ գոյ նենդութիւն և ստութիւն :

* Լ'նայն էրիւր ապաւինի 'ի ճճմարտութիւն , և էրիւնք օրհնէն զճճմարտութիւն . և ամ գործք շարժին և դողան առաջի նորս . և ո՛չ է 'ի ճճմարտութիւն անիրաւութիւն և ո՛չ թի :
|| Թ . Լճըրաս . ԴԷ . 36 :

* Պիղծք էն առաջի փեռան շրթոնք ստաք . իսկ սրառնէ զհաւաքս՝ ընդունելի է նմա :

|| Լ'աակ . ԺԷ . 22 :

ԳԼ . ԺԹ

Խ Բնութիւն մարդոյ գոլով քաղաքական, և ընկերասէր՝ կարօտի բարեկամութեան, թէ յուրախականս և թէ՛ ՚ի տրտմականս . իսկ որ ո՛չ ունիցի զսէր բարեկամութե՛ն ընդ ումեք՝ արտաքոյ ելանէ ըստ սահման բնութե՛ն մարդոյ . վասն զի ուրախութիւն ընկերակցութե՛ք բարեկամաց առաւելու, և տրտմութիւն բարեխառնեալ նո՛ւազի : Եւ որ ո՛չ գիտէ թէ զինչ է բարեկամութիւն, ո՛չ գիտէ նա՛ թէ զինչ է մարդ :

Է Երեսցալօգուտ խորհրդածութիւն փոխադարձ խօսողութե՛ք բեղմնաւորի և իբր կենդանանայ և աճի . զի երկու կարծիք ընդ միմեանս բաղդատեալ՝ ցուցանի արժանն և վայելուչն՝ և եղանակն դիւրութե՛ն ՚ի գործ դնելոյ ՚ի դէպ ժամանակի . իսկ ՚ի մնալն առ մի ոք ծածկեալ՝ ընդ ինքեան բթանայ, և կամ մոռացմամբ կորնչի : Եւս պարտ է ունիլ մարդոյ խոհեմ և խորհրդապահ բարեկամ խորհիլ ընդ նմա . զի եթէ բարի է՝ զոր կամի առնել, օգնելով բարեկամին՝ լինի բարեգոյն . իսկ եթէ ո՛չ է բարի՝ ազդարարութե՛ք բարեկամին՝ յետս կասի ՚ի նմանէ . զի օգուտ կամ վնաս խորհրդոց և գործոց՝ այլում պարզ և մեկն երեւի քան ինքեան :

Ը Նշմարիտ բարեկամութիւնն գտանի տիրապէս ՚ի մէջ իմաստնոց՝ մարդասիրաց և

առաքինեաց , ապա որ ունի հաւատարիմ բարեկամութիւնը ումեք , նշան է՝ թէ ունի նաև զիմաստութիւն , կամ զմարդասէր բարս , և զբարւոյ կենցաղավարութիւն . զի Ը այսպիսիս յօժարամիտ և փոյթ են մարդիկ առնել զբարեկամութիւն . իսկ այն որ ոչ ունի զբարեկամ , նշան է թէ իցէ տղէտ՝ կամ մարդատեաց , կամ մոլի . վասն զի ամենեքեան խորշին յայսպիսեաց :

Դ Ղ շմարիտ բարեկամութիւնն կայանայ ՚ի փոխադարձ հաղորդութեան բարեաց և չարեաց . որպէս զի յաջողութեամբ բարեաց ուրախացին սիրտք . և կարեկցութեամբ չարեաց՝ թեթեւացին տրտմութիւնք . ապա թէ ոչ բարեկամութիւնն փոխի ՚ի շահասիրութիւնն :

Ե Ա մէկ է ունիլ զիմաստուն բարեկամս՝ քան զբազում գանձս . զի իմաստուն բարեկամն օգնէ յաւուր նեղութեան օգտակար խրատութեամբ , այլ գանձք և մեծութիւնք ոչ բնաւ :

Զ Յատուկ է ճշմարիտ բարեկամաց լինել հաւատարիմ միմեանց . և յատուկ է հաւատարմաց ունել ընդ միմեանս սերտ բարեկամութիւն :

() Երէք բարեկամութեան հաստատի և պահպանի ՚ի հաւատարմութեան . և ուր չէք հաւատարմութիւն , չէք անդ և բարեկամութիւն :

Է Օ րկիլ ՚ի բարեկամէն՝ առաւել դառն է և ցաւալի , քան զրկիլ յընչեց . զի ինչք բազմացուցանեն զթշնամիս , և բառնան ըզհանգիստ ստացողին . իսկ բարեկամութիւնն

զԹշնամիսն նո՛ւազէ , և զանձն բարեկամին
հանգուցանէ :

Ը Որ փութով բարեկամանայ ը ումէք ,
փութով քակէ զկսպն բարեկամութե :

Թ Կեղծ բարեկամ է ուղխաջուր անձ
րեոյ . և ոպ ուղխն 'ի պակասիլ անձրեոյ ցա
մաքի . նոյնպէս և կեղծ բարեկամն 'ի դա
դարիլ յաջողութե , անհետ լինի :

Ժ Յատուկ է օգտախնդիր և կեղծաւոր
բարեկամի , 'ի ձախողութե բարեկամի իւրոյ
նախկին լինել 'ի փախչօղս . որ 'ի յաջողութե
նր նախահրաւէր լինէր 'ի կոչնականս :

Չախորդութիւնն է փորձաքար բարեկա
մութե . և որ չէ անկեալ 'ի ձախորդութի
ինչ , ոչ կարէ որոշել զկեղծ բարեկամն 'ի ճշմա
րիտ բարեկամէ :

Ժա Կեղծ բարեկամն է առաւել չար՝ քան
զյայտնի Թշնամին . զի 'ի յայտնի Թշնամեաց
սովոր է զգուշանալ ոք . բայց 'ի ծածուկ Թշ
նամեաց չունելով զկասկած , վնասի չարաչար :

Ժբ Արժանի զարմացման է՝ զի յորժամ մար
դիկ զձի կամ զէշ գնոց առնուն , խուզարկեն
զբնութի և զբարս նր . իսկ յորժամ բարեկամ
զոք ստանան՝ յարտաքին կերպարանս նր և եթ
հային . իսկ զնեղքին բնաւորութե նր ան
փոյթ լինին : Որ ոչ ընտրէ իւր բարեկամ և
խորհրդակից զարս առաքինիս և ճշմարտախօ
սըս , արժան է զի վնասեացի 'ի նենգաւոր բա
նից խորամանկ շողոքորթաց :

ԺԴ Օ ինչ յիմարութիւն քան զայս առաւել վտանգաւոր . մինչ զարատաւոր անասունս առանց դանդաղանաց արտաքս վարեն մարդիկ ՚ի տանէ իւրեանց . իսկ զմով բարեկամն հանապազ սեղանակից և խորհրդակից ունին ընդ ինքեանս :

ԺԵ Ար ստանայ զբարեկամ բարի՝ դտանէ զամբարի . իսկ որ ստանայ զբարեկամ չար , կորուսանէ զամբարի : Ի նորելի՛ է մնալ առանց բարեկամի , քան ընկերանալ ընդ չարի : Ասան այնորիկ մանաւանդ ստանալի է զբարեկամն , զի բարին զոր ունի դք՝ մնասցէ ամբողջ . և զոր չունի՝ ստասցի նովաւ . բայց բարեկամ չար՝ զբարին զոր ունի դք՝ բառնայ ՚ի նմանէ . և զոր ոչ ունի՝ ոչ բնաւ կարէ տալ . զի որ չարքն են՝ այլումբարիս առնել ոչ կարեն :

ԺԶ Թիւ կամիս ունել քեզ զոք բարեկամ և հաւատարիմ , նախ լեր դու նմա անկեղծ բարեկամ . ոպ զի քոյդ բարութիւն զայլս արասցէ քեզ բարեկամ . զի եթէ դու ոչ կամիս այլոց զբարին , մի՛ յուսար՝ թէ այլք կամեսցին քեզ բարի :

ԺԷ Չիք յաւէտ զունարձալի իմաստնոց՝ քան կենցաղավարիլ ընդ առաքինի բարեկամիս , և խօսակից լինել վս կարեւոր և օգտակար իրաց . դիւրին է իմաստնոց կորուսանել զամվայելութիւն աշխարհի , քան զըլիլ յընկերութիւն առաքինի բարեկամաց :

ԺԸ Լրկնաբաղաբացի ՚ի դէպ է անունանել

զնս, որք ՚ի գործս բարեպաշտուէ՝ սերտ սիրով բարեկամութե մնան ՚ի միմեանց անբաժան . այս՝ է երկնային կեանս վարել ՚ի յերկրի . զի երկնայնոց է ՚ի սէրն նոյ և ՚ի սէր ընկերին մը նալ հաստատուն : Ապա որ բարեկամութե կեայ ընդ բարիս ՚ի գործս բարիս , նախ քան զեւանեղն յերջանկաց գաւառ՝ անշուշտ կրէ յանձին զնոցուն քաղաքավարութի :

ԺԸ Նորագն՝ որքան և լուսափայլ իցէ , տալ կաւին պէտս ունի հատման պատրուգի . ապա եթէ մնացէ անյարդար , լինի դիւրահալ և աղօտալոյս . այսպէս և մարդ՝ որքան և բազմա հանճար իցէ՝ կարօտի խորհրդակցուէ բարեկամաց . զի մի՛ գուցէ կարեւոր ինչ խորհրդածեալ իրողութի՝ իբրեւ իւղ ճրագի վաղվա ղակի հալեալ սպառեսցի . կամ աւելորդ պարագայիւք առ լցեալ՝ պայծառութի խորհրդոյն մնայլ առնուցու :

ԺԹ Արատ իմաստուն բարեկամաց՝ քաջ պահպանէ զիշխանն , քան զբազում գունդս ասեղ զօրաց : Անկանին ՚ի վտանգս՝ որք անգոսնեն զնրատ իմաստուն բարեկամաց :

Ի Սի ՚ի նշանաց ճշմարիտ բարեկամուէ է պահել ՚ի գաղտնիս սրտի զխորհուրդս ընկերին , և ոչ մատնել օտարաց . զի խորհրդապահութիւն է հիմն բարեկամութե . և առանց նոր սէր ընկերին չկարէ կալ կանգուն : Չէ՞ ճշմարիտ բարեկամ՝ որ մինչ գԺդմնի Ը բարեկամին իւրոյ՝ լուծանէ զինիք հաւատարմուէ ,

և հրատարակէ զգաղտնիս նորա :

Իսկ հարազատ բարեկամ նման է հայելոյ՝
կշռոյ՝ և փորձաքարի . զի ունի հայելեալ տե-
սանէ ոք զվայելչութիւն կամ զարատ երեսաց
իւրոց . և կշռով իմանայ զչափ ծանրութե-
ն իրին . և փորձաքարիւն ճանաչէ զաստիճան և
զարժողութիւն ոսկւոյն : Այսպէս և ազգարա-
րութիւն բարեկամի կարէ ոք քաջ ՚ի միտ առ-
նուլ թէ խորհուրդ իւր՝ զոր խորհեալն էր
յառանձնութեան իւրում՝ իցէ՞ վայելուչ՝ կա-
տարեալ և արժանի՝ ըստ ժամանակին , ըստ
տեղւոյն , և ըստ այլ ամ պարագայիցն : Բանզե-
բազում անգամ առանձինն առանց խորհը-
ղակցի՝ թէև իմաստուն ոք իցէ՝ անկանի ՚ի
սխալմանս . կամ տարակուսի յիրս ինչ . կամ բոլ-
ր խորհեալն թողու տարտամ և անգործ . վնջ
կարօտի այլում , զի ուղղեսցէ զսխալմանն , և
զտարակուսանսն լուծցէ . և զխորհեալն եթէ
իցէ հարկաւոր և օգտակար՝ խրախուսեսցէ ՚ի
գործ դնել : Այլ որ ունի անկեղծ և իմաս-
տուն բարեկամ՝ ոչ սխալի . քանզի աչք առա-
ւել տեսանեն քան զակն . իսկ որ ոչ ունի խոր-
հըղակից բարեկամ ՚ի գործս զոր հանդեր-
ձեալ է առնել , զգոյշ լիցի . զի կամ անկեալ է
՚ի վրիպակս , կամ մերձ է յանկանիլ :

Ինչ հարազատ բարեկամութիւն պահանջէ
ունիլ զհաւասարութիւն ինչ . կամ ըստ փարթա-
մութեան , կամ ըստ պատուոյ , կամ ըստ իմաս-
տութեան , և կամ ըստ խոհեմութեան . ապա թէ

ոչ փոխարկի բարեկամութեն անուն՝ կամ 'ի շահասիրութի , կամ 'ի շողջորդութի , կամ 'ի դասառութի , և կամ 'ի կուրօրէն հաւանութի . վնյ անհաստատ է բարեկամութին՝ ուր չիք հաւասարութի ինչ :

Ինչ հոգին բարեկամութե է անկեղծ սէր . զի առանց նր բարեկամութին է դի անկեն դան . կամ է պաճուճապատանք ինչ՝ որ արտաքին երևութիւն ցուցանի լինել մարդ , այլ իրօք է կեղծիք . և ոն դիւրաւ կործանի շին ունան՝ որ չիցէ հաստատեալ 'ի վերայ վիժի . սոյնպէս փութով եղծանի բարեկամութին՝ որ չիցէ հիմնեալ 'ի վերայ սիրոյ :

Ինչ Բարեկամութին ոն գեղեցիկ է տեսլեամբ , նոյնպէս և փափուկ է բնութի . վնյ և դոյշն պակասութի ծանր հիւանդանայ . և փոքր ինչ անհոգութի մեծամեծ վէրս երևեցուցանի . քանզի մարդիկ չնչին նետիւք սիրելեաց կարեւոր խոցին 'ի սիրտ՝ քան հրացայտ դնտակօք թշնամեաց : Բազում անգամ ստատիկ սէր բարեկամութե յանհարին ատելութի փոխարկի անդուշութի . նմին իրի միշտ կարօտի փոխադարձ դարման մատուցանելոյ , զի ևս քան զևս զօրանցի :

Ինչ Յաճախել առ բարեկամն առանց կարևոր ինչ առթի՝ բերէ զոտադուկութի և զան պատուութի : Եւ կարի իմն յամր և անագան երթեւեկութի՝ հովացուցանի զճերմութի սիրոյ . լաւաւսն , որ հեռի է յաջաց , հեռի է

և ՚ի մտոց • ապա որ կամի արգոյ և սիրելի լե-
նել յաչա բարեկամին , մի՛ կարի յաճախեսցէ ,
և մի՛ կարի անադանեսցի • այլ մտացն լծակօք
կշռեսցէ զժամանակն :

Ի՞նչ է կատարեալ բարեկամութիւն , յոր
ժամ երկօքին ունին զմի սիրտ և զմի հոգի •
զոր ինչ կամի մինն՝ կամի և միւսն • և զոր ինչ
ասէ մինն՝ ասէ և միւսն • եթէ առնէ մինն՝
առնէ և միւսն • և եթէ դադարի մինն՝ դա-
դարէ և միւսն • մինչև երեւիլ նց՝ Թէ ոչ են
երկու անձինք , այլ մի հոգի՝ յերկուս մարմինս
բնակեալ : Ի՞նչ է տեսանել անձանձիր քաղց
րութիւն կենաց , և յաւերժ ուրախութիւն • ՚ի
միասին կեան , և ՚ի միասին մեռանին • մանա-
ւանդ զի մեռանին և բնաւ իսկ ոչ • զի ու-
նին ներգոյացեալ ՚ի հոգիս իւրեանց զսէր
անմահ և մշտնջենաւոր :

Ի՞նչ է կատարեալ բարեկամութեան՝
եթէ ոք յանձն արասցէ զօգուտն իւր ՚ի կամս
բարեկամին , և ասիցէ • զայն օգուտ համարիմ
ինձ , զոր կամիցի առնել բարեկամս իմ ինձ :

Ի՞նչ արժան է սիրոյ և բարեկամութեան ,
որ մոռանայ զերախտիս բարեկամի իւրոյ • զի
է մարդ՝ որ բազում անգամ զմեծամեծ բարե-
րարութիւնս ընկալեալ է յումեքէ , և մինչ ըստ
դիպաց իմն յայլում նուագի ոչ գտանէ զոր
խնդրէ , վաղվաղակի մոռանայ • և առ ոտն
հարկանէ զայն նմ երախտիս նորա • խոժոռի
և անդոսնէ զբարեկամս :

Իթ Ո՛չ է ճշմարիտ բարեկամ, որ յորդորէ զբարեկամն իւր գործակից լինել ընդ ինքեան 'ի վնաս այլոց . այսպիսին կերպարանօք զանուն բարեկամութե կրէ , բայց իրօք զթշնամութի նիւթէ . զի տայ նմա մեղանչել , գործակից առնելով անօրէնութե իւրոյ :

Ը Բարեկամութիւն ծնանի 'ի սիրոյ . իսկ սիրոյն ո՛չ է հարկ՝ զի սիրեցեալ առարկայն իցէ մերձաւոր . քանզի կարէ սիրել և զկարի հեռաւորն և զբացակայն : Աստի որք պատճառաւ հեռաւորութե տեղւոյ , դադարին 'ի սիրելոյ զընկերս իւրեանց , և ո՛չ ջանան առնել նմա զբարիս , ո՛չ են կատարեալ 'ի սէրն :

Ը Օ՛ այրանան ցաւք սրտի , մինչ 'ի վտառնալ ուրուք՝ ուրախանան այլք . Թեթեւանան ցաւք , մինչ ընդ վտառցելոյ ուրուք կարեկից լինին այլք : Ապա որ ունի զկիրս ցաւոց 'ի սրտի , Թագուսցէ զայն 'ի Թշնամւոյ , զի մի՛ ուրախասցին , և ինքն առաւել տրտմեցի . և յայտնեացէ բարեկամին , զի 'ի վտակցիլ նր՝ Թեթեւացի ինքն 'ի ցաւոց , և միսթարեցի :

Ը Ճշմարիտ բարեկամ այնքիկ են , որք փոփոխակի բառնան զծանրութի և զցաւս իրեւրաց . բայց գտանին և ոմանք , որք բանիւ շըրթանց կոչեն զընկերս իւրեանց բարեկամն և սիրելիս , այլ 'ի սրտէ համարին զնս ուն բեռնաբարձ գրաստս , զի միշտ բառնան զբեռինս իւրեանց 'ի յուս նց . իսկ ինքեանք ո՛չ երբէք մերձենան 'ի բեռինս նոցա . և սպա են

կեղծաւորք , և սուտ բարեկամք :

ԸԷ Չէ արժանի սիրոյ , որ ոչ սիրէ զիմն՝ որպէս պարտն է սիրել . վս զի կամ ոչ ճանաչէ զյարգ նորա , կամ արհամարհէ զնա : Աշան ճշմարիտ սիրոյ ոչ են բանք լեզուի , այլ՝ արդիւնք գործոյ : Ո՛չ է անդ սէր , ուր թաղաւորէ իմ և քո :

ԸԸ Օ՛յն պարտ է ճանաչել բարեկամ , և պինդ ունել ՚ի սիրելու թէ , որ ազդ առնէ զսխալանս քո առանց իրիք շահասիրութե . զի թէ և խիստ իցեն բանքն , և ընդդէմ ախորժա կին քում , հաճեալ ընդունիլ . զի հային յօգուտ անձին քո : Յիմնոր է նա՝ որ առէ զբարեկամ իւր , զի յանդիմանի ՚ի նմանէ :

ԸԹ Ս՛ի զայն միայն համարեսցիս թշնամի՝ որ հասուցանէ անձին քում չարիս , այլ և զայն՝ որ բարեկամ լինել կարծի , բայց ոչ ազդ առնէ զսխալանս քո . և վս շահասիրութիւնոյ ներբողէ զքեզ կեղծուպատիր գովեստիս . յորմէ խաբեալ անկանիս ՚ի վտանգ , և լինիս վատանուն :

ԸԼ Ճշմարիտ բարեկամունին պարտաւորէ զամենեսեան զբարիս կամիլ , և առնել ընկերին . իսկ խրատել , և յանդիմանել զեղբայրն՝ որ իցէ սխալել ՚ի բանս կամ ՚ի գործս՝ է կամիլ , և առնել ընկերի իւրում զբարիս . ապա որ կարող գոլով զանց առնէ , և անփոյթ լինի ՚ի դարձուցանելոյ զեղբայր իւր ՚ի մեղաց իւր րատութե կամ յանդիմանութե , մեղանչէ ընդ

դէմ սիրոյ պատուիրանին :

Ա՛յ ընդ զօրէնս ճշմարիտ բարեկամութե՛ ,
որ տեսանէ զորդի բարեկամի իւրոյ անխրատ՝
և ո՛չ խրատէ կամ յանդիմանէ :

Ե՛ւ Բնական և անձային օրինօք պարտաւո՞
րիւք նպաստիւք ընչեց օգնել ընկերին , մինչ
է ՚ի կարօտութե՛ ըստ մարմնոյ . ապա առաւել
ևս հա՛րկ ՚ի վճիւ կայ նպաստիւք խրատուց և
յանդիմանուլ օգնել կարօտելոյն ը՛հ հոգւոյ :
Ա՛րժանի է վարձուց որ առաջնորդէ ումեք
ընդ ճանապարհ ուղիղ . բայց ո՛չ է պարտ
յերկուանալ՝ Թէ մնասցէ անվարձ , որ արգե-
լու զոք գնալ ընդ ճանապարհ մոլար :

Ե՛ւ Եղբայրական յանդիմանութի՛ն առ հա-
ւասար և համապատի՛ւ բարեկամս՝ ՚ի գործ-
դէնի . զի իշխանաւոր ոք , կամ դատաւոր մինչ
յանդիմանէ զյանցաւորն՝ այն է սաստ կշտամ
բանաց հեղինակութե՛ ինչք . իսկ եթէ փոքրն
յանդիմանէ զմեծն՝ այն է յանդգնութի՛ն : Ա՛յլ
խոհեմութե՛ և զգուշութե՛ ինչք որդին զհայր
իւր , կրտսերն զերէց եղբայր իւր , կինն զայր
իւր , և հպատակն զիշխանն իւր կարէ խրա-
տել , և զգործ յանդիմանութե՛ ՚ի վար արկա-
նել . բայց այն ո՛չ ասի յանդիմանութի՛ն՝ այլ
ազդարարութի՛ն . իբրև զի յուշ առնէ նմա
զանպատշաճութի՛ն բանից , կամ գործոց , յորոց
կամի խորշեցուցանել զնա :

Ե՛ւ Յանդիմանութի՛ն՝ յառաջ եկեալ ՚ի
սիրոյ բարեկամութեան , պահանջէ ունել

զայսոսիկ պայմանս . նախ՝ զի յանշտնքն իցէ ստոյգ . զի յանդիմանութիւն վն տարապարտ յանցաւորութեան կարեւէր խոցէ զսիրտ : Երկրորդ՝ զի իցէ համաջափ յանցանացն, կամ նո՛ւազ քան զարժանն . զի որ տարապայման ձգի՝ ՚ի յանդիմանենն , փոխանակ զվէրս բռն ժելոյ՝ առաւել ևս զայրացուցանէ : Երրորդ՝ զի իցէ ՚ի դէպ ժամու , և առանձին . զի յանդիմանութի որ լինի առաջի բազմութե , ո՛չ է խրատ զգաստուէ՝ այլ թշնամակք : Չորրորդ՝ զի իցէ ցաւակցաբար՝ մեղմ և ազդու բանիւք . զի որ հոգւով վրէժխնդրութեան՝ և խիստ բանիւք վարի , տեղի տայ յանդգնութե : Հինգերորդ՝ զի իցէ յոյս ուղղուէ . զի առաւել վտանգաւոր է յանդիմանել զանուղղայն :

Եւ Որ զպակասութի բարեկամի իւրոյ՝ ո՛չ ազդ առնէ , և ո՛չ խրատական բանիւք յանդիմանէ , զի մի՛ բարեկամն վշտացի , կամ խոժողեսցի , ո՛չ է նա ճշմարիտ բարեկամ՝ այլ մանաւանդ թշնամի . զի գործ թշնամութե է՝ կարօղ գողով ո՛չ ուղղել զսխալանս բարեկամին . յորմէ զհետ գան նմա և այլ մեծամեծ վնասք . զորս եթէ կամեսցի յայնժամ՝ ո՛չ կարէ խափանել : Այս եթէ խրատեսցէ , և նա ո՛չ անստյցէ , առցէ ընդ իւր և զոմանս ՚ի բարեկամաց , և խրատեսցէ նոքօք , զի գոնէ շահեսցի զեղբայրն : Իսկ թէ և նց՝ ո՛չ անստյցէ , ասասցէ առաջնորդին եկեղեցւոյ , որով ազատեսցի ՚ի պարտաւորուէ . որ եթէ նմա ևս ո՛չ լուիցէ ,

եղիցի իբրեւ զՏեթանոս , և զմաքսաւոր ,
 || մատ . ԺԸ . 17 :

* | Կ'ն էն հարսնած : Բարեկամ , քան զկամայոր հաճ
 Բարս իշնամայ : || Առաւ . ԻԷ . 6 :

* | Կ'ն է ցայտնութի ցանդիմանութի՝ քան զԲարեկա
 մութի՝ ՚ի ծածուկ : || Առաւ . ԻԷ . 5 :

* Բարեկամ հաւաքարի՝ աշտարակ ամուր , և որ է Գիտ
 զնա՝ է Գիտ Գանգ : || Արար . Գ . 14 :

* Օ հաւաքարիմութի սրացիւր ընդ Բարեկամի ցաղա
 քութի նորա . զի և ՚ի Բարեկամ նորա ուրախացիւն :
 || Արար . ԺԷ . 28 :

Հիւրասիրութիւն

ԳԼ . Ի

Առաքինութեց ոմանք են առանձնա
 կան , որք միայն զգործօղս իւրեանց մխիթա
 րեն . որպիսի է աղօթք , և ծնրադրութի , բա
 րեպաշտ խոկումն զայ և զածայնոց , զղջումն ՚ի
 մեղաց , ծոմապահութի , և պահեցողութի , և
 այլ ապաշխարանաց գործք . և սոքա վերաբե
 րին առ կրօնն : Իսկ ոմանք են ընկերական ,
 որք միանգամայն զգործօղսն և զընդունօղսն
 մխիթարեն . որպիսի է ողորմիլ կարօտելոց ,
 ազատել զգերիս , ծառայել հիւանդաց , մխի
 թարել զտրտմեալս , բարիս առնել հասարա
 կաց . և սոքա վերաբերին առ բարոյականն :

Լա արդարեւ սոքա երկոքին ևս են գովել լի , բարի , անճաճայ , և վարձուց արժանաւոր . այլ ընկերական առաքինութիւնք՝ եթէ գործին առանց անափսռութե , գովելի ևս են , և մեծագոյն վարձուց արժանի . զի ոչ միայն լինին յօգուտ և՛ իշահ գործողին՝ այլ և ընկերին . մանաւանդ զի օրինակօք գործոց իւրեանց շարժեն զբազումս բարերարել այլոց : Բայտայամէ և հիւրասիրութիւն . որ ոչ միայն զհիւրընկալն ուրախացուցանէ՝ այլ և զհիւրն , որ և զայլ բազում մասունս առաքինութե պարունակէ յինքեան . ք զմարդասիրութի , եղբայրսիրութի , քաղաքավարութի , օտարասիրութի , ողորմութի , խոնարհութի , քաղցրութի բարուց , և այլն :

Է՛ Նա քաջ գիտէ թէ զինչ է լինել հիւրասէր և օտարասէր , որ երբեմն լեալ իցէ նժդեհ և պանդուխտ , չքաւոր կամ հիւանդ յօտար երկրի :

Դ՛ Ո՛չէ նա հիւրասէր , որ կոչէ ՚ի սեղան զհացկատակս , կամ զբարեկամս ՚ի շնորհականց , և՛ ի փառս անունն իւրոյ . այլ այն՝ որ զաղքատս՝ զանյարկս՝ և զնժդեհս ժողովէ ՚ի տուն իւր , կերակրէ և մսիթարէ զնս առանց փոխադարձ ակնկալութե :

Դ՛ Դ՛էմք զունարթունք՝ և բանք քաղցունք առաւել յագեցուցանեն զհիւրս՝ քան սեղան բազմախորտիկ և անուշահամ ըմպելիք :

Է՛ Ս՛ուր և խելագար է հիւրընկալուի :

որ այնու դիտմամբ ասպնջական լինի օտարաց , զի եկեալ մատուցեն ինքեան զպատիւ և զմեծարանս :

Դ ՈՐ առաջի հիւրոց մեծաբանէ զանձնէ , ոչ միայն զվարձս իւր կորուսանէ , այլ և որպէս զամբարտաւան նախատի : Քանզի հիւրն կամ պարտի գովել զմեծաբան տանուտէրն՝ և լինել մարդահաճոյ . կամ լուռ կալ՝ և երեւիլ տմարդի : Եւ ևս ՚ի սեղան քաղցրախօս աղքատի ուտել հաց աշտուճ , քան ՚ի կոջունս մեծաբան փարթամի՝ կերակուր համադամ :

* Բարեւ՝ զհաց խաղցելոց խոյն զաղխառս անյարէս րա՛ր ՚ի րուն խօեմէ րեւանդէս զերի՛ զգէցոցանջէր :

|| Եւայ . ԺԸ . 7 :

* Ի պէտս սրբոց հաղորդեցարուք . զհիւրասիրութիւն զհետ երթալ : || Տաօմ . ԺԲ . 13 :

* Եւբայրութիւն հասարակեցի՛ առ Յէշ . զժառարութիւն ի մոռանալ . զի այնու ոմանք յանգէրս ընկան զհրէշաւն : || Եբր . ԺԴ . 1 :

* Եւ ևս խոն զամենայն սէր սէրս ունէլ ընդ միմեանս . զի սէր ծածիկ զբաղմոնիւն միշտ , օրաբաւերք լիւնէլ ընդ միմեանս առանց արանջէլոյ :

|| Եւ Պետ . ԴԶ . 8 :

ԳԼ . ԻԱ

Խ Երջանիկ է քաղաքն՝ որոյ բնակիչք են ժրաջանք , և վայելեն ՚ի վարձա աշխատութե իւրեանց . ստացեալ ունին միայն զհարկաւոր պիտոյս կենաց , և փախչին յաւելորդաց և ՚ի զոճարձալեաց . կահք և կարասիք՝ հանդերձ և տուն՝ կերակուրք և ըմպելիք համեստ են և չափաւոր : Անդ է տեսանել խաղաղութիւն քաղաքացւոց՝ և միաբանութի ընտանեաց . հպատակութի օրինաց՝ և հնազանդութի մեծաց . ատել զմարդահաճոյս՝ և սիրել զբարեսիրտս . և կեալ ազատ և ուրախ :

Է Որ ո՛չ բաւական համարեալ զկարեւորս անձին զոր ունի , զհետ լինի վայելչականաց՝ որք ՚ի զարդ և ՚ի զոճարձութի վերաբերին , զըկի և ՚ի կարեւորաց անտի . և որ չէ՛ գոհ ընդ վիճակ իւր՝ կորուսանէ և զայն . և ապա խնդրէ , և ո՛չ կարէ գտանել :

Ը Սակաւապէտն հանգիստ և անտրտունջ վարէ զկեանս իւր . զի սակաւ են իրք կարեւորք , որոյ հարկաւ պէտս ունիցի . և զայնուսիկ ևս դիւրաւ կարէ գտանել : Ո՛չ տանջի ՚ի ստանալ զաւելորդս՝ որք անուցանեն զնա փառութիւն . և ո՛չ տրտնջէ յորժամ չունիցի զնոսա , զի ո՛չ կարօտի նոցունց :

Թ Բանգի որ բազմաց կարօտի , անհանգիստ ջանայ ստանալ զնոսին . և մինչ ո՛չ կարէ ՚ի ձեռս բերել՝ տանջի և տրտնջէ : Իսկ տրտունջն՝ ո՛չ

միայն է ամբոխիչ մտաց և խարտոց կենաց ,
այլև ձանձրացուցիչ ընկերաց . զի ամենեքին
զզուին և տաղսկանան և ՚ի բաց հեռանան ՚ի
տրտնջող բերանոյ . վնյ և ոչ ոք կամի կենցաղա
վարիլ կամ բարերարել այնպիսւոյն : () Է այս
իսկ է բարք տրտնջողին . անգոհ լինել զբարե
րարէն՝ թէև բազմօք իցէ երախտաւորեալ ՚ի
նմանէ . և մեծամեծս տրտնջալ՝ եթէ փոքր
մի ժամանակ անտես եղեալ իցէ ՚ի բարերա
րութենէ նորա :

Դ Համեստն սակաւուք շատանայ՝ որք կա
րևորք են ՚ի դարման կենաց . վնյ միշտ մտա
դիւր կայ և ուրախ : Իսկ փառամուն հանա
պաղ ջանայ ՚ի ստանալ զարծաթ ՚ի պէտս վայել
չականաց . վնյ անհանգիստ տառապի ՚ի հոգս
և ՚ի զբաղանս : Նա՛ բազում անգամ անար
ժան միջոցօք հնարի շահիլ , զի մի նունագութի
ինչ բերցէ պատուոյն իւրոյ . սմին իրի չարա
չար տանջի ՚ի խղճէ մտաց : Նպա բարի է լի
նել չափաւոր և համեստ , և կեալ զո՛ւարթա
միտ , քան լինել մեծատուն՝ բայց փառամոլ ,
և տանջիլ մտօք և մարմնով :

Ե () Ինչ առաւել ցանկալի մարդկուէս
քան զայն՝ որ առաւել օգտակար է ՚ի պահ
պանել զկեանս մեր երջանկաբար . ապա զխարդ
չիցէ յաւէտ ցանկալի բաւականութին կա
րևորօք , որ պահէ զկեանս մարդոյ զո՛ւարթ ,
առողջ , և երկար :

Զ Քաղաքական կենցաղավարութիւն միջա

կայնոց՝ է առաւել ապահով և հանդիստ քան զայլ վիճակս կենաց . զի եթէ լինիցի որ կարի իմն նուաաստ , այլք իշխեն նմա . վն կայ միշտ ՚ի տառապանս նեղութե և վշտաց : Եւ եթէ լինիցի կարի իմն յարգոյ , ինքն իշխէ այլոց . վն կրէ հանապազ վթշնամութի ՚ի յաջադկոտաց : Իսկ որ զմիջակայինն վարէ զկենցաղ , ոչ գլխովին ընկճեալ է ընդ իշխանութե ուրուք իբրեւ զնուաաստ որ . և ոչ կրէ վթշնամութիւն ՚ի յաջադկոտաց իբրեւ զիշխանաւոր որ . վասն որոյ միշտ կայ խաղաղ և մտադիւր , չափաւոր պիտոյիւք շատացեալ :

Է Տրտմութի է սրտի ըղձանալ բազմաց , և հասանիլ սակաւուց . և բերկրութի է հոգւոյ ըղձանալ սակաւուց , և հասանել բազմաց : Լպա մի՛ ցանկասցի որ բազումստացունածոց , զի մի՛ արտմեսցի յորժամ չկարիցէ ունել . այլ սակաւուց և կարեւորաց միտ դիցէ , զորս դիւրին է ՚ի ձեռս բերել : Եւ եթէ բազմաց ևս հասանիլ նմա դէպ լիցի , յայնժամ ուրախամիտ բերկրեսցի անձն նր , իբրեւ զայն՝ որ ՚ի պեղելն զերկիր , գտանէ զգանձ :

* Լա՛ն է պատաս Թ համով խաղաղութե , քան զտունս լի զենիւօք և բարեօք լինամութե : ॥ Լուակ . ԺԷ . Ի :

* Եւ հաւանաւ Թ թագաւորութի է բառաչանութե հանդերձ : ॥ Է Տիմ . Գ . 6 :

Խ Երկիրն է մայր գթած . և ոչ դադարի երբէք ՚ի բաշխելոյ զպարգևս բարիս որդւոց իւրոց , և առնել զնս փարթամ . և որքան առաւելուն ՚ի ջանս գործել զնա , այնքան առաւել արդիւնս շահեկանս մատուցանէ նց . ապա պարտաւոր գտանին բնակիչք՝ եթէ թողուն զերկիրն անգործ , և զանձինս կարօտ :

Բ Պարտ է ջանալ և աշխատիլ յայնպիսի արհեստս , որով սնանի և պահպանի կեանք մարդոյ . և ահա այսպիսի է արհեստն մշակութիւնն : Թող զի աշխատութիւնն առողջ պահէ զմարմինն և զօրացուցանէ . իսկ ծուլութիւնն՝ հիւանդագին առնէ և տկար :

Գ Խարեբաստիկ փարթամութիւն՝ մշակութիւն է համարելի , որ աննախանձ ընձեռէ զճմարիտ հարկաւորս կենաց մարդկան . իսկ թէ կարելի՛ է մարդոյ գործելով զերեսս երկրի ստանալ զհարկաւոր պէտսն , ուրեմն տապարտ տաժանի ՚ի խնդիր ոսկւոյ և արծաթոյ՝ ահան հատեալ ՚ի խորս երկրի :

Դ Խաղումք ՚ի մարդկանէ զերջանիկ հալըստութիւնն՝ որ զետեղեալ է ՚ի մշակութեան երկրի , մահու չափ պատերազմաւ և արեան հեղմամբ զօր նմ տառապին գտանել . և ոչ գիտելով թէ ո՛ւր իցէ , ՚ի զուր թարթափին ընդ նմ երկիր : Չէ՛ յանդուհոս խորոց թաքուցեալ . այլ կոյ ՚ի պատրաստի ՚ի ներքոյ

ոտից իւրեանց . եթէ գործեն զնա , ո՛չ միայն զդարման կենաց գտանեն՝ այլ և զխաղաղութի , զառողջութի , և զերկարութի կենաց՝ աւելի քան զոր կարծեն այլով եղանակաւ ունել :

Ե Ենափառութիւնն է աղբիւր թշուառութե . զի բազումք վս՝ չափազանց վայելչութե ՚ի կարեւորացն ևս զրկին , և տառապին ՚ի կարօտութե . ապա որք հարկաւոր պիտայիւքն շատանալ կամին , գտանեն զերնդութիւն և զխաղաղութիւն :

Ը Լուաւել քան զամարհեստս՝ որք ծառայեն ՚ի դիւրութի՝ ՚ի զարդ՝ և ՚ի վայելչութի մարդկան , պարտ է ծաղկեցուցանել զարհեստս՝ որք հարկաւորք են կենաց . որպիսի է երկրագործութի , հովուութի , դարբնութի , ոստայնանկութի , և հիւսնութի : Եւ որով վերդք որք շատանան հարկաւորք , և ո՛չ զհետ կրթին վայելչականաց , կեան անմեղ և հանգիստ կենօք . ո՛չ տանջեն զայլս անիրաւ յափշտակութե և բռնութե . և ո՛չ արկանեն զանձինս ՚ի չարաչար աշխատանս առ ՚ի ստանալ զաւելորդս , որք ո՛չ են կարեւորք կենաց՝ այլ սնոտի վայելչութի : Բնութին սակաւուք սովոր է շատանալ . իսկ ցանկութի՝ ո՛չ երբեք գիտէ ասել բաւ :

Ե Երոյ և յարգանաց են արժանաւոր ճարտար արհեստագէտք , զի կազմեն զարհեստակերտողածս հանճարաւոր . որք թէպէտ են գործ ուշիմ մտաց , այլ ո՛չ հարկաւոր ՚ի պէտս

կենաց : Իսկ զեւրդ չիցէ գովել յմշակն , որոյ գործ է հարկաւոր և կենցաղօգուտ . և ոչ ըստ գործոց ճարտարաց 'ի վայելչութի մարդկան հնարեալ . զի քրտնաջան վաստակոցն արդեամբ կերակրէ զքաջահասնձար արհեստաւորս , և զամ վիճակ մարդկային ազգի :

II Է է պարտ անգոսնել զմշակութիւն . զի ոչ որ որ առողջ միտս ունի , արհամարհէ զգործ ինչ պիտանի՝ արարեալ ձեռամբ անհասնձար գիւղականի . այլ հաճեալ հաւանի ընդ այն , և մեծ շնորհ և երախտիս անձին վարկանի :

Ը Հերեկտոն Թագաւոր Թեոֆանոսոյ՝ որ եգիտ զկիրառութի արծաթի դրամոց , եդ օրէնս հպատակաց գործել զերկիր , և պտղովք նորա սնանիլ . դարմանել զխաշինս , և զկաթննց առնուլ 'ի կերակուր , և զսարն 'ի ծածկոյթ . զի ասէր , երկիր տայ անպակաս զպտուղ իւր 'ի սնունդ մարդկան , մինչ աշխատին 'ի նսմարդիկ : Բայց յորժամ ետես՝ եթէ 'ի պատճառս դրամոց Թողին զերկրագործութիւն , և ապականեցին զբարս իւրեանց . և յախտէ արծաթսիրութե յաճախեցան չարիք 'ի վր երկրի , զղջացաւ յոյժ . և առդառնուէ սրտին Թողել զիշխանութի իւր , առանձնացաւ յանմարդի խորշ լերանց . և եկաց անդ աղքատ և Թախծագին մինչև ցվախճան կենաց իւրոց :

* Ար ոչն իսկե Գործել՝ և չեւեցէ Դ :

II Է . Թեոֆանոս . Դ . 10 :

ԳԼ . ԻԳ

Խ Դառայ կամսպասաւոր՝ որ միայն ըզ
դիւրութի անձին ընտրէ , ոչ բարւոք ծա
ռայէ տեառն իւրոյ . զի ծառայ բարի՝ յանձն
առնու կրել զնեղութի յօգուտ տն իւրոյ .
իսկ ծառայ վատ՝ խոյս տայ ՚ի դժուարութի ,
և ոչ օգնէ նմա ՚ի ժամանակի հարկաւորութե :

Բ Օ ինչ օգուտ է շրթամէք խօսից ե
րեւիլ տիրաճան , և գործով գտանիլ դաւա
ճան . զի ոչ լեզուն է որ տիրասէր առնէ , այլ
գործն՝ որ յառաջ գայ յանխարդախ սրտէ .
ծառայ օգտախնդիր ոչ կարէ լինել հաւատա
րիմ տն իւրոյ , և ոչ բարեջան ՚ի վատտակս :

Գ Դառայ որ նենգէ տն իւրում՝ և յա
րի ՚ի կողմ թշնամոյն , արժան է զի պատժես
ցի յայնմանէ՝ որում եղև թւակից . զի որ իւ
րում բարերար տն գտաւ դաւաճան , ոչ այլ
ուսեք յուսալի է լինել նմա հաւատարիմ :

Դ Կամք ծառային պարտի լինել այն՝ զոր
ունի տր իւր . սիրել զոր սիրէ , և ատել զոր
ատէ . զի որ ջանայ խոնարհեցուցանել զտրն ՚ի
կամս իւր , և գործել ըստ հաճոյս անձին իւ
րոյ , ոչ է ծառայ՝ այլ տր : Լ Ե ոչ իսկ արժան
է ծառային քննել զպարագայս գործոյն , ընտ
րել կամելով զդէպն և զանդէպն . այլ միայն
կամակար հնազանդուք ՚ի կատարումս պատ
ճիրանին փութալ :

Ե Հաւատարմութի սպասաւորին երեւի

յիրս դժուարինս . զի նա է հաւատարիմ , որ եռանդագին սիրով և զոճարթութե՛ տանի վշտաց . իսկ որ խոժոռի և տրտնջէ՝ անարժան է սպասաւորութե և վարձուց : Դ՛ոյզն մի ծառայութի մեծաւ սիրով՝ առաւել հաճել լի է , քան մեծ ինչ աշխատութի արարեալ նոճազ սիրով :

Ը Տնազանդութի ծառային յառաջ գոյ՝ ի բարերարութե նոն . և ուր առաւել է բարերարութի , անդ առաւել է Տնազանդութի :

Է Ընդ դէմարդսրութե է զաշխատաւոր սպասաւորս թողուլ անխնամ՝ ի ծերութե նր կամ ի տկարութե . զի որ մինչ կարողն էր՝ ծառայէր հաւատարմութե , արժան է զի խնամարկեսցի ի տկարութե իւրում : ապա թէ ոչ՝ ոչ երբէք գտանիցի հաւատարիմ սպասաւոր :

Ը Լ՛թէ տեսրբ լինելին բարի , ոչ գտանէր ծառայ չար . զի ծառայք ոչ այլ իմիք ցան կան և հետեւին , բայց եթէ նմանօր լինել նոն իւրեանց , և՛ պատիւն նց հասանել :

Թ Ը՛յն է կատարեալ ծառայութի առ նձ , որ յառաջ գոյ միայն ի սիրոյն նոյ . և ճշմարիտ սիրօղն յանձն առնուլ կորուսանել զինչս , զպատիւն , զսիրելիս , և զանձն իսկ , զի մի կորուսցէ զսէրն նոյ : Ընկատար ծառայութին է՝ որ յառաջ գոյ յերկիւղէ պատժոց . զի որ առ երկիւղի ծառայէ և Տնազանդի , առաւել զինքն սիրէ քան զնձ :

* Օճառայ ճշմարիտ որ վաստակեցէ չեզ՝ թ' շա-
րայոսցէս . և զվարձիան որ ասէւալեցէ զանճն է-ր 'ի
վերայ քո՝ թ' զշուէր : ॥ Սիրաք . Է . 22 :

* Օճառայ թիւ սիրեալ դու , և յաշատութիւն խորոս
զնա թ' ասէր : ॥ Սիրաք . Է . 23

* Տառայս՝ հնազանդ լերոսք արեանց ճերոց ցաթ . թ'
ասանէ ծառայութիւն եբրեւ մարտահաճոյս :

॥ Աղղո . Դ . 22 :

Հնազանդութիւն

ԳԼ . ԻԴ

Այս յեղեցիկ դուստր խոնարհութե 'ի
դէպ է անուանել զնազելի հնազանդութիւն .
զորոյ զբազմապատիկ ձիրս շնորհաց՝ վայելօղբ
միայն ճանաչեն . զի բարոյապէս ազատ կացու-
ցանէ զկամս մարդոյ . որ ազատ դուրս բնակա-
նաբար հնազանդութե բանին , անհնազան-
դութեն նմա՝ եղեալ է ծառայ կրիցն բարոյա-
պէս . և այս ազատութի՝ է անաշխատ թագա-
ւորութի . առանց պատերազմի յաղթութի :
Լ'նդ է տեսանել նմ թշնամեաց պարտութի .
անդ վերընձիւղին երփներանգ ծաղիկք խա-
ղաղութե . անդ բարգաւաճին կենցաղօգուտ
պտուղք սիրոյ և խնդութե :

Լ՛պաքէն իրդիք մարդկան՝ որք միանգամ ցանկայք կցորդակից ձեզ ունել զվայելչագեղ օրիորդն խոնարհութե զհնազանդութիւն՝ ոնկ կամի անձ , փութացարո՛ւք ընդ առաջ ելանել նմա և ողջագուրել . առեալ ածել զնա ՚ի սենեակ սրտի ձերոյ . և իբրև դշխոյ պանծալի բազմեցուցանել ՚ի գահոյս կամաց և յօժարութեան ձերոյ . որն զի և դուք թագ ականա կուռ կապեալ ՚ի գլուխ՝ պսակեսցիք փառք :

Է Տնազանդութիւն ենթադրէ զներգործութի ինչ դրական . կամ ՚ի ներքս յինքեան , և կամ առ արտաքս : Ի ներքս , որն հնազանդիլ կամաց առ բարւոք առաջադրուի մտաց . և կամ կամիլ զիր ինչ ըստ կամաց հրամայողին : Լառ առ արտաքս , ոնկ հայիլ աջօք , խօսիլ լեզ ունաւ , գործել ձեռօք . և այլն : Լ՛պա պաշտօն հնազանդութե՝ է գործողութի ինչ դրական , գործադրիչ այնմ անի , որ է վայելուչ օգտակար և բարի , առաջադրեալ ՚ի մտաց՝ կամ ՚ի հրամայողէն :

Թ Տնազանդն իջ ունի զյատուկ կամս . զի կամք նր՝ է կամքն հրամայողին . և այսու իջ եթէ բառնի անձնիշխանութի մարդոյ , այլ առաւել հաստատի : Օ ի մեծ իշխանութի է մարդոյ այնպէս կառավարել զկամս իւր , մինչև ան անկարկութե մտաց հնազանդեցուցանել . զորս միտքն յատուկ ճանաչմամբ իւրով օգտակար համարի , և առաջադրէ նմա առնել : Լ՛պա թէ ոչ մարդն լինէր անկարօղ ՚ի շարժել

զկամն իւր , որով բառնայր խալառ ազատութիւն ձննիշխանութե . զի կամքն գոյով բաղձանք իմն կոյր՝ ո՛չ կարէր ընտրել զբարի և զչար , եթէ ո՛չ հնազանդէր մտայ :

Աստի մինչ միտքն տեսեալ զօգուտն ան ձին իւրոյ՝ յորդորէ զկաման հնազանդիլ կամաց այլում , արդէն միացեալ է ընդ նմա . և այնուհետև այն ո՛չ է կամք այլոյ՝ այլ կամք իւր . և իբրև իւրոյ ինքեան հնազանդի ազատաբար : Այս ուրեմն որ ազատ կարողութե՞ ենթարկէ զկամն իւր կամաց այլում , զոր սեպհականեալ ունի ինքեան իբրև յատուկ կամք . ո՛չ եթէ կորուսանէ զանձնիշխանութիւն իւր , այլ առաւել հաստատէ :

Դ՛հ հնազանդիլ կամացն նոյ՝ բնական է ամ ստեղծութեաց . ըստ որում ամ է հեղինակ բնութե . ուստի և յաւիտեական անցելի օրինացն նոյ հնազանդին ամ արարածք . իսկ հնազանդիլ օրինացն նոյ , է հնազանդիլ ամային կամաց , զի ՚ի նմանէ է օրինադրեալ :

Արդ՝ օրէնքն ամային առ հաստատուն և անեղծանելի մնալոյ տպաւորեցան ՚ի միտս մարդկան , որք կոչին բնական օրէնք . կամ ամային յայտնութե՞ ՚ի գիր արձանացան , որք և ասին գրաւորական և շնորհական օրէնք . զորս մարդիկ օրինադէտք՝ կամ որոց յանձն է պաշտպանութի օրինաց՝ գուն գործեն հաշտագոր հրատարակել ամբուն , և որք լսենն՝ պարտաւորին հնազանդիլ , և ՚ի կատարումն

նոյին փութալ :

Լն և օրէնք եկեղեցական և քաղաքական . որք թէպէտ չեն յատկապէս հրամայեալ յայ . սակայն դիմեն 'ի լրումն կամացն այ . զի եկեղեցականն հայի 'ի բարեկարգութի ճշմարիտ կրօնի . և քաղաքականն 'ի բարւոք կառավարութի հասարակաց : Այս որ ոչ հնազանդի օրինացս այսոցիկ՝ արժանի է պատժոց , իբրև հակառակօր նծային կամաց :

Ե Հնազանդութիւն պարտաւորէ զհնազանդեալն մինչև ցմահ . զի եթէ որ 'ի միում նո՛ւադի անհնազանդ գտանիցի , զառաջին վարձան ևս կորուսանէ . զի ո՛ր շահ ստասցի որ 'ի հնազանդութի օրինաց , եթէ 'ի վախճանի օրինազանց ելցէ յաշխարհէ :

Դ Մարդիկ յինչ ինչ գործողութիս՝ զորս պօրտ էին առնել , պատճառանօք իմն կարեն զանձինս անբասիր կացուցանել՝ եթէ զանց աւրասցեն զնոքօք . այլ ոչ է մարթ անբասիր մնալ նց՝ եթէ անհնազանդ գտանիցին այնց , որոց նծային կամ մարդկային օրինօք պարտաւորին հնազանդիլ : Ուստի պօրտին ամենեքեան պաւտըսպարիլ ընդ դրօշակաւ հնազանդութի . և որ որ ստամբակել վտարանջէ , արժանի է պատուհասի . զի դրեալ է , որդի անհնազանդ 'ի կորուստ եղիցի :

Ե Ո՛չ որ բաւական է յընթացս կենաց անվրէպ ընթանալ ինքնին առանց առաջնորդի . քանզի որ ընդ անծանօթ ճանապարհ գնայ ,

պէտտ ունի ումեք լինել նմա ուղեցոյց : Իսկ մարդիկ մինչ Գան յաշխարհ՝ անծանօթ են կենցաղոյս ճանապարհի . ուրեմն կարօտին ուսանիլ յայլոց զճանապարհ ուղիղ , ընդ որ ունին անցանել ՚ի կեանս իւրեանց . զի մի խոտորիցին յուղիղ պողոտայէ մարդկօրէն կենցաղաւորութե ՚ի յառս և ՚ի կիրս . և այս լինի հնազանդութիւն տեղեկագութեից : **Օ** ՚ի զոր ոչ գիտէ ոք առ որ գիմէ , պարտի ուսանիլ յայլոց , զի հասանիլ կարիցէ :

Սարգ՝ եթէ ոչ վարժեսցի ՚ի հմտագութեից ՚ի խօսս , ՚ի գործս , ՚ի վարս , և յուսմունս , անարգ քան զանբանս գտանի : **Դ**եբանք ՚ի կառավարութի իւրեանց՝ ունին դաստիարակ զբնութին . իսկ մարդիկ կարօտին ընդ զայն ՚ի միմեանց՝ տգէտք ՚ի գիտնոց ուսանելով . և տկարք ՚ի կարողաց խնամելով . և այսոքիկ բարեմասնութիւն ոչ կարեն յառաջանալ այլով ինչք , բայց եթէ հնազանդութիւն ուսուցնաց և խնամակալաց :

Նորածին տղայն ՚ի մեղն անխնամ՝ կամ մեռանի , կամ այլանդակ իմն դառնայ . զի եթէ ոչ պնդեն ՚ի խանձարուրս զհափուկ անդամսն , քայլէ իբրև զգորտ : **Ս**ոյ ան խնամաժու բնութե մարդկան՝ զառաջին ծնօղս մեր ՚ի կատարեալ հասակի ստեղծ . և ՚ի միտս նոցա տպաւորեաց զամ հարկաւոր գիտելիս , ՚ի կուսավարել զնորաբոյս մանկութի մարդկայինս բնութե . և սերունդք նց վարժուիւն ուսեալ

առ 'ի նոցանէ՝ առ յետնորդս աւանդեցին . և խոհականազոյնքն 'ի նս ընդ դարս բազում փորձիւն զբազում կենցաղօգուտ խնամս 'ի վր յաւելին մինչև ցարդ՝ 'ի դիւրութի կենաց մարդկան . բայց այս ամենայն եղև և լինի հը նազանդական հոգւով :

Օ ի եթէ ոչ անսոյին յետինք 'ի գործ դը նեղ զոր լուան և տեսին յառաջնոց , ոչ գտա նիւր այժմօգտակար ինչ՝ յաջորդութի հաս եալ առ ժառանգս նախնեաց : Աստի հար կաւոր էր արդեացս , կամ ունել զամշնորհս՝ զոր ունէր նախկին մարդն , կամ զուրկ մնալ յամ բարեմասնութեն . և կամ կրել իւրա քանչիւրոյ զբազում տարժամունս 'ի դիւս նոր 'ի նորոյ կենցաղօգուտ պիտոյից : Ապաքէն պարտ է համբակաց հնազանդիկ հմտագունից առ 'ի ուսանիլ զամհարկաւորսն , թէ արհեստականս , և թէ իմաստասիրականս , մանաւանդ զբարոյականս . ոպ զի կարասցեն դնալ անոնլար յընթացս կենաց . և բարւոք զելս գը տանել 'ի հովտէս տառապանաց :

Ը Աշակերտք պարտին հնազանդիկ ուսուցչաց իւրեանց յի և իցէ արհեստս , թէ յազատականս և թէ 'ի ծառայականս , և յանձն առնուլ զաշխատանս կամակար սիրով . և ջանալ ըստ չափու՝ մինչև 'ի կատարեալ տեղեկութի : Բայց արդէն բազումք անհնազանդութի յետս կացեալ , մնան թերի յօգտաբեր ուսմանց . որով զընին 'ի բարեբաստութի , զոր

մարթ էր նց ստանալ՝ եթէ հնազանդեալ ՚ի գործ դնէին զպատուէրս ուսուցչաց ։

Բայց և ուսուցիչք պարտին ուսուցանել աննախանձ և փոյթեռանդն, զի մի համբալքն ՚ի սնավաստակ տարժանմանց վհատեալ լքանիցին . ապա թէ ոչ հակառակ լինին այ, որ կամի զի մարդիկ օգնեսցեն միմեանց ՚ի բարի կրթութիւն ուսմանց ։

Թ Հնազանդիլ այ, ծնողաց, ուսուցչաց, իմաստնոց և ծերոց, և ևս՝ բարերարաց՝ որ պիտի են թաղաւորք՝ իշխանք կամ առջնորդք, ոչ միայն գրական և շնորհական օրէնք, այլ և բնական օրէնք զնոյն օրինադրէ ։ Արովհետև մարդիկ ծնանին սղէտ և անհրաժանգ, կարօտին ապա ուսանիլ ՚ի գիտնոց՝ և հրահանգիլ ՚ի խնամակալուձաց . ուրեմն որ ոչ հնազանդի սոցա, չարաչար մեղանչէ . և պատժոյ է արժանի ։

Երտաքին կերպարանս և բանի՛ն բերանոյ ոչ ոք զանձն օտարացուցանէ ՚ի հնազանդութեն այ . բայց գործովք սակաւք դասնին . սակայն ան ոչ ՚ի բանս՝ այլ ՚ի գործս հայի ։ Ապա որ կամի գիտել թէ իցէ հնազանդ այ, քննեսցէ զգործս իւր . որ թէ իցէ անպիտան օրինաց համաձայն, է հնազանդ . իսկ եթէ այլ ազգ ինչ իցէ, ծանիցէ զինքն անհնազանդ ։

Ժ Հնազանդութիւն ոչ է անկարգաբար հպատակութի կամաց այլում . այլ ունի չափ՝ կարգ՝ և կանոն . չափն է կարողութի հնա

զանդեւոյն . զի ոչ ոք պարտաւորի բառնալ ըզ
լուծ 'ի վեր քան զկար իւր : Կարգն է արժա
նապատուութիւն այնց , որոց հնազանդիլ պա
հանջէ . ուն հայր արժանապատիւն է քան ըզ
մայրն . երէց եղբայր քան զկրտսերն . Թագա
ւոր քան զիշխանս . հոգեւոր առաջնորդք քան
զաշխարհական տեսրս . և չէ արժան զնուազն
նախամեծար ընտրել քան զառաւելն : Իսկ
կանոնն է նծային կամքն . զի սոս է յաւիտե
նական կանոն ուղղուէ տպաւորեալ 'ի միտս
մարդկան , յորմէ ոչ ոք պարտի զարտուղել :
Իսկ եթէ ոք ընդ դէմ կամացն նոյ բռնաբարէ
զզք 'ի հնազանդութիւն յինչ և իցէ իրս և պա
տահմունս , եղծանէ զկանոն հնազանդութե .
վնայ ոչ ոք պարտաւորի հնազանդիլ նմա :

Ժա Ընաշխոստ հնազանդին մարդիկ յորոց
երկնչին , զի մի' վնաս ինչ կրեսցեն . բայց եթէ
վնասն իցէ հոգեւոր' չէ արժան առ երկիւղի
հնազանդիլ . զի լու է կորուսանել զինչս , ըզ
պատիւ , և զմարմնոյ կեանս' քան կորուսա
նել զհոգի :

Ժբ Թմանք անվարձ ելանեն 'ի հնազանդութե .
զի հնազանդին այնոցիկ , որոց համբաւ և մե
ծութիւն 'ի փառս աշխարհայինս բարձր է' և
ոչ յանծայինս . և յանկանիլ սոցա 'ի սնտաի հող
մաճիգ բարձրութե , կորնչին և վարձք հնա
զանդեւոյն նոցին : Ըյս ոչ է հնազանդութիւն
առաքինական' այլ ծառայական և մոլեկան . և
այսու ախտիւն բազում են այժմ ախտացեալք :

Իսկ եթէ հնազանդէին առաքինեաց և իմաստ
նոց, մեծութե նց և փառաց՝ որ բարձր է ա-
ռաջի նոյ, լինէին և ինքեանք հաղորդակից ։

ԺԴ Այր հլու և հնազանդ՝ թէև պակա-
սեացի մահումբ, տակաւին համբաւ նր և
փառք՝ որ է պտուղ հնազանդութե նր, մնայ
անծորելի . զի թէպէտ նա գնաց յաշխարհէս,
բայց զբազում բարի գործս եթող յՈյ կեն-
դանի, զորս հնազանդութբ ուսաւ կատարել ։
Ս ի փառք անձին գործն է . և ըստ գործոց
զնազանին մարդիկ . որովհետև ըստ մարդ-
կութե ամենեքեան են նոյն ։

ԺԵ Հնազանդութին բռնի՝ կրէ ընդ իւր
զապտամբութի ինչ գաղտնի . զի միշտ ժամ
պարոսպոյ խնդրէ նունաճեալն լծընկէց լինիլ
ի բռնութե . և երկոքին ևս տանջին ի միտս .
բռնաւորն՝ զի մի՛ թողուցու վտարանջել . և
նունաճեալն՝ թէ որն ազատեսցի ի բռնութե ։
Այս է չարաչար հնազանդութի, որ անարգ-
ևս է քան զգերութի . զի որ գերի է, միան-
գամ վշտացաւ՝ յորժամ եղև գերի . և յետ
այնորիկ ունի զինքն յօրէնս գերւոյ . վնայ ոչ
այնքան վշտանայ . նա՛ զի գուցէ գերիչն իբր
ի ստացունած իւր խնայէ ի նա, և ոչ տա-
ռապեցուցանէ ։

Իսկ որ ոչ է գերի օրինօք պատերազմի,
ճանաչէ զինքն ազատ, թէև իցէ հպատակ՝
կամ հարկատու . որոյ աղաքաւ մինչ բռնա-
բարի անդր քան զօրէնս հպատակաց կամ

հարկատուաց ՚ի չարաչար հնազանդութիւն , տառապի մեծապէս , և ապստամբիլ խորհի : Այա չէ՛ արժան զոք բռնի նուաճել ՚ի հնազանդութի՛ն այլ քաղցրութե՛ք և բարերարութե՛ք :

ԺԵ Հաւասարապատիւ իշխանաց դժուարին է հնազանդիլ միմեանց . զի նմազնուական ծանր համարի իւրում նմանեոյ հնազանդիլ . յայսմանէ յառաջանայ անհնարին խռովութիւն և հակառակութիւն առ միմեանս , և վիշտ և վնաս առ հասարակութիւն : Այա արժան է աղաչել զնձ՝ զի զգլխաւորս ազգի կամ քաղաքի ՚ի սէր շարժեացէ . զի սոքա միայն շողկապաւ սիրոյն կարեն միաբանիլ , և միմեանց հնազանդիլ , յօգուտ անձանց և հասարակութե՛ք :

ԺԶ ՚Ի բառնիլ հնազանդութե՛ք , բառնին բարեկարգութե՛ք յամ կառավարութե՛ք . զոր օրինակ եթէ զօրապետք ոչ հնազանդէին արքայի , և զօրք՝ զօրապետաց , ո՛ր երևէր յաղթութիւն թշնամեաց : Օ ի թէպէտ քաջութե՛ք մղի պատերազմ , բայց պահանջի ևս հնազանդութիւն նմա՛նակնարկութե՛ց զօրապետին , որով անգին լինի արիւնն զոր հեղուն : Իսկ եթէ ինքնարշաւ մղեսցին ՚ի պատերազմ առանց հրամանի զօրապետին , ոչ ՚ի համարի գնացէ հեղումն արեան նց . այսպէս նմա՛ն բարեկարգութե՛ք յնձի՛ հիմնեալ կան ՚ի կանոնն հնազանդութե՛ք :

ԺԷ Պարտաւոր են մանկունք՝ հպատակիլ սիրով և զուարթութե՛ք նմա՛նակնարկութե՛ց ծնողաց և ուսուցչաց իւրեանց , և ևս եղբարց ,

կամ խնամածուճաց . մինչև չտալ տեղի սրտմը տուութե նոցա : Այն զի չար և վտանգաւոր է հակառակիլ կամաց ծնողաց , կամ վարպետաց , կամ եղբարց , և կամ այցելուաց . որք ըզբարին նց կամին և առաջադրեն . որովհետև հասակն մանկական չէ բաւական անձամբ անձին զօգուտն իւր խորհիլ , և առնել : Ապա ուսանիցին որդիք հնազանդ լինել ծնողաց իւրեանց , զի և որդիք իւրեանց հնազանդեացին ինքեցն . զի զոր ինչ սերմանէ ռք , զնոյն և հնձէ :

ԺԸ Հնազանդութիւն է ենթարկել զկամս 'ի ներքոյ հրամանի այլոյ , կամ վս սիրոյ , կամ վս վարձուց , և կամ վս երկիւղի : Ար վս սիրոյ հնազանդի , սիրէ զանձն նր՝ որում հնազանդի : Ար վս վարձուց հնազանդի , սիրէ զինչա նր , զոր ակն ունի առնուլ 'ի նմանէ : Ար վասն երկիւղի հնազանդի , սիրէ զիւր ինքն՝ զի մի պատժեսցի :

Ապաքէն երեքին ևս են բարի և օգտակար . այլ առաջինն յոյժ գովելի է , և կատարեալ 'ի կարգի որդիութե . զի որդւոց է վասն սիրոյ հնազանդիլ ծնողաց : Արկրորդն է 'ի կարգի վարձկանութե . զի վարձկանաց է վս վարձուց հնազանդիլ վարձատուճաց : Արրորդն է 'ի կարգի ծառայութե . զի ծառայից է յերկիւղէ պատժոյ հնազանդիլ տերանց . որ առաւել ծառայութիւն ասի՝ քան հնազանդութիւն , վս զի ոչ է կամաւոր . իսկ հնազանդութիւն՝ որ լինի ազատ կամօք . նա զի ամ որ է ծառայ

հարկ է նմա լինել ևս հնազանդ . այլ ոչ ամօր
է հնազանդ՝ պարտ է լինել ևս ծառայ :

* I ա՛ն է ունենդրո՞ւք խան զշահ ընդիւր , և հնազան-
դո՞ւք խան զճարդ խոյոյ : ॥ Թաադ . ԺԷ . 22 :

* Որպէս անհնազանդութեամբ մոյն մարդոյ մշաւորս
բաշտմէ եղէն . նոյնպէս և հնազանդութիւն մոյն՝ արտարս
բաշտմէ եղիցին : ॥ Հռօմ . Է . 19 :

* Հնազանդ լերոս . ամ մարդկեղէն ապեղծութեան զն
ն . ելի ըստ Բաբելոնի՝ իբրեւ առաւել ունի , ելի Գա-
սաբադոյ՝ իբրեւ ՚ի նմանեւ առաւելոյ ՚ի Վրէժիկերոսի
շարագործացն , և ՚ի Գովութիւն բարեգործացն :
॥ Թաադ . ԺԷ . 13 :

Ընկերութիւն

ԳԼ . ԻԵ

Թ Երկալի է ամ կենդանեաց ընկերութիւն
կենցաղավարիլ ընդ տեսակակիցս իւրեանց .
առաւել ևս մարդկային ազգի , որք բազում
անգամ ՚ի բազում իրա փոփոխակի կարօտին
օգնականութիւն միմեանց . ՚ի ձախողակի պա-
տահման , ՚ի ժամանակի հիւանդութիւն , ՚ի պա-
կասիլ կարեւոր պիտոյից : Եւ որովհետեւ մար-
դիկ ծնանին տգէտ և տկար , առաւել քան
զայլ ամ կենդանիս պէտա ունին դարմանոյ և
ուսման՝ առ ՚ի կեալ և լինել երջանիկ՝ և զայսո
սիկ ոչ կարեն գտանել յառանձնակեցութիւն ,

բայց եթէ յընկերական վեճակի :

Իսկ թէ բնական է մարդոյ ըզձանալ ընկերական կենցաղավարութեան , յայտ է փորձիւն . զի ահա ՚ի գտանիլ ումեք յանապատ անմարդի , տրտմի և տառապի . և ՚ի տեսանել զխուռն բազմութի մարդկան , ուրախանայ և մխիթարի : Սակայն պարտ է ընտրել զայնպիսի ընկեր , որ յուրախական կիրառ ուրախակից լինիցի , և ՚ի տրտմականս՝ կարեկից և մխիթար : Եւ որքան քաղցր է և ցանկալի ընկեր բարի , այնքան դառն է և տաղտկալի ընկեր չար : Ան ՚ի դժոճ ունարին դիպունաժս դիտէ բառնալ զծանրութի ցաւոց , և դիւրացուցանել զտառապանս . սոսկ պատճառէ զանակընկալ վտանգս , և յաւելլու վիշտս ՚ի վերայ վշտաց :

Է Բազում չարք են ՚ի մարդիկ , որք եթէ չար ընկերի ոչ պատահէին , ոչ լինէին չար . են և բազում բարիք , որք եթէ բարւոյ ընկերի ոչ հանդիպէին , ոչ լինէին բարի : Այս լինել չար կամ բարի՝ յոլովակի պատճառի յընկերութեան : Օ , գուշասցին երիտասարդք յընկերութեան չարաց , եթէ ոչ կամին լինել չար և վատահամբաւ . զի հասակն երիտասարդական՝ դիւրաստահ գոլով ՚ի մոլութիւն , օրինակաւ չար ընկերին փութով ուսանի զչարիս . յիմար է այն՝ որ անխտիր ընդ առնեստին ընկերանայ :

Թ Ոչինչ են զարմանք , զի բազում բարեբարոյ մարդիկ հազիւ զմի ոք չար կարեն ուղղել . իսկ մի ոմն չար բաւական է մոլորեցու

ցանել զբազումս . քանզի և բազում առողջք զմի բորոտ ոչ կարեն սրբել . բայց մի դք բորոտ կարէ ախտացուցանել զբազումս :

Դ Բազումք ընկերակից լինելով չարաց , ոչ միայն զհայրենի ժառանգութիս վատնեալ՝ ՚ի յետին չքաւորութի հասին . այլ և զանգին գանձ ամօթխածութե և պարկեշտութե կորուսին . և անարգ անուն ստացեալ՝ առակ նը շաւակի եղեն յՆի , և կորեան պիտրուստն յաւիտենից : Լպա մեծի զգուշութե պէտս ունի ընտրութի ընկերաց :

Ե Չարասէր մարդիկ՝ շողքորդ և կեղծ բարութք արտաքուստ երևին բարի . բայց իբրև զօձ գեղեցկամորթ գլծոյն մահու ծածկեալ ունին ՚ի ներքս ՚ի սրտի . և խաբելով զանփորձ երիտասարդս՝ արկանեն ՚ի պէս պէս մոլութիս : Լպա եթէ կամիցի երիտասարդն կենցաղավարիլ ընդ ումէք , քննեսցէ զընկերս նր . եթէ իցեն բարեհամբաւ , ընկերակից լինիցի և ինքն . իսկ եթէ իցեն վատանուն , խորշեսցի ՚ի նմանէ . զի մի՛ և ինքն լինիցի վատանուն . զի ըստ առածին , Լյր յընկերէ իւրմէ ճանաչի :

Զ ՂԺՈՒարին իմն է երիտասարդաց հեռի կալ ՚ի տեսաւորութե չարաբարոյ ընկերաց . զի այն հասակ առոյգ և եռանդնոտ՝ ցանկոյ երթալ ՚ի զբօսանս և ՚ի սրճանոցս , և ընկերակից լինել ընդ բազմաց : Բայց պարտ է գիտել նց , թէ արք բարեբարոյք սակաւ ,

իսկ չարք բազում են յոյժ . ապա ընտրելի է ընդ սահաւուց բարեաց կենցաղավարիլ՝ քան անխտիր ընդ բազմաց , զի մի՛ գուցէ հանդիպեացին չարաբարոյ ընկերաց :

Է Լ աւ է ընդ բարի ընկերս գտանիլ ՚ի վիշտս , քան ընդ չար ընկերս ՚ի հեշտալի վայելաւ . նա է ՚ի մահո՛ւանէ կեցուցիչ , իսկ աս՝ մարմնոյ և հոգւոյ անողորմ դահիճ :

Ը Եթէ ոք ընկերակցի ընդ չարս , կամ պարտ է համաձայնիլ նոցին , կամ հակառակիլ . եթէ համաձայնի , լինի և ինքն չար . իսկ եթէ հակառակի , առնէ զնս թշնամի ինքեան : Լ՛պա յաւէտ զգուշալի է ՚ի կենցաղավարուէ , զի մի՛ գուցէ ընկերակից լինիցի ընդ չարս . զի դիւրին է ընկերանալ , բայց դժուարին է օտարանալ :

* Որքեալ էի մի՛ նախնայի ընդ չարս , և մի՛ ցանկանայցէս իսկ ընդ նոսս : ॥ Լ՛գակ . իդ . 1 :

* Որ անցին չար է՝ այլոյ բարի ո՛չ լինի :

॥ Սիրաք . Ժդ . 5 :

* Ի պաշտոնս նոցա ծանիլէ՛ս զնոսս . մի թէ չաղիցեն ՚ի իշտոյ խաղաղ՝ իմ ՚ի քաղաքէ թո՛ղ :

॥ Սաա . Է . 16 :

* Յառնէ հերձնաժողէ՛ս յետ մահեալ և երկեցս իւր բարեւոյ՝ հրաժարեալէր . գեղասցի զի թե՛րեալ է այնպիսին : ॥ Տիա . Դ . 10 :

Ի Որպէս չիք մեծագոյն չար քան զՎարտութիւն . նոյնպէս չիք մեծագոյն բարի քան զխոնարհութիւն . զի նա առնէ ատելի նոյ և մարդկան , և սա՝ սիրելի և հաճոյ . նա անհանգիստ տառապեցուցանէ , սա անվրդով խաղաղութիւն հանգուցանէ : Եւ թէ խորհեցի մարդ , թէ զինչէր նախ , և զինչ ոյժմ , և զինչ լինելոց է առ յապոյն , ոչ կարէ բնաւ հպարտանալ :

Ինչպիսիք սկսանիլն է յանարդ նիւթոյ . ծը նանիլն ցաւօք . կեանն տառապանօք . իշխանութիւն անօգուտ . փառքն վաղաթառամ . կեանքն կարճատև . մահն հարկաւոր . մարմինն ապականացու , և կերակուր որդանց . յայսմ ամէ և յոյլ բազում գլխոց դիւրին է մարդոյ առնուլ ՚ի միտ զթշուառութիւն բնութե իւրոյ , և լինել խոնարհ :

Եւ ի՞նչ է նա ճշմարիտ խոնարհ , որ բանիւ լոկով զանձն անպիտան խոստովանի . բայց մինչ զնոյն յայլմէ լսէ , վրդովի գժգմնի և բարկանայ . ուստի յոյս է թէ այնպիսին առաւել հպարտ է քան խոնարհ . զի խոնարհ խոստովանութիւն կամի գովութիւն ընդունիլ , և փառս որսալ ՚ի մարդկանէ : Սանաւանդ զի ստասաց է և կեղծաւոր . զի զայլ ինչ ունի ՚ի լեզուի , և զայլ ինչ խորհի ՚ի սրտի . և որոյ խարդախ ոսկեգործ զարոյրն փոխանակ ոսկոյ

Ջնայ 'ի վար արկանել :

Դ Խոնարհն՝ զգործ բարի և օգտակար բազմաց սովոր է առնել 'ի ծածուկ, զի մի գո՛վութի՛ հոջակեսցի . քանզի 'ի տնէ ակն ունի առնուլ զհատուցումն : Իսկ հպարտն՝ զհոգր ինչ գործ բարի զոր առնէ՝ ցանկայ հրատա՛րակել . զի ընկալցի զգո՛վութի՛ 'ի մարդկանէ՝ իբրև վարձ գործոց իւրոց . վնյ և ոչ առնուլ վարձս 'ի տնէ : Խոնարհն՝ եթէ զգովեստ անձին յումեքէ լսէ , ամաչէ և տրտմի . իսկ հը պարտն՝ գոռոզանայ և բերկրի . և կամի զի առաւել ևս լո՛ւիցէ :

Դ Խոնարհութիւն վն զի է բարի՝ ոչ խտրէ զոք , այլ ընդունի զամենեսին որք սիրեն զնա . զի այս բնութի է բարւոյ , զամենեսին հա՛ղորդս առնել բարութե իւրոյ : Լս է որո՞ւ անդամանդ ազնիւ , որ 'ի տունջեան և 'ի գիշերի փայլի . առ աղքատս՝ որք գո՛հ են զվի՜ճակէ իւրեանց , և շատանան կարևորօք , ունի շողողիւն՝ բայց աղօտալոյս : Իսկ առ փարթամն՝ որք ազգօգուտ արդեամբք ճոխանան , իբրև 'ի քաջարունեստ ակնագործէ բազմանկիւն ճախարակեալ , մեծապայծառ ցոլանայ . և զաչս ամենեցուն առ ինքն գրաւէ :

Է Լատարեալ խոնարհն՝ թէև ունիցի ըզմեծամեծ շնորհս, զինչս զպատիւ և զմեծութիւն տակաւին նո՛ւատո զգացումն ունի զանձնէ իւրմէ . ոչ տեսանէ զբարիսն զոր ունի . այլ կամի զպակասութիւն իւր տեսանել՝ զի ուղղեսցի

զնն . որով և ևս արժանանայ շնորհացն նոյ :

Չ Ս'ի դք զխոնարհութիւն կարծիցէ պա-
կասութիւն անձին զօրութե . կամ յիմարութի
մտաց . կամ թիւրութիւն կամաց . այլ ճշմարտիւ
գիտացէ , թէ նա է նշան արիութե ոգւոյ ,
իմաստութեան մտաց , և ուղղութե կամաց :
Քանզի անարին՝ յիմարն՝ և մոլին ոչ երբէք
կարեն խոնարհիլ . զի ոչ ամենեքեան բաւա-
կան են ունիլ զայնքան մեծ զօրութիւն , մինչև
յաղթել զանբան կիրս հպարտութե և բար-
կութե , և լինիլ հեզ և խոնարհ : Այլ որ
կամաւ խոնարհի առաջի անցուն , է զօրեղ ,
իմաստուն , և բարի . և ընդ հակառակն՝ անզօր ,
յիմար , և մոլի է նա , որ չունի զխոնարհութիւն .
զի ոչ կարէ նո՛ւաճել զմոլեկան կիրս անձին
իւրոյ . և զյաղթանակ խոնարհութե առնուլ
յասպարիզի կենցաղոյս :

Է Լն բազումք՝ որք գովեն զխոնարհութիւն
առաջի մարդկան՝ առ 'ի ցուցանել զանձինս
խոնարհ . իսկ նա՝ որ ճշմարիտ խոնարհ է ըստ
սրտին նոյ , գովէ զխոնարհութիւն յայն սակս՝
զի է բարի և արժանի գովութե . և ոչ եթէ
այնու խոնարհ կարծեսցի ինքն և փառաւո-
րեսցի . նա՝ զի ճշմարիտ խոնարհն ոչ երբէք
համարի զանձն հասեալ 'ի կատարեալ խոնար-
հութիւն . այլ միշտ կրթէ զինքն առ այն հասանիլ :

Ը Ս'է նա խոնարհ՝ որ առաջի մեծամե-
ծաց նո՛ւաստացուցանէ զանձն , և կերպա-
րանի 'ի կերպարանս խոնարհի . բայց մտօք

հաւաստրապատիւ նոցին, կամ վերագոյն քան զնո՞ զանձն վարկանիւտի նա՞ որ քան զայլս ա մենեսին նուաւ ճանաչէ զանձն իւր, Թէև ունիցի զմեծագոյն առաքինութիւն, և զայլ ստացական բարիս առաւել քան զնոսս :

Թ Ընէ նա խոնարհ, որ մինչ գտանէ ըզ յաջողութեա բարեաց, և զպատիւն ՚ի մարդկա նէ, երևի հանդարտ և խոնարհ . իսկ յորժամ անկանի ՚ի ձախորդութի, և կրէ զարհամար հանս, վրդովի և դառնանայ : Ճշմարիտ խո նարհութիւն ոչ է ծառայ մոլութեց . զոր իբրև անարդ գերի, կամ անբան գրաստ, ը հաճոյս ոք կապեացէ և արձակեացէ . կամ իբրև աւել լորդ զգեստ ագանիցի ոք, և ՚ի բաց հանցէ . այլ ազատ է և ինքնիշխան, հարկաւոր զարդ հողւոյ, և պարծանք ազգի մարդկան :

Ապա ճշմարիտ խոնարհն յամ ժամ և յամ ուրեք մնայ հանդարտ և անվրդով . ոչ ՚ի պատ ունիլ իւրում ամբարտաւանէ, զի ոչ երբէք զանձն արժանի պատուոյ համարի . և ոչ յար համարհիլն վշտանայ, զի գիտէ ունիլ զպակա սութիւն արժանի անարդանայ :

Ժ Բնդ վայր ջանայ խոնարհ երևիլ նա՞ որ դճեա պնդի փառաց . զի Թէև արտաբուստ ունիցի զկերպարանս խոնարհութե, բայց ՚ի ներքուստ կրէ յինքեան զհոգին հպարտութե : Իսկ ճշմարիտ խոնարհն ո՞րքան ՚ի բարիս յաճա իսէ, այնքան առաւել ամուչէ . և իբրև բազ մապտուղ ոստ ծառոց՝ ո՞րքան առաւելու

արդեամբք, այնքան առաւել խոնարհի։ Այն զամբարիս զոր ունի, շնորհացն այն անագրէ և գոհանայ. և միշտ զանձն անարժան վարկանի. և երկնչի՝ զի մի՛ գուցէ մեծամոեացի. որով մեծամեծ ևս պարգեւաց գտանի արժանաւոր։

ԺԽ Խոնարհն ո՛չ միայն երկարակեաց լինի և առողջ, այլ և յամփամանակս ազատ մնայ ՚ի վնասո՛ւէ. զի ո՛չ խռովի յուժեքէ, ո՛չ տրտմի, ո՛չ յուսահատի, ո՛չ զայրանայ. յորոց պատճառին ազգի ազգի հիւանդութիւնք և մահ. ո՛չ թշնամանայ ընդ ուժեք, վնայ և ո՛չ ոք ջանայ վնասել նմս. և այսպէս խաղաղ և երջանիկ կենօք կնքէ զաւուրս իւր։

ԺԲ Այն է հեղ և խոնարհ, որ թէպէտ կը րօղէ վրէժխնդիր լինել անիրաւութեց աւարտելոց ընդ դէմ իւր, այլ անաւարտ իմն երկիւղածութիւն ներէ։ Խսկ հպարտն՝ վասն փոքու յանցանաց՝ ջանայ վրէժս պահանջել, զի երևեսցի կարօղ։

ԺԴ Սի խաբեսցեն զանձինս մեծամիտք ՚ի մնալ իւրեանց անպատիժ՝ մինչ ո՛չ թողուն զյանցանս զղջացելոյն, որ թախծագին պաշտանօք հայցէ զներումն։ Օ ի թէպէտ և երկայնամիտ լինի անձ, և յապաղէ պատժել, զի թերևս դարձցին ՚ի խստասրտութիւն իւրեանց. բայց յետոյ իբրև տեսանէ յամուռեալ, սաստիկագինս պատուհասէ. ոնց ուժգին հարկանէ ոք ապտակ, որքան զձեռն իւր հեռի տարածէ։ Այն իմիջ ներողութիւն է արժանի,

որ չէ ներողամիտ :

ԺԴ Որ կամի մերժել յանձնէ զմեծամըտուութի, ամբարձցէ զաչա իւր՝ և հոյեացի ՚ի հոյակապ դամբարանս . ածցէ զմտաւ, թէ մարդիկ՝ որ երբեմն մեծաշուք փառքք բարդաւաճեալ ճոխանային ՚ի վր երկրի, զինորդայԺմ ՚ի ներքոյ երկրի նեխեալ և հողացեալ կոխան լինին յամենայնէ :

ԺԵ Իշխանք և մեծատունք՝ դիւրաւ կարեն ստանալ զխոնարհութի՝ եթէ ածցեն ըզմտաւ, թէ յոր աստիճան բարձրութե ամբարձեալ կան . զի որ ՚ի բարձունս բնակի՝ առաւել երկիցէ յանկմանէ, քան որ ՚ի ստորին վայր գտանի : Այս իշխանք՝ որ ՚ի վերոյ են քան զբազումս, ՚ի խոնարհութե կալցին զանձինս իւրեանց առաւել քան զբազումս, զի միանկանիցին . քանզի մեծութի և փառք յաշխարհի՝ որչափ բարձրագոյն իցեն, այնչափ վտանգաւոր են և երկեղուտ :

* Արճալեացի արմատս ՚ի խոնարհ՝ և արացի զպտուղ ՚ի վեր : ॥ Դ . Ռազ . ԺԹ . 30 :

* Խոնարհաց և հեղոյ աղանձս՝ մշտ քեզ հաճոյ էլ չէն : ॥ Յուդիթ . Թ . 16 :

* Հայեցաւ նա յաջօրն խոնարհաց . և ոչ արհամարհեաց շինդրոճածս նոցա : ॥ Սաղմոս . ԾԾ :

* Ո՛րչափ մեծ էս՝ խոնարհեցո՛ զէկ յմի . և առաջի քո գոցես զշնորհս : Սերափ . Դ . 20 :

Խ Զամբերութիւն է զօրութիւն այն աշխարհութեան, որով դիմակալ է անզուսպ կրից . սա ո՛չ յաւելու ինչ ՚ի ներգործութիւնս , զորս ներգործեն մարդկային գործարանք ներքին և արտաքին . այլ միայն է զօրութիւն ինչ բնականորեալ ՚ի զսպել և արգելուլ զայն ամ , զոր խոհեմութիւնն ո՛չ թոյլատրէ առնել : Այլ խոհեմութիւնն է ընտրել զառնելիս և զխորշելիս , և արիութիւնն է ՚ի գործ դնել . իսկ զօրութիւնն՝ որ ընդ դէմկայ և խափանէ առնել զոր արգելուլ խոհեմութիւնն , ասի Տամբերութիւն : Այս Տամբերօղն է տիրօղ ՚ի վեր բուռն կրից . իսկ անՏամբերն՝ յաղթահարեալ և տկար :

Եւ խորհրդաբար կոչեցաւ Տամբերութիւն , քի Տամբերօղ . զի յորժամ կիրք բարկուէ սրէ և ջերմացուցանէ զարիւնն , ՚ի կծու և ՚ի դառն համփոխարկէ զքաղցրութիւնն . զի որով յայտ է ՚ի փորձոյ . յորժամ սաստիկ եռայցէ քաղցրահամ ինչ , փոխի ՚ի կծու և դառնահամ : Իսկ առն Տամբերողի զեջանին կիրք . զովանայ արիւնն , և անդէն ստանայ զառաջին բնական համք քաղցրութե . ուստի ասացաւ Տամբերութիւն , քի Տամբերողութիւն :

Է Զիք յաղթօղ դժուարութեց Տի քան զՏամբերօղն , և ո՛չ յաւէտ տկար քան զայր ապուստոյս . զի ո՛չ գոյ այնքան ծանր և դժուարին , որում կատարեալ Տամբերութիւնն ո՛չ յաղթեսցէ :

և ոչ Թեթևագոյն ինչ բեռն , զոր անհամբեր
 րութիւնն ոչ ծանրացուցէ . զի ո՛րքէ իր
 դիւրաբառնալի , ՚ի պակասիլ համբերութե՛
 լինի անտանելի : Այսպէս աստուծոյն յամբի
 տաղտկանայ , խռովի , և յուսահատի . և ոչ միայն
 անձին իւրում է տանջանք , այլ և անցուն . նը
 մին իրի ամուրեք է անարգ և Թշուառ :

Դ՛ր Գ ինչ արդեօք շահի դք անհամբերութե՛
 ՚ի պատահիլ դժուարութե՛ , բայց եթէ զա
 ուաւել վիշտս . որում եթէ համբերէր , վիշտքն
 դադարէին ՚ի լինելոյ վիշտ : Քանզի անհամ
 բերութիւնն բազում անգամ անտաի կարծեօք
 երևակերպէ զդժուարութի՛ , ուր չիք բնաւ
 դժուարութի՛ . կամ զսակաւն առաւելու , և
 զփոքրն մեծացուցանէ . զի նմանի խոշորացոյց
 ապակոյ , որ զլուն իբրև զփիղ երևեցուցա
 նէ . կամ մելամաղձութե՛ ակտի , որ զգոյն
 իբրև զգոյ կարծեցուցանէ . ամեն իրի հանա
 պազ տանջի՛ որ ոչ գիտէ համբերել :

Դ՛ր Ա այն լինի դք անհամբեր՝ ընդ որ ոչ
 հաճի կամք իւր . զի եթէ ամ ինչ լինէր ըստ
 կամոց՝ ապաքէն կամք իւր հաճեալ հաւա
 նէր , և միաբանէր ընդ նմին . և յայնժամ ոչ
 բնաւ պարտ էր գտանիլ ՚ի մարդում ունա
 կութիւն համբերութե՛ : Իսկ արդ՝ գոյ ունա
 կութիւն համբերութե՛ տպաւորեալ ՚ի կամս
 մարդոյ անդատին ՚ի բնութե՛ . ապա պարտին
 գտանիլ յաշխարհի ներգործութի՛ք ինչ կամ
 պատահաբք՝ որք իցեն ներհակք հաճութեան

կամաց առ'ի համբերել նոցին . Ալ որովհետեւ
ամ կարողութի կարգեալ է առ իւր առար-
կայ . ապա և կարողութի՛ն համբերութե՛ կար
դեալ է առ հակառակս կամաց մարդոյ՝ առ վիշ-
տըս և նեղութիս , ոպ առ իւր առարկայ :

Ապա որ ոչ կամի համբերել կրից , բարձցէ
յսշխարհէ զամ հակառակ ներգործութիս և
զվիշտս . իսկ եթէ չէ բաւական այսմ , զայն
արասցէ՝ առ որ բաւական գտանի . ք է՝ համ-
բերել դժոճարութեց . իսկ եթէ ոչ ախոր-
ժէ համբերել , բարձցի՛ ինքն անհամբերն յաշ-
խարհէ , որ ոչ կամի նազանդիլ ընդ հանուր
կարգի տիեզերաց . որ 'ի հակառակ էութեց
գոլով բաղկացեալ , զհակառակ ներգործու-
թիւնս ածէ յառաջ :

Է Համբերութի՛ն անդ երեւի , ուր ան-
հաճոյք կամաց մարդոյ պատահին . ոպ հիւան-
դութի , ձախորդութի , չքաւորութի ան-
պատոճութի , ևս և մահ սիրելեաց . և որ սո-
ցուն են սակի վշտացուցիչ դիպոճաճք : Արդ՝
է ինչ յայսցանէ՝ որ յածային կարգադրու-
թենէն լինի . է՝ որ 'ի մարդկանէ պատճառի .
և է՝ որ 'ի կամաց կամ յանգստուց ուրուք
յառաջ գայ :

Ասա ով անհամբեր՝ ում 'ի սոցանէ բարկա-
նալ արժան է . զի անհամբերութի՛ն յառաջա-
նայ 'ի բարկութե՛ : Եթէ բարկանաս հեղե-
նակին բնութե՛ որ է նժ , թէ ընդէր թո-
ղու գալ դժնդակ պատահարացս , հակառակիս

արարչին քում: Եթէ բարկանաս մարդկան, զի վշտացուցին զքեզ. հարկիս ուրեմն զամ մարդիկ ՚ի կամս քո խոնարհեցուցանել, զի արասցեն զհաճոյս կամաց քոց. և այս է յան կարելեաց սակի, զի չէ բաւական մի ոք նուաճել զկամս բազմաց, և հնազանդեցուցանել ինքեան. այլ մանաւանդ քեզ անկ է նուաճիլ ընդ կամօք նց և հնազանդիլ: Իսկ եթէ բար կանաս անձին քում, զի հասոյց քեզ չարիս. ահա դու ընդ քեզ ոգորիս. և այս է անհնարին յիմարութի: Ապա զոր ակամայ կրես, պարտիս կամաւ համբերել:

Ը Ահա նոր է մարդոյ ամենեւին զերծ ՚ի վտանգէ մնալ, մինչդեռ կենցաղավարի ՚ի կեանս յոյսմիկ. ապա ՚ի հասանել արկածից՝ պարտ է արիաբար տոկալ և համբերել. և իբրև վէմանդրդոճելի՝ զալիս փորձուէց կենցաղոյս ծովու փշրել՝ և յետս դարձուցանել. զի լսւ է համբերել տառապանաց՝ և կեալ, քան անհամբեր բարոյիւք լքանիլ՝ և զմահ համբուրել:

Է Պարտ է ունիլ մարդոյ զհամբերութիւն, ոչ միայն վս շահու անձին՝ այլ և վս անձիւրութե, եղբայրսիրութե, և ազգասիրութե: Քանզի է մարդ՝ որ գիտէ համբերել միայն վս օգտի իւրոյ. իսկ ուր ոչ գուցէ ինքեան շահ ինչ, թէպէտ և օգտակար իցէ բազմաց, չկամի համբերել: Բայց սակայն պարտ է համբերել վասն անձիւրութեան, մինչ յուսալի է

փառաւորութիւն անունն նոյն վն եղբայրսի
րութեան, մինչդեռ այնու եղբայրն քո շահեալ
լինի վն ազգասիրութեան, յորժամ ազգն ողջոյն
բարեհամբաւի: Քանզի անհամբերութեւն է
զի փառքն նոյն խափանի. է զի եղբայրն քո գը
թէ կամ կործանի. և է զի ազգն ողջոյն պա
խարակի կամ վնասի: Այլ փութալի է ստա
նալ զհամբերութիւն, առ'ի ստանալ վարձս աստ
և 'ի հանդերձեալն:

Ը Համբերութիւն առանց իրիք սանձի
նունձէ զանբան կիրս բարկութեան ընդ հնա
զանդութեւն բանին: Այն է օրիորդ գեղեցիկ
որ ընդ առաջելանէ ամենի առիւծու գազա
նացեալ բարկութեան. ուր գեղով երեսաց' բա
րեձեւութեւն կերպարանաց' համեղութեւն բա
նից' և վայելչութեւն ձայնից' 'ի հեզութիւն
հանդարտութեան ածէ զվերագն անհեթեթ
առաւել քան երկաթի կապանօք:

Եւ ո՞ր կարէ զարդիւնս համբերութեան ճանա
չել, բայց եթէ նա՞ որ գիտէ համբերել. քան
զի զինչ չար ոչ յառջ գայր'ի բազմահոյլ ամենի
կրից իբրև զայն ծովու առ միմեանս բազմե
լոց, եթէ համբերութիւն իբրև վեմ որ ձապար
ոչ խորտակէր զբռնութիւնն: Այս յաղ
թութիւն որով յաղթէ համբերօղն ամ դժուա
րութեան և կրից, է մեծ և զուարճալի. զի որ
զմտաւ ածէ զվտանգն՝ յորմէ համբերութեւն
զերծ գտաւ, տօն ցնծութեան կատարէ: Այլ
լէր ծառայ համբերութեան, զի ազատ լինիս 'ի

Ծառայութիւն բարկութիւն . և որ ծառայէ համբերութիւն , ամ կիրք նմա ծառայեն :

Թ Ընդհանուր բնութիւն է քաջամարտ դաստիարակ՝ ածել զանհամբերն 'ի համբերութիւն , և խոհական խորհրդով ընտրել զժամանակ խօսելոյ և գործելոյ . ոչ ամ ինչ յամ ժամու յաջողի լինել . զի է ինչ որում պարտ է լինել աստ և այժմ . և է ինչ որ յայլում տեղւոյ և յայլում ժամանակի . ապա թէ ոք չիցէ խելամուտ սոցին ընտրուէ և հանգամանաց , ոչ մի ինչ մարթի ըստ կարգի խօսիլ կամ գործել :

Տէս՝ զհարգ դիտեն տունիք զժամանակն արձակելոյ զտերև , զծաղիկ , և զպտուղ . և հաւք զճուս ածելոյ , 'ի թուխս նստելոյ , և զճագս հանելոյ . իսկ եթէ ապաժաման բերին 'ի գործս՝ առ որ կարգեալ են 'ի բնութիւն հաստատուն օրինոք , եղծանին և չքանան : Լպաքէն ուսիր համբերել՝ ոչ մարդ , և պահել զկարգ բանական բնութիւն . զի մի քան զանդուայս և զանբանս երևեսցիս անզգայ և անբան :

Ժ Ընդհանր համբերեն դառն նախատա նաց օտարաց առ երկիւղի . բայց խրատական բանից բարեկամաց՝ որք ծանր թոճին , ոչ համբերեն վն սիրոյ . սոքա նմանին դիւհարի , որ երկիւղիւ բանտապետին զգաստանոյ , և սիրով բարեկամին կատաղի . որոց պարտ էր առաւել համբերել սիրելեաց քան օտարաց :

Եւ մի՛ ստիցէ ոք , թէ ակամայ բռնադատիմ համբերել օտարի : Լպաքէն եթէ արժան

է համբերել օտարի յոչ կամաց, ապա ևս առաւել արժան է համբերել բարեկամին յօժարութիւն կամաց. եթէ առականսն գիտես զիջանիլ, ընդէն 'ի կամաւորէն յետոյ նահանջիս. յայտ ուրեմն է՝ թէ ոչ ունիս զսէր, որով առարգքան զամ արարածս դտանիս. զի չիք արարած՝ որ ոչ ունիցի սէր կամ դիմողութի առ նմանին իւր. տես՝ յոր յետին անարգութի հասեր ո՛վ անհամբեր:

ԺԽ Այն ինչ զոր ամենեքին գովեն և պանծան ունել՝ է բարի և օգտակար. զի ոչ է մարթ անցուն միանգամայն խաբիլ և սխալիլ. իսկ արդ՝ զհամբերութին ամենեքին գովեն և ունել պարծին, նաև նաքին իսկ անհամբերք. ապա է բարի և օգտակար մարդկան: Աստի որ ոչ գիտէ համբերել նեղութի՝ որում պարտ է համբերել, է անխոհեմ և արժանի մեղադրութե. զի անխոհեմութի է հերքել զբարի ինչ և օգտակար. և մեղադրութե արժանի՝ ոչ ճանաչել ումեք զպարտաւորութի իւր:

ԺԶ Այնչ այնպէս զօրաւոր դեղ երևեցաւ յաշխարհի 'ի բժշկել զծանր ծանր հիւանդութիս, որքան համբերութին. զի անպիտան լինէին ամ դեղք և ճարտարութիք բժշկաց՝ եթէ անհամբեր լինէր հիւանդն 'ի պահել զպատուիրանս բժշկին: Ապա համբերութին գործ կատարեալ ունի. և որ համբերէ ձախողակի դիպունածոց, 'ի վախճանի գտանէ զելս յաջողակ և զգիւրութի:

ԺԴ Քաջահանձար խորհրդածութիւնք ի մաստնոց՝ իբր խոր յիմարութիւն համարէին , եթէ ոչ ընկերանայր նոց համբերութիւնն 'ի գործ դնել զգիտմունս իւրեանց , սպասելով դիպողագոյն առթիւ և ժամանակի . ապա այր անհամբեր՝ թէև իցէ նրբամիտ և խորախորհուրդ , տակաւին յիմարէ՝ և ոչ ինչ գիտէ . զի ոչ կարէ յառաջացուցանել զայն՝ զոր խորհեալն է յառաջագոյն :

ԺԵ Քաղումք կարէին հասանիլ բաղձանաց իւրեանց որոց ցանկային , եթէ գիտէին համբերել որչափ պիտոյն էր . որ իբր քաջ ուղեցոյց ընդ անմոլար ճանապարհս առաջնորդէր նոցա 'ի դէմ եղեալ տեղին : Իսկ անհամբեր բարոյիւք վաղվաղեալ յընթացս՝ կորուսին զճանապարհն . և դեգերեալ յաղամող և յանել շաւիղս՝ չկարացին ժամանել 'ի նպատակ բաղձանաց իւրեանց :

ԺԶ Չիք զօրեղ բարեկամ՝ որ կարող իցէ ազատել զոք 'ի նեղութիւն , քան զհամբերութիւնն . զի բաղումք անկեալ 'ի տառապանս՝ չունելով զհամբերութիւնն զօրավիգ ինքեանց , վճատեալ լքան և զրաւեցան 'ի կենաց . որք եթէ գիտէին յուսով համբերել՝ կարէին ելանել 'ի տառապանաց . և մոռացեալ զվիշտս՝ զուարճանային ընդ կենդանիս . բայց արդէն ընդ մեռեալս են :

ԺԷ Քաղում պիտոյք են յաշխարհի 'ի պատշեղեանս մարդոյ . սակայն ոչ ամենեքին

միայնս կարեւորք . զի են իւրք՝ որք եթէ պա-
կասիցին , սոսկաւին պահպանին կեանք մար-
դոյ՝ բայց ոչ վայելաբար . ոպ աղ իւղ՝ միս՝
գինի , և այլն : Եւ են իւրք՝ որք եթէ պա-
կասեցին , պակասի և կենդանութի մար-
դոյ . որպ օդ՝ ջեր՝ հաց՝ ջուր : Այսպէս
բազում առաքինութիք պիտոյ են մարդոյ .
յորոց ոմանք եթէ պակասին , կարէ լինել
մարդ՝ այլ ոչ կատարեալ . որպ իմաստութի ,
արիութի , առատաձեռնութի , զո՛ւարճա-
խօսութի , և այլն : Իսկ առանց համբերու-
թեան՝ ոչ կարէ լինել մարդն մարդ . զի համ-
բերութին այնպէս պիտոյ է մարդոյ առ ի
կեալ մարդկաբար . որպէս օդ , հաց , և
ջուր , առ ի կեալ կենդանի : Ապա որ ոչ
գիտէ համբերել , ոչ գիտէ նա և կեալ
մարդկաբար :

* Համբերելով համբերի տեառն , և նայեցաւ տուտ ,
և լուսաւ աջօթից իմոյ : ॥ Սաղմոս . ԼԹ :

* Այն որ խորոսեալ է զհամբերութիւն :
॥ Սիրաք . Բ . 16 :

* Որ համբերեացէ ի սպաս , նա կեցցէ :
॥ Սաղ . Ժ . 22 :

* Պիտոյ է յեղ համբերութի . զի զխմն այ արարեալ
հասնի՝ տեպեացն : ॥ Եւր . Ժ . 36 :

ԳԼ. ԻԸ

Ս Եւ տեղուի մարմնական կենաց՝ ի դէպ էր կոչել անընդհատ յաջորդութի մահոյ . և որովհետեւ յամ վայրկենի քայլափոխէ ի մահ , գրեթէ յամ վայրկենի մեռանի . և որչափ առաւելու ամօք ի կեանս , այնչափ առաւել կրէ մահունս : Այս յերաւի՝ յիմարութի է յանմահաց կարգի դնել զանձն , և անիոյթ լինել զհոգեւորաց . այլ մանաւանդ յամ կետի ճանաչել զանձն մեռանելոյ , և գործել զբարիս . որ է կեանք հոգւոյ՝ և պատճառ երջանկութեան :

Բ Եւ ինչպէս անձ վն օգտի մարդկան ծածկեաց ի նոցանէ գիտել զժամանակ օրհասի մահուն , բայց և ոչ յամայրամեան երկարութե կենաց եթող մոռանալ՝ ոպ յառաջին դարսն . յորս տարեին զբազում հարիւրաւոր ամս՝ մինչ անցանել զինն հարիւր ամօք : Այլ հազիւ իբր զտասանորդն կենաց մարդկան առաջնոյ դարուն առ յետնորդս եթող . զի դուն ուրեք արդէն շուրջ զիննսուն կամ զհարիւր ամօք պարաբերի ժամանակ մարդոյ . և այն ցաւօք և հեծութե :

Եւ զայս արար անձ՝ ոչ միայն ի կարճել զչարութի մարդկան , այլ և առ ի զգաստ առնել զնս . զի գոնէ այսու չափաւոր թուով ծանուցեալ զկարճութի կենաց մարդկան , յամ ժամ արթուն և պատրաստ գտանիցին

տնօրինել զկեանս իւրեանց 'ի բարիս : Եւ ոչ այսու միայն՝ այլ և ինչ ինչ յայտնի նշանօք ծանոյց զմերձենալ մահուն . քի՛ սպիտակուք հերաց , ծերութիւն , հիւանդութիւն , և պէս պէս տկարութիւն մարմնոյ : Եւստի ոչ են ազատ մարդիկ 'ի մեղադրանաց , եթէ տակաւին յազդարարութիւն սոցա ոչ զգան զմերձենալն մահուն :

Դ Ըրջափ մեծանայ դք հասակաւ , այնչափ առաւել մօտի 'ի գերեզման . զի կեալն մարդոյ՝ է խոնարհիլ 'ի մահ . և յորժամ ծերանայ , յայն ժամ հասանէ 'ի դրունս մահու :

Դ Զիք ստոյգ քան զմահն , և չիք անստոյգ քան զօր և զժամանակ մահուն . սակայն այր խոհեմ ոչ է անծանօթ . զի քաջ դիտէ՝ թէ ամ վայրկեան է ժամանակ մահու իւրոյ :

Իսկ արդ՝ ժամանակն բաժանի յերիս . յանցեալն , 'ի ներկայն , և յապառնին . անցեալն և ապառնին ոչ են ընդ իշխանութիւն մարդոյ . զի մին անց դնաց , և միւսն չեւս է եկեալ : Եւ ներկայն է յարահոս՝ և անկայուն . 'ի դոյն՝ անդէն չքանայ , և փոխի 'ի յանցեալն . անուամբ յորջորջի , բայց իրօք ոչ երևի . զի է յարախախուստ միջոց անցելոյ և ապառնելոյ . և ասացաւ ներկայ , զի իբրեւ կէտ անբաժալ ների 'ի մէջ կայ երկուց ժամանակաց . և ահա միայն ներկայ ժամանակն է 'ի գործածութե , զորով յաճի կեանք մարդոյ :

Իսկ ժամանակն է փոփոխական տեղութիւնս և փոփոխական իրաց . և ժամանակ

ասի , զի գոյ ժամանէ միշտ . և այս լինի մեզ
'ի հոլովմանէ արեգական , որ չափէ զվայրկեն ,
զժամ , զօր , զամիս , և տարի . և ասի տարի , զի
միշտ տանի զժամ և զժամանակ կենաց մերոց .
տես ուրեմն յորպիսի անկայուն միջոց զե-
տեղեալ է կեանք մարդոյ :

Լ՛րդ՝ որ զայս քաջ 'ի միտ առնու , ճանաչէ
զինքն 'ի վայրկենի իմիք ներկայ ժամանակի
մեռանելոց . զի յամ վայրկենի հնար է մեռու-
նիլ . և այսու մտածութիւն զմահն կրէ միշտ
առաջի իւր . ըստ այնմ , հաւատայ քեզ ամօր
ծագել վերջին . և այսպէս գիտէ զօրհան-
թէ յայսմ կետի յորում գտանի , մեռանելոց
իցէ . որովհետեւ ո՛չ գիտէ՝ թէ կարիցէ ֆալ
կենդանի 'ի յաջորդ վայրկեանն , որ դեռ
ևս է ապառնի :

Ե Ս՛արդն կեայ տուրեառութիւն շնչոյ .
և այն յառաջ գոյ 'ի շարժմանէ և 'ի բաղնամ-
նէ սրտին . արդ՝ եթէ դադարիցի բաղնամն
սրտի , իսկոյն մեռանի մարդն . իսկ ո՛չ դե գիտէ
թէ երբ դադարիցի . զի հնար է՝ թէ վայր-
կեանն յորում առնու դե զուռն , իցէ վերջին .
ապա յամ շնչառութիւն պարտի ասել՝ թէ այս
վայրկեան է վերջին , որով միշտ զգաստ մնայ .
Լ՛յս է նկատումն սբց , որք ճանաչեն զին-
քեանս յամ շնչառութե մեռանելոց . իսկ որ
ճանաչէ՝ թէ արդէն մեռանի , ո՛չ կարէ մե-
զանչել . ապա խոկումն մահու ազատ պահէ
զմարդն 'ի մեղաց :

Շ Սաճն է անհրաժեշտ ոստիկան մարդկան ՚ի կողմանէ նոյ, որ յօրէ ծննդեան կալել ունի զօճիս իւրաքանչիւր մարդոյ՝ ածել կացուցանել առաջի նոյ : Ապա կարի յանդուգն է նա՝ որ ոչ զարհուրի, մինչ գիտէ թէ ՚ի ձեռքս անխաբ ոստիկանի անկեալ կայ, որ կարէ ընդ քարշ տանիլ զինքն ՚ի յատեան անաչառ արքայի ՚ի դատել : Արդ՝ որ ՚ի սոյն լինի միշտ մտախոհ, ոչ երբեք կարէ մեղանչել :

Է Թառնի թէ կեանք մարդոյ ՚ի վր երկրի՝ իցէ երեք օր . մի՝ օր ծննդեանն, մի՝ օր մահունն, և մի՝ օր ամ ժամանակ կենաց նր, թէ երկար իցէ և թէ սուղ : Բայց յաւետ երևի լինել՝ թէ իցէ երեք վայրկեան . զի ծընանի ՚ի մի վայրկենի, կեսայ ՚ի մի վայրկենի, մեռանի ՚ի մի վայրկենի . զի յամ վայրկենի հնար է մեռանիլ : Աս աւանդիկ թէ և կեցցէ զամբ բազումս, համարի իբրև զմի վայրկեան ժամանակի . զի ամբ բազմանան յամոց, ամիսք յաւուրց, աւուրք ՚ի ժամուց, ժամք ՚ի վայրկենից . և ոչ այլ ինչ են ամբ, բայց եթէ բազմապատկուծի վայրկենից . յայսմանէ յայտ է՝ թէ հեշտուծի կամ տանջանք զոր կրեն մարդիկ յաշխարհի, են վայրկենական : Ապա մեծ անմոռութի է սակս վայրկենական հեշտութե կամ տանջանաց մեղանչել առ ամ . զի երկոքեանն ևս ՚ի վայրկենի իմիք են, և իսկոյն անցանեն :

Ը Կեանք մարդոյ՝ թէ և տեւսցէ զամբ

բազումն , է տակաւին սուղ . զի զկէս մասն
յափշտակէ քունն , զմի մասն տանի անզգայու
թիւնն տղայութե , զմի մասն գողանան դա
տարկաբան ընկերք , գուցէ և զմասն ինչ տը
կարութիք մարմնոյ և ցաւք . ապա ջանալի է
'ի գործ ածել զայն մասն ժամանակի՝ զոր 'ի ձե
ռին ունիմք , 'ի բարի և յօգտակար իրողութիս :

Թ Եւ զի 'ի մարդկանէ կարաց մինչև ցարդ ,
և ոչ կարասցէ ոք երբեք խնկութե նշանակել
զպատկեր մահու . զի զայն միայն մեռեալք
տեսին՝ և ուսան . և չեղև միում 'ի նոցանէ
դառնալ յաշխարհ 'ի յայտնել կենդանեաց՝
թէ որպիսի ինչ է մահն . ապա կենդանիք որ
քան զարհուրելի դու ցուցանեն , տակաւին
ոչ կարեն լրիւ յայտ առնել . զի անծանօթ են
զնմանէ : Եւ յահա յաւէտ անողորմ գտանի յայտմ
մասին , զի միանգամ գայ առ կենդանիս . և
այն 'ի վերջին կէտն . թէպէտև յայնժամ ու
սանին մարդիկ՝ թէ ո՛րիցէ , որպիսի պատրաս
տութե սպասելի է նմա , զեմրդ պարտ է ըն
դունիլ , զինչ արդեօք խնդրէ 'ի մէնջ . սակայն
այն ամուսուսմն է անօգուտ . զի յետ այնորիկ
ոչ կարէ ոք 'ի գործ դնել :

Ժ Եւ յահա միանգամ պատահի մարդկան .
բայց մարդիկ յերկիւղէ նորին պաշարեալ գը
րեթէ յամժամ կենդանւոյն մեռանին : Եւ յա
սակայն ընդ վայր տանջանք է երկնչիլ յայնմա
նէ , յորմէ ազատիլ չէ՛ հնար . միայն պարտ է
պատրաստ գտանիլ , զի մի՛ իբրև չարագուշակ

դասի՞ճ 'ի գուբն մահու , այլ իբրև աւել տաբեր հրաւիրակ կոչեսցէ զքեզ 'ի յարկն յաւիտենից :

ԺԿ Ը զարհուրի 'ի մահունէն իմաստունն , զի ճանաչէ զմահն անհրաժեշտ պարտք բնուէ մարդկեղէն կազմունածոյ . ոչ զարհուրի առաքինին , զի գիտէ զնա բարեհաւեր անշնորհ առ անձ ճանապարհին : Սեռանի աներկիւղ և ուրախ , որ միշտ զմահ իւր ունի 'ի մտի . և սգայ 'ի վր յանցունածոց իւրոց : Սեռանի երկիւղեւ և տրտմութիւն , որ ոչ յիշէ զմահ . և ուրախանայ 'ի հաճոյս մարմնոյ և աշխարհի :

ԺԸ ԼԵԹԷ կամիս չերկնջիլ 'ի մահունէն , կ'սլ միշտ զնա 'ի մտի քում . զի ընդերասցիս ընդ նմա իբրև ընդ բարեկամի , և մի զարհուրեսցիս 'ի նմանէ՝ յորժամ առեալ տանիցի ըզքեզ յայլ աշխարհ : ԼԵԹԷ կամիս տեղեկանալ բնութե և բարուց նր , յաճախակի երթ յոյցելութի մահամերձ հիւանդաց , և տես՝ թէ ոպ մեռանին նոքա . զի այս բնութի մահու , միապէս վարիլ առ ամենեսին , առ մեծատունս և առ աղքատս . զի ոչ երկնջի յու մեքէ : ԼԵԹԷ ուսեալ քո զմեռանիլն՝ աներկիւղ լիցիս 'ի մահունէն , որ է յատուկ պարտաւորութի քո . զոր բնութիւնն անատսման և անյեղի օրինօք եղեալ է 'ի վր քո : Խճճճ նա երկիցէ 'ի մահունէն , որ ոչ յիշէ զմահ . և չէ ընդ նմա ընդել և բարեկամ . վնյ մինչ գոյ առ նա մահն՝ երևի նմա իբրև սոսկալի

Թշնամի , որ եկեալ է վարել զնա յանգերծ և
'ի դժնդակ ծառայութիւն :

Ար միշտ զմահ իւր՝ ունի 'ի մահի , 'ի մե-
ռանիլ իւր՝ նա ոչ զարհուրի . զի մահն եկեալ՝
որպէս ընտանի , հրաւիրէ հանգչիլ՝ յիւրն
հայրենի : Ար 'ի մահո՛ւնէ՝ միշտ հեռի փախ-
չի , զմահն առնէ՝ անհաշտ Թշնամի . գայ որոյ
զինուոր՝ ահեղ արքայի , տանիլ խստութե՛-
ռւր ոչն կամի :

ԺԳ . () Ինչ օգուտ է կեալ բարի անո՛ւամբ ,
և մեռանիլ վատութե՛ . զի չարաչար մահն եղ
ծանէ զբարի կեանս , յորս եկեաց ոք զբա-
զում ժամանակս . և բարի մահն տայ մոռանալ
զանբարի կեանս անցեալ ժամանակաց : Բայց
քանզի ոչ գիտէ մարդ՝ Թէ յորո՛ւմ աւուր մե-
ռանիցի , ուն զի բարի մահո՛ւամբ կնքեսցէ ըզ
կեանս իւր . զի գայ մահն որոն զգող գիշերի
'ի ժամու՝ յորում ոչ կամիցի ոք : Ապա յոյժ
սխալի նա , որ սպասէ աւուր վախճանի , զի
լինիցի բարի : Աւ քանզի նմօր կարէ լինել
վախճան կենաց , ապա զօր ամենայն պարտէ
գտանիլ բարի , որպէս զի բարի մահո՛ւամբ
կնքեսցէ զվախճան իւր :

ԺԴ . Այն է բարի մահ՝ յորժամ 'ի շնորհս նոյ
մեռանի մարդն . զի ուն կեանք մարմնոյ է հո-
գին , նոյնպէս կեանք հոգւոյն՝ է շնորհքն
նոյ : Սեռանի մարմինն՝ մինչ բաժանի հոգին
'ի նմանէ . մեռանի հոգին՝ յորժամ բաժանի
'ի նմանէ նծային շնորհք : Անմահ է բնութե՛

հողին մարդոյ . բայց 'ի զըկիրն յածային շնորհաց՝ ասի մեռանիլ բարոյականապէս . իսկ շը նորհքն պահպանի և աճի առաքինութիւն . ապա այր առաքելն է 'ի շնորհս նոյ , վնյ մահն առաքելեաց է բարի :

ԺԵ Արեք են վն որոց դառն թո՛ւի մահ . սէր աշխարհի , խիղճ մտաց , և անստուգութիւն փրկութե՛ն : Աստի ասէր ոմն իմաստասէր . որովհետեւ ո՛չ գիտես՝ եթէ յորո՛ւմ տեղոջ և յորո՛ւմ ժամանակի սպասէ քեզ մահն , դու յամ ժամ սպասեսջիւր նմա . զի մի անպատրաստ գտանիցիս 'ի գալստեան նորա :

ԺԶ Սարգս ունի ազատութիւն մանիլ հըրեշտակաց և անբանից . եթէ հոգւովն վարի՝ նմանի հրեշտակաց . իսկ եթէ մարմնով՝ նմանի անբանից : Արդ՝ մինչդեռ կենդանի է մարդ , թէպէտ կարէ վարել զկեանս ըստ նմանութեան անբանից , այլ ո՛չ կարէ յետ մահու մնալ աննորոգելի և անպատիժ ըստ նմանութեան անբանից . քանզի ունի հոգի բանական և անմահ ըստ նմանութեան հրեշտակաց . վնյ ըստ նմանութեան հրեշտակաց չարաց պատժի 'ի յաւիտեան , Ապա խորհեսցի իւրաքանչիւր զվիշխան իւր , և արասցէ ոնկ և կամի :

ԺԷ Այլ բարի և իմաստուն՝ 'ի քաջաւորջ կենդանութեան իւրում զմիտս մահամերձ հիւնանդաց ունի . Օ ի յայնժամ բազում ինչ ճշմարտութիւն զգայ հիւնանդն , զորս յաւորջութեան իւրում ո՛չ զգայր . վն զի քաջ ճանաչէ 'ի նոյն

կէտ զօգուտ և զպատուականութիւն առաքի նութե , զօջնչութիւն և զմնաս աշխարհային հեշտութե և մեծութե : Սարգիկ որքան և մոլի իցեն յառողջութե իւրեանց՝ ի ժամ մահու զգաստանան , և ցանկան առաքինաբար կեալ . բայց աւագ՝ զի ոչ ինչ կարեն շահիլ վն զի արեգակն ի մոլտս է խոնարհեալ :

ԺԸ Սէպ քաջ ճանաչէ զդառնութիւն մահու , բայց այն՝ որ էառ զճաշակ մահու . այլ զինչ օգուտ իցէ գիտել յայնպիսում ժամանակի , մինչ ոչ կարէ այնուհետեւ քաղցրացուցանել զդառնութիւն նր : Սակայն և այժմ ոչ խաղաղ մնայ անգիտելի՝ որոյ աչք են ի գլխի իւրում . զի մտնի է սակաւութե իրազգած լինել նմա , և զօգուտն տնօրինել : () Ի եթէ դք եղեալ զանձն ի տեղի հոգեվար հիւանդի՝ առաջի նկարեացէ զանհրաժեշտ մահուն զպատկեր , փաք ի շատէ իմանայ զանհարին տագնապ և զդառնութիւն ժամուն այնորիկ : Սատի և նա որպէս ի մեռելոց կենդանի՝ յառողջութե իւրում հոգայ և պատրաստէ զկարեւորսն անդառնալի ուղւոյն և յաւէժ կենդանութեն . որովք դառնութիւն փոխի ի քաղցրութիւն , և տագնապ մահուն ի հանգիստ քնոյ , և առաջնորդ կենացն անվախճանից :

ԺԹ Խորհրդով սահմանեցան գերեզմանատունք իւրաքանչիւր ազգաց ի բազմամբօխ հրապարակս , կամ ի դրունս քաղաքաց , կամ յանցս ճանապարհաց . զի որ ի քաղաքին են

մարդիկ , տեսեալ զմահարձանս զգաստասցին
 և յիշեսցեն , զի և իկեանիք Թաղելոց են անդ .
 և ուրք ՚ի քաղաքն մտանեն , ՚ի միտ առցեն՝ Թէ և
 ՚ի նմա մարդիկ մեռանին : Բանզի անմուռնչ
 բարբառք մեռելոց՝ առաւել զարթուցանեն
 զմարդիկ յիշտիկել զօր մահուն և զգաստանալ ,
 քան մեծաձայն ազգարարուիք կենդանեաց :

Ի Բարւոք գրեն ՚ի մահարձանս մեռելոց ,
 Թէ (այս է տապան հանգստեան .) որովհետեւ
 մարդ ՚ի մեռանիլ իւրում՝ հանգչի ՚ի տառա-
 պանաց աշխարհի . զի փորձութի է կեանք
 մարդկան ՚ի վր երկրի :

Սակայն եթէ կարէին մարդիկ զատանել ՚ի
 միմեանց զբարիս և զչարիս , ՚ի դէպ էր գրել
 զայս միայն ՚ի մահարձանս բարեաց . իսկ ՚ի
 մահարձանս չարաց՝ լաւ ևս էր դրոշմել (այս
 է տապան տանջանաց :) Բանզի չարք ՚ի մե-
 ռանին անցանեն յառօրեայ վշտաց Եւ ՚ի յա-
 շիտենական տանջանս , իմ ՚ի մահունէ ՚ի
 մահ . ոպ և բարիք ՚ի կենաց ՚ի կեանս :

Ինչ () գերեզմատունս եթէ որ անունեաց
 ցէ բնակարան ստախօսից , ոչ սխալ է . վս զի
 Թաղեալքն ՚ի նս՝ ՚ի կենդանուէ իւրեանց ըզ-
 բազում ինչ ասէին , և խոստանային առնել . իմ
 շինել , քակել , ուտել , ըմպել , պճնիլ , շրջել ,
 և այլն , այլ ստելով խոստման իւրենց , գնացին
 անդր և դադարեցան . և առնեն ինչ ոչ :

Իբ Գերեզմատունն է այնպիսի դպրոց , յո-
 րում մեռեալք վարժեն զկենդանիս , համերք

զխօսունա . այբբենարան կամ գիրք ընթերցանութե՛ն են մահարձանք շիրմաց . զորս եթէ ուշի ուշով ընթերցցի դք , զբազում կենցաղօգուտ շահեկանութիս դանձէ անձին . ՚ի միտ առնու՝ թէ ո՞յք են թաղեալքն . ո՞ւմ սպասեն . զինչ խորհին . զհարդ թողեալ զժառանգութիս և զստացունածս իւրենց՝ մերկ և կողոպուտ աստ ընկողմանին . ճոխաբան լեզուք կան լուիկ . քաջարունեստ մատուհր՝ անգործ . սիգաճեմ ընթացք՝ կաշկանդեալք . որք ո՞չ սեղմին ՚ի հոյակապ ապարանս՝ յերկկանգուն տապանի բովանդակին . զայտոսիկ և առաւել քան ըզսոյն օգտակար խրատս ուսանին կենդանիք ՚ի մեռելոց :

Ի՞նչ Արք ՚ի կեանս իւրեանց սովոր են հոգալ զտանց , զվաճառաց , և զառւետրութեց . նաև ՚ի ժամու մահուն իւրեանց զնոցանէ միայն խոկան . զնս՝ յանձն առնեն յետնոց . և վս՝ նց՝ պատուիրեն աշխատ լինել . որո՞ւ թէ միւսանգամ դառնալ ունին յ՝ : Խորհին զերաց՝ յորոց հրաժարին . և ո՞չ զայնց՝ առ որս ՚ի պատրաստի են երթալ . խօսին զանցաւորաց՝ և ո՞չ զյաւիտենականէն : Պատուիրեն կատարել զշինուածս՝ զորս հիմնաւորեցին . զարդարել զայգիս և զբուրաստանս՝ զորս տնկեցին . շահեցուցանել տոկոսեօք զմայր դրամոցն՝ զորս գանձեցին . հոգալ զարծաթոյն՝ զորս ՚ի վարձու ետուն . արդիւնաւորել զշահավաճառութիւնն՝ զոր սկզբնաւորեցին : Լս զինչ քան

զայս անմիտ խորհրդածութիւն և ջանք՝ անփոյթ լինել զճշմարիտ պիտոյից , և հոգալ զայնց որք չեն ինչ նմա պիտանացու :

Ի՞նչ ! Գոյշ են մարդիկ ՚ի պահպանութիւն մարմնաւոր ընչից . այլ անհոգ ՚ի պահպանութիւն հոգեւոր բարեաց . բայց որ իմաստունն է , առաւել քան զմարմնաւոր ստացունձս գունդործէ անկորուստ ունել զհոգեւոր բարիս :

Ի՞նչ Վործք մարդկային ըստ էակութեանն են անցաւոր և անկայուն . այլ ըստ ներգործութեան կամացն անփոփոխ և մնայուն . զի յոր միանգամ յարի կամքն և սիրէ ազատ ներգործութիւն , ՚ի նմա յաւիտեան մնալ ախորժէ եթէ չնար իցէ . վայ ըստ յօժարութեան բաղձանացն չափի հատուցումն յաւիտենական բարւոյ կամ չարի :

Վարձեալ՝ կամքն գոլովաթոռ սիրոյ , ներգործել նր և յարիլ ինչ է սիրել զնա . և յորժամ ՚ի բարին յարի՝ զած սիրէ , որ է յաւիտենական . զի միայն ան է իսկապէս բարի և աղբիւր բարութեան . ըստ այնմ (չիք ոք բարի , բայց մի ան) Եւ յորժամ ՚ի չար ինչ յարի՝ յետս դառնայ ՚ի սիրոյն այ առ ստեղծունձս . նմին իրի ժամանակաւոր գործոց մարդոյ հատուցանի փոխադարձ վարձք՝ կամ պատիժ յաւիտենական . զի առարկայն զոր սիրեաց՝ կամատեաց , է ան յաւիտենական :

Վապէհն յամ կէտ կամք մարդոյ կարէ յարիլ կամ ՚ի բարի ինչ՝ կամ ՚ի չար ունակաբար

կամ ներգործաբար . և ոչ դիտէ մարդ , Թէ
 'ի հասանել մահունան՝ 'ի բարի կամս գտա-
 նիցի , Թէ 'ի չար կամս . Եւրեմն պարտ է
 մարդոյ յամ ժամ հաստատել զկամս 'ի բարի
 խորհուրդս և յածահաճոյ գործս . զի ընկալցի
 իւր վարձք յաւիտենական զամենաբարին ան-
 քանզի զներգործութի կամաց իւրաքանչիւր
 ումէք կախի հատուցումն , եթէ բարի՝ և ե-
 րկէ չար :

Ի՞նչ Սաճն զերկուս շնորհս առնէ բարեաց .
 մի՝ զի ազատէ զնս 'ի չարեացն աշխարհի , յորս
 տառապէին . և միւս՝ զի հասուցանէ զնս 'ի
 ժառանգութի երկնային բարեացն , որոց փա-
 փագէին : Աւերհակ այսմ , զերկուս վնաս առ-
 նէ չարաց . մի՝ զի զրկէ զնս 'ի վայելչութեց
 աշխարհի , յորս հեշտանային . և միւս՝ զի մատ-
 նէ զնս 'ի տանջանս դժոխոց , յորմէ երկըն-
 չէին : Այլ բարիք ուրախութե մեռանին ,
 իսկ չարք Թախծութե :

Ի՞նչ Սաճն ոչ վարի աչառանօք ընդ ումէք .
 վնայ ոչ ոք պարտի զնմանէ գանգառել : Այլ
 եթէ բառնայր յաշխարհէ միայն զծերս , ո՞ր
 կարէր զմոլութի երիտասարդաց զսպել . եթէ
 զերիտասարդս , ո՞ր բաւական լինէր զազաճութի
 ծերոց յաղթահարել : Եթէ զցաւագարս մի-
 այն 'ի կենաց հատանէր , ո՞ր կարող էր արդեօք
 զուժեղացն յանդգնութի չափաւորել . եթէ
 զառողջս մարմնով , ո՞ր ձեռնհաս գտանէր զցա-
 վագարս և զհիւանդս խնամել : Եթէ միայն

զաղքատս 'ի բաց տանէր , մի' թէ մարթ ինչ էր ումէք զիարթամացն հպարտութի խոնարհեցուցանել . եթէ զիարթամս միայն , ո' կարէր զթիւ աղքատաց 'ի համար առնուլ : Եթէ զառաքելնիս բառնայր 'ի միջոյ , աշխարհս լինէր դժոխք . զի մնային միայն մարդիկ դիւնազգիք . եթէ զգարս , յոյժ սակաւ գտանէին մարդիկ յաշխարհի . որովհետեւ սակաւաթիւ են բարիք : Լ'պաքէն մահն ընդ ամենեւեան մի օրինակ վարի , զի զամենեւեան զգաստ և անտրտում պահեացէ . վնջ ոչ դք իրաւունս ունի տրտնջալ զնմանէ . զի մարթ է իւրաքանչիւր ումէք ըմբռնիլ 'ի մահո՛ւնէ՝ յորում հասակի և իցէ :

Ինք Սրտնեղութի է յոյժ տանջանք մը տաց , սպասել գալստեան ումէք . մանաւանդ յորժամ յամէ նա 'ի գալ . ուստի լսւ է՝ եթէ այլք սպասեսցեն քեզ գնալ առ նս , քան թէ դու սպասեսցես գալստեան նոցա առ քեզ : Լ'պա անհնարին տանջանք լինէր կենդանեաց , եթէ սպասէին մեռելոց՝ միւսանգամ գալլատեան նոցա յաշխարհ , զորս սիրէին . բայց այժմ ոչ տանջին կենդանիք , զի ոչ սպասեն մեռելոց . այլ մեռեալք սպասեն կենդանեաց երթալ առ նոսա :

Ինք Որ վն յանցանաց մատնի 'ի բանդ՝ ոչ զայլ ինչ մտածէ , բայց եթէ ազատիլ . իսկ մարդիկ 'ի նախկին մարդն յանցանօք ըմբռնեալ՝ արկան իբր 'ի բանդ , 'ի բազմալիշտ յայս

աշխարհ . ուր մնան յամ ՚ի կեանա ոնյ յարգելանս , և ՚ի մեռանիլն ազատին . ուրեմն մահն է ազատիչ ՚ի բանդէ վշտաց աշխարհի : Բայց անողորմած և գիտակ անի՝ զորս կրեն մարդիկ յայս աշխարհ , կարճեաց զժամանակ կենաց մարդոյ . և ինքեան միայնոյ պահեաց զբանալին , ք զվճիռ մահուն . զի մի՛ ոք տաղտկացեալ ՚ի դառն վշտաց , համարձակեսցի խընդրել զմահ , կամ զեւրովին երթալ : Այն մահն որ ըստ կամացն այլ լինի՝ ոչ միայն ազատէ ըզմարդն ՚ի բանտէ տառապանաց աշխարհի , այլ և հասուցանէ ՚ի լաւագոյն կեանա . յայն սակս մահն ասի դուռն լաւագոյն կենաց :

Ապաքէն քանի՛ դառն լինէր կեանք մարդոյ ՚ի վր երկրի , եթէ ոչ էր մահ . յայտ է փորձն ՚ի չարաչար ախտացեալս , ՚ի զառամեալ ծերս , ՚ի յետին չքաւորս , և յանգերծ փորձանաւորս . որոց ամենեցուն մխիթարիչ է մահն :

Չիք ճարտար բժիշկ յապաքինել զցաւս հիւանդին՝ առել քան զօրհաս մահուն . զի ուր ոչ ազգեն զօրուիք դեղոց քաջարուեստ բժըշկաց , սա առանց ինչ դեղոց գիտէ ապաքինել : Այս մեծ ողորմութի է յայ առ մարդիկ՝ լինիլ նց մահկանացու . որև ոչ փոքր պատիւ է մարդոյ , մինչ ան ինքեան սեպհական արար գիտել և կամիլ զօր և զժամ մահու . ուրեմն մի երկնցիկ ՚ի մահուանէ , այլ ջանս՝ զի բարի մահուամբ ելցես յաշխարհէ :

Ը Երանելի է մարդ , որ գիտէ՝ եթէ

պանդուխտ է 'ի վր' երկրի . վն ընդ ժամանակս
կրս ժամանակս առաքէ 'ի բուն հայրենին իւր
'ի յերկինս զգանձս բարեաց' զոր ստացաւ յամ
'ի կեանս իւր . և կտակագրութիւն իւրով պատ
րաստեալ զպիտոյս ճանապարհի' սպասեալ մնայ
գալստեան մահու իբրեւ հմուտ առաջնորդի ,
ճանապարհորդեալ յերկինս' 'ի վայելել յա
ւիտեան յարդիւնս վաստակոց իւրոց :

Բայց է մարդ որ գիտէ՝ Թէ երկիրս չէ
տեղի սեպհական ինքեան , այլ իջեան ինչ
առժամանակեայ բնակութե . որովհետեւ չէ
ծնեալ մարդս վն երկրի՝ ըստ օրինակի ան
բանից , այլ վն երկնից՝ ըստ նմանութե հրեշ
տակոց . բայց սակայն ոչ ինչ հոգայ զայնմանէ ,
և ոչ ջանայ ամբարեւ անդ զգանձս իւր վայե
լել անվախձան կենօք :

Եւ Թէպէտ կարապետն մահու հիւան
դութին՝ բազում անգամ եկեալ ազդ առնէ
նմա , այլ նա տակաւին ոչ զգաստանայ պատ
րաստական գոանիլ : Եւ մինչ յաւուր միում
իբրեւ զգող գիշերի յանկարծակի հասեալ
բռնադատէ տանիլ , յայնժամ զգայ մարդ ըզ
վրիպակն զոր արար , բայց անագան : () Ի
Թէպէտ ըստ ձեռնհաս գոլոյ աճապարէ պատ
րաստել , այլ ոչ ամ կարեւոր պիտոյիւք . և ոչ
ևս կարէ առնել կտակագիր , ուն զի ամ ինչ
յետ մահու իւրոյ լինիցի բարեկարգ և օրի
նաւոր : Ան յորովակի յառնէ խռովութի
'ի մէջ ժառանգորդաց . և այր ընդ եղբօր իւրոյ

’ի դատ վարեալ , ծախեն զինչս բազումս ’ի դատաստանական կռիւն . և եթէ ոչ խաղաղասցին ’ի համոզանաց հոգեւոր հովուաց և մոներիմ բարեկամաց , հայրենի ժառանգութիւնն նմ ոչ կարէ լինել բաւական վայրա՝ վատին ծախուց նոցա :

Լսաւ նմոք փութացի մինչդեռ ժամանակն ’ի ձեռուէ , պատրաստել զպէտս հոգւոյ և մարմնոյ իւրոյ հաստատուն կտակագրութիւն : Լսաց այս գովելի սովորութի՝ զոր հաստատուն օրինոք պահեն այլազգ քրիստոնեայք , նո՛ւազեալ տեսանի այժմ՝ յազգի մերում , թերեւս յանհոգութիւն առաջնորդաց և իշխանաց . որ արդարեւ պիտանի է յոյժ և օգտակար , մանաւանդ առն քրիստոնէի և բարեպաշտի :

Եւ ջիւթ թշուառ և ողորմելի քան զայն , որ ընկողմանեալ ’ի մահիճս տանջի արտաքուստ մահաբեր ցաւօք , և ’ի ներքուստ ’ի խղճէ մը տաց . ’ի միոյ կողմանէ տեսանէ զխուճապումն մահու՝ վարել զհոգի իւր յանձանօթ ինչ աշխարհ . և ’ի միւսմէ կողմանէ նշմարէ զպատրաստութի ժառանգորդաց ընչից իւրոց՝ տանիլ զմարմին իւր ’ի գերեզման : Երկեղք դանձուց և ստացունածոց որք զետեղեալ են մի ըզմիով առաջի աջաց իւրոց , յաւելուն զտառապանս նր՝ զի յուշանդր ածեն զզրկեալսն , յորոց յանիրաւի էառ , և զկարօտեալսն՝ որոց զլացաւ տալ . սնտոի յոյսն առողջութե՝ զոր տան նմա մերձաւորք իւր , ոչ կարէ մխիթարել

զնա . զի տեսանէ զանդամն մարմնոյ իւրոյ
լուծեալ և թալկացեալ :

Լ՛յա որ կամի անորտում մեռանիլ՝ յորմէ
անյնարին է խորշիլ , կտակագիր արասցէ 'ի
կենդանութիւն իւրում . եթէ զըկեալ իցէ զըք՝
հատուցէ նմա . եթէ զլացեալ իցէ նպաս-
տել կարօտելոց՝ եկեղեցեաց և վանորէից՝
սոսցէ ըստ արժանւոյն . և մաքրեալ զմիտս 'ի
խղճէ չարեաց խոստովանութիւն և հաղոր-
դութիւն՝ հրաժարեացի 'ի տառապանաց կեն-
ցաղոյս հանգչիլ 'ի յերկինս :

Ը՛ Լ՛ որ խրատէ զհիւանդն հաստատուն
կտակագրութիւն տնօրինել զամ պէտս հոգւոյ
իւրոյ և մարմնոյ , զողորմութիւն աղքատաց ,
զպատարագիս , զնպաստն եկեղեցեաց և վա-
նորէից , և զոր այլ ևս են հոգողութիւնք յո-
գուտ որդւոց և ընտանեաց իւրոց . յուշ ա-
րարեալ նմա՝ թէ այս ամ պատրաստութիւնք ոչ
եթէ փութացուցանեն զմահ , այլ խոստանան
զառողջութիւն . զի թեթեացուցեալ զմիտան 'ի
բազմատագնապ հոգոց , և մաքրեալ զսիրան
'ի խղճէ չարեաց , թեթեացուցանեն և զհի-
ւանդն 'ի ցաւոց . նա՛ զի ցորճափ կենդանի է
կտակագիրն , ոչ ոք ունի իրաւունս պահան-
ջել 'ի նմանէ ինչ . զի կտակ յետ մահուն է
հաստատուն :

Լ՛յլ յորժամ ինքն հիւանդանայ , չածէ
'ի միտ զխրատն որով խրատէր զայլսն . և ե-
թէ ոք 'ի բարեխմանց առաջագրեացէ նմա

կտակադիր լինել, խոժոռի և երեսս դարձուցանէ . ասելով, մի՞թէ ամ որ հիւանդանայ՝ մեռանելոյ իցէ : Յաւելու ասել՝ թէ զգամ յանձն իմ , զի ես այսու հիւանդութե՞ն ոչ մեռանիմ . բայց թէ հիւանդացայց առ՛ի մահ , յայնժամ եղեալ եմ ՚ի մտի առնել զկտակադրութի . զայսոսիկ և զոր այսպիսիք են անտեղի բանք՝ յանդգնի խօսիլ , որո՞ւ այն՝ թէ ամ մին իցէ գիտել զօր մահո՞ւան :

Աստի բարւոք առնէր , եթէ դք զխրատն զոր տայր այլոց հիւանդաց՝ արձանագրէր ՚ի թղթի . և ՚ի հիւանդանալ իւրում կատարէր գործով : Բանզի մահն ոչ զոք ունի իւր խոր հըրդակից , զի ազդ արասցէ նմա զժամս օրհասական , և ոչ ումեք աջառէ , զի յապաղեսցէ . և ոչ յումեք երկնչի , զի հեռի կացցէ . ոչ զոք թողու կենդանի , զի և ինքն ընդ նմա անմեռ մնասցէ :

Եւ վս՝ զի կայ մնայ մարդկան միանգամ մեռանիլ , դուցէ յայսմ հիւանդութե մեռանելոյ իցէ . զի չիք նմա յայտնութի ՚ի վերուստ , թէ յայլում նո՞ւագի մեռանիցի : Եւս որ ուսուցանէ զայլս , և զանձն ոչ ուսուցանէ , բազում գանից պարտաւոր գտանի . իբրև զծառայն որ գիտէ զկամս տն իւրոյ , և ոչ պատրաստէ ըստ կամաց նորա :

Ի՞նչ Բժիշկ դք՝ եթէ ոչ ճանաչէ զպատճառ հիւանդութե ուրուք , ոչ կարէ առողջացուցանել զնա . զի պնդացուցիչ դեղս տայ , որում

օշարակ պիտի . և երակ հատանէ , որ խարանաց կարօտի . սմին իրի բազում բժիշկք բազում անգամ 'ի խորհուրդ մտեալ՝ ոչ կարեն բժշկել զխօթացեալն : ⁽¹⁾ Ի նոքա միայն մարմնական ակտաւորութեց գոլով հմուտ՝ անտեղեակ են հիւանդութեց հոգւոց . և ո՞ր գիտէ՝ գուցէ հիւանդութի այնմ՝ որում ջանան օգնել , իցէ պատճառեալ 'ի խղճէ մտաց :

⁽²⁾ Ի որ վերս ունի 'ի հոգին՝ և տաղնապի հանապազ 'ի խայթէ մտաց , նա 'ի դոյզն մի հիւանդութի մարմնոյ տկարանայ , և անկանի 'ի մահիճս ցաւոց . և զխորդ օգնեսցեն այնպիսոյն ճարտարութիք բժշկաց , կամ ո՞ր շահ նմա 'ի մարմնական դեղոց . և այսու օրինակաւ բազում են ակտացեալք , զորս չի՛ մարթնանալ :

Եւ պարտաւոր են մերձաւորք հիւանդին՝ առանց դանդաղսնաց տանիլ առ նա զհոգւոր բժիշկ , որ խորհրդական խոստովանութեանիցէ զցաւս հոգւոյ նր , և զօգտակարն մատուցէ նմա զբարման . և հիւանդն ազատեալ հոգւով 'ի խղճէ չարեացն , առողջացի և 'ի մարմնական ակտաւորութեն : Եւ եթէ մահ ևս 'ի վր հասանիցէ՝ ոչ ինչ տաղնապեսցի , այլ ո՞վ 'ի քաղցր քուն հանգիցէ . և փրկութիւն հոգւոյ իւրոյ բերկրեալ՝ զնարթ դիմօք 'ի պատրաստեալ օթեանս երկնից ճանապարհ արացէ . և փոխանակ սգոյ և տրտմունքի թողոց է մերձաւորաց իւրոց , թողուցու

Տողեզունարձ սփոփանս և մխիթարութի :

Ըն Լ՛յն է ճշմարիտ բարեկամ , որ օգնէ բարեկամին ՚ի մեծի նեղութե նր . իսկ ոչ կարէ լինել այլ ինչ նեղութի մեծ ՚ի կեանս մարդոյ՝ քան զօր մահու նր . ապա ճշմարիտ բարեկամն ՚ի լսել զՏիւննդութի բարեկամին , երթայ և օգնէ նմա օգտակար խրատութ . ոնկ զի փութասցի առնուլ զսբ խորհուրդն ապաշխարութե , և արասցէ կոակազրութի :

Բայց աւանդ զի զբազումս տեսանեմք յաւուրս մեր , որք պանծան զանձանց լինել բարեկամ Տիւննդին , և երթեալ յայցելուի նր , չառնեն ինչ զրոյց զապաշխարութե և զկտակազրութե . այլ վեր ՚ի վերոյ խօսելով զՏիւննդութե նր և զբժշկաց , դառնան և յուսադրեն զնա առողջանալ . և իբրև մարդարէ՛ կամ որդի մարդարէ՛ նշանակեն նմա զօրն և զժամն ելանելոյ նր ՚ի մահաացն , և երթալոյ ՚ի վաճառանոցն : Եւ ողորմելի Տիւննդն հաւատացեալ բանից նց , յապաղէ տեսանել զպատրաստութի իւր . և մինչ օրհաս մահունս ստիպէ զնա , հազիւ առեալ զխորհուրդն ապաշխարութե՝ ելանէ յաշխարհ :

Լ՛յսպիսիք ոչ են ճշմարիտ բարեկամ Տիւննդին՝ այլ շողոքորթ , չասացից թէ թշնամի . զի փոխանակ փութացուցանելոյ զՏիւննդն տեսանել զպատրաստութի անդառնալի գնացիցն , սուտ խոստմամբ առողջութե տան նմա յապաղել . և փոխանակ նպաստամա

տոյց լինելոյ, փնտառ նր գտանին պատճառ :

Լ'պաքէն ընդ անմ մարմնաւոր ծառայուէց
և բարերարութեց կարէ մարդ ըստ արժան-
ւոյն հատուցանել . բայց ընդ հոգեւոր խրա-
տու՝ անճնարին է մարդոյ առնել արժանի հա-
տուցումն : () Ի հոգին է անգին . ապա և
խրատն որ տոճեալ լինի 'ի փրկութի հոգւոյ՝
է անգին . իսկ առ այն որ է անգին , պահանջի
արժանի հատուցումն վարձք անգին . բայց
քանզի տալ զայն անկարելի է մարդկան , ապա
անմ տայ և հատուցանէ ընդ հոգեւոր անգին
խրատուց զվարձա անգին :

Ըն Լ'յնքան սաստիկ է և զօրաւոր սէրն
ճնողական , մինչ զի 'ի մեռանիլ որդւոյն մնայ
անմեռ 'ի սիրտ ճնողին . մանաւանդ եթէ որ-
դին իցէ բարեբարոյ : Բայց ոչ վայելէ հա-
ւատացելոյ անդր քան զպայման սգալ և տրտ-
միլ . զի եթէ բարի էր որդին , ոչ է արժան
լալ . զի մեկնեցաւ 'ի միջոյ չարեաց , և գնաց
վայելել յարդիւնս բարեաց իւրոց : Իսկ ե-
թէ չար էր , ոչ բնաւ արժան է լալ . զի կան-
խահաս օրհասիւ բարձաւ չարն 'ի միջոյ , և
ոչ յաւելաւ պատիժ նր . որ եթէ մնայր կեն-
դանի , կարէր գործել զայլ ևս չարիս՝ յաւել-
լուլ զպատիժ իւր : Բայց է երբեմն զի թոյլ
տայ անմ մեռանիլ որդւոյ բարւոյ , զի մի՛ գու-
ցէ լինիցի չար . և բառնայ 'ի կենաց որդի չար ,
զի մի՛ չարագոյն ևս լինիցի :

Ըն Լ'ոճ մեծ ունել 'ի վերայ մեռելոյ՝ և

վայելք և ճշով ողբալ, արտաքոյ է մարդկային
բանաւորութե, և անվայել քրիստոնէական
յուսոյ և կրօնի: () Ե եթէ ուղիղ հաւա-
տով և բարի վարուք հրաժարեցաւ 'ի կենցա-
ղոյս, նա յանմահական կեանս ուրախացեալ
բերկրի. և դու իբրեւ անյոյս ոք սգաս տրտ-
մութի, որպէս եթէ անդրէն յառնելոց:
Խսկ եթէ չարաչար վարուք մեռաւ, բաւա-
կան է նմա սուգն զոր ունի 'ի վեր իւր. զե-
թէ և աշխարհ ամ 'ի մի վայր ժողովեսցին և
կոծեսցին՝ ո՛չ կարեն հաւասարիլ սգոյ և տրտ-
մութեն, զոր ունի մեռեալն 'ի վերայ կո-
րստեան իւրոյ:

Եթէ ասիցեն, բարեացապարտ ոմն էր
մեռեալն և երախտաւոր բազմաց: Ապաքէն
արժան էր նոյն գիտել, եթէ սաստիկ սգով չկա-
րեն լինել շնորհապարտ. իսկ եթէ ախոր-
ժեն, անմոռաց 'ի մօտի կալցեն զերախտիս նոյն.
և բանիւ և գրով յիշատակելոց են զհամբաւն
բարութե, և զազգօգուտ արդիւնս վաստա-
կոց նոյն յազգէ ազգ մինչև յաւիտեան. մա-
նաւանդ զի յորդորեալ յօրինակէ նորին՝ լի-
նիցին իւրաքանչիւր ըստ կարի բարերար և
երախտաւոր հայրենեաց իւրեանց:

Խսկ եթէ ասիցեն բազմորդի էր մեռեալն
և անստացունաժ, և եթող որբ և անխնամ
զորդիս և զընտանիս իւր: () Եթէ զի չառ-
նուն 'ի միտ, եթէ ո՛չ ինչ օգուտ սուգ և թախ-
ժութի. զի ո՛չ կարէ լնուլ զպէտս որբոցն և

այրույ : Հապա՛ փոխարկեսցեն զսուգ իւրեանց ՚ի գթութի, և մարդասէր կամօք խնամածու լինիցին նոցա մինչև ՚ի զարգանալ, և հողալ զկարեաց իւրեանց՝ մի՛ թողուցուն յաղարծի և անխնամ զորքսն, և մի՛ կարօտեալ զընտանիս նորա :

Եւ թէ ասիցեն, սիրելի էր մեզ մեռեալն և բարեկամ : Իսկ արդ՝ պարտ էր նոցա ոչ մեծակական ձայնարձակութիւն ընդ վայր աղաղակել, և սգով և կոծով ՚ի թուխս համակիլ, այլ հաստատուն կալ ՚ի սիրելութե. և որ ինչ վայելէ բարեկամութե՝ ՚ի նոյն կանխել. աղօթս առնել Վս մեռելոյն, և տալ պատարա գիս և ողորմութի. ՚ի բարեւից շինութե պահել զտուն նր, և խնամով զարգացուցանել զորդիս նր. զուստերսն տալ յուսումն գիտութե՝ և յարհեստս պիտանիս, և զգտերսն բարեկարգութիւն պահել և ամուսնացուցանել, և սիրով բարեկամութե հոգածու լինել ընտանեաց նր, ուր թէ ինքն իցէ կենդանի :

Եւ ասիցեն, եթէ ՚ի ծաղկեալ հասակի մեռաւ : Նախիցեն այնպիսիքն, թէ և այն էր հարկաւոր՝ և գրեթէ բնական, նկատմամբ պատճառացն՝ յորոց եկն յառաջ մահն տարաժամ :

Եւ պէհն մարմին մարդոյ՝ ըստ անյեղի օրինաց արարչապետին բնութե, բաղկացեալ է յայլասեռ տարերաց կամ ՚ի նիւթոց. որք ունին զտարբեր յատկութիւնս, զտարբեր

շարժմունս , և զտարբեր ներգործութիս :
 Քանզի հողն է հաստատուն , անթափանցելի ,
 և ծանրադոյն քան զայլսն : Ս ուրն է մա-
 ծուցիկ , որ ընդ մտեալ յամ կազմութիս գոր-
 ծարանաց մարմնոյ , տայ նց լինել դիւրաշարժ :
 ()դն է հոսանուտ , որ տայ միջոց այլոց տա-
 րերաց մարմնոյ շարժիլ առ հարկաւոր գործս :
 Հուրն է յաւէտ ներգործական և շարժուն :
 Ուստի և մարմինն բաղկացեալ յայսոցիկ տա-
 րերաց՝ կամ ՚ի նիւթոց , ունի զզանազան
 յատկութիս նց . ի զանթափանցութի , ըզ-
 ծանրութի , զքանդաղութի , զբաժանելութի ,
 զտարածութի , և զշարժականութի :

Լ՛րդ՝ մինչ հաւասարակշիռ են տարերքս ,
 զօրացուցանեն և պահպանեն զմարմին մար-
 դոյ . բայց մինչ կորուսանեն զհաւասարակշ-
 ռութիւն , տկարացուցանեն , և առ բերեն
 զմահ . և որք պատճառ էին պահպանութե և
 կենաց , լինին առիթ ապականութե և մահ-
 ուան : Քանզի հուրն առաւելեալ՝ երազէ
 զշարժումն մասանց նիւթոյ , և խանգարէ ըզ-
 կազմուած մարմնոյ . ջուրն առատացեալ՝ թու-
 լացուցանէ զջիւս և զնեարդս . օդն լցեալ
 անյարմար մասամբ՝ բերէ զմահաբեր ախոս :

Կորուսանեն զհաւասարակշիռութիս իւր-
 եանց տարերք , մինչ ՚ի բաղմամեայ դործողութե
 տկարանան գործարանք մարմնոյն . և նուազի-
 օր ըստ օրէ ձգողական շարժումն տարերաց ,
 որք ձգէին զմասունս համեմատս էութեան

իւրեանց ՚ի սնունդ և յաճումն մարմնոյ , և ՚ի պահպանութի կենաց . և ընդ հակառակն՝ սկսանին տարերք վանողական շարժմամբ վանել զնիւթս՝ որք աննման են էութե՛ իւրեանց , և տկարանան և քակտին . և յայսցանէ յառաջ գոյ մահն ծերութե՛ ըստ սահմանելոյն նոյ :

Որոշուանէն ևս զհաւասարակշռութիւնս իւրեանց տարերք . է՝ որ ՚ի կերակրոց և յըմպելեաց , և է՝ որ ՚ի խառնակեցիկ վարուց . է՝ որ յապականութե օգոյ , և է՝ որ յամբոխմանէ կրից . և յայլ ևս բազում և ՚ի զանազան պատշառաց , որք կարեն խանգարել զկազմուած մարմնոյ և գործարանաց . ուստի և տարերք վանողական շարժմամբ հերքեն զնիւթսն , որք ոչ համեմատին էութե՛ իւրեանց , և նո՛ւս զին և քակտին . և յայսցանէ յառաջ գոյ մահն տարաժամ :

Եւ զայստակ զերկոսին , տյսինքն զշարժումն ձգողութե՛ որով պահպանին կեանք , և զշարժումն վանողութե՛ որով լուծանին կեանք , հաստատուն օրինօք սահմանեալ է նժ ՚ի բնութե մերում մինչև ՚ի կատարած աշխարհի : Եւ յորժամ փոփոխեսցին օրէնք բնութե յօրէնս շնորհաց , և եղեցի երկին նոր և երկիր նոր , յայնժամ նորոգեսցի և մարմին խոնարհութե մերոյ ըստ նմանութե մարմնոյ փառաց որդւոյն նոյ . և առցէ իւրաքանչիւր զհատուցումն գործոց իւրոց :

Իսկ արդ՝ եթէ մահն ծերութե՛ և եթէ

մահն երիտասարդութե են բնական և հարկաւոր , մինչ զպատճառսն յորոյ յառաջ գան՝ խելամոռութե քննեսցուք : Օ ի որ արկանի ՚ի հուր , հարկաւ սյրի . և որ գահավէժ լինի , հարկաւ խորտակի . սյսպէս անպատճառ հարկաւորապէս ներգործէ . ուստի և ան գործէ հարկաւոր և բնական , նկատմամբ պատճառացն՝ որք զուգընթանան և յառաջածեն ըզգործն : Ապա չէ պարտ տրտմութե լքանիլ ընդ մահ մեռելոյն . այլ զգաստութե զարժանն անօրինեւ , և զնոյն կատարել փութալ :

* Լքի մեռնիցի մարդ չեցի , Վախճանեալ զառնուր չեկայ իւրոյ : Ապառնցից մինչ մեռնիցի լինիցի :

|| Յոր . ԺԴ . 14 :

* Աստու լայ ՚ի վր մեռելոյն՝ զի հանգեա :

|| Սիրաք . ԻԲ . 11 :

* Ո՞վ մահ՝ որպէս զի Գառն է յիշատակս զմարդոյ խաղաղացելոյ ՚ի վր պայտնածոյ իւրոյ :

|| Սիրաք . ԽԱ . 1 :

* Ո՞վ մահ՝ զի գեղեցիկ էն Գառնապանս զո , հարցուց ասն , և նո՛ւալելոյ ՚ի զօրութե : || Սիրաք . ԽԱ . 3 :

* Լքի ոչ հապն յորեկոյ անկեալ յերկիր մեռնիցի , ինչն մայն հայ . ապա թէ մեռնիցի , Բաղն մարդն ասնէ : || Յով . ԺԲ . 24 :

* Օ ի Բաղն մեռնիցի մահ է . այլ ընդհանրն ան՝ ինչն ասնից , ՚ի զոյն ՚ի Գառն մեռնի : || Հովմ . Գ . 23 :

ՅԼՆԿ ԳԼԽՈՅ

Բովանդակէլոյ յառաջին հատորի

	Էրէս
ն	1
բ	18
գ	22
դ	50
ե	57
զ	79
է	83
ը	101
թ	106
ժ	112
ժն	124
ժբ	152
ժգ	164
ժդ	186
ժե	202
ժզ	204
ժէ	209
ժը	214
ժթ	222
թ	234
ի	237
իբ	240
իգ	243
իդ	245
իե	256
իզ	260
իէ	266
իր	275